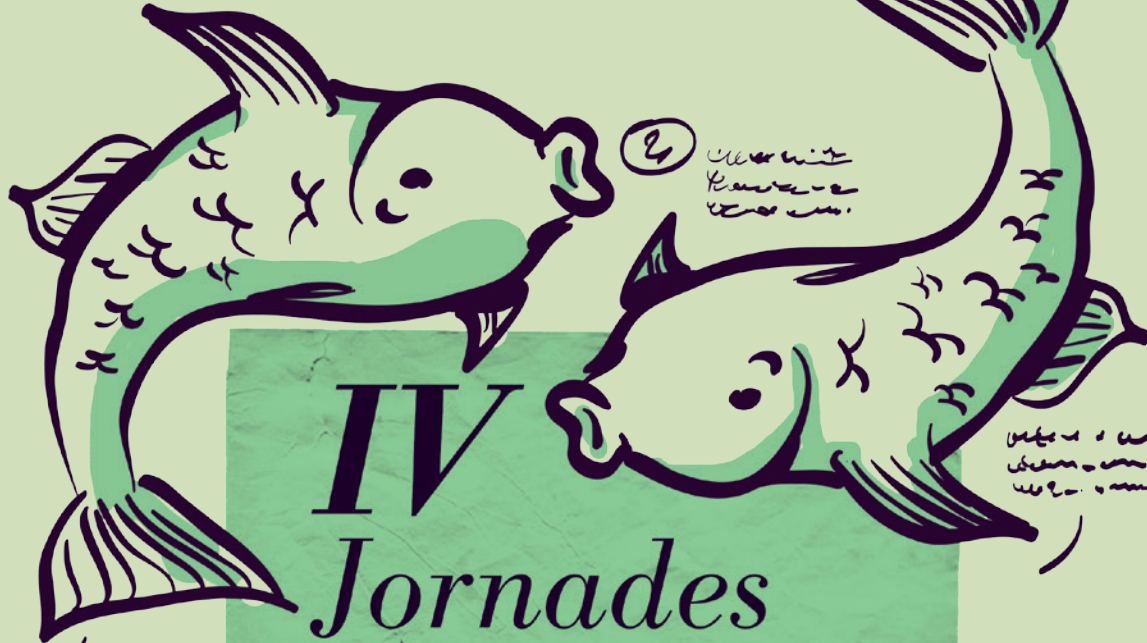

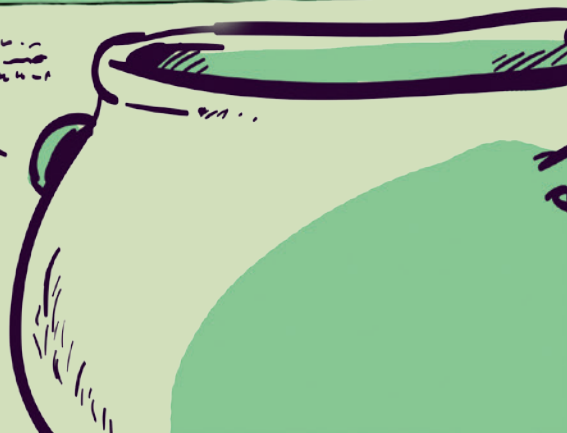
IV Jornades d'estudis locals de Marratxí

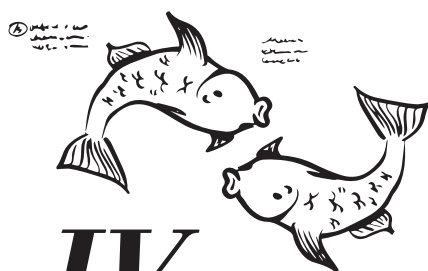
25 i 26 de novembre
de 2016 - Ca ses Monges
del Pla de na Tesa

Ajuntament
de Marratxí
www.marratxi.es

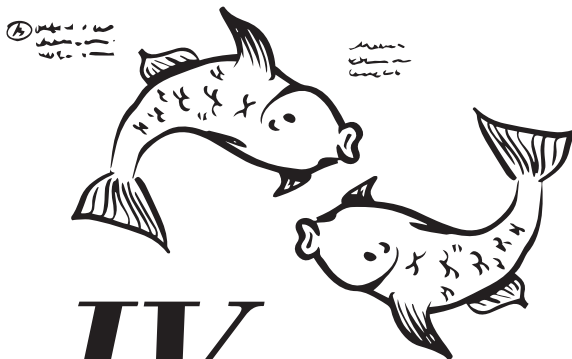
#MarratxiESviu

IV *Jornades* *d'estudis* *locals de* *Marratxí*

Editat per l'Ajuntament de Marratxí
Disseny de la coberta i muntatge: Melicotó i CMYK
Maquetació i impressió: intel·lagentia.es
D.L.: PM 1112-2017

IV Jornades d'estudis locals de Marratxí

Ajuntament

de Marratxí

Àrea de Cultura

#marratxiEsviu

www.marratxi.es

Salutació

És una gran satisfacció com a Batle poder presentar-vos el llibre de les comunicacions exposades durant les IV Jornades d'Estudis Locals de Marratxí, que varen tenir lloc els dies 25 i 26 de novembre de 2016, al casal de Ca Ses Monges del Pla de na Tesa.

L'actual equip de govern, a iniciativa del regidor de Cultura i en compliment dels acords de govern, va reprendre la celebració de les esmentades jornades, paralitzades des de 1999, any en què va tenir lloc la III i última edició.

Aquest esdeveniment és una cita d'intercanvi, comunicació i divulgació de les investigacions fetes en l'àmbit del nostre municipi i referides a un gran ventall de temes com ara la història, art, patrimoni, pedagogia, cultura popular....

Hom vol fer una especial menció, ja des de l'inici de les primeres jornades, a l'elevat nombre de participants, tant de comunicants com de públic en general, interessats en conèixer i en fer conèixer tot allò referent al nostre poble. És aquesta participació el que ens anima a seguir endavant en l'organització de properes edicions. No es pot estimar si abans no es coneix, per tant, tenir al nostre abast el coneixement de les nostres arrels ens permetrà valorar, respectar i estimar tot allò que tenim.

Aquest llibre és el resultat final de la feina ben feta per tots els implicats en aquest projecte, organitzadors, comunicants i tot el públic que segueix amb entusiasme les jornades i que quedarà com a testimoni de la nostra història i patrimoni per a properes generacions.

Gràcies a tots.

Joan Francesc Canyelles i Garau
Batle de Marratxí.

Comissió científica

La composició de la comissió científica ha estat la següent:

Miquel Coll Canyelles

Geògraf i gerent de l'Institut d'Infraestructures i Serveis Educatius i Culturals

Francesc Tomàs Mas

Historiador de l'art i personal de l'Àrea de Cultura de l'Ajuntament de Marratxí

Antoni Ginard Bujosa

Geògraf i professor de la Universitat de les Illes Balears

Aina Amengual Rigo

Psicopedagoga i professora d'educació secundària.

Jordi Maíz Chacón

Historiador i professor de la UNED – Illes Balears

Julio Oncala Fernández,

en representació de les Biblioteques de Marratxí

Margalida Morales Simó,

en representació de l'Arxiu Municipal de Marratxí

Josep Ramis Salamanca

Regidor de Cultura de l'Ajuntament de Marratxí (amb veu i sense vot)

La comissió científica ha assumit la responsabilitat de l'organització i coordinació de les Jornades, així com ha estat l'encarregada de vetllar per la qualitat de les comunicacions.

Índex

Els ollers de Pòrtol: Amengual, Serra i Palou _____	13
<i>Biel Massot i Muntaner</i>	
Marratxí a la <i>Historia de Lluçmajor</i> _____	19
<i>Pau Tomàs i Ramis</i>	
Una aproximació a la baronia de Bunyolí, _____	25
on estava comprès el territori de Marratxí, així com a alguns dels seus titulars. Vinculació de la figura del rei Jaume III amb Marratxí.	
<i>Esusebia Rayó i Ferrer</i>	
Règim de pariatge, propietat i rendes alodials a Marratxí (1780) —	33
<i>Guillem Morro i Veny</i>	
El retaule major de Sant Marçal, _____	51
una aproximació a l'obra i la seva història	
<i>Marina Frau Maestre</i>	
Educació i territori. La pedagogia del medi a Marratxí _____	63
<i>Martí Canyelles i Crespi</i>	
La llet d'ametlla a Marratxí _____	75
<i>Bernat Cabot i Llabrés</i>	
Els topònims Pòrtol i Marratxí _____	87
<i>Mateu Morro i Marcé</i>	
Planejament urbanístic i creixement poblacional a Marratxí —	99
<i>Xavier Ramis Caldentey, Jaume Servera Nicolau, Josep Rovira Tolosa i Francisco Ramis Villalobos</i>	
Les eleccions municipals de 2015 a Marratxí _____	113
<i>Guillem Marcé i Rotger</i>	
El projecte de la casa de la vila de Marratxí (1815-1816). —	125
Dos plànols i un debat territorial	
<i>Antoni Ginard i Bujosa i Andreu Ramis i Puig-gròs</i>	
Els partits polítics a Marratxí durant la II República (1931 - 1936) _____	147
<i>Josep Tomàs Ramis i Salamanca</i>	
La II República i la Guerra Civil Espanyola: _____	161
Les seves conseqüències a Marratxí (1931- 1939)	
<i>Ernesto Alfredo Baletto Espínola</i>	
Clericalisme i anticlericalisme a Marratxí (1931-1939) _____	177
<i>Lluc Munar Calafat</i>	
Les eleccions municipals a Marratxí durant el franquisme (1948-1973) _____	183
<i>Martín Rotger Lebrón</i>	
Jovent d'es Pont d'Inca. Alguns fets dels anys 1968-1973 —	197
<i>Guillem Ramis i Moneny, Catalina Salom Perelló i Matías Ribas Gomila</i>	

Els ollers de Pòrtol: Amengual, Serra i Palou

Biel Massot i Muntaner

Bon vespre a tothom.

Ja fa uns anys que, a les festes de Pòrtol, vaig parlar del llinatge Amengual, de la família corresponent a aquest nom i de les ollereries muntades per persones que duen aquest llinatge. Vàrem poder veure que totes les ollereries, actuals i històriques, de persones que tenien aquest llinatge, provenien de la mateixa soca i que totes les persones que són «Amengual» estaven —estan— relacionades de més a prop o de més enfora, però que tenien, en un o altre moment, uns antecedents comuns.

Recordem l'evolució de les diferents ollereries. Primer vendria el que avui és can Vent, no vol dir que tengués aquest nom, però és la família que ha seguit més a prop de la soca. D'aquella primera surt can Bernadí, que se subdivideix en can Isidre, que amb el temps ha donat lloc a Es Porxet —l'únic cas de taller obrat per dones—, can Bernadí de Pòrtol i can Bernadí de sa Cabaneta, d'on surt madò Bet des Siurells, can Joan Bernadí i, darrerament, el taller de pastorets d'Andreu i Antònia. De can Bernadí de Pòrtol, que segueix fins avui, surt sa Penya i, posteriorment, cas Canonge.

Recordem que tota aquesta saga va sortir dels dos personatges que podríem qualificar com els «primers pares de l'olleria de Pòrtol»: la parella formada per Bartomeu Amengual Martorell i per Caterina Oliver Busquets. Ell, de Santa Maria del Camí i ella, de Santa Eugènia. Es varen casar, segurament a Santa Eugènia, en un moment no determinat de finals del segle XVII, i al llarg del XVIII, ja a l'aleshores recent establiment de la possessió de Pòrtula, varen sembrar de descendents el territori del que posteriorment seria Pòrtol.

Això és, molt resumit, el que sabíem fins ara. Però al llarg d'aquest darrer temps hem trescat per les vies que ens duen a poder establir la provinença de les altres dues famílies que tradicionalment s'han dedicat al món de l'olleria portolana: els Serra i els Palou. No sempre sabem d'on surten les coses ni com són. En aquest cas podem dir que hem tengut molta sort: tant dels Serra com dels Palou hem pogut esbrinar-ne l'origen. Així, els resultats d'aquesta recerca han estat més positius del que es podia esperar en un principi i avui es pot afirmar, sense cap traba, una cosa realment

important per al món que configura el nostre poble: tots els ollers de Pòrtol, i fixau-vos que dic tots —és una paraula important i és una afirmació molt important—, Amengual, Serra i Palou, provenen d'aquella parella inicial, Bartomeu Amengual i Caterina Oliver i, per tant, estan tots emparentats. Al llarg de la història veim com els diferents llinatges es van mesclant i fins i tot s'uneixen unes branques amb les altres, donant lloc a vegades a trunyelles genealògiques increïbles. No és un cas únic trobar alguna persona que per una cama ve d'uns dels llinatges i, per l'altra, prové d'un d'aquests mateixos llinatges que, abans ja s'havia emparentat amb el seu. Repetesc, una autèntica trunyella feta amb alguns d'aquests tres llinatges: Amengual, Serra i Palou. He d'agrair públicament a Tomeu Pou Fiol, de cas Ferrer Fiol, de Pòrtol, que m'hagi donat una mà en la recerca i hagi aguantat dies bons i dolents mentre ha durat el procés investigador.

Vegem, per parts, com estan relacionats uns amb els altres.

Hem recordat primer com s'ampliava i evolucionava el llinatge Amengual. Bé, idò resulta que una filla del primer matrimoni oller, na Margalida Amengual Oliver, nascuda a finals del s. XVII encara no a Marratxí, es va casar al nostre municipi l'any 1714 amb Josep Serra Oliver, de malnom Tauler. I aquest fet, tan simple en principi, va donar lloc a tota una grandiosa munió de descendents que conformen la majoria de Serra que tenim a Pòrtol: tant les ollereries regentades per persones d'aquest llinatge, sens dubte, com moltes, moltíssimes famílies no ollereres que, fins i tot, ja havent perdut el llinatge Serra, provenen d'aquella parella formada per Josep Serra i Margalida Amengual, especialment a través del seu fill Josep. El matrimoni Serra Amengual va tenir altres fills i filles, però no tenim cap constància dels seus matrimonis, ni fins i tot de les seves defuncions. Per això, i per la importància que va tenir en la proliferació de la branca Serra, hem de posar l'òptica sobre aquest matrimoni.

Efectivament, Josep Serra Amengual, que trobam considerat com «oller», va néixer a Pòrtol l'any 1722 i es va casar l'any 1747 amb na Caterina Santandreu Roca. Dels nou fills que varen tenir, una vegada descomptats els finats d'albat i els que no es varen casar, en queden tres —tots anomenats de can Monjo— que donen continuïtat a la saga: Josep Serra Santandreu, que es casa l'any 1771 amb Antonina Canyelles Canyelles, Antoni Marçal, que es casa l'any 1794 amb Caterina Serra Serra, i Joan Baptista, que l'any 1798 es casa amb na Magdalena Serra Serra, germana de l'anterior. D'aquests Serra, pertanyents a can Monjo, surten la gran majoria de famílies Serra de la vila i, com he dit, moltes altres que a dia d'avui ja han perdut aquest conegut llinatge, però venen d'allà mateix a través de les famílies de Josep Joaquim, d'Antoni Marçal i de Joan Baptista, tots tres Serra Santandreu.

Aquí teniu una llista dels llinatges que s'han arribat a emparentar amb els Serra al llarg del temps a partir d'aquests tres, i encara no hi són tots...

Parlam d'una mitjana de deu generacions, a vegades nou i a vegades onze o dotze...

Amengual, Andreu,
Barrera, Bestard, Bibiloni, Bonnin, Bordoy, Borràs, Buades, Busquets,
Cabot, Calafat, Cantallops, Canyelles, Capellà, Capó, Carbonell, Cardell, Carrió, Castellà, Cladera,
Cloquell, Coll, Colom, Company, Corró, Crespi, Creus,
Dumas, Duran,
Escarrer, Estarelles, Ferrà, Ferrer, Fiol, Frau, Frontera,
Gamundí, Garau, Garcies, Gayà, Guardiola,
Homar, Isern, Jaume, Juan, Lladó,
Marcè, Martí, Martorell, Mas, Mascaró, Mesquida, Miralles, Moll, Montserrat, Morey, Morro, Moyà,
Mulet, Mut,

Nova, Oliver, Orell,
Palmer, Palou, Parets, Pizà, Planes, Pocoví, Pol, Puigserver, Pujol,
Ramis, Ramon, Real, Reinés, Riba, Rigo, Roca, Rubí,
Salom, Salvà, Sans, Santandreu, Sastre, Seguí, Serra, Servera, Sureda,
Torres, Torrens, Tries,
Vallcaneres, Vallori, Vich i Vidal

Com podeu veure, emparentats amb la majoria del poble, per no dir amb tot.

I aquí teniu els malnoms propis del Serra o dels llinatges emparentats amb ells, a través de la parella consort: Algaidí, Bernadí (i Bernadí de sa Cabaneta), Bono, Cacaueter, Carretet, Carrió, Coix, Comte, Crosta, Delaigo, Duran, es Caülls, es Forn, es Molí, es Tancat, Escolà Vell, Fava, Ferrer, Ferrer Fiol, Fidever, Flor, Jaume, Manyole, Marratxiner, Martí Vich, Masseo, Mè, Meta, Miqueló, Moló, Monjo Fondo, Monjo Tiet, Moradui, Mosso, Nyica, Pepa, Pinso (i can Pinso de sa Cabaneta), Quelet, Reüll, Rigo, Ros, Rosa, Rubí, Rumbet, Roca, Roqueta, sa Bassa, sa Botiga, sa Roca Llis, sa Travessa, Sant, Secall, Seguí, Son Pizà, Teixidor, Tiet, Toni-Ros, Valent, Vent i Vich.

Fins aquí els Serra. Els Palou són més posteriors. El primer Palou que provinent de Bunyola s'establí a Marratxí fou Pere Antoni Palou Suau, que el 1770 es casà amb la marratxinera Martina Horrach Salvà. D'aquest matrimoni nasqué Francesc Mariano Palou Horrach, ja marratxiner, que el 1798 es casà amb Montserrat Amengual Canyelles, precisament renet dels primers pares ollers. Aquesta parella, formada per Francesc Mariano i Montserrat donarien lloc a tots els Palou que avui coneixem, tant si han tengut ollereria com si no, i tant de Pòrtol com de sa Cabaneta. Vegem com.

La parella Francesc Mariano i Montserrat varen tenir una sèrie de fills, però són sobre tot quatre els que ens interessin, ja que són els que varen donar les diferents branques que han arribat fins avui. Es tracta de Pere Antoni Palou Amengual, casat el 1829 amb Beneta Socies Oliver, Martina Palou Amengual, casada el 1832 amb Cristòfor Garau Salvà, Felip Palou Amengual, casat el 1843 amb Maria Socies Oliver, i Francesc, casat l'any 1839 amb Margalida Barrera Serra. Fixau-vos que tots són del segle XIX i que, com tantes altres vegades, trobam dos germans casats amb dues germanes.

De la branca de Pere Antoni, els Palou Socies sortiria can Rigo, una branca de can Carretet («Rampe»), can Sant, sa Punta, can Sipera, can Flor, sa Travessa, can Cortana, can Benet, can Bernadí, el trio de germans formats per can Gardill, can Matxo i can Batle, can Pericàs, can Palou.

La branca de Martina, els Garau Palou, donaria els Garau, can Marçal Blanco, ca na Mira, can Felip des Televisors, cas Mosso i can Jaume.

A través de la branca de Felip —els altres Palou Socies— sorgirien l'ollereria de Son Ros, can Meta, can Monget, can Rotget, can Guillem de s'Escola, can Jordà, can Cantó, can Parró, can Vich, can Pitxon, can Pinso/Molines, can Roqueta, can Mè i tots el de sa Cabaneta: mestre Felip, el marit de la coneguda madò Bet Amengual, els fusters Domingo, can Marçal Palou i can Pere Fuster.

I, finalment, la branca de Francesc, que ens serveix per arreglar molts de matrimonis, ja vists als altres germans, entre cosins i fills de cosins.

Com podeu notar, molts de malnom ja els havíeu sentit quan hem parlat dels Serra. I és que en una sèrie de casos, una persona pot tenir una cama Serra i l'altra Palou, bé sigui per ascendència o bé perquè hi ha relació amb el malnom del consort. I pensau que tots provenen dels Amengual. Ja he dit que l'entrunyellat és important.

Vegem ara els llinatges que, al llarg del temps, arribarien a emparentar amb els Palou. Són: Amengual, Barrera, Benestar, Bestard, Bibiloni, Bover, Calafat, Cantallops, Canyelles, Carrió, Cerdà, Cladera, Coll, Comas, Corró, Costa, Crespí, Creus, Estaràs, Estarelles, Feliu, Fiol, Florit, Forteza, Frau, Frontera, Garau, García, Horrach, Jaume, Jordà, Juan, Lladó, Lupiáñez, Martorell, Miralles, Oliver, Palou, Pizà, Planes, Pocoví, Pont, Pou, Puigserver, Ramis, Rigo, Roca, Rosselló, Seguí, Serra, Servera, Socies, Vich i Villalonga.

Com podeu veure, la llista és molt més curta que en el cas dels Serra, però la majoria de llinatges són els mateixos que en aquella.

De manera que, en resum, veim que Amengual, Serra i Palou formen part d'una mateixa família, encara que els primers varen ser els Amengual, que formaren part de Pòrtol just després de l'establiment de poble, i després s'hi anaren afegint els Serra i Palou, emparentant alguns diverses vegades al llarg del temps pel fet de matrimonis entre cosins, fills de cosins o parentesc en quart o cinquè grau, segons les circumstàncies. Totes les ollereries tenen un mateix inici, a través dels Amengual, que després s'anaren ramificant, segons fills i nets, a través d'aquest mateix i dels altres llinatges.

Seria molt interessant saber com varen aprendre l'ofici de l'olleria els primers Serra i els primers Palou que s'hi varen dedicar, però ens manca la documentació necessària per conèixer-ho. A mode d'hipòtesi és del tot possible que els primers nets de la casa, tant dels Serra com dels Palou, aprenguessin l'ofici a la casa mare i després s'arribassin a establir pel seu compte. És quasi segur, però serà mal de verificar per manca de documentació concreta sobre aquest procés. Però bé, sempre ha de quedar alguna cosa a l'aire. Si ho sabéssim tot perdríem part de l'encant que té l'estudi històric.

Mentre ho aclarim, gràcies per la vostra assistència i que tingueu unes bones Jornades.

Pòrtol, novembre de 2016

Origen i evolució de l'olleria a Pòrtol

Ollereries AMENGUAL

Bartomeu Amengual Martorell = Caterina Oliver Busquets (finals XVII)>>

- **can Vent,**
 - can Bernadí,
 - can Isidre,
 - Es Porxet .
 - can Bernadí de Pòrtol
 - sa Penya
 - cas Canonge
 - can Bernadí de sa Cabaneta
 - Ca madò Bet des Siurells,
 - can Joan Bernadí
 - taller de pastorets d'Andreu i Antònia

Genèsi i desenvolupament de l'olleria portolana

Bartomeu Amengual Martorell = Caterina Oliver Busquets (finals XVII) >>> **AMENGUAL**
(filla) Margalida Amengual Oliver = Josep Serra Oliver (s.XVIII) >>> **SERRA**

[Pere A. Palou Suau (Bunyola) Martina Horrach Salvà (Mxí)]
(renéta) Montserrada Amengual Canyelles = Francesc Mariano Palou Horrach (s.XIX) >>> **PALOU**

Llinatges emparentats amb els SERRA

(9-12 generacions)

- Amengual, Andreu, Barrera, Bestard, Bibiloni, Bonnín, Bordoy, Borràs, Buades, Busquets,
- Cabot, Calafat, Cantallops, Canyelles, Capellà, Capó, Carbonell, Cardell, Carrió, Castellà, Cladera, Cloquell, Coll, Colom, Company, Corró, Crespi, Creus,
- Dumas, Duran, Escarrer, Estarells, Ferrà, Ferrer, Fiol, Frau, Frontera,
- Gamundí, Garau, Garcies, Gayà, Guardiola, Homar, Isern, Jaume, Juan, Lladó,
- Marcé, Martí, Martorell, Mas, Mascaró, Mesquida, Miralles, Moll, Monserrat, Morey, Morro, Moyà, Mulet, Mut,
- Nova, Oliver, Orell, Palmer, Palou, Parets, Pizà, Planes, Pocoví, Pol, Puigserver, Pujol,
- Ramis, Ramon, Real, Reinés, Riba, Rigo, Roca, Rubí,
- Salom, Salvà, Sans, Santandreu, Sastre, Seguí, Serra, Servera, Sureda,
- Torres, Torrens, Tries, Vallcaneres, Vallori, Vich, i Vidal

Malnoms propis del SERRA

(o dels llinatges emparentats amb ells)

- ALGAIDÍ, BERNADÍ (i Bernadí SC), BONO, CACAUETER, CARRETET, CARRIÓ, COIX, COMTE, CROSTA, DELAIGO, DURAN, ES CAÜLLS, ES FORN, ES MOLÍ, ES TANCAT, ESCOLÀ VELL, FAVA, FERRER, FERRER FIOI, FIDEVER, FLOR, JAUME, MANYOLES, MARRATXINER, MARTÍ VICH, MASSEO, MÈ, META, MIQUELÓ, MOLÓ, MONJO FONDO, MONJO TIET, MORADUIX, MOSSO, NYICA, PEPA, PINSO (i Can Pinso de SC), QUELET, REÜLL, RIGO, ROS, ROSA, RUBÍ, RUMBET, ROCA, ROQUETA, SA BAS-SA, SA BOTIGA, SA ROCA LLISA, SA TRAVESSA, SANT, SECALL, SEGUÍ, SON PIZÀ, TEIXIDOR, TIET, TONI-ROS, VALENT, VENT, i VICH.

Els PALOU

(descendents de Francesc-Mariano i Montserrada)

- Pere Antoni Palou Amengual = Beneta Socies Oliver
- >>> **Can RIGO**, una branca de Can CARRETET ("Rampe"), Can SANT, Sa PUNTA, Can SIPERA, Can FLOR, SA TRAVESSA, Can CORTANA, Can BENET, Can BERNADÍ, el trio de germans formats per Can Gardill/Can Matxo / Can Batle, CAN PERICAS, Can PALOU
- Martina Palou Amengual = Cristòfor Garau Salvà
- >>> **els Garau**, Can Marçal Blanco, Ca na MIRA, Can Felip des Televisors, Cas MOSSO i Can JAUME
- Felip Palou Amengual = Maria Socies Oliver
- >>> **olleria de SON ROS**, can META, can MONGET, can ROTGET, can Guillem de s'ESCOLA, can JORDÀ, can CANTÓ, can PARRÓ, Can Vich, Can PITXON, can PINSO/Molines, can ROQUETA, Can MÈ i tots el de sa Cabaneta: mestre Felip, el marit de la coneguda madò Bet Amengual, els

fusters DOMINGO, can Marçal PALOU, i can Pere FUSTER.

- Francesc = Margalida Barrera Serra.

>>> ens serveix per arreglar molts de matrimonis, ja vists als altres germans, entre cosins i fills de cosins.

Llinatges emparentats amb els PALOU

- **Amengual**, Barrera, Benestar, Bestard, Bibiloni, Bover,
- Calafat, Cantallops, Canyelles, Carrió, Cerdà, Cladera, Coll, Comas, Corró, Costa, Crespí, Creus, Estaràs, Estarelles,
- Feliu, Fiol, Florit, Forteza, Frau, Frontera, Garau, García, Horrach,
- Jaume, Jorda, Juan, Lladó, Lupiáñez, Martorell, Miralles, Oliver,
- **Palou**, Pizà, Planes, Pocoví, Pont, Pou, Puigserver,
- Ramis, Rigo, Roca, Rosselló,
- Seguí, **Serra**, Servera, Socies, Vich i Villalonga

Marratxí a la *Historia de Lluçmajor*

Pau Tomàs i Ramis

La *Historia de Lluçmajor*, del desaparegut Bartomeu Font Obrador, és una obra que consta de nou volums, més de 5.200 pàgines en total de texts, llistes, transcripció de documents, mapes, plànols, dibuixos... que recullen la història de la ciutat des de temps prehistòrics fins al segle XX. Evidentment, la història de la vila lluçmajorera està relacionada amb la història dels altres pobles, ciutats i viles de Mallorca. El propòsit d'aquest treball que presento és extreure de l'obra de Font Obrador aquelles notícies que fan referència a Marratxí i classificar-les segons la graella que es presenta a continuació. És cert que el novè volum de la *Historia de Lluçmajor*, és el volum que recull els índexs de la resta de 8 toms, però simplement s'hi reflecteix la pàgina i tom on es poden localitzar entrades com per exemple Marratxí. En aquest treball, per facilitar d'alguna forma la recerca a altres investigadors interessats en temes o èpoques concretes o en fets específics, s'ha intentat, de forma breu i concisa, recollir aquestes notícies i exposar-les de forma classificada.

L'accés a l'obra *Historia de Lluçmajor* és senzilla en moltes biblioteques de Mallorca, però considero que tenir aquest índex de notícies relacionades amb Marratxí pot facilitar, en un futur, la consulta de l'obra d'aquells punts específics que en cada moment es vulguin estudiar.

Per localitzar les entrades que podien ser adients per aquest treball m'he centrat en els següents topònims: Marratxí, Marratxinet, sa Cabaneta, Pòrtol, Sant Marçal, Pont d'Inca i el Pla de na Tesa. Cal dir, de totes formes, que d'entrades que facin referència a Marratxinet o al Pla de na Tesa no n'he localitzada cap, del Pont d'Inca només una, datada al 1705, de Sant Marçal n'he trobades tres, de Pòrtol dues i de sa Cabaneta una. Totes les altres corresponen a Marratxí i s'ubiquen en una franja temporal que va des del temps de la Mallorca musulmana fins al segle XX. En total, 28 entrades que per ventura poden servir per acabar de conformar o completar altres històries, altres estudis, altres investigacions.

Al capdavant de la graella podreu trobar també la correspondència de les abreviatures que fan referència a la temàtica o temàtiques on s'emmarquen cada una de les notícies localitzades i consignades.

Graella de classificació de notícies relacionades amb Marratxí

Volum i pàgina	Època	Classificació	Tipus de text	Descripció
V. I, pàg. 84	Conquesta de Mallorca	MUS	Peu de pàgina	La distribució dels «juz» de Mallorca segons el <i>Código lat. Jaime I en Feits darm.</i> , 42. Font Obrador diu: «En el vasto término de Inca se habían formado las parroquias de Marratxí, el Camino (Santa María), Rubines (Bini-salem), Selva y Campanet.»
V. I, pàg. 107	1.248	ESG	Peu de pàgina	Transcripció de la butlla del papa Innocenci IV de <i>Viaje igles.</i> , XXI, 288-9. Anomena l'església de S. Mariae de Barraxino. I afegeix: «possessiones et redditus quos habet in territorio de Barrachino, de Cavaposa, de Incha, de Muro, de Isneu, de Petra, de Artano, de Campos et de Montueri villarum». Extret de Pergamino, sin sello colgant. Armario LV, Tabla III, n. 20 del ACM. Catálogo Capitular, III, 22.
V. I, pàg. 156	Segona dècada del segle XIV	CON	Text	Part del document encarregat per Jaume II al dominic pare Marsili, en el qual es reconstruïen els fets de la conquesta de Jaume I. Hi apareix Marratxí com una de les parts en què «la yla lavors era departida», concretament «de la part del peu de las montanyas», juntament amb «Es camí, Rubines, Inca, Selva, Campanet». Extret de <i>Conquista Mall.</i> , 81-2.
V. I, pàg. 236	1.350	AGR	Text	Totals dels delmes reials. Desglossat de blat, vi, bestiar, hortalisses. Total de Marratxí: «bestiar, II II». Extret d'AHM, RP (3789), VII-XXIV.
V. I, pàg. 237	1.350	ECO	Text	Marratxí en la darrera posició de les viles de Mallorca pel que fa als delmes reials amb una xifra per davall de les 100 lliures.
V. I, pàg. 237	1.350	AGR	Text	Se citen Escorca, Huyalfàs, Pollença, Muro, Santa Margalida i Marratxí com a poblacions on l'única font de riquesa és el bestiar, en relació amb els delmes del rei de 1.350.

Volum i pàgina	Època	Classificació	Tipus de text	Descripció
V. I, pàg. 241	1.329	DEM	Gràfic	Índex general de població. Gràfic de J. Masacaré Passarius. Marratxí és al 29è lloc, amb més o manco 300 habitants.
V. I, pàg. 244	1.329	ECO	Text	Transcripció de «Reebuda del Monedatge de la ciutat e de fora. Marratxi LXX Mor (ebatins)». Extret d'AHM, RP (3772), 130-54.
V. I, pàg. 245	1.350	ECO	Text	Transcripció de la llista «Monedatge (1350)». Marratxí hi figura com «Marratxi (fo levat ab lo pla de la Ciutat) CXXIII en cartes». Extret d'AHM, RP (3788), 32-46.
V. I, pàg. 247	1.364	ECO	Text	Transcripció de la llista «Morabatí del 1364». Marratxí hi figura amb «XXXXVIII Morabatins». Extret d'AHM, RP (3797), 119-129v.
V. I, pàg. 367	1.359	DEF	Text	Llista d'homes d'armes. Marratxí és la població que menys en té de tota l'illa de Mallorca. Comptava amb 10 homes d'armes. Extret d'ADM, Sección Suelos Manuscritos, sig. (28) 2931.
V. I, pàg. 374	1.358	DEF	Peu de pàgina	Participació de Marratxí a la construcció de les murades d'Alcúdia (2 homes). «Similis litera fuit directa bajulo et juratis de Marratxino de II hominibus». Extret d'AHM, LC (19), 164r.-v.
V. I, pàg. 379	1.398	DEF- ECO	Peu de pàgina	Despeses per pagar galeres armades. Marratxí 20 lliures. Extret de d'AHM, LC (73), 50-52.
V. I, pàg. 380	1.398	DEF- ECO	Peu de pàgina	Despeses per a defensa. Obligació de pagar un emprèstic de deute. Marratxí 4 lliures. Extret d'AHM, LC (19), 52-53.
V. II, pàg. 434	1.405	FES	Text	Enviament d'homes per part de Marratxí, 2 en total, a l'homenatge que es reté a Martí el jove, rei de Sicília. Extret d'AHM, AGC (1), 73r.-v.

Volum i pàgina	Època	Classificació	Tipus de text	Descripció
V. III, pàg. 4	1.578-1.579	EST	Text	Marratxí recollit a l'Estim General a AH-2058. Aquest volum comprèn Ciutat i el seu terme, Esporles, Marratxí, Calvià, Andratx, Puigpunyent, Valldemossa, Alcúdia, Pollença, Sencelles, Santa Maria, Alaró, Bunyola, Sòller, Santanyí, Campos, Montuiri, Algaida i Lluçmajor. Extret d'ARM, AH-2058 i AH-2059.
V. IV, pàg. 387	1.592	ALI	Text	Nombre de persones a les quals corresponia una peça de pa de 9 unces diàriament. A Marratxí n'hi havia 12. És la població mallorquina, amb diferència, on menys persones hi ha en aquesta situació. Extret d'ARM, 89r.-v.
V. IV, pàg. 553	1.603	BIB CAD ECO	Llistat	Tributació proporcional respecte als béns arrel, basats en les estimacions cadastrals. Talla general de 1603. El total de Marratxí 7 ll., 1 s., 9. Extret d' <i>Estudio Archivístico-Histórico de las fuentes fiscales de Mallorca, desde el siglo XV al XIX. Gabela de la Sal, Tallas y Derechos del Aceite</i> . Palma 1.981. ARM.
V. V, pàg. 22	1.705	JUS	Text	Al <i>Noticiari de Matia Mut</i> , escrit entre 1.700 i 1.715, dia 7 de maig de 1.705 Mut escriu: «la Josticia feu penjar un home de Soler Joseph Arbona per haver mort un cuñat seu per los intereses y esser hereu y no lo enterraren, fonch aportat en el Pont de Incha».
V. V, pàg. 50	1.713	ESG MET	Text	Al <i>Noticiari de Matia Mut</i> , escrit entre 1.700 i 1.715, dia 1 de maig de 1.713 Mut escriu: «vaig anar a Sant Marsal de Marratxí, tenbe feu bona diade de sol sens vent».
V. V, pàg. 293	1.790	PRO	Text	Jeroni de Ribera és propietari de Son Alegre, a Sant Marçal. L'inventari de les heretats de Jeroni Ribera de 1.790 es troba a ARM, Prot. V-259, 144 i seg.
V. VI, pàg. 98	1.807	CEM	Llistat	Import dels cementiris de l'illa. El de Marratxí, computat juntament amb el de Santa Maria del Camí i amb el de Santa Eugènia: 21.520 reials de velló. Extret de BAP, Ms. 3, t. X.

Volum i pàgina	Època	Classificació	Tipus de text	Descripció
V. VI, pàg. 190	1.879	DEM	Text	La colònia de Son Mendívil, a Lluçmajor, tingué un gran auge de població entre els anys 1.878 i 1.879. Hi anà gent de Lluçmajor, Algaida, Bunyola, Establiments, Marratxí, Consell, Artà, fins i tot un llaurador de Vaqueríes, província de Barcelona.
V. VI, pàg. 455	1.814	CONS	Text	Divisió dels partits en què podrien dividir-se les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa. Marratxí pertanyia al cap de partit d'Esporles, que incloïa els municipis d'Andratx, Calvià, Puigpunyent, Esporles, Establiments, Banyalbufar, Valldemossa, Deià, Bunyola, Sóller, Fornalutx, Alaró, Santa Maria, Santa Eugènia i Marratxí. Amb un total de 6.188 habitants. Extret d'un <i>Documento impreso cortesía del professor J. Lladó Ferragut</i> .
V. VI, pàg. 468	1.837	EXE	Text	Dia 25 de juliol de 1.837 s'ordena que des de llavors les quatre companyies del terç de la milícia nacional voluntària que formaven el batalló es denominassin: 1ª la de Lluçmajor, 2ª la d'Algaida, 3ª la de Santa Maria i 4ª la de Marratxí i tots els individus del batalló havien de pertànyer a la respectiva companyia del seu poble. Extret d'AMLL, 2. 162/7.
V. VII pàg. 101	1.921	FES FOA	Text	Durant les festes patronals de Santa Càndida, dia 13 d'agost de 1.921, a Lluçmajor, durant un descans de la Banda de Música que tocava a plaça, «se dispara un gran Castillo de fuegos artificiales por el notable pirotécnico D. Antonio Frontera, de Portol (Marratxí). Dicho número resulto muy hermoso y fue celebradísimo». Extret d' <i>Heraldo de Lluçmayor</i> , 20 d'agost de 1.921.

Volum i pàgina	Època	Classificació	Tipus de text	Descripció
V. VII, pàg. 105	Mitjan segle XX	BIB FAN FES OFI	Text	Bartomeu Font Obrador extreu un fragment de l'obra <i>Memòria acolorida d'unes fires</i> , de 1.970, de Baltasar Coll on s'explica que els llucmajorers esperaven els comerciants i venedors que venien de fora poble a vendre els seus productes el dia de la Fira de la vila. En un fragment hi diu: «P'Es Pont d'es Camí de Ciutat, devora na Juano-ta, arribaven es de Sant Marçal i Pòrtol i Sa Cabaneta carregats de plats i olles, greixoneres, cassolins, ribells, aufàbies de bon vernís i siurells p'ets infants i salers i cossiols, i es de Con-sei i es d'Alaró...».
V. VIII, pàg. 264	1.913	ESG	Text	Mossèn Andreu Pont passa de ser ecònom de Marratxí a rector de Lluemajor. Extret d'AMLL, CO-1.913.

Llista d'abreviatures utilitzades a la classificació de la graella

AGR: Agricultura
ALI: Alimentació
BIB: Bibliografia
CAD: Cadastre
CEM: Cementiri
CON: Conquesta
CONS: Constitució
DEF: Defensa
DEM: Demografia
ECO: Economia
ESG: Església
EST: Estím
EXE: Exèrcit
FAN: Fang
FES: Festa
FOA: Focs artificials
JUS: Justícia
MET: Meteorologia
MUS: Musulmana (època)
OFI: Oficis
PRO: Propietaris

Una aproximació a la baronia de Bunyolí, on estava comprès el territori de Marratxí, així com a alguns dels seus titulars. Vinculació de la figura del rei Jaume III amb Marratxí.

Esusèbia Rayó i Ferrer

Avui, 25 de novembre, hom celebra el dia internacional contra la violència de gènere. En aquest context em vaig proposar cercar informació per fer alguna comunicació sobre les dones de Marratxí en aquestes Jornades d'Estudis Locals.

Vaig trobar una notícia que no té a veure amb el tema de la violència d'una forma directa, però sobre la qual vull fer un aclariment que crec que pot ser interessant per al públic assistent. Desconec si algun historiador ja n'ha fet menció anteriorment. Jo vull compartir-ho perquè crec que hem de procurar treure a la llum el nom de totes les dones que puguem, sovint relegades per la Història. No podem ignorar que la indiferència, l'oblit i el menyspreu són altres formes, molt més subtils, de violència de gènere.

Per preparar aquest treball vaig consultar, entre d'altres llibres, el de l'historiador Guillem Morro Veny, *Marratxí durant els segles medievals*. Allà hi consta que, el 28 de febrer de 1421, Olfo de Pròxida (o Olf de Proixida), aleshores governador de Mallorca, envià una carta als «amats los batles de Sporles, de Marratxí e de Puigpunyent o als lochtinents d'aquells i els envia salut e dilecció». Per resumir direm que l'honorat en Simó Guillem de Mallorques, procurador de la honrada dona Elionor, vídua del cavaller Ramon de Torrelles i hereva del noble Umbert Desfonollar, o de Fonollar, posseïdor de la baronia de Bunyolí, situada a la parròquia d'Esporles, volia capbrevar les alqueries, vinyes, camps, possessions, albergs, cases i censals dels termes de Marratxí, Esporles i Puigpunyent, que es tenien sota alou (domini ple) de la dita baronia. Per això tots els titulars dels referits béns eren instats perquè en el termini de nou dies acreditassin la seva tinença, sots pena de XXV lliures.

Per si algun dels assistents no ho sap, un capbreu és un document o volum que conté les declaracions de béns dels vassalls d'un senyoriu i les càrregues que comporten, fetes davant d'un notari designat pel senyor a fi de registrar-les. En paraules planeres, una mena d'inventari.

En un món on les propietats estaven pràcticament totes en mans del homes, ens podem demanar qui era aquesta honrada dona Elionor de Fonollar, titular de la baronia. En llegir el nom tot d'una el vaig relacionar amb el rei Jaume III. Una vegada confirmada la meua suposició, puc dir que es tracta d'una descendent seva, en concret d'una néta, una filla de la seva filla il·legítima.

El rei Jaume III, no està de més recordar-ho, va casar-se amb Constança d'Aragó, filla d'Alfons el Benigne, rei d'Aragó-Catalunya i de Teresa d'Entença, comtessa d'Urgell. Del matrimoni de Jaume III nasqueren Isabel, o Elisabet, de Mallorca, el 1337, i Jaume, el 1338, que hauria estat el IV de Mallorca si hagués arribat a cenyir la corona.

El 1347, poc després de la mort de Constança, Jaume III es casà amb Violant de Vilaragut, filla del vescomte d'Omeladès i d'una filla il·legítima del rei Jaume II, Saura, que tingué amb la dama Saura de Montreal. D'aquest segon enllaç del monarca de Mallorca nasqué només una nina, Esclarmonda, morta abans dels dos anys.

A més d'aquests fills legítims, Jaume III en tingué dos més d'il·legítims (coneguts) mentre estava casat amb la seva primera esposa. A la bibliografia que he consultat no he trobat qui fou la seva mare. Supòs que fou la mateixa pels dos.

Aquests fills foren un nin anomenat Joan (nascut el 1335 i mort el 1374), de qui estic cercant el rastre —només sé que es casà amb Constança d'Eslàvia—; i una nina, a qui posaren per nom Constança, que és la que ens interessa en aquests moments. Nasqué el 1337, com la seva germanastra Isabel, filla legítima de Jaume III i de Constança d'Aragó. Francament, amb els ulls d'avui, trob una mica ofensiu per a la reina Constança que una filla il·legítima del seu home rebés el mateix nom seu. Crec que amb tants noms com hi ha l'haurien pogut anomenar d'un altra manera.

De Constança filla no he trobat gaires notícies. Contragué primeres núpcies amb Joan Alfons de Lloria, pertanyent a la família de l'almirall Roger de Lloria i de la família dels Xèrica, descendents del rei Jaume I, de la seva unió amb Teresa Gil de Vidaurre. Joan Alfons era fill d'Alfons de Lloria i de Teresa del Puerto i fou legitimat el 1369.

En romandre viuda, Constança contragué un segon matrimoni el 1373, amb Humbert de Fonollar o Desfonollar, baró de Bunyolí, a l'illa de Mallorca. Dins aquesta baronia s'hi trobaven compresos els territoris de Marratxí.

Les noces foren promogudes per la reina Elionor de Sicília, esposa del rei Pere el Cerimoniós, de qui Constança era dama d'honor, i que li donà un ajut per al dot.

El llinatge català Fonollar està documentat com un dels més il·lustres de Mallorca en aquell temps. D'Humbert sabem que el 1341 figurava com a jurat de Ciutat, per la part dels cavallers. Posteriorment, va estar al servei del rei Pere el Cerimoniós d'Aragó i Catalunya, de qui fou conseller. Sabem que el 1365 era capità de la guarnició d'Alzira i que el 1366 visità Egipte, com a ambaixador. També sabem que el 1390 va ser governador de Menorca.

El 13 d'agost de 1392, quan Humbert ja era molt gran, el rei Joan I (successor del rei Pere) li feu mercè de la baronia de Banyalbufar amb tota la jurisdicció civil i criminal, o sigui amb mer i mixt imperi.

Va jurar el càrrec de veguer de Barcelona i del Vallès el 13 de desembre de 1395. Constança, aparentment si més no, feu un bon partit.

Una notícia curiosa sobre el baró, publicada al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* és la que llegiré parcialment a continuació. Data de 1385.

Diu: «Nós el rei Pere [es refereix al Cerimoniós] [...] atorgam a vos, amat conseller nostre mossèn Ombert de Fonollar [...] que pugats cercar o fer cercar per aquela manera e en quals partides

volrets de nostres regnes e lochs, axí daça com dalla mar, tots e qualsevols tresors amagats e encantats, sens algun nostre empatxament o de qualsevol persona». A canvi li havia de donar la desena part del que hi trobàs.

Què era una baronia?

Joan Baptista Ensenyat i Pujol al seu llibre *Historia de la baronia de los señores obispos de Barcelona en Mallorca* ens la descriu com «un territori, lloc o comarca més o menys extens sobre el qual requeria aquest títol, o en el qual exercia autoritat un baró o una baronessa».

Els barons o baronesses podien usar com a corona un cercle d'or envoltat d'una banda de perles amb un plomall. L'autoritat i jurisdicció sobre les terres eren hereditàries i també se'n podia abdicar, així com de la propietat mateixa.

La jurisdicció era el dret de fer acomplir lleis i també el de donar-les als vassalls o habitants de la baronia. Podia ser de mer imperi i de mer i mixt imperi. La de mer imperi era la facultat de fer justícia en les causes criminals (per exemple, els assassinats), castigades amb pena de mort, mutilació de membres o bandejament del lloc. La de mer i mixt imperi, a més de les causes criminals, tenia poder sobre els casos civils, els casos comuns de petita i mitjana importància (com és, per exemple, una brega), els quals eren sovint castigats amb multes. Els titulars de les baronies que l'exercien tenien, com a insígnia del seu poder, forques aixecades en el lloc més visible de la comarca o al peu del castell feudal o a la torre de l'homenatge.

Segons el *Llibre del Repartiment* va correspondre al bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, per la seva participació en la conquesta de Mallorca, la part occidental de l'illa, des de Palma a sa Dragonera, «La part dels districtes que s'estenen més enllà del riu de la ciutat». A Ciutat tenia la parròquia de Santa Creu (hem de tenir en compte que en aquells temps la Riera passava pel Born actual), i a la part forana, Andratx, s'Arracó, Calvià, es Capdellà, Puigpunyent (Superna), Estellencs i Banyalbufar, a més de Marratxí (denominat vall de Marraxin als documents del s. XIII) i Esporles (avui Establiments), Bunyola i predis adjacents. També el Pla d'en Catí, (avui Sant Jordi), l'alqueria de Robines i una vuitena part de l'albufera de sa Pobra.

El bisbe Berenguer de Palou fou un personatge peculiar. Va estar al front de la diòcesi de Barcelona des de 1212 fins a la seva mort el 1241. Com a tasques que corresponien a la seva condició de religiós, va fer-se càrrec d'una fundació per als més desvalguts, dotada amb els seus propis béns (de fet va vendre el palau familiar de Barcelona per fer front a les despeses); va afavorir l'orde de la Mercè per a la redempció dels captius; també protegí l'establiment de l'orde dels predicadors i la dels franciscans i va fundar diversos convents i monestirs de monges. A part d'això, realitzà tasques diplomàtiques i, sobretot, guerres amb el rei Pere el Catòlic (pare del rei Jaume I), i participà en la cinquena croada a Egipte, per a la qual armà 50 cavallers propis i peons.

Fou un gran col·laborador del rei En Jaume, que l'esmenta sovint al *Llibre dels Feyts*, la seva crònica. Intervingué, com he dit, en la conquesta de Madina Mayurqa i ho féu amb una host de 99 cavallers i 1.000 peons. Sembla que oferí aquesta participació al rei sense demanar res a canvi. Malgrat tot, fou recompensat. En el repartiment a sorts entre els nobles principals que tingué lloc després de la conquesta, li correspongueren els territoris que he esmentat, i que donaren origen a la baronia dels bisbes de Barcelona a Mallorca, també coneguda com d'Andratx o del Pariatge i un poc més tard a la de Bunyolí.

La baronia de Bunyolí fou fundada el 1232, en fou el primer baró el noble català Ramon Saclusa, porcioner de la divisió del rei En Jaume. La rebé com una gràcia del rei sense citar ni transcriure el document. Els bisbes de Barcelona argumentaven que la que ells posseïen no era per gràcia, sinó per dret de justícia i per mor del pacte celebrat entre Jaume I i Berenguer de Palou, amb l'antuència del papa, i que era inalterable sense el consentiment comú de les dues parts.

La baronia de Bunyolí durà fins a 1811, en què fou abolida en virtut de les disposicions de les Corts de Cadis que, entre d'altres coses, incorporava a la nació tots els senyories jurisdiccionals de qual-sevol casta i condició.

Arran de diverses disputes entre el bisbe i l'infant Pere de Portugal (a qui Jaume I havia cedit el senyoriu de l'illa a canvi del comtat d'Urgell de forma temporal), hi hagué cessions de possessions per ambdues bandes i dues alqueries de Marratxí passaren a mans de l'infant Pere, el maig de 1236.

Anys després i en relació amb les jurisdiccions i atribucions de la parròquia de Marratxí i la baronia de Bunyolí, fou establert un pariatge (contracte o reial concòrdia) entre el rei Sanç, o Sanxo, de Mallorca i el bisbe Ponç, de Barcelona, per acabar amb les controvèrsies sobre aquests temes. Hem de tenir en compte que molts predis de Bunyola estaven sotmesos tant a la parròquia de Marratxí com a la de Bunyola. En els litigis que es donaven, el Pariatge pretenia que la baronia de Bunyolí tingués només drets de baronia alfonsina, o sigui cobrar delmes, censos, alous i nomenar batles. La baronia de Bunyolí, en canvi, volia el mer i mixt imperi, del qual hem parlat abans, o sigui fer justícia tant en les causes criminals com en les civils de les persones que vivien als predis.

Humbert de Fonollar, baró de Bunyolí el 1381 i els seus successors demanaren diverses vegades davant els monarques successius de la corona d'Aragó que els fos reconegut el mer i mixt imperi per a aquesta baronia, però sembla que només obtingueren una ratificació dels seus drets, sense afegir-hi res de nou.

La baronia tenia tres parròquies subjectes a la seva jurisdicció: Puigpunyent, Esporles i Marratxí. Subjectes a la del Pariatge hi estaven: Son Verí, Son Caulelles, Son Cos de sa Cabaneta, la Cabanassa, Pòrtula o Can Ferrer.

Com a cosa curiosa diré que els llinatges dels primers pobladors cristians de Marratxí foren Bassa, Bernat, Bibiloni, Frare, Gisbert, Guiot, Sabadell i Sacosta.

Quant a les forques del Pont d'Inca, pel que he llegit, sembla que només eren per a l'exposició dels reus executats, o d'algunes parts del seu cos, per donar exemple al poble.

Per cert, en relació amb les forques del Pont d'Inca hi ha una notícia, un poc morbosa, relacionada de rebot amb Constança, la filla il·legítima de Jaume III. És del 12 d'abril de 1399 i diu: «Es paga a Bartomeu Perpinyà, exactor de la casa de banys, 11 sous i 6 diners, de part del lloctinent del governador per les despeses de l'execució de Domingo Albarrasí, escuder de la muller d'Humbert Fonollar, per la mort del barber Cristòfol Serra».

Albarrasí va ser penjat *per lo coll* davant el portal de la víctima i després traslladat el seu cadàver per ser penjat al Pont d'Inca. Això d'executar els reus i dur-los posteriorment a penjar a les forques del Pont d'Inca (o a altres forques), com a advertència i exemple, es repetí espesses vegades al llarg dels segles. El 1397 hi ha un altre cas d'un home «penjat al Moll e après fo mudat a las forcas del Pont d'Inca». Fins al segle XVII n'hi ha diversos casos.

Tornant a Constança, filla il·legítima de Jaume III, del seu matrimoni amb Humbert de Fonollar, baró de Bunyolí, sembla que nasqué tan sols una filla anomenada Elionor, com hem vist, que és la protagonista de la notícia sobre el capbreu que he esmentat al principi.

Desconec la data del seu naixement i la del seu traspàs. Com a única hereva li correspongué, a la mort de son pare, el títol de baronessa.

Elionor era dama de la reina Maria de Luna, primera esposa del rei Martí l'Humà, d'Aragó i Catalunya. Segons un plec de comptes de la reina, conservat a l'arxiu de la basílica del Pi de Barcelona, les dames de la reina tenien assignats cinc sous i sis diners cada dia i rebien, a més, la quantitat de 360 sous aproximadament per a vestuari.

El 1406, el rei Martí el Jove de Sicília, fill del rei Martí l'Humà, va enviar una carta a son pare des de Catània. Li demanava que procedeixi a casar Elionor, filla del difunt Humbert des Fonollar, i que li fes alguna donació per a noces. És possible que, atès que Elionor era dama de la reina Maria de Luna, fos aquesta reina que li demanàs al seu fill que acudís al rei, però això és una hipòtesi meua. En tot cas, no sé perquè la reina no ho sol·licità directament al seu espòs, atès que sembla que tenien una bona relació.

Llegiré un bocí de la missiva que palesa la situació de les dones a les quals es considerava incapaces de cuidar dels seus béns (i segurament ho eren per mor de l'educació que rebien), i estaven necessidades tothora d'un espòs que ho fes per elles:

en servei vostre, senyor, e de la senyora regna mare e senyora mia molt cara, una filla de Mossèn Ombert de Fonollar quòndam apellada Alionor la qual atesa la sua edat e considerat que los béns qu-s pertanyen a ella prenen tots iorns menyscap e detriment, car no és algú qui de administrar aquells haia carrech [...] parria, senyor tostemps parlant ab reverència de vostra gran senyoria vos degnassets ésser promovedor o instigador principal com siats cap e protector singularment de semblants persones. Perquè senyor, suplich [...] provehir en tal manera que la dita Alionor sia prestament col·locada en matrimoni pertanyent e condocent a son parentat e a ella e fer-li senyor aquella gràcia que us serà plaent e acceptable.

És notable l'interès de Martí el Jove en aquest assumpte perquè diu a son pare: «Senyor per que conegam que us suplich ab cor, fas açó de ma mà». O sigui que li escriu de la seva pròpia mà.

La carta tingué efectes immediats. *Col·locaren* Elionor, que devia ser molt jove, amb un altre bon partit, Ramon de Torrelles i de Blanes, cavaller, viudo d'Aldonça Alomar, amb qui es casà i compartí la baronia de la qual era titular.

Ramon de Torrelles era home de confiança del rei Martí l'Humà. En fou cambrer major, castlà del castell de Bellver de la Cerdanya (no de Bellver de Mallorca), batlle i sotsveguer del Baridà i també castlar del Palau Reial de Barcelona. El 1408 fou nomenat comissari general de les aljames dels jueus de tota la corona d'Aragó.

El 1410 fou empresonat, no se sap per què i va ser alliberat poc després a instàncies del seu germà Pere i dels consellers de Barcelona.

Fou tutor de forma compartida amb el seu germà de l'infant Frederic de Luna, comte de Luna, fill il·legítim del rei Martí el Jove de Sicília i nét, també il·legítim de Martí l'Humà. Defensaren la seva

candidatura a la Corona d'Aragó durant l'interregne de 1410-1412, ocorregut després de la mort dels dos reis, ambdós sense successió legítima (Martí el Jove morí abans que el seu pare), i que es resolgué amb el compromís de Casp.

Ramon serví, a més, a Sardènia i a Sicília, amb una galera, amb la qual ajudà la reina Blanca de Navarra (viuda del rei Martí el Jove de Sicília) en els afers sicilians. El 1413 fou enviat del rei Ladislau de Nàpols a Ferran d'Antequera, rei d'Aragó i Catalunya, en virtut del compromís esmentat.

Ramon i Elionor tingueren com a mínim un fill, Martí Benet de Torrellles i Fonollar.

D'Elionor tampoc sabem gaire cosa, només que sembla que el 1410 el comte d'Urgell li vengué el lloc de Caldes de Montbui. I que dels dos capbreus que de moment sé que es feren al segle XV a la baronia de Bunyolí, un fou el 1406, per part de Ramon de Torrellles, en poder del notari Mateu Lloscos. L'altre el feu, el 28 de febrer de 1421, la mateixa Elionor des Fonollar, ja viuda, la notícia del qual, que hem esmentat al principi, ha estat l'origen d'aquesta comunicació.

Crec que és interessant conèixer una mica la història d'alguns dels barons de Bunyolí i, sobretot, la vinculació de la figura del rei Jaume III amb Marratxí, mitjançant la seva filla il·legítima, Constança, esposa del baró titular, Humbert des Fonollar, i de la seva neta, Elionor, hereva i baronessa titular de la baronia de la qual formava part Marratxí durant el segle XV.

Bibliografia

AA. VV. (1998) *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

Aguiló, Estanislau de K. (1895-1896). «Franqueses i privilegis del regne de Mallorca». A *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom V, pàg. 60.

Enseñat y Pujol, J. B. (1919). *Historia de la baronia de los señores obispos de Barcelona en Mallorca: comprender los pueblos de Andraig, y S'Arracó, Calvià, Capdellà, Puigpunyent, Estallenchs, Marratxí, el llano de San Jorge y la parroquia de Santa Cruz de Palma*, tom I. Palma: Escuela Tipográfica Provincial.

Llibre dels Feits o crònica de Jaume I. Edició facsímil de la primera edició: València, 1557. Exemplar núm. 1002. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Editorial Base, 2006.

Martínez Ferrando, J. Ernest. (1960). *La tràgica història dels reis de Mallorca*. Barcelona: Aedos.

Morro Veny, Guillem. (2006). *Marratxí durant els segles medievals*. Palma: Documenta Balear.

Quadrado, José M. (10 juny 1887). «Miscel·lània històrica (de 1387 a 1399)». A *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom II, pàg. 133.

Rosselló Vaquer, Ramon. (2006). *Morts, desgràcies i maldats a Mallorca*. Campos: Roig editors i impressors, vol. I.

Rosselló Vaquer, Ramon. (2007). *Noticiari de Marratxí*. Mallorca.

Sanxo, P. A. (1 juny 1904). «Permís a Umbert des Fonollar per cercar tresors amagats». A *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, tom X, any XX, núm. 291, pàg. 12 i 13.

Thalamus parvus: Le petit thalamus de Montpellier, publié pour la première fois d'après les manuscrites originaux. Société Archéologique de Montpellier. M.DCCC.XL [no és llegeix bé al facsímil].

Documentació digital

Claramunt, Salvador. *Un pliego de cuentas de Maria de Luna conservado en el archivo de la Basílica del Pino de Barcelona*. Universitat de Barcelona. Recuperat de: <https://revistas.ucm.es>

<https://unybook.com>. *Apuntes de Paleografía y Diplomática*. Universidad de Barcelona.

Roca, J. M.; Soldevila, F.; Deibel, U. *Sobiranes de Catalunya: recull de monografies històriques*. Publicat sota la Direcció de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. Recuperat de: <https://books.google.com>

Silleras-Fernández, N. *Power, Piety and Patronage in Late Medieval Queenship: Maria de Luna*. Recuperat de: <https://books.google.es>.

Règim de pariatge, propietat i rendes alodials a Marratxí (1780)

Guillem Morro i Veny

Introducció

El present estudi pretén oferir una visió de conjunt del marc administratiu, del règim de tinença de la terra i de les prestacions tributàries a què eren tingudes les viles del Pariatge, és a dir, d'aquelles parròquies tingudes sota alou del bisbe de Barcelona per la seva aportació a la conquesta de Mallorca. Certament, les propietats immobles posseïdes a Mallorca pel referit prelat superaven el conjunt de les viles d'Andratx, Calvià, Puigpunyent i Marratxí,¹ però el referent que hem agafat per al nostre estudi és Marratxí a la segona meitat del segle XVIII, estudi en el que no es pot prescindir d'unes mínimes referències a les altres viles (Andratx, Calvià i Puigpunyent) que, juntament amb Marratxí, configuraven el mapa de les anomenades «viles del Pariatge». Altrament, ens ha interessat analitzar el règim de govern del pariatge, les fórmules de propietat i les càrregues tributàries que pesaven sobre la terra, vigents durant la segona meitat del segle XVIII, a les esmentades viles. Finalment, veiem la distribució de la propietat alodial a Marratxí.

El pariatge de 1323. L'estructura jurisdiccional

El pariatge de 1323 signat entre Sanç I de Mallorca i el bisbe Ponç Gualba de Barcelona² va determinar una regulació de les competències jurisdiccionals de les dues autoritats sobiranes sobre les referides viles: el rei de Mallorca i el bisbe de Barcelona. Vet ací l'interès d'aquest notable esdeveniment per interpretar, adequadament, el règim administratiu i de govern de Marratxí, ja que, al llarg de gairebé mig mil·lenni, es mantindria sense canvis significatius.

¹Efectivament, el bisbe de Barcelona posseïa, en alou franc, les propietats immobles de la parròquia de Santa Creu dins Ciutat, la cavalleria de Bunyolí, l'illa de la Dragonera i fins a 1323 tot el dret sobre la Palomera i els illots propers al port de dita localitat, el lloc de Sant Elm, amb el petit nucli poblacional annex, i les Parellades, nom que designava les terres i finques ubicades entre l'horta de Ciutat i Marratxí.

²Josep F. López es refereix al tema del pariatge en el seu estudi «Els pariatges del rei Sanç», a *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa. XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals*. Palma: IdEB, 1998, pàg. 101-132.

Juntament amb l'alou i el domini directe de les possessions adjudicades, al bisbe de Barcelona li fou concedida tota la jurisdicció civil i criminal, sense altra limitació que la tocant als magnats i barons amb facultat per exercir jurisdicció, mitjançant la clàusula continguda en el conveni de 1229, elaborat abans de la conquesta, en el qual s'expressa que les porcions de territori conquistat es tindran per al senyor rei i a costum de Barcelona: «portionem autem vestras quas ibi habebitis, vos et vestris teneatis per nos, et successores nostros ad nostram fidelitatem et consuetudinem Barchinone».³

Segurament la causa del pariatge de 1323, i la nova forma que es donà a la jurisdicció dels bisbes de Barcelona sobre els territoris del Pariatge, devia ser per les disputes freqüents produïdes entre els oficials reials i els de la porció del bisbe arran de conflictes jurisdiccional. Convé, per tant, donar una breu ullada al contingut del pariatge de 1323 que, com veurem, és un document, essencialment, jurídic. El document, estructurat en 14 capítols, inicia la normativa disposant que tota la jurisdicció civil i criminal i tot allò pertanyent al mer i mixt imperi de les parròquies i llocs de l'illa posseïts en alou pel bisbe de Barcelona, sigui exercit, meitat per meitat, entre el referit prelat i el rei de Mallorca. L'exercici de la jurisdicció civil i criminal a les viles i llocs del Pariatge implicava que tant el rei com el bisbe de Barcelona podien nomenar els batles de les quatre viles de manera alternativa, un any el rei i l'altre el bisbe, els quals, a l'introit de llur batlia havien de jurar davant els delegats del rei i del bisbe. L'article cinquè del referit document informa que els diputats pel rei i pel bisbe havien d'eleger un jutge comú a les quatre parròquies i el sisè regula els mecanismes procedimentals en l'administració de justícia. Informades i resoltes les causes, així civils com criminals, els batles, juntament amb el jutge ordinari del Pariatge, previ consell dels prohoms del lloc on s'havia seguit la causa i amb l'assessorament d'experts en dret, havien de dictar sentència. Si el sentenciat apel·lava, el jutge comú havia de designar un jutge especial o delegat per resoldre la primera causa d'apel·lació, causa que havia de ser resolta a Ciutat. Finalment, si el condemnat recorria la sentència donada pel jutge delegat, llavors era el rei qui, a través del seu lloctinent o del batle de Ciutat, havia de resoldre la segona apel·lació.

Si s'esdevenia que el monarca era a les illes podia advocar en les causes de la cúria del Pariatge i designar jutges especials en casos d'«enorme crim» que podien jutjar sumàriament i sense consell dels prohoms, i, si, a causa de la gravetat del crim, el sentenciat era condemnat a desterrament perpetu, a mort o a mutilació de membres, el rei podia revocar la sentència o commutar les dites penes per multes pecuniàries, de les quals només en podia percebre la meitat. En el supòsit que el monarca absolgués les penes pecuniàries, el bisbe no es veia privat de la seva meitat ja que el rei la hi havia de satisfer. Els emoluments provinents dels processos judicials, així com el producte líquid de les subhastes de béns confiscats s'havien de dividir per meitats entre el rei i l'esmentat prelat, i, de la mateixa manera es procedia amb els emoluments de la batlia una vegada que el batle sortint havia retut comptes.

L'acceptació de la concòrdia del Pariatge implicava algunes concessions per part del bisbe de Barcelona, tals com la cessió al rei de tot el dret sobre la Palomera i els illots propers al seu port, exceptuant l'illa de la Dragonera, que havia de romandre, plenament, a mans del bisbe. Així mateix, el bisbe i l'església barcelonina haurien de lliurar al monarca tot el seu dret sobre el lloc de Sant Elm i de la petita població circumdant, amb tot el terreny adjacent, això és, des del cap d'en Galindo (punta de na Galinda) fins a la cala d'en Basset i, a l'interior, fins a les fites que el diputat reial Miquel Rotlan i el batle del bisbe, Maimó Peris, hi haurien de fixar. Això no obstant, de tots els emoluments provinents dels

³ CODOINACA. *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tom 11, pàg. 3-6.

dits llocs per raó de justícies civils i criminals el rei en percebria dos terços i el bisbe el terç restant. Els nobles «persones generoses» i els ciutadans (accepció estamental, no residencial) romandrien exempts d'aquesta jurisdicció: «exceptis inde duntaxas pesonis generosis et civibus civitatis Maioritarum, quorum omnium cognitiones et punitiones tam super civilibus quam super criminalibus dictum dominus Rex sibi et suis et curies sue reservatur».⁴ La concòrdia del Pariatge fou confirmada cada vegada que es produí un canvi de dinastia, amb tot, les freqüents interferències dels oficials reials i de la Reial Audiència en assumptes exclusius de la cúria del Pariatge obligaren a la Mitra de Barcelona a recórrer a l'arbitratge del rei, la qual cosa motivà l'acceptació i confirmació, per part dels monarques de la Corona d'Aragó i de la Casa d'Àustria, de la concòrdia del Pariatge en els seus estrictes termes. Així va succeir amb Ferran el Catòlic.⁵ De manera anàloga varen procedir Felip II⁶ i Felip IV.⁷

Però ens interessa veure quina evolució i quines transformacions havia sofert la cúria del Pariatge a la segona meitat del segle XVIII. De primer, cal notar que els costos salarials dels funcionaris del Pariatge que, segons el conveni de 1323, havien d'ésser coberts, meitat per meitat, entre el rei i el bisbe de Barcelona, ara eren pagats, exclusivament, per aquest últim.⁸ L'organisme que creà més dificultats a la mitra de Barcelona per al normal exercici de les competències atorgades pel Pariatge fou la Reial Audiència de Mallorca creada per Felip II el 1571, tribunal col·legiat que fou implantat per atendre la necessitat d'una major tecnificació de la justícia, però amb el temps esdevingué un organisme al servei de la política centralitzadora de la monarquia.⁹ A partir dels Decrets de Nova Planta de 1715 la Reial Audiència es va enfortir i va assumir bona part de les funcions que d'antuvi exercien les suprimides institucions del Regne de Mallorca.

La Reial Audiència atenia les causes que, en grau d'apel·lació, procedien de jurisdiccions especials com la del Pariatge i que fins llavors havia tingut la cúria del governador, desapareguda amb la implantació de l'Audiència. Aquesta era una de les causes que creava més malcontentament a la mitra de Barcelona, perquè el producte de les multes i confiscacions imposades en segones apel·lacions a sentenciats en causes del Pariatge, en lloc de distribuir-se per meitats, tal com disposava el conveni de 1323, solia revertir, exclusivament, a l'Audiència, la qual cosa, no cal dir-ho, reduïa notablement els ingressos de la cúria del Pariatge per sentències, multes i composicions judicials. Així ho expressava, devers 1780, un jutge del Pariatge al bisbe de Barcelona:

Las multas, penas y confiscaciones que se hazen por el señor Juez Común de la cúria a los delinquentes, se aplican por el mismo Juez a los gastos de Justícia, siendo assí que de tiempo muy antes eran comunes a su Magestad y al Señor Obispo en conformidad con lo dispuesto en la Real Concòrdia [de 1323] pero en atención que la Real Audiencia de este Reyno por su superioridad se assume todo, sin querer reconocer ni atender a los derechos que competen a la Mitra de Barcelona, segun la Real Concòrdia y Privilegios Reales que la confirman, sin dar razón de las multas y de la porción que toca al Pariage, tomándole todo para sí.¹⁰

El procediment que permetia aquesta indeguda apropiació de fons pertanyents a la cúria del Pariatge era el que hem exposat i que un anònim del segle XVIII resumia així: «teniendo la jurisdicción

⁴ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, títol XVII, núm. 19, document solt.

⁵ Segons provisió donada a Sevilla el 12 de maig de 1511 (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, títol, XVII, núm. 19, lligall solt).

⁶ Provisió datada el 23 de novembre de 1552 (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, títol XVII, núm. 19, lligall solt).

⁷ Provisió donada a Madrid el 12 d'agost de 1649 (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, títol XVII, núm. 19, lligall solt).

⁸ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, títol XVII, núm. 19, document solt.

⁹ La Reial Audiència creà fortes tensions amb els jurats del Regne, els qual veien en aquest organisme un instrument que minvava la seva autoritat. Les tensions entre l'Audiència i els jurats arribaren a tal punt que aquests no assistiren a les exèquies de Felip II (Juan, J. (1996). *El sistema de gobierno en el reino de Mallorca [siglos XV-XVII]*. Palma, pàg. 67).

¹⁰ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol, XVII, núm. 19, document solt.

del Pariage apelación a la Real Audiencia, si por el Juez Común del Pariage se multa a alguno y este se apela a la Real Audiencia y por ésta se le añade más al reo por la multa o se le minora, queda la multa para la Real Audiencia enteramente».¹¹

En el segle XVIII poques coses havien diferit respecte del procediment administratiu de justícia al Pariatge regulat pel conveni de 1323. El jutge comú¹² nomenava el jutge delegat, el qual era el que havia de resoldre les segones instàncies, de manera que, dels actes i provisions donades pel jutge ordinari s'apel·lava «ad Judicem Delegandum» i, a la vista de les llistes d'advocats presentada per cada part contendent, es nomenava el jutge delegat que havia de conèixer la causa, apel·lada en segona instància, en nom del rei i del bisbe de Barcelona i, si es produïa una tercera instància, es passava a la Reial Audiència.

L'organització administrativa del Pariatge durant el segle XVIII. La figura de l'apoderat

Ens hem referit a l'administració de justícia, ara cal que vegem l'administració de les rendes que el Pariatge, en el segle XVIII, generava a la mitra de Barcelona i les peces que configuraven el seu engranatge burocràtic. En aquest sentit, cal assenyalar que la figura més notable i sobresortint és la de l'apoderat-administrador del Pariatge, nomenat directament pel bisbe de Barcelona. Per formar-nos una idea dels mecanismes administratius i procedimentals en tot allò concernent a la part productiva i econòmica és imprescindible conèixer aquesta figura. Vegem, doncs, a grans trets, la seva comesa.

Una de les obligacions de l'apoderat era la d'instar l'escrivà del Pariatge¹³ perquè, amb temps suficient, redactàs les «cartes d'avis» per als batles de les quatre viles del Pariatge, amb la finalitat que, aquests remetessin els «manifests» de gra i oli que s'esperaven recaptar a les respectives viles i, així, poder procedir a la seva venda, amb l'adequat coneixement. Així mateix, l'escrivà havia de cercar la informació necessària per tal de fer-se una idea precisa del valor del delme recaptador a les terres ubicades a les Parellades.¹⁴ D'acord amb la informació obtinguda a través dels manifests, l'apoderat havia d'assenyalar el dia que s'havia de fer la rematada de la venda, en pública subhasta, dels delmes del Pariatge, previ advertiment a les viles. L'apoderat era responsable de verificar la venda en els terminis acordats i de compel·lir els postors a favor dels quals s'havia rematat la licitació perquè lliurassin suficients garanties de satisfer els imports en els terminis convinguts, els quals no podien ésser modificats en el cas de gra i oli, però sí en la venda dels altres fruits. Una vegada que l'apoderat tenia per abonat el garant principal o els fiadors, anava del seu compte i risc qualsevol fallida o manca de pagament.

Si s'esdevenia que durant el procés de subhasta dels delmes no es trobava licitador que oferís el preu fixat o garantia suficient, l'apoderat podia procedir a la recaptació dels delmes pel seu compte, ajudat de treballadors diligents i fidels, així com de vigilants «sentinelles» que havien de cuidar la recol·lecció, als quals se'ls proporcionava un espai cobert, adient per dipositar i conservar el gra. Una vegada que s'havia procedit a la venda dels delmes, l'apoderat havia de presentar un estat de comptes en el qual s'havien de reflectir els manifests, amb la pertinent separació per viles i

¹¹ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, núm. 19, document solt.

¹² Rebia aquest nom perquè era el jutge de la quatre viles del Pariatge.

¹³ L'escrivania del Pariatge fou creada el 1362 i el primer escrivà fou Jaume de Montagut (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, núm. 17, document solt).

¹⁴ Terres i finques situades entre l'horta de Ciutat i el terme de Marratxí tingudes en alou del bisbe de Barcelona.

per classes de fruits, amb el preu estimat abans de la venda i el que, efectivament, se n'havia obtingut. Havia d'acompanyar l'estat de comptes un testimoni autènticat dels actes de la rematada.

Una altra gestió important de l'apoderat era el cobrament dels censos i dels lluïsmes en la porció del Pariatge. Quant als censos cobradors per immobles ubicats dins la Ciutat (parròquia de Santa Creu) i en el seu terme, l'apoderat percebia un real per lliura en satisfacció del seu treball i dos reials per lliura en aquells casos de morositat en què havia d'intervenir el procurador del bisbe.¹⁵ Per als censos cobradors a les quatre viles del Pariatge, l'apoderat nomenava quatre col·lectors —un per vila— als quals gratificava amb la dècima del producte líquid cobrat. Finalment, l'apoderat era responsable del cobrament dels lluïsmes, tasca que requeia en l'administrador dependent del dit apoderat. Com és sabut, el lluïsmes és el percentatge que percep el titular directe d'un bé mòbil o immoble quan aquest és transferit o alienat pel seu titular útil. La normativa vigent al segle XVIII estatuïa el següent: els emfiteutes interessats a demanar gràcia pels lluïsmes que devien havien de fer-ho davant l'apoderat. Ordinàriament, la concessió de gràcia implicava que en la transferència de censos o de béns immobles, l'import del lluïsmes, en el Pariatge, era del 10% del preu de transferència o venda, davant el teòric 33,3%, aquest últim percentatge, malgrat esser reivindicat i, teòricament justificat per l'apoderat, a Mallorca s'havia fet incobrable, car el costum introduït des d'antic als territoris del Pariatge (segles XIV i XV) era la reducció al 10%.¹⁶ Per tal d'evitar actuacions fraudulentas o variacions substancials en la percepció del lluïsmes, la normativa estatuïa que, una vegada que l'apoderat havia concedit la gràcia, l'administrador, a la vista de la «carta d'avís» que l'apoderat li havia lliurat, acreditativa de la concessió de la gràcia, rebia l'import del lluïsmes i entregava la «voleta» a l'emfiteuta interessat perquè, posteriorment, la cúria del Pariatge li lliuràs el pertinent instrument d'alienació. En resum, només en el Pariatge i en les vendes voluntàries el lluïsmes era del 10%. En els terrenys de l'alou del rei, com veurem, el lluïsmes solia esser del 20%, i en els terrenys en alou de nobles i particulars el contracte emfiteutic disposava «a mercè de lluïsmes». Altrament, el 10% en el Pariatge ho era en les vendes voluntàries i quan es demanava gràcia per anticipació, però quan no es demanava o l'instrument s'estenia en una altra cúria, s'exigia el 33,3%, o sigui el terç de l'import del traspàs o venda. El salari de l'apoderat, devers 1780, era de 200 lliures anuals més un 2% sobre el valor dels delmes que excedís de 6.500 lliures mallorquines,¹⁷ aquesta dada ens dóna idea de l'import anual que els fruits delmables del Pariatge reportaven a la mensa de Barcelona.

Altres càrrecs que configuren l'engranatge burocràtic del Pariatge

Els batles

De les figures que integren l'engranatge del Pariatge hem d'esmentar, en primer lloc, el batle de cada una de les viles. El batle resolvia conflictes produïts arran de servituds, aigües i pastures, també entenia sobre plets generats a causa de camins, partions i fites. Tenia competències en matèria de tuteles i curadories, i potestat per resoldre les anomenades «provisions de verbals», és a dir, plets que no implicaven l'aplicació de la via contenciosa, ja que tot el que es referia a la jurisdicció contenciosa romania subjecta al jutge del Pariatge i a la seva cúria, amb seu a Ciutat. Els judicis

¹⁵ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol, XVII, document solt.

¹⁶ En el realenc es podia donar el cas que a una mateixa finca s'hi podien aplicar distints valors de lluïsmes, per a la qual cosa era necessari que el domini alodial o directe estigués repartit en més d'un titular. El 27 de febrer de 1773, per exemple, Jaume Joan Salvà capbrevava les 4/5 d'una finca de Marratxí «a 20 de laudimio y por la restante quinta parte en alodio de la Baronía del Egregio Conde de Zavella a merced de laudimio» (ARM, ECR 1122, f. 38r).

¹⁷ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, lligall solt.

de conciliació verbal que tractaven sobre qüestions de dret, com pagament de censos endarrerits, préstecs vençuts i altres conflictes veïnals ja esmentats, tenien un procediment resolutori més senzill: el batle havia d'oïr les parts litigants i exposar els greuges manifestats davant el consell de jurats i prohoms, oït el dictamen —no sentència— del consell, el batle pronunciava la sentència i l'estenia al *Llibre de Provisions i verbals*, alhora en remetia còpia al jutge del Pariatge perquè expressàs la seva conformitat o revocàs la sentència. Veiem, per tant, que les facultats jurisdiccionals dels batles del Pariatge eren inferiors a la dels batles de reialenc, per l'òbvia raó de l'existència d'un jutge i d'una cúria específica. Amb tot, atesa la dispersió dels hàbitats que es donava a cada vila, el batle es veia obligat a nomenar «lloctinents de batle» que actuaven a les zones més allunyades del municipi. En el segle XVIII la duració del càrrec havia variat respecte d'èpoques anteriors, en què la duració era d'un any. Ara, per sentència de la Reial Audiència, el càrrec de batle del Pariatge durava tres anys i el de regidor, dos. L'alternança seguia aplicant-se, així la Reial Audiència (que representava el rei) elegia un pic i el següent corresponia al bisbe de Barcelona. En resum, la jurisdicció dels batles del Pariatge fou sostreta, progressivament, en favor del jutge comú, de manera que durant el segle XVIII hom podia parlar d'un tribunal independent, en referència a la cúria del Pariatge, que absorbia les facultats jurisdiccionals que antany foren dels batles, un testimoni de l'esmentat segle ho resumia així: «apenas puede ejercer [el batle] en un simple juicio verbal sin temor de que el Juez mayor del Pariage les mande sobreceder remitiendo las partes ante él para que deduscan las acciones de que intentan valerse». És possible que rere aquesta superioritat en l'exercici de la justícia s'hi amaguin raons econòmiques, ja que, com és sabut, durant l'edat mitjana i moderna la commutació de la pena per una multa pecuniària era gairebé la norma, de manera que els ingressos per composicions judicials suposaven un important capítol en l'apartat d'ingressos del fisc —reial o episcopal. Si el batle exercia justícia civil i criminal en primera instància, els ingressos provinents de composicions nodririen el fisc reial —en aquest cas la Reial Audiència—, però si aquesta jurisdicció l'exercia el jutge del Pariatge, els ingressos per commutacions eren per a la seva cúria, i cal tenir en compte que, tret d'uns salaris de poca quantia, tot l'engrenatge de la cúria se sostenia, bàsicament, dels ingressos provinents de l'aplicació de justícia.

El jutge major del Pariatge

Aquesta figura jurídica neix arran del conveni de 1323. Tenia la seu a Ciutat però això no representava un obstacle insalvable per als marratxiners ni per als habitants de les altres viles. És cert que segons l'esperit de l'esmentada concòrdia, hi havia d'haver quatre tribunals, un a cada vila, però en el segle XVIII el tribunal del Pariatge era reconegut com un autèntic ordinari per la resta de tribunals de Ciutat, amb suficient prestigi i millor dotació per resistir els embats fagocitaris del Tribunal Superior de l'Audiència, «en el dia de hoi —afirmava un comissionat del bisbe el 1782— egerce sus funciones dicho Juez sin oposición alguna, en todos los asuntos así civiles como criminales que ocurren». L'elecció del jutge major es feia a través del capità general (representant del rei) i de l'apoderat del bisbe de Barcelona, però quan no hi havia acord entre ambdós representants, era el rei qui en triava un dels que cada part havia proposat. Les facultats del jutge major no es limitaven a dictar providències en les primeres instàncies, puix que era ell el qui nomenava un jutge delegat per a les segones, i, de les providències que aquest dictava, s'apel·lava a la Reial Audiència, on finalitzaven els plets.

L'escrivà del Pariatge

Un altre càrrec rellevant era el de l'escrivà. L'escrivania específica del Pariatge, com hem escrit, fou creada el 1362. L'escrivania era un bé que generava unes rendes i com a tal, tenia senyor directe i senyor útil. El primer era el bisbe de Barcelona, el segon solia esser un membre d'alt estament —cavaller, ciutadà o mercader— i per la possessió del domini útil de dita scrivania pagava al rei —ens referim a 1780— un cens anual de 4 lliures, però aquest titular útil la llogava a un notari, que era qui realment treballava d'escrivà i el que, endemés, en pagava 165 lliures. Així, doncs, el

posseïdor útil tenia un benefici de 161 lliures sense realitzar cap mena de treball. Corresponia a l'escrivà autoritzar els procediments judicials que se seguien a la cúria, formalitzar tots els instruments de venda o traspassament de finques en alou del bisbe de Barcelona. També era comesa de l'escrivà rebre tots els capbreus que feien els emfiteutes titulars útils de béns en alou del referit bisbe. L'escrivà percebia una quantitat de l'emfiteuta per cada acte o instrument que formalitzava, que sol esser de 4 sous. Vet ací la raó que explica l'interès a posseir aquesta cobejada escrivania.

Altres càrrecs adscrits a la cúria del Patriatge

Altres càrrecs pertanyents a la cúria del Patriatge eren el fiscal i l'agent fiscal. El primer, a més de fiscal, també actuava com a advocat de la cúria i tenia un salari que, devers 1780, era d'onze lliures. El segon també exercia de procurador en causes seguides per la cúria del Patriatge i percebia un salari que al voltant de l'esmentat any era de quatre lliures i cinc sous. Un salari tan modest per a unes professions liberals que a l'època solien proporcionar un modus vivendi bastant confortable ens fa pensar que tant el fiscal com el seu agent no treballaven en exclusiva per a la cúria del Patriatge. Altrament, a més del salari, percebien una quantitat per cada plet en què intervenien, així coneixem que l'agent fiscal, en actuar de procurador, rebia un reial per lliura de l'import guanyat en el plet. Cal suposar que semblant remuneració devia percebre el fiscal. Un altre càrrec era el procurador *ad lites*, càrrec que vetlava per impedir els fraus en l'ocultació dels lluïsmes que corresponien a la mitra de Barcelona. Aquest tipus de frau es podia descobrir per les capbreuacions que els emfiteutes feien en poder del referit procurador *ad lites*, ja que no es podia estendre cap instrument d'alienació si, prèviament, l'emfiteuta no demostrava haver satisfet el lluïsmes. El salari del referit procurador era de 8 lliures i 10 sous. Altres oficials adscrits a la cúria eren picapedrers i fusters que feien les visures —inspeccions oculars— i estimacions a les cases de Ciutat de l'alou del bisbe de Barcelona. Finalment, els portadors de lletres eren els qui feien les notificacions i els constrenyiments a les viles. Teòricament, la nominació del portador de lletres era competència del bisbe de Barcelona, però en el segle XVIII trobam que tal competència l'exercia el rei, el qual qui, per la seva part, aplicava una singular pràctica característica de la reialesa: el monarca cedia a qui volia —i no necessàriament a un mallorquí— la facultat de poder llogar la plaça de portador de lletres, tal concessió s'havia d'interpretar com una gràcia del rei a una determinada persona. Un exemple el tenim amb el reial despatx expedit al Buen Retiro el 21 de setembre de 1756 a favor de la senyora Rosa Blanco de la Barrena, veïna de Madrid. Llavors cal que ens demanem quin profit en treia una veïna de Madrid d'arrendar la plaça de portador de lletres del Patriatge de Mallorca? La resposta és clara: 40 lliures a l'any, aquesta era la quantitat que li pagava el qui accedia a portador de lletres del Patriatge. El cas exposat potser és atípic i segurament s'inscriu en la política de gestos que caracteritzà l'absolutisme i la política centralista dels Borbons, però el fet és que el 1780 l'esmentada dama seguia detenint la tinença útil del càrrec de portador de lletres del Patriatge.

Beneficis provinents de l'administració de Justícia

Conforme al que s'estipula en el vuitè capítol del Patriatge de 1323, la mensa de Barcelona tenia dret a percebre la meitat dels béns confiscats per actes delictius comesos a l'àmbit de la seva porció i a la sexta part de les penes que publicaven els batles per denúncies o publicació de béns que s'havien d'aplicar al fisc reial, però el 1780 es denunciava que els emoluments provinents de justícies pertanyents a la dita mensa s'havien reduït entorn a una tercera part, a causa de les interferències de la Reial Audiència, «dando lugar —afirmava l'apoderat del bisbe— a que la tercia parte de las penas aplicadora al fisco y divisible entre S. M. y los Señores Obispos segun dicho capítulo, entre toda en poder del receptor de penas de la Camara de la Audiencia».¹⁸

¹⁸ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 35r.

Models de tinença de la terra. L'alou o franc alou i la tinença alodial a Marratxí

L'alou era tingut com un domini ple, absolut, franc de serveis i de qualsevol prestació personal o reial sobre béns immobles. Les terres i béns que va rebre el bisbe de Barcelona —un dels grans magnats— foren en alou franc, lliure de qualsevol servitud, d'acord amb el que s'havia estipulat en el conveni de Tarragona de 1229.¹⁹ L'única limitació era la deguda lleialtat al rei i la consuetud de Barcelona: «Portiones autem vestras quas ibi habebitis vos et vestri teneatis per nos et successores nostros ad nostram fidelitatem et consuetudinem Barchinone». Com a senyor directe, el bisbe de Barcelona tenia una sèrie de drets que sempre es reservava en els contractes de venda o alienació «salvo semper in omnibus censum, jure, dominio et faticha dicti domini Episcopi»²⁰ i si l'immoble que el tinent útil traspassava pertanyia a l'alou del bisbe, hom havia de tenir prou cura d'anotar-ho a l'instrument de compravenda: «quod tenetur sub alodio domini Episcopi Barchinone». Tot i posseir la dreta senyoria dels béns de la seva porció, el bisbe de Barcelona tenia l'obligació feudatària de retre homenatge de fidelitat a cada monarca, i a no reconèixer altre senyor natural, tant si la dinastia regnant era la privativa de Mallorca, com la catalanoaragonesa, la dels Àustries o la dels Borbons. El 6 de juny de 1278 el bisbe Arnau de Gurb prestava el referit homenatge a Jaume II de Mallorca.²¹

Quant a la tinença alodial, en el segle XVII i, concretament a Marratxí, convé fer algunes matisacions. Fins ara ens hem referit a l'alou del bisbe de Barcelona, succeeix, no obstant això, que l'escassa historiografia que hi ha sobre el tema ha donat per suposat que el municipi de Marratxí —a més de les altres viles del Pariatge— romangué en feu de la mitra de Barcelona fins a l'extinció del Pariatge, juntament amb l'abolició dels senyorijs jurisdiccionals, feta per les Corts de Cadis de 1811, però convé advertir que en el segle XVIII —probablement ja a l'anterior— l'alou de Marratxí es trobava bastant repartit, de manera que, segons el testimoni de l'apoderat de la mensa episcopal, que durant anys d'estada a l'illa havia analitzat a fons la propietat i drets de la referida mensa, les propietats que ara tenia en alou el bisbat de Barcelona venien a ser una vuitena part del que li correspongué en el Repartiment.²² Potser aquesta asseveració és exagerada, però quelcom de cert hi havia d'haver. L'esmentat comissionat es referia al municipi parlant «de la confusion de los alodios que hai en el citado termino de Marrachi».

Certament la situació a Marratxí en el segle XVIII era una mica confusa pel que fa a la propietat i a l'administració, ja que si, d'una banda, l'alou o domini directe de la propietat es trobava repartit,

¹⁹ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, document solt.

²⁰ ARM, P-2, *Actes del Pariatge*, f. 211r.-212v.

²¹ Enseñat, G. (1920). *Historia de la Baronia de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*, vol. I. Palma, pàg. 83. Tenim documentats els següents reconeixements feudataris dels bisbes de Barcelona: el 28 d'agost de 1351, al castell de Perpinyà, el bisbe de Barcelona prestava homenatge, per les propietats a Mallorca, a Pere el Cerimoniós. Quatre anys després, el 28 de setembre es repetia l'esmentat acte de fidelitat al palau del pontífex Innocenci IV, el qual aleshores tenia la cort papal a Avinyó, i, encara el 15 d'octubre de 1372 el bisbe Pere de Planella reiterava l'homenatge al rei d'Aragó. El 26 d'octubre de 1389 el procurador del bisbe Ramon d'Escales retia homenatge, per les possessions tingudes a Mallorca, al rei Joan I. El 9 de febrer de 1401 el bisbe Joan Armengol prestava el referit homenatge a Martí l'Humà. El 16 de març de 1413 el bisbe Francesc de Climent procedia a l'acte de fidelitat davant el primer Trastàmara, Ferran I. El 29 de juliol de 1540 el procurador del bisbe de Barcelona retia el pertinent homenatge a l'emperador i reiterava la seva obligació de mantenir set cavalls armats per a la defensa de l'illa. El 30 de juny de 1567 el procurador de la mensa barcelonina reconeixia, davant Felip II, el deute de fidelitat i l'obligació de mantenir els esmentats 7 cavalls armats (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Noticias de las baronias de la mensa episcopal de Barcelona*, f. 13-16).

²² El referit apoderat era Joaquín Nicolás Rincón i fou especialment diputat per estudiar els drets i la propietat a Mallorca del bisbat de Barcelona i per posar ordre en l'administració (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Prerogativas Correspondientes al Ilustrísimo Señor Obispo de Barcelona en la Isla de Mallorca y de las Utilidades que percibe en la misma. Formado en el Año de 1782*).

d'altra banda, en tot el terme no es reconeixia altra potestat civil que la dels batles i jutge del Pariatge. Si analitzam la relació de capbreus de la segona meitat de l'esmentat segle feta a la oficina de la Reial Capbreuació —no la del Pariatge—, observam que gairebé totes les propietats capbreuades tenien dos o tres senyors directes o aloers. El 1766, per exemple, es capbreuava el predi Son Blanc del terme de Marratxí, de 38 quarterades, i resultava que la senyoria alodial de l'esmentat predi es repartia de la manera següent: un terç per al rei, un terç per al bisbe i capítol de la Seu de Mallorca i un terç per a Francesc Gual.²³ Observam, també, que la propietat alodial del rei exigia un 20% de lluíisme davant el 10% del Pariatge. El capítol de la Seu no en fixava cap percentatge «a mercè de lluíisme» i el mateix feia la part noble o privada. El 1772, Guillem Rosselló capbreuava el predi Son Bonet (Pla de na Tesa), la senyoria alodial del qual també es distribuïa en terços, un per al rei, un altre per al bisbe i capítol de la Seu de Mallorca i un altre per a la dona Beatriu Gual i Despuig, amb les condicions de lluíisme abans esmentades, més alguns censos.²⁴ Però no sempre la propietat alodial es distribuïa en porcions de la mateixa fracció. El 1780 els germans Salvà capbreuaven una propietat a Marratxí de la qual es diu: «alodio real por 4 partes hechas 5», és a dir, l'alou del rei abastava les 4/5 de la finca i la 1/5 restant la detenia el comte de Savellà, a mercè de lluíisme i a cens de 21 lliures al for del 3%.²⁵ El 1773, Andreu Munar de Marratxí capbreuava una finca de 3,5 quarterades ubicada a Son Ametler, l'alou de la qual es repartia en tercers parts entre el rei, el capítol de la Seu de Mallorca i Beatriu Gual i Despuig.²⁶ I podríem continuar exposant més exemples. El fet és que, a la segona meitat del segle XVIII, a Marratxí, a més de les terres en alou del bisbe de Barcelona, hi havia les terres en alou del rei, les que pertanyien al comte de Peralada, com a posseïdor de la baronia de Bunyolí, les que pertanyien al bisbe i capítol de la Seu de Mallorca i les que presumien la casa dels Torrella. Quina raó podria explicar aquesta repartició d'alous? Al nostre parer una: la tradicional pràctica de la reialesa d'atorgar béns i prebendes per serveis acomplits o altres favors, pràctica que accentuà el primer Borbó Felip V per tal d'atreure's els sectors de la noblesa mallorquina, així, doncs, els alous que antany eren exclusivament del rei al llarg del temps es degueren anar fragmentant fins al punt que, a l'esmentat segle, hom podria parlar de «confusió d'alous», en referència a Marratxí.

L'emfiteusi

La modalitat d'establiment que de bon antuvi aplicà el bisbe de Barcelona per colonitzar les seves terres fou l'establiment emfitèutic. La contraprestació a la cessió emfitèutica de terres eren censos anuals en diners, concretament, i per al segle XIII, en morabatins. D'una mostra de deu establiments realitzats entre els anys 1236-1252 en terres de l'alou del referit bisbe obtenim els següents resultats:

Contraprestació:	
Cens en morabatins	= 70%
Tasca i delme	= 20%
Cens en espècie	= 10% ²⁷

Al final del segle XIII i primera meitat del XIV s'aprecia un increment del delme i la tasca (desena i onzena part), però aviat la tasca fou substituïda per censos en diners, fet que es registra en els contractes amb l'expressió «pro reduccione tascha». L'emfiteusi es basava

²³ ARM, ECR 1122, *Escrivania de Cartes Reials*, f. 26r.

²⁴ ARM, ECR 1122, *Escrivania de Cartes Reials*, f. 36r.

²⁵ ARM, ECR 1122, *Escrivania de Cartas Reales*, f. 34v.

²⁶ ARM, ECR 1122, *Escrivania de Cartes Reials*, f. 49v.

²⁷ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, núm. 19. Com a anècdota direm que el 9 d'octubre de 1252 el bisbe de Barcelona establia a Guillem Huguet tota l'illa de la Dragonera a canvi d'un cens anual de 2 morabatins (= 16 sous).

en un contracte mitjançant el qual el titular de l'alou o domini directe cedia a una altra persona —emfiteuta— el domini útil de l'immoble, perpètuament, a canvi d'una pensió o cens i el lluïisme. A vegades la contraprestació per la tinença útil s'estipulava en quotes agràries, que podien oscil·lar entre el *quartum* (25%) i el *tertiadecimam* (7,7%), però, al Pariatge, s'imposà el cens en diners. A diferència d'altres modalitats contractuals, el contracte emfitèutic cedia l'immoble *in eternum*, tot i que imposava la condició de conrear i millorar la terra «*dono et stabilio ad bene laborando et meliorando*», ja que si es provava la conducció dolosa de la finca el titular directe la podia recuperar. Amb tot, l'emfiteusi s'ha mostrat com la modalitat més avantatjosa, ja que permetia al titular útil transferir la finca a qui volia i al preu que volia, l'única condició era la fadiga, que generalment era de 30 dies (termini concedit al senyor directe perquè, si volia, podia recuperar la finca al preu estipulat per l'emfiteuta), i el lluïisme, que al Pariatge, com hem dit, era d'un 10% del preu de venda.

Les cavalleries, tinences de tipologia feudal

Mallorca fou dividida en 13.446 cavalleries. La cavalleria equival a un mòdul o a una extensió de terra indeterminada, en el sentit que no en consta l'extensió. El text del *Repartiment* ens especifica que per cada «CXXX cavaleries és degut un cavaler».²⁸ La correlació 130 cavalleries/1 cavaller tenia per finalitat habilitar la disposició d'un centenar de cavalls armats per a la defensa de l'illa, exactament 103 cavalls armats. Al bisbe de Barcelona li van correspondre 875,5 cavalleries i, per tant, l'obligació de mantenir set cavalls armats. Així, doncs, els set cavalls armats del Pariatge es repartien de la manera següent: dos a Andratx, dos a Calvià, dos a Estellencs i un a les Arnaldes²⁹ (pla d'en Catí, avui Pla de Sant Jordi). Mitjançant instrument datat el 15 de maig de 1234, el bisbe de Barcelona cedia, en feu, a Bernat de Mogoda tota la vall d'Estellencs amb l'obligació de mantenir-hi dos cavalls armats, així la mensa episcopal només havia de sostenir-ne cinc. Vuitanta anys després, Ponç Gualba, bisbe de Barcelona, cedia, també en feu, la cavalleria dita les Arnaldes, del districte parroquial de Marratxí (Pla de Sant Jordi), a Maimó Peris, que aleshores era batle general de l'illa.³⁰ D'aqueixa manera el bisbat romania descarregat de tres cavalls armats i només havia de mantenir-ne quatre. Aquests cavalls prestaren el seu servei fins a 1709, any en què la prestació de cavalls armats es modificà per una contribució pecuniària de 40 lliures per cavall. La finalitat del canvi no fou altra que concentrar la defensa a mans del virrei, el comte de Savellà, per tal de fer-la més efectiva. A partir del canvi, els posseïdors de la cavalleria d'Estellencs contribuïren amb 80 lliures anuals (equivalent a dos cavalls armats). A l'altra cavalleria, les Arnaldes, corresponia una contribució de 40 lliures (un cavall armat), però per descurança de qui aleshores n'era l'apoderat la dita cavalleria no es feu capbrevar. Per aquesta i potser altres raons, la mitra de Barcelona continuà satisfent 200 lliures anuals, import corresponent a cinc cavalls armats, quan, teòricament, només havia de pagar-ne quatre, car el posseïdor de les Arnaldes estava obligat al subsidi d'un cavall armat. El fet motivà un plet que el 1782 encara no s'havia resolt favorablement per a la mitra de Barcelona.³¹

²⁸ ARM, Còdex núm. 18, f. 25r.

²⁹ Enseñat, G., *op. cit.*, pàg. 69.

³⁰ L'instrument de cessió està datat el 8 de juliol de 1314 (Enseñat, G., *op. cit.*, pàg. 69).

³¹ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Prerrogativas...*, f. 36v.

Les rendes produïdes pels alous. Els delmes

Devers 1781, l'apoderat del Pariatge escrivia el següent:

El privilegio más útil o que de más interés resulta a los Señores Obispos de Barcelona de los adquiridos con motivo de la conquista es el de ser decimadores en las tierras cuyo alodio les pertenece por cuya regla perciven diezmos en las tierras de las Parellas contiguas a esta Ciudad y en los terminos de las villas citadas de Andrache, Calviá, Puigpunyent y Marrachí.

Tal com reiterava l'esmentat apoderat, la legitimació en la percepció del delme prové del dret de conquesta. Ara bé, en el segle XVIII la mensa de Barcelona no percebia íntegrament els delmes de la seva porció, sinó, solament el 50%. Quines eren les causes d'aquesta reducció? Abans d'intentar respondre facem un breu repàs del procés de dotació del bisbat de Mallorca. El procés es remunta als anys de la immediata postconquesta i a la disconformitat del primer prelat de la diòcesi mallorquina per la dotació econòmica, això és, la dècima, que li donà l'infant Pere de Portugal de les terres que van pertànyer al rei en el Repartiment, amb tots els drets de domini i percepció del delme,³² donació que també fou imitada pels magnats, però el primer bisbe de Mallorca demanava el delme íntegre. Resultat d'aquest tira i arronsa fou la concòrdia del 27 de novembre de 1238 signada a València,³³ per la qual s'acordà que el rei rebria dos terços del delme del pa, vi i oli i la meitat dels demás, i el capítol de Mallorca rebria l'altra terç i meitat, tot això sense incloure la quarta part del delme destinat als rectors i capellans de les esglésies parroquials. Per semblant feren els magnats. L'acord o pariatge de 1315 signat entre el rei Sanç i el capítol de Mallorca va establir que tot el delme íntegre que rebia el rei i tot el que rebia el bisbe de Mallorca i capítol es repartirien en parts iguals, és a dir al 50%.

Però ens interessa veure si el delme del Pariatge s'havia vist afectat per aquests acords. De primer, cal recordar que el bisbe de Barcelona, el 1235, havia donat, per a la dotació del bisbe i capítol de Mallorca, la dècima part de tot el que li pertanyia a l'illa, perpètuament, béns que rebia el paborde de Tarragona, comissionat pel papa Gregori IX per conservar-los i aplicar-los a la dotació de l'església de Mallorca. Ara bé, la qüestió dels delmes del Pariatge era un tema a part. Com a magnat que va participar en la conquesta, el bisbe de Barcelona tenia dret a la percepció dels delmes de la seva porció, però succeïa que en el segle XVIII només en percebia el 50% (en aquesta reducció s'hi inclou el 25% o *quart*, destinat als rectors de les parròquies). En un document de la cúria del Pariatge, datat el 14 de juliol de 1479, mitjançant el qual es lloga, per tres anys, la percepció dels delmes, l'apoderat diu que la procuració reial perjudicava els delmes del Pariatge en un quart, i que si no s'aconseguia la restitució d'aquest quart durant el període d'arrendament —3 anys— abonaria als arrendadors del dit delme el referit quart.³⁴ D'aquest fet s'ha deduït que, a partir de 1479, la procuració reial retenia, contra dret i conformitat, el 25% del lluíisme del Pariatge, sense que, en el seu moment, la mitra o el seu apoderat hi oposàs suficient resistència, de manera que, ara, en el segle XVIII el fet era consumat i no es podia impugnar per prescripció de més de tres segles. Així, doncs, el 1780 el delme del Pariatge tenia la següent distribució:

³² Donació formalitzada a Barcelona segons instrument atorgat davant Ramon de Vilanova el 22 de novembre de 1235 i que fou confirmada pel rei Jaume I segons la reial cèdula donada a Montsó el 13 d'octubre de 1236 (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol, XVII, *Resumen de los Derechos y Prerogativas...*, f. 24).

³³ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Prerogativas...*, f. 24.

³⁴ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 25v.

Bisbe de Barcelona	50,00%
Rectors de les parròquies	18,75%
Préstec o quart ³⁵	6,25%
Rei	12,50%
Bisbe de Mallorca	6,25%
Capítol de la Seu	6,25%
 TOTAL	 100,00% ³⁶

A les cavalleries tingudes en franc alou, a les terres de reialenc i a les de l'alou del bisbe i capítol de Mallorca es deduïa el *quart* destinat als rectors parroquials i la resta es dividia conforme a la concòrdia o pariatge de 1315.

Fruits delmables, recol·lecció i venda

A la Mallorca del segle XVIII hi havia algunes excepcions respecte dels fruits delmables, per exemple: l'ametla i la garrova no pagaven delme, per justificar aquesta excepció s'apel·lava a una reial sentència donada el 3 de gener de 1570.³⁷ El fet és especialment perjudicial per al Pariatge de Marratxí, ja que segons l'apoderat del bisbe de Barcelona, devers l'últim quart del dit segle s'havien fet grans plantacions d'ametlers a dita parròquia.

El gra i els llegums

En el Pariatge es pagava delme de gra i llegums, com blat, ordi, civada, faves, guixes, siurons i mongetes.³⁸ El procediment de venda del gra era el més complicat i costós, ja que, a la corrupció que li produeix la humitat, s'havia d'afegir les despeses de recol·lecció (2 sous per quartera de blat i llegums), el lloguer d'una casa adequada per guardar-lo, costos de transport a Ciutat i lliurament a un dels venedors de la plaça de la Quartera. Tot plegat feia aconsellable una venda sense demora, encara que fos a un preu ajustat, que no haver de suportar les despeses de conservació a l'espera d'una millora de preus. Altrament, a diferència del vi i de l'oli, el gra no es podia treure de l'illa, ja que, si bé per privilegi de Jaume I donat a Tarragona el 22 de juny de 1254 l'església estava autoritzada a extreure forment de la seva porció, la treta de gra es trobava limitada per posteriors disposicions, de manera que solament era permès de fer-ho passat Nadal i en el supòsit que els jurats del Regne no volguessin adquirir-lo per al consum públic.

L'any 1777 el manifest de gra i llegums de Marratxí era el següent:³⁹

³⁵ El 6,25 de préstec o *quart* se sumava al 18,75% i tot plegat—el 25%— es destinava als rectors parroquials.

³⁶ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y la Prerrogativas...*, f. 26r.

³⁷ ADB, Mensa de Barcelona, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 28r.

³⁸ Les mongetes es podien cultivar segons diverses tècniques. Per franquesa, els mallorquins no pagaven delme dels emparrats ni dels fruits que produïen els arbres o es cultivaven en arbres. Per tal d'evitar el pagament del delme alguns fruits, com la vinya, es conreaven en forma d'emparrats ajuntats i alguns llegums com les mongetes es cultivaven enredant-los a arbres, amb la qual cosa s'evitava el delme (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII).

³⁹ Dades extretes de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, Mallorca, Títol XVII, document solt.

Blat	2.800 quarteres	Delme:	140 quarteres
Ordi	1.200 quarteres	Delme:	60 quarteres
Civada	150 quarteres	Delme:	7,5 quarteres
Llegum	140 quarteres	Delme:	7 quarteres

L'oli

L'oli del Pariatge deduïa delme *pla* (10%). Respecte de l'oli que produïa Marratxí el 1780 s'afirmava: «el que se coge en este termino es de los mas grasos de la Isla y por lo mismo muy poco apreciable, de forma que este Pueblo es de los que menos utilidad resulta a los Ilmos. [bisbes de Barcelona] pues aunque en la cosecha de granos excede de Puigpunyent, le hace éste mucha ventaja en la de aceite». El procediment de venda de l'oli era molt menys complicat que el del gra. De primer, la collita presentava l'avantatge que els collidors feien l'oli als seus molins. Els costos de custòdia eren molt inferiors, 6 sous per molta i 8 per la manufactura, als quals s'havien d'afegir 4 o 5 sous per la conducció de l'oli a Ciutat, però la recol·lecció de l'oliva era molt costosa i lenta, perquè enlloc de bastonejar l'arbre, es collia a mà. L'oli no presentava els inconvenients del gra, quant a la seva conservació, i es podia esperar a una conjuntura de preus favorable. D'altra banda, es podia exportar sense limitacions legals, de fet l'oli del Pariatge, sovint es venia a Barcelona. El 1777, la quantitat d'oli manifestada fou de 800 trullades⁴⁰ i el delme pagador a la mitra de Barcelona fou de 40. El delme de l'oli de Marratxí de 1781 es va vendre per 370 lliures.⁴¹ Amb tot, el nivell de frau del delme era molt elevat, el 1780 l'apoderat denunciava que en el cas del delme de l'oli d'Andratx, se n'havien manifestat 332 moltes i només se n'havien collit 197, la resta, 135 moltes, es considerava defraudada «la causa que ha sido la defraudación de los que causan el diezmo y por la mayor parte ocultación de las cogedoras y otros vecinos que la recogen antes que los desmeros, por la proporción que presenta la dispersión de casas por el termino, su mucha población y consiguiente pobreza». En resum, el nivell defraudat en el delme de l'oli era el 40,6%. Fou durant aquests anys quan la mitra de Barcelona va decidir corregir aquesta situació enviant un personatge amb plens poders per implantar les pertinents mesures⁴² i, pel que es veu, degueren tenir efecte ben aviat.

El vi

El vi també generava delme *pla*, però cal advertir que el delme es calculava sobre la vinya i se n'excloïen els emparrats i el raïm quan es venia com a fruit. L'exempció tenia el seu fonament legal en una franquesa concedida per Jaume III a la Torre d'Elna l'11 de març de 1334.⁴³ Igual que passava amb l'oli, el delme del vi del Pariatge se solia vendre a Barcelona. El 1781 el delme del vi de Marratxí es va vendre per 50 lliures mallorquines.⁴⁴

Els verds

Els fruits de l'horta, com són tota casta de verdures, també deduïa delme, dits fruits comprenien el lli i el cànem i, separadament, es cobrava el safrà, però aquest producte no es cultivava a les terres del Pariatge. El delme de verds solia esser el més reduït i observam que a vegades no apareix o no es computava. És el cas de les taules que presentam del delme de 1785.

⁴⁰ La trullada és la quantitat d'olives que es molen d'una vegada al trull.

⁴¹ L'adquiridor fou Antoni Muntaner, veí de Deià, el qual, mitjançant escriptura, s'obligà a pagar aquest import a l'apoderat en dos terminis l'any següent 1782.

⁴² L'apoderat fou Joaquín Nicolás Rincón.

⁴³ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 29v.

⁴⁴ Fou adquirit pel ciutadà Pere Josep Moyà (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, document solt).

El bestiar

El delme del bestiar només es cobrava de les cries d'ovelles i cabres, però no de vedells, mules, egües, ases, porcs i pollastres, i encara, de les ovelles i cabres es pagava a raó d'un per quinze animals. La pràctica de delmar a Mallorca presenta diferències, ja que en alguns pobles el coeficient era de 20 = 1 i fins i tot de 40 = 1, si bé el delme regular era del 10 = 1. El 1781, el delme del bestiar de Marratxí va importar la quantitat de 40 lliures.⁴⁵ Atesa l'escassetat de dades del Pariatge de l'edat mitjana exposam les que hem obtingut d'un fragment de llibre de clavaria custodiat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, a fi de poder comparar els valors de 1395 amb els de quatre centúries més tard. El delme del blat de 1395 es repartia de la manera següent:

Població	Producte	Delme	Producte	Delme
Puigpunyent	Blat	60 lliures	Oli	56 lliures
Marratxí	Blat	46 lliures	Oli	5 lliures
Calvià	Blat	18 lliures	Oli	22 lliures
Andratx	Blat	37 lliures	Oli	14 lliures

Les dades exposades tenen interès perquè, sorprenentment, ens mostren uns resultats ben distints als que observam a la segona meitat del segle XVIII. De primer, crida l'atenció que Puigpunyent sigui, amb diferència, la vila més productiva i que Marratxí, pel que respecta al blat, superi la vila d'Andratx, tradicionalment considerada la més rica. El fet pot tenir diverses lectures, però la reculada que experimenta Marratxí en el Pariatge del segle XVIII ben bé podria explicar-se pel que ja hem exposat abans i que denunciava l'apoderat de la mensa barcelonina el 1782: l'avenç de l'alou del bisbe i capítol de Mallorca i d'altres nobles, com el comte de Peralada i els Torrella, i privats que compartien els aous, sense descuidar el reialenc, tot plegat en detriment de l'alou del bisbe de Barcelona. A continuació exposam el delme de les quatre parròquies corresponent a 1785:

MARRATXÍ	Manifest	Delme	Preu quartera	Import delme
Blat	3.000 q.	150 q.	3 ll., 10 s.	525 ll.
Ordi	1.200 q.	60 q.	1 ll., 10 s.	90 ll.
Civada	200 q.	15 q.	1 ll., 10 s.	15 ll.
Llegum	100 q.	5 q.	3 ll.	15 ll.

CALVIÀ	Manifest	Delme	Preu quartera	Import delme
Blat	10.936 q.	547 q.	3 ll., 10 s.	1.914 ll. 10 s.
Ordi	5.436 q.	272 q.	1 ll., 10 s.	408 ll.
Civada	2.763 q.	138 q.	1 ll., 10 s.	207 ll.
Llegum	459 q.	23 q.	3 ll.	69 ll.

ANDRATX	Manifest	Delme	Preu quartera	Import delme
Blat	3.950 q.	197,5 q.	3 ll., 10 s.	691 ll.
Ordi	1.320 q.	66 q.	1 ll., 10 s.	99 ll.
Civada	120 q.	6 q.	1 ll., 10 s.	9 ll.
Llegum	956 q.	48 q.	3 ll.	144 ll.

q. = quarteres; ll. = lliures; s. = sous

⁴⁵ Fou adquirit pel ciutadà Jaume Picornell (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII document solt).

PUIGPUNYENT	Manifest	Delme	Preu quartera	Import delme
Blat	1.740 q.	87 q.	3 ll., 10 s.	304 ll., 10 s.
Ordi	279 q.	14 q.	1 ll., 10 s.	21 ll.
Civada	271 q.	13,5 q.	1 ll., 10 s.	20 ll., 5 s.
Llegum	536 q.	27 q.	3 ll.	81 ll.

q. = quarteres; ll. = lliures; s. = sous

Els totals globals que apareixen en el manifest de 1785, a cada vila, són:

Calvià:	19.594 quarteres (blat, ordi, civada i llegum)		
Andratx:	6.346	"	"
Marratxí:	4.500	"	"
Puigpunyent:	2.826	"	"

Com es veu, el 1785 la parròquia que més va produir i, amb diferència, fou Calvià. Crida l'atenció el canvi tan espectacular de Puigpunyent que el 1395 era la vila capdavantera i ara el delme que deduïa al Pariatge representava el 14,4% del delme de Calvià.

Prestacions emfitèutiques: lluïisme, relluïisme i tempteig

Ja hem vist que el lluïisme és la part del preu que obté el senyor directe quan l'emfiteuta traspassa la propietat a altri. En el Pariatge el lluïisme era el 10% del preu de venda, però en els terrenys de reialenc era del 20% (ens referim al segle XVIII), i a les finques en alou del bisbe i capítol de Mallorca la fórmula contractual era «a mercè de lluïisme», expressió que refereix un lluïisme equivalent al 33,3% del preu de venda, però que molt rarament es cobrava, ja que l'emfiteuta solia demanar la gràcia anticipadament. Veiem, per tant, que no hi ha una normativa que iguali totes les parts. En el segle XVIII els ingressos que rebia la cúria del Pariatge per lluïsmes havien disminuït, no solament per la reducció al 10%, sinó pel costum introduït segons el qual només s'havia de pagar lluïisme en els traspassaments que es feien de les finques i terres alodials per títols onerosos, ja que cap lluïisme no es pagava dels traspassaments fets per títol lucratiu. En les alienacions per venda o altre títol onerós només es pagava lluïisme de la part del preu en diners, però no de la part que per cens reservatiu quedava imposada sobre la finca venuda, encara que tal cens fos redimible no es pagava lluïisme fins que no se'n verificava la redempció. Aquest procediment esdevingué la clau mestra per defraudar el lluïisme pagador quan es produïa la redempció del cens que hipotecava la finca traspassada, ja que els emfiteutes tenien diverses maneres d'ocultar la redempció.⁴⁶

Durant el quinquenni 1775-1780 la mitjana anual que la mensa barcelonina percebé en concepte de lluïsmes oscil·là entorn de les 350 lliures. Juntament amb el lluïisme, es pagava el relluïisme que era el 10% del lluïisme, així, si el lluïisme importava 90 lliures, el relluïisme era de 9. Al relluïisme s'hi afegia 1 lliura en concepte de tempteig i 4 sous a l'escrivà. Així, per exemple, el 5 de febrer de 1782 l'apoderat del bisbe de Barcelona (senyor directe) percebia 45 lliures i 4 sous pels expressats conceptes arran de l'establiment de 12 quarterades de terra a Marratxí, fet per Catalina Armengol

⁴⁶ Així ho denunciava l'apoderat de la mensa episcopal, Joaquín Nicolás Rincón (ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 19 i 20.

(titular útil) a favor del rector de Montuiri (nou emfiteuta). El preu del traspàs del domini útil o establiment era de 400 lliures, així, doncs, els desglossament de la partida cobrada per l'apoderat era:

10% de 400 lliures	40 lliures (lluisme)
1% de 40 lliures	4 lliures (relluisme)
	1 lliura (tempteig)
	4 sous a l'escrivà
Total	45 lliures, 4 sous

Censos

Els censos capbrevats el 1756 i 1774 que es pagaven per possessions de Marratxí són els següents:

- Nicolau Pueyo, marquès de Campofranco, pagà un cens de 13 lliures, 11 sous i 3 diners per les possessions de Son Caulelles i sa Cabaneta. Les esmentades possessions foren capbrevades a càrrec de Joanot Caulelles l'11 de setembre de 1542 i després per Francina Caulelles, el 14 de maig de 1591.⁴⁷
- Joana Sureda de Santmartí, vídua de Ramon de Verí, pagà 5 lliures i 10 sous per les possessions de Son Verí i Son Gual, les quals foren capbrevades a càrrec d'Antoni de Verí el 20 de maig de 1542.⁴⁸
- Margalida Ferrer de Sant Jordi, muller de Jeroni Nadal, relator de l'Audiència, pagà 2 lliures i 5 sous per les possessions de Postula i Cabanassa, «antiguamente en tiempo que esta isla se hallava ocupada de los moros raal Abihac». Adquirides per Alfons Torrella al donzell Pere Sala, segons instrument continuat a la cúria del Pariatge el 5 de maig de 1578.⁴⁹
- Antoni Dameto, marquès de Bellpuig, cavaller, pagà per Son Cos i el rafal Blanc el censals següents:
 - 6 quarteres de blat
 - 6 quarteres d'ordi
 - 2,5 quartans d'oli (aquestes tres partides per Son Cos)
 - 3 lliures i 1 sou (pel rafal Blanc)

Ambdues possessions foren adquirides per Nicolau de Pacs i Espanyol en pública subhasta, que féu la cúria del Pariatge de béns de l'heretat de Francesc Sala i Santcliment, segons acte formalitzat el 4 de març de 1630.⁵⁰

- Antoni Canyelles, habitant de Santa Maria del Camí, feu un censal d'1 lliura pel rafal les Basses. Dit rafal fou capbrevat el 19 d'octubre de 1588 a favor de Francesc Muntaner.⁵¹
- La possessió la Taulera, que altre temps pertangué a Son Cos, deduí un cens de 3 lliures i fou capbrevada per Antoni Serra a la cúria del Pariatge el 7 de setembre de 1588.⁵²
- El rafal Son Genovés feu un censal de 2 lliures i fou capbrevat el 22 d'octubre de 1588 a favor de Rafel i de Joan Gelabert.⁵³

El quindenni

El quindenni és una mena de quota que havien de pagar les *mans mortes* pels béns que posseïen de l'alou del bisbe o d'un altre aloer per indemnitzar el perjudici que produïa la impossibilitat futura de no poder transmetre o alienar les propietats, ja que en esser posseïdes per *mans mortes* despareixia l'expectativa de percebre lluïsmes en futures transmissions. El quindenni a Mallorca ve a ser

⁴⁷ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 161r.

⁴⁸ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 163r.

⁴⁹ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 174r.

⁵⁰ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 164r.

⁵¹ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 142r.

⁵² ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 166r.

⁵³ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Capbreu de Censos de 1757*, f. 167r.

el que a Catalunya es diu amortització. En el cas de Mallorca el titular directe, que era el que tenia dret a percebre aquesta quota compensatòria —quindennis— la solia percebre anualment i afegida als censos. Però aquesta no era l'única manera de satisfer les dites compensacions. En el segle XVIII no eren moltes les propietats de la mensa barcelonina posseïdes per *mans mortes*, però, segons denunciava el seu apoderat, no totes satisfien el cànon compensatori. En resum, a la segona meitat del segle XVIII la cúria del Patriatge només cobrava dues pensions de quindenni per finques i cap pels censos que rebien, en abundància, les comunitats eclesiàstiques seculars i regulars i altres obres pies o benifets que eren, igualment, *mans mortes*, i que posseïen els béns que eren alou de la mensa. El fet que moltes *mans mortes* fossin institucions religioses i que no solien acostumat a pagar el quindenni dificultà una entesa amb la mensa de Barcelona a l'hora de voler regularitzar-ne la percepció. És el cas del convent del Carme, el qual, des del segle XVII, posseïa el predi de Son Sastre de Calvià i a l'hora d'establir la quota quindennial s'hagué de recórrer a un arbitratge.

Una de les solucions és la que s'aplicava a Catalunya, això és, que la *mà morta* pagava al titular alodial un lliuisme cada 30 anys o un lapse de temps semblant. L'altra fórmula és la que aplicava el bisbe i capítol de Mallorca pels béns que tenia cedits a *mans mortes* i que consistia que totes les *mans mortes* pagaven la vuitena part dels fruits, fins i tot de les rendes dineràries, cànon que a l'illa era conegut com el *vuitè*. A la vista dels fets, la mensa decidí emprendre accions legals per reclamar el quindenni, imitant la fórmula del capítol de la Seu de Mallorca, a algunes comunitats religioses i beneficiats que posseïen béns de l'alou del bisbe. L'import d'aquests quindennis reclamats era d'unes 100 lliures.⁵⁴

Marratxí vers el 1780. Població i repartiment de la propietat alodial

Un document de la segona meitat del segle XVIII ens ofereix les següents dades referides a la població de les viles del Patriatge:⁵⁵

Andratx	400 focs
Puigpunyent	300 focs
Calvià	300 focs
Marratxí	200 focs
Estellencs	150 focs

El fet que quasi totes les xifres acabin en centenes pot induir a creure que es tracta de xifres estimades, però no, estan matemàticament computades. El mètode per comptar la població partint de focs (llars) era el més emprat per obtenir dades demogràfiques de les èpoques en què no hi ha registres parroquials ni censos de població. Com és sabut, consisteix a multiplicar el nombre de focs per un coeficient que se situa entre el 4,5 i el 5. El resultat és la població estimada. Doncs, bé, si multipliquem 200 focs (que són els de Marratxí) per 5 ens dona un poblament de 1.000 ànimes. Cal recordar que aquesta manera de calcular omet els eclesiàstics i privilegiats (que no pagaven l'impost del morabatí) i també els que tenien un patrimoni inferior a 10 lliures. Part de la historiografia ha mostrat cert recel sobre la fiabilitat que ofereix l'expressat mètode. En el nostre cas, però, gaudim d'un document que, a més de donar-nos, amb exactitud el poblament de Marratxí de 1782, ens permet veure, per comparació, la fiabilitat del mètode abans aplicat.

⁵⁴ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 22v.

⁵⁵ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, lligall solt.

Dins la jurisdicció del Pariatge s'hi comptaven 196 cases, amb 602 persones de comunió, 126 de confessió i 137 pàrvuls. Dins la jurisdicció de la baronia de Bunyolí s'hi computaven 23 cases, amb 90 persones de comunió i 28 entre les de confessió i pàrvuls, en total, la població quantificada era de 983 habitants.⁵⁶ Com podem veure, el marge de desviació respecte del còmput per focs i l'aplicació d'un coeficient de 5, és de l'1,7%.

Les propietats que el 1780 es reconeixen com a alou del bisbe de Barcelona eren: la Taulera (antic predi on ara es replegava la majoria del poblament de la parròquia), Son Verí, Son Cos, Son Caulles, la Cabanassa, Pòrtula o Can Ferrer, part del rafal del Sucrer i part del predi de Son Sureda.

Les propietats per les quals el bisbe de Barcelona percebia el delme, i és dubte, l'alou, eren: Son Ametler, antic i gran predi, avui dividit en: el Pinaret, Son Bonet, Son Revivat, Cas Capità Masa, Son Conill, Son Llebre, Can Vador, Son Alegre i Son Blanc.

Les propietats de les quals el bisbe i capítol de Mallorca pretenien l'alou i el delme eren de reialenc: Son Nicolau, Son Macià, Son Nebot, Son Frau, Cas Pobres, Son Mayol, la major part del predi de Son Sureda i del rafal del Sucrer.

Les propietats sota alou de la cavalleria de Bunyolí eren: predi de Son Salas, Cas Capeller, Son Pizà i Son Vivot.

Relació d'abreviatures

ACM	Arxiu Capitular de Mallorca
ADB	Arxiu Diocesà de Barcelona
ACB	Arxiu Capitular de Barcelona
ECR	Escrivania de Cartes Reials
IdEB	Institut d'Estudis Baleàrics
P	Protocols notariais

⁵⁶ ADB, Mensa Episcopal, Mallorca, Títol XVII, *Resumen de los Derechos y Privilegios...*, f. 16r.; Enseñat, G., *op. cit.*, pàg. 253.

El retaule major de Sant Marçal, una aproximació a l'obra i la seva història

Marina Frau Maestre¹

Resum

El retaule major de l'església de Sant Marçal, a Marratxí, és una de les obres de l'escultor Joan Deyà, tot i que ha estat oblidada pels estudis de caire artístic i són poques les referències bibliogràfiques sobre la seva autoria, ja que, fins ara, han estat tímids o no publicats els intents d'atribuir-la a Deyà. A més, la figura d'aquest escultor que participà en la creació del retaule major barroc de la Seu de Palma, avui a l'església de Sant Magí, tampoc sembla que hagi centrat els interessos dels estudiosos i investigadors. D'aquesta manera, ens hem trobat davant d'una església parroquial rica en retaules moderns, molts d'ells fruit del treball del mencionat artista i de gran valor artístic i espiritual, ja que la devoció a sant Marçal està documentada a Marratxí des d'abans del segle XVI, però ha estat molt poc estudiada.

Preludi

De sobres conegut pels marratxiners, el retaule major de l'església de Sant Marçal s'ha convertit en escenari d'homilies, misses, celebracions festives i familiars i, com no podia ser d'una altra manera, el seu sant titular, sant Marçal ha estat el protagonista d'una important devoció que encara avui els fidels li professen.

Conta la llegenda que Marçal era el jove que assistí Crist durant el miracle de la multiplicació dels pans i els peixos, de fet, en el seu honor, Marratxí mostra orgullós en el seu emblema, els cinc pans i els dos peixos que el jove oferí a Jesús i que aquest multiplicà. Altres fonts l'identifiquen com el bisbe Marçal de Llemotges (s. III d. C.) enviat des de Roma a l'antiga Gàl·lia per evangelitzar el territori. De totes maneres, les tradicions es mesclen i per a alguns el bisbe i el jove són la mateixa

¹Graduada en Història de l'Art per la Universitat de les Illes Balears i secretària de l'Associació Cultural Comunitat. marinafraumaestre@gmail.com

persona, justifiquen el seu viatge a França com un imperatiu de Pere i converteixen el sant en un dels deixebles de Crist. Nombrosos són els miracles que se li atribueixen, el més conegut és la curació de la ceguera d'un ancià, però, sobretot, el que se li reconeix és el fet d'haver estat el primer predicador cristià a la zona de Llemotges.

Per a la realització d'aquesta comunicació, com es veurà, ens hem trobat amb alguns inconvenients, des de la impossibilitat d'accedir a l'arxiu parroquial, la poca disponibilitat del prevere a l'hora d'obrir l'església, fins a la manca d'informació publicada i, fins i tot, trobada en alguns casos, que ens han impedit valorar la totalitat del retaule.

Quant a la metodologia utilitzada, per una part, hem recorregut a la recerca de fonts, bibliogràfiques i arxivístiques i, per una altra, hem hagut de recórrer al no menys important anàlisi organolèptic, per tal de poder realitzar, en darrer terme una sèrie de propostes i conclusions sobre l'estat del retaule que ens ocupa.

En definitiva, l'article que segueix és una primera aproximació al retaule de Sant Marçal des del punt de vista de la seva evolució tant artística com de recepció des del moment de la seva creació fins avui dia.

Aproximacions prèvies a l'estudi del retaule de Sant Marçal

El retaule major de l'església parroquial de Sant Marçal no ha estat mai objecte d'estudi en profunditat. De fet, són ben escasses les fonts bibliogràfiques que hi fan referència.

La notícia més antiga que ens parla de l'estàtua de Sant Marçal ens la dona Jeroni Boix de Berard i de Solà l'any 1789 a *Viaje a las villas de Mallorca*,² en què qualifica la nova església (s'havia construït entre 1699 i 1714 i substituïa l'anterior, dedicada també a sant Marçal) com magnífica, a més descriu el nou retaule major com «romà» i data per primer cop la talla del sant titular, que, al seu parer podria haver estat feta amb anterioritat al segle XV. Precisament d'aquell segle daten també l'escultura altres dos il·lustres erudits, Antoni Furió³ i l'arxiduc Lluís Salvador, el qual afegeix algunes dades sobre la fundació de la parròquia i l'església nova.⁴

Així mateix, el temple tampoc ha estat gaire estudiat i només n'hem trobat una obra monogràfica, datada de 1942, l'autor de la qual és Gabriel Seguí Mas.⁵ Aquest text s'adscriu en els estudis del Certamen Conciliar de Sant Pere. Fa un recorregut per la història de la parròquia i del municipi, a més de resumir el contingut de la informació que disposa l'arxiu parroquial. Així, atribueix fins a 1744 tota la feina del retaule a Joan Deyà.⁶ Aprecia, també, l'alt valor artístic del temple per la gran quantitat d'obres que hi conté i la seva qualitat. Descriu amb detall l'interior i l'exterior així com estaven l'any 1942.

En el tom XXXII del *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, Joan Muntaner Bujosa, continuant amb les entregues de «Para la historia de las Bellas artes en Mallorca», transcriu sis entrades

² Berard, J. (1983). *Viaje a las Villas de Mallorca*. Palma: Luis Ripoll, pàg. 302.

³ Furió, A. (1966). *Panorama óptico-histórico-artístico de las Islas Baleares*. Palma: Impremta Mossèn Alcover, pàg. 167-168.

⁴ Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria. (1982-1994). *Las Baleares por la palabra y el grabado*, VIII. Palma: Caja de Baleares "Sa Nostra", pàg. 377-378.

⁵ Seguí Mas, G. (1942). *Monografía histórica del actual templo de San Marcial*. Manuscrit. BDM, CERT-80-1.

⁶ Seguí Mas, G. (1942). *Op. cit.*, 26v.

extretes del *Llibre de eleccions y comotes de las obres de la Igl. Parroquial de St. Marsal*,⁷ en què es plasmen diferents pagaments fets a l'escultor per la figura de Sant Josep (1729), el retaule de la capella de les Ànimes (1729), la clau del cor (1732), la figura de Crist ressuscitat (1733), el retaule major (1733) i l'estàtua de Sant Vicenç Ferrer (1734).

Més recentment, concretament en els treballs publicats de les I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí (1995),⁸ trobem quatre articles que ens ofereixen noves aportacions sobre el nostre objecte d'estudi. En primer lloc trobem «Els retaules moderns a l'església de Sant Marçal» per Maria José Moyà Pais,⁹ que fa un estudi de conjunt de tots els retaules d'època moderna de l'església parroquial. En una breu introducció a la història de la parròquia s'esmenta la primera església, construïda en el segle XIII, que en un primer moment va pertànyer a Santa Maria del Camí i estava dedicada a santa Maria. A partir de 1639 ja figura la parròquia autònoma de Sant Marçal. Anys abans, el 1559, ja sota l'advocació de sant Marçal, s'havia començat a construir una segona església en els terrenys de la família Verí i finalment a partir de 1699 es començà la fàbrica actual, acabada devers 1714 i amb un darrer tram de 1992.

De nou, es ratifica l'autoria del retaule a Joan Deyà, si bé no s'explica quines fonts concretes la confirmen. A més, s'atribueix l'itinerari cap al cambril al gust barroc.¹⁰ Per una altra banda, s'al·ludeix a un sagrari que envaeix el carrer central. També s'esmenten les altres intervencions de l'escultor a l'església, com el retaule de Sant Josep, el de Sant Vicenç Ferrer, la talla d'un Crist ressuscitat per a la capella del Crist Mort i la traça del retaule de les Ànimes. O sigui, el 1728, Deyà treballava en el retaule de Sant Josep; un any més tard, rebé el primer pagament pel retaule de les Ànimes de la capella del Sant Crist, que acabà el 1734. Aquell any inicià el retaule de Sant Marçal, que acabà el 1741, i entre 1732 i 1733 degué fer la talla del Crist ressuscitat. A més, Moyà Pais posa en relleu les diferències visuals entre els tres retaules del mateix autor.

Finalment, compara els retaules de Sant Marçal en relació amb l'art coetani a Mallorca i arriba a les següents conclusions:

- La fàbrica de l'església s'adscriu a la tipologia del primer barroc: nau única, capelles laterals i volta de canó.
- Se suma a la difusió dels paràmetres contrareformistes amb l'exaltació de la Puríssima Concepció, situada a l'altar major.
- No hi trobam columnes salomòniques, com era freqüent a l'època, sinó columnes i pilastres de fust acanalat, anellades al terç inferior i decoració al superior.
- Els retaules de Joan Deyà denoten influència italiana i una certa connexió amb el gust manierista i renaixentista. A més, concentren la mirada gràcies al joc decoratiu en el carrer central.

Una segona comunicació a les I Jornades d'Estudis Locals de Marratxí se centra en els goigs de Marratxí,¹¹ cançons populars de lletra i melodia senzilles cantades en honor a la Mare de Déu o als sants. D'aquesta manera, set dels catorze recollits estan dedicats a sant Marçal, cosa que posa de manifest la importància d'aquesta devoció al municipi.

⁷ Muntaner Bujosa, J. (1967). «Para la historia de las Bellas Artes en Mallorca». A *BSAL*, 32, pàg. 199-200.

⁸ AA.VV. (1996). *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

⁹ Moyà Pais, M. J. (1996). «Els retaules moderns a l'Església de Sant Marçal». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 111-120.

¹⁰ La documentació arxivística ens informa que l'actual accés és una intervenció de 1944. ADM, III/133/80.

¹¹ Parets i Serra, J. (1996). «Els goigs de Marratxí (catàleg i bibliografia)». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 121-132.

El tercer article que fa referència al retaule és el signat per Bernat Campins Llabrés i Arnau Company Mates, «Marratxí en els llibres de viatgers i d'erudits dels segles XVIII i XIX».¹² L'estudi és una recopilació dels texts dels viatgers que fan menció al municipi, entre ells ja mencionats de Jeroni de Berard, Antoni Furió i l'arxiduc Lluís Salvador. També Pau Piferrer i Francesc Parcerisa esmentaren el romiatge de Sant Marçal.

Per acabar amb les aportacions a les Jornades d'Estudis locals, la quarta comunicació incideix en les parròquies del municipi i no afegeix res nou a les informacions històriques que ja s'han donat.¹³

Quant a l'autor del retaule, Josep Capó Juan li dedica un article al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*,¹⁴ en el qual, gràcies a la documentació arxivística, reuneix algunes dades bibliogràfiques. Així, se sap que nasqué a Palma el 18 d'octubre de 1684 i gaudí d'una bona posició econòmica. Vuitanta-un anys més tard, el 6 de setembre de 1765, morí a Campos.

També es parla de la seva obra documentada: a l'edat de vint-i-cinc anys fou escollit per acabar les obres del retaule de Sant Joan Baptista de Mancor de la Vall i que havia començat Pere Bauçà; el 1728 inicià el retaule de Sant Josep i Santa Bàrbara de Banyalbufar i es fa menció a la polèmica sobre l'autoria de Santa Helena, al portal lateral de Santa Creu de Palma. En un segon grup d'obres es refereixen les fetes per als religiosos mínims: el 1717 signà un contracte per a la realització del retaule cambril de la Mare de Déu de la Soledat a Palma, les claus de pedra pintades i dues claraboies per a l'església d'aquest orde a Muro i el retaule de Sant Francesc de Paula per al convent de Santa Maria del Camí, iniciat el 1718.

Altres obres documentades de Joan Deyà ens les refereix Muntaner Bujosa, i són el daurat del retaule major del convent de les Carmelites (1732), el cambril i daurat de Nostra Senyora de Montis-Sion, de Porreres (1737), i el cambril del Sant Crist de Sant Nicolauet (1773).

En el mateix butlletí, el pare Gabriel Llompart publicà una sèrie de documents, relacions d'escultors i pintors de mitjan segle XVIII,¹⁵ en què també hi trobam referències a Joan Deyà. De fet, ell mateix signa un dels documents transcrits en el qual es reconeix com a escultor i professor d'aquesta professió i refereix els escultors que coneix l'any 1749.¹⁶ Igualment, apareix les llistes fetes per Rafel Torres¹⁷ i a la relació gremial d'un any després.¹⁸

De tota manera, l'obra més important en què treballà Joan Deyà és el retaule major de la Seu, com a ajudant del milanès Josep Dardaron, realitzat entre 1726 i 1729, en el qual el carrer central era presidit per l'Assumpció de la Mare de Déu i escenes relacionades amb aquesta es disposaren als costats. Al cos inferior es veia el sepulcre de Maria envoltat d'apòstols que observaven bocabadats el seu ascens sobre núvols i envoltada d'àngels, a la part superior, Crist i el Pare esperaven la seva arribada.¹⁹ Entre les columnes avançades s'hi disposaren quatre figures, entre elles les de sant Pere i sant Joan Baptista, el qual avança una mà per assenyalar el sagrari, que és al carrer central sota el primer cos.

¹² Campins Llabrés, B. i Company Mates, A. (1996). «Marratxí en els llibres de viatgers i d'erudits dels segles XVIII i XIX». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 221-239.

¹³ Ginard, A. (1996). «Les parròquies de Marratxí». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 259-264.

¹⁴ Capó Juan, J. (1989). «L'escultor Joan Deyà». A *BSAL*, 45, pàg. 327-331.

¹⁵ Llompart, G. (1989). «Elenco primerizo de los artistas mallorquines del siglo XVIII». A *BSAL*, 45, pàg. 317-325.

¹⁶ ADM, Pros. De Ramón Llull (siglo XVIII). 1840v. A Llompart, G. *Op. cit.*, pàg. 319.

¹⁷ ADM, Pros. De Ramón Llull (siglo XVIII). 1838s. A Llompart, G. *Op. cit.*, pàg. 319.

¹⁸ ARM, RP 2872, s. f. A Llompart, G. (1989). *Op. cit.*, pàg. 321.

¹⁹ Matheu Mulet, P. A. (1954). *La Capilla Real*. Palma: Editorial Mallorquina de Francisco Pons, pàg. 80-82.

Cap a una descripció del retaule

Es tracta d'un retaule cambril fet amb fusta. Compta amb un únic cos i un àtic. El sòcol és de pedra, amb entrants i sortints, és cobert de marbres vermellorsos i terrencs, que s'alternen per formar motius florals ornamentals en algunes cares, mentre que en d'altres es forma l'escut de Sant Marçal, que és també el de Marratxí.

A la predel·la hi trobam sis volutes que fan de basament de les columnes ornamentades amb rocalla. Les columnes s'avancen respecte del fons del retaule, tot creant un espai tridimensional. També dues mènsules amb el bust d'un àngel cadascuna sobre plafons policromats amb motius vegetals entrelaçats. A l'espai central hi ha una pintura amb format rectangular que envaeix part del cos central i queda emmarcada per un senzill marc daurat amb dues pilastres laterals que sustenten un arquitrav llis amb una inscripció.

El cos central queda dividit per columnes acanalades i anellades al terç inferior; al terç superior es decoren amb garlandes de motius vegetals i fruters, al parell central hi ha el rostre d'un *putti* o angelet; el capitell és de tipologia composta. Sobre les columnes reposa un entaulament, que ressegueix el traçat de la planta, amb un arquitrav amb franges horitzontal i un fris profusament decorat amb motius vegetals i el rostre d'un angelet sobre les quatre columnes centrals.

A cada carrer es conforma un nínxol amb forma d'arc de mig punt i copinya a la part superior, a l'interior del qual hi ha una estàtua a ple volum. La de l'esquerra representa sant Joan Baptista que, amb la mà esquerra sustenta un bastó amb la creu i amb la dreta assenyala l'espai central, on ara hi veiem el quadre. L'escultura de la dreta mostra sant Pere amb les claus a la mà dreta i un llibre a l'esquerra; ambdós estan nimbats. Entre el nínxol i l'entaulament s'hi disposa decoració amb motius vegetals.

L'espai central queda obert entre dues pilastres que segueixen amb la mateixa disposició que les columnes. D'aquesta manera es veu l'interior del cambril, on en un nínxol de mig punt i sobre una peanya de fusta que funciona, al mateix temps, de reliquiari, hi ha l'estàtua a ple volum de sant Marçal, vestit de bisbe amb mitra d'argent, alba i casulla. La mà dreta fa gest de benedicció i sustenta el bàcul i amb l'esquerra un llibre obert. Les parets interiors del cambril estan decorades amb motius vegetals entrelaçats que segueixen també a la volta en la qual figura l'escut del sant. A la peanya hi ha una inscripció «Mars 1754», si bé entenem que no és la data en què s'inicià l'obra.

A l'àtic i a dins un nínxol de mig punt amb decoració de copinya, l'escultura de la Immaculada Concepció, que queda emmarcada per un estípit antropomorf a cada costat, els quals aixequen els braços per col·locar-los rere el seu cap. En un primer pla i sobre les columnes del cos inferior hi trobam una lluneta bocinada.

Completa el conjunt un angelet sobre l'extrem de cada voluta lateral de l'àtic. A la part superior hi ha l'escut de Sant Marçal envoltat per una copinya de raigs daurats.

Com ja hem comentat, el retaule es dedica a sant Marçal. Una talla el representa a l'espai central a l'interior del cambril i amb vestit pontifical. Completen la iconografia dedicada al sant els sis quadres de format oval, situats a l'interior del cambril, tres a cada lateral amb escenes que representen els seus miracles. A la pintura central hi veim el sant en presència de Crist ressuscitat i la Verge Maria.

A més de la talla de sant Marçal, hi ha la de sant Joan Baptista, que vesteix de manera molt austera, únicament es cobreix amb una pellissa, i la de sant Pere, que porta les claus i el llibre.

Finalment, la Immaculada Concepció, tema que es va popularitzar en el segle XVII, sobre núvols i amb una corona de flors.

La història de l'obra, un relat incomplet

Per a la realització d'aquesta comunicació ens hem hagut d'enfrontar, en primer lloc, als inconvenients de l'accés a l'església de Sant Marçal, la qual únicament roman oberta en horari de missa i els dijous matí, quan s'hi duen a terme tasques de neteja. A més, el prevere de Sant Marçal, mossèn Emilio Ramos Carrique, també rector de la parròquia de Pòrtol, tampoc no ha facilitat l'accés a l'arxiu parroquial, les seves múltiples obligacions han dificultat el contacte amb ell.

També s'ha intentat accedir al catàleg municipal de patrimoni, però no es pot accedir a la seva versió en línia i a l'Ajuntament no van saber indicar-nos quin grau de protecció s'ha atorgat a l'església de Sant Marçal.

En segon lloc, es procedí a la recerca de notícies bibliogràfiques, la gran majoria de les quals no-més conté informació molt puntal; tampoc no hem trobat cap estudi en profunditat del retaule. En qualsevol cas, aquesta documentació és l'única que fa referència a l'estàtua de sant Marçal, datada el segle XV, i on es poden trobar notícies anteriors a 1600, moment en què es manca per complet de documentació arxivística. O sigui, la documentació bibliogràfica ens dóna una visió general de l'obra i unes datacions que no sempre es corresponen amb l'arxivística, és el cas de la data de finalització del retaule, establerta per Moyà Pais el 1741.²⁰

Seguidament, s'hagué d'iniciar el procés de recerca a l'arxiu. Així, acudírem a l'Arxiu Diocesà de Mallorca, on consultàrem les entrades amb el nom de «Parròquia de Marratxí», ja que com a «Sant Marçal» no aparegué cap document. No trobàrem cap referència directa a la construcció del retaule, però sí algunes notícies que al·ludeixen a la seva existència i a les intervencions que s'hi feien. D'aquesta sèrie, la dada més antiga és de 1853, quan es procedeix a començar les obres de reforma de l'església,²¹ després que dos anys abans hagués patit els efectes d'un terratrèmol. La següent referència és la d'un plet entre el rector de Sant Marçal i el batle, per al qual es demana la intercessió del bisbe. L'origen de la discussió és la clau del cambril i la recaptació de les donacions al sant.²² Una altra notícia, ja de més interès per a aquest estudi, és l'explicació de la reforma per millorar l'accés al cambril, perquè fins aleshores s'accedia al cambril pel presbiteri, la reforma pretenia desviar l'accés a través d'una capella anterior a la sagristia on s'obriria un armari fet d'obra des del qual es podria pujar a venerar el sant.²³ Finalment, el 1970, es demana, i es concedeix, permís per dur a terme una reforma del presbiteri per adaptar-lo definitivament a les convencions del Concili Vaticà II.²⁴

La consulta de les visites pastorals tampoc no aportà gaire llum a la investigació, llevat de la menció, l'any 1712, de l'església nova, encara en construcció, a la qual es preveia traslladar el Santíssim.²⁵

²⁰ Moyà Pais, M. J. *Op. cit.*

²¹ ADM, III/133/21 (1853).

²² ADM, III/133/30 (1863).

²³ ADM, III/133/80 (1944).

²⁴ ADM, III/133/112 (1970).

²⁵ ADM, Visitas pastorales: La Portilla / Esterripa / Zapata (1704-1729). D. 4. Visita Pastoral a Marratxí (1712). 4.4.

El gruix de la documentació arxivística sobre el tema el trobam a la secció d'arxius parroquials, concretament en el de Marratxí. Gràcies als diferents llibres d'obra i de comptes hem pogut documentar, per primera vegada, quasi íntegrament tot el procés de creació i acabament del retaule major, així com algunes intervencions posteriors, fins a 1970. Val a dir que en la seva majoria és informació inèdita, ja que només algunes referències puntuals havien estat publicades.²⁶ Així, certificam que Joan Deyà és l'autor del retaule major en el qual treballà a partir de 1734,²⁷ després d'haver fet altres treballs per a la mateixa parròquia des de 1729. Més confús és el moment de col·locació del retaule, ja que el 1735 es pagà a mestre Guillem Rubert, picapedrer, per posar-lo,²⁸ però no tenim notícies del pedestal fins dos anys més tard, quan mestre Arnau Moya rebé un pagament a compte de la construcció de l'esmentat pedestal; el mateix any es pagà pel marbre que l'havia de recobrir²⁹ i que es col·locà en els mesos successius. Segons el nostre parer es degué construir el pedestal el mateix any de la col·locació del retaule, i o bé Arnau Moya no degué cobrar fins a 1737 o bé la seva tasca es limità a la col·locació del marbre.

L'any 1738 ja es té notícia del cambril,³⁰ accessible per als fidels (com es pot deduir de l'existència de bacles recaptades).

Dos anys més tard, el mateix picapedrer que havia col·locat el retaule, rebé un pagament per a la col·locació de bastides que havien de permetre pujar la imatge de la Puríssima, també feu escalons i n'arreglà la part posterior.³¹ L'any següent les estàtues de sant Joan Baptista i sant Pere ja devien estar al seu lloc, com a mínim eren a l'església, ja que foren beneïdes amb una gran festa el 14 de maig de 1741,³² però fins fins al 21 no es beneí la figura de la Immaculada. També es pagà a Joan Deyà³³ per daurar la pastera i les tres estàtues amb 3.000 pans d'or.³⁴

El 1742 es pagà una important suma a Joan Deyà a compte del retaule major.³⁵ És el darrer pagament fet a l'escultor que hem pogut documentar per aquest encàrrec.

Arribats a aquest punt trobam un buit documental, romput el 1758, en què foren col·locades rajoles sota el sagrari.³⁶

El 1762, d'abril a octubre, es reprengueren les tasques per daurar el retaule major; l'or fou comprat a Josep Arbós, batidor d'or.³⁷ Però tampoc no ara s'acabava l'obra, una visita pastoral de 1780 ens indica que el bisbe, dia 29 de setembre ordenà que s'havia de seguir daurant el retaule, per a la qual cosa disposa que s'utilitzin 100 lliures sobrants de la confraria de Sant Josep.³⁸ En qualsevol cas, fins a 1783 no se'n fa el pagament, amb dues partides de 50 i 36 lliures, respectivament. Per poder acomplir amb la voluntat del bisbe es contracta el mestre Antoni Llabrés per aparellar el retaule i daurar-lo durant set mesos; s'usaren uns 16.000 pans d'or.³⁹ Sembla que

²⁶ Muntaner Bujosa, J. (1967). *Op. cit.*, pàg. 199-200.

²⁷ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 49v.

²⁸ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 66v.

²⁹ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 77r.

³⁰ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 98r.

³¹ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 113v.

³² ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 124v., 124r. i 126r.

³³ Aquesta data fou presa per Maria José Moyà Pais com la de finalització del retaule, però no hi ha res que indiqui que sigui així. De fet, la documentació posterior a aquesta data ens fa creure que encara faltava bona part per daurar.

³⁴ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 126r.

³⁵ ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699). 139r.

³⁶ ADM, A. P. Marratxí, 80. *Obrieres* (1746). 23v.

³⁷ ADM, A. P. Marratxí, 80. *Obrieres* (1746). 79v., 79r. i 94v.

³⁸ ADM, A. P. Marratxí, 87 (1762-1764). s. f.

³⁹ ADM, A. P. Marratxí, 87 (1762-1764). s. f.

llavors la tasca també quedà inconclusa, ja que el 1786 tornam a trobar diferents pagaments per la compra de més de 3.500 pans d'or. Mestre Antoni Llabrés fou l'encarregat, literalment, de «la conclusió de dorar».⁴⁰

La següent notícia que ens parla del retaule ja és de 1810, quan es feu un pagament per adobar l'escala del cambril i es deixaven a deure els barrerons que es pagaren en anys successius; la nova escala quedà acabada el 1811, quan també fou enrajolada.⁴¹

El 1812 s'inicià una nova obra, en aquest cas per decorar el presbiteri. Així, s'estucaren les parets, es daurà la copinya, a càrrec d'Antoni Llabrés. A aquest escultor es deuen també les pilastres del presbiteri i les escultures de «los plans» i «los lados» del presbiteri.⁴² No s'acaba d'entendre, llevat de la copinya, a què poden fer referència aquestes entrades.

Únicament una font d'arxiu parla d'alguna intervenció a la talla de sant Marçal, és de 1824, quan es pagà el reliquiari i la sabata d'argent.⁴³

La lectura del manuscrit monogràfic de la parròquia de Gabriel Seguí Mas permet conèixer com era l'església l'any 1942. Sabem, doncs, que a cada costat del retaule hi havia una pintura: a l'esquerra, el martiri de santa Valèria i, a la dreta, el de sant Marçal.⁴⁴ Actualment no estan en aquest lloc.

Entre 1951 i 1953, el presbiteri sofí tota una sèrie de transformacions de la mà del rector mossèn Antoni Cabot i Estarellas, abans de les quals, en una data imprecisa, s'eliminà la custòdia barroca situada al centre del retaule, just davall l'obertura del cambril, i que fou col·locada a la capella fonda. Omplint el buit quedà una tela de domàs vermell. L'any 1951 s'hi col·locà un quadre a l'oli que havíem interpretat com sant Marçal davant la Verge Immaculada, mentre que Morey Carbonell creu que es tracta de la visió de sant Bonaventura.⁴⁵

Finalment, en una de les nostres visites a l'església de Sant Marçal, el rector, Emilio Ramos, ens indicà que, el 1992, coincidint amb la reforma del darrer tram, es modernitzà el sistema d'il·luminació del retaule i es posà fusta nova per separar el presbiteri de les escales per les quals s'accedeix al cambril per una capella que precedeix la sagristia.

Algunes observacions sobre l'estat actual del retaule

El primer que crida l'atenció és la disposició del sagrari, exempt del retaule, que amb forma de capsa prismàtica, reposa sobre una peanya, també prismàtica. La capsa és força senzilla, daurada, decorada a la porta amb la talla d'una custòdia que deixa espai, precisament per a l'exhibició del pa sagrat. La peanya, també daurada, és decorada amb filigrana vegetal. Per la seva senzillesa i la manca de documentació, creiem que pogué ser feta amb posterioritat. A més, cap referència arxivística parla tampoc del quadre del centre, lloc que en els retaules majors sol dedicar-se al sagrari i cap on assenyala la mà de sant Joan Baptista, com passa al

⁴⁰ ADM, A. P. Marratxí, 87 (1762-1764). s. f.

⁴¹ ADM, A. P. Marratxí, 123. *Llibre de Obrierias de esta Parroquia Iglesia de Marratxí començant lo any 1787* (1787-1815). s. f.

⁴² ADM, A. P. Marratxí, 123. *Llibre de Obrierias de esta Parroquia Iglesia de Marratxí començant lo any 1787* (1787-1815). s. f.

⁴³ ADM, A. P. Marratxí, 124. *Llibre de Obrierias de esta Parroquia Iglesia de Marratxí començant lo any 1815*. s. f.

⁴⁴ Seguí Mas, G. (1942). *Op. cit.*, 31v.

⁴⁵ Morell Carbonell, B. (2002). «La parròquia de Sant Marçal i el seu rector mn. Antoni Cabot i Estarellas (1946-1959)». A *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 241.

retaula major barroc de la Seu de Palma. La poca qualitat de la pintura i la senzillesa del seu marc, per molt que continua amb la utilització de pilastres acanalades amb el terç inferior diferenciat, és també un altre indicador que ens confirma la seva col·locació a mitjans del segle passat. De fet, no s'hi aprecien cap garlanda ni la talla amb rocalla o motius vegetals que ocupa la totalitat de la resta de l'obra.

Quant a l'accés al cambril, es pot observar que hi ha hagut modificacions. Actualment s'entra i se surt per una escala a cada costat que dona a una capella que precedeix la sagristia. Es pot veure, però, que el tancament és nou i que la rajola del presbiteri continua més enllà del tancament. Es planteja, doncs, la hipòtesi que l'accés es devia fer, en un primer moment, pel presbiteri i que fou la intervenció de 1944 la que degué crear aquesta nova via d'entrada. La fusteria que fa de separació és recent, de la reforma de 1992. A més, s'ha observat a la capella de l'esquerra un armari d'obra les mides del qual coincideixen amb la nova porta d'entrada al cambril, cosa que corrobora la idea que els accessos actuals foren fruit de la intervenció de 1944.

Per altra banda, s'observa la poca qualitat de les pintures sobre llenç de l'interior del cambril que tenen ben poc a veure amb la qualitat escultòrica. En no tenir cap tipus d'informació sobre la data en què van ser incorporades, realitzades ni sobre l'autor s'hauria de plantejar la possibilitat que el cambril degué sofrir una remodelació el 1754, coincidint amb la datació que hi trobam, moment en què les teles pogueren ser col·locades. Així mateix, donada la poca qualitat, també podem plantejar l'opció que sigui una donació d'un devot pintor d'ordre menor que reproduís models que havia vist en estampes o altres obres, de tal manera que les pintures podrien apropar-se al segle XIX.

No podem localitzar les pintures que descriu Gabriel Seguí a costat i costat de retaula, amb el martiri de santa Valèria i el miracle de sant Marçal. Creiem que deuen ser, malgrat la diferència terminològica, els dos panells ceràmics que hi ha a cadascun dels murs laterals del presbiteri.

Comparant el retaula de Sant Marçal amb el de Sant Josep, també obra de Joan Deyà, ens adonam d'algunes coincidències, com la filigrana vegetal incisa en el daurat, l'ús de suports acanalats amb capitell compost i anellats en el terç inferior i la decoració de l'interior del nínxol del sant titular amb relleus de motius vegetals i florals. Els angelets tornen a aparèixer en el fris sobre la parella central de columnes.

No podem oblidar, tampoc, el retaula de l'Assumpció, avui a Sant Magí. Observant-los ens adonam d'algunes semblances que van més enllà de la repetició del model de sant Joan Baptista. Hi trobam, doncs, els mateixos capitells i columnes acanalades, si bé ara sense el darrer terç anellat, però amb adorn a la part superior. A l'àtic, es repeteix la idea de la lluneta partida sobre la qual dos angelets es posen.

Finalment, farem esment a l'actual estat de conservació, el qual podem classificar de regular. Una capa de pols ennegreix i cobreix la totalitat del retaula que, a més, ha perdut bona part de la policromia original. Les figures han patit mutilacions parcials, especialment als dits de les mans de sant Joan Baptista, sant Pere i l'àngel superior esquerra. També es poden percebre alguns indicis de corc i la fusta de la talla de sant Marçal presenta esquerdes, sense tenir en compte la despigmentació de les pintures de l'interior del cambril, cobertes, en alguns casos, d'una nova capa de pintura.

Conclusions

L'estudi del retaule major de Sant Marçal és un cas interessant per la manca d'estudis en profunditat previs, malgrat que la qualitat de la peça és més que evident. A més, estudiar la peça és estudiar la història de la parròquia més antiga del nostre terme municipal, ja que les diferents fases de la seva creació i construcció són deutes de la devoció i la voluntat d'un poble.

Queda corroborada la hipòtesi de l'autoria de l'escultor Joan Deyà, si bé hi hem de reconèixer la tasca d'Antoni Llabrés.

A més, reivindicam la necessitat d'explotar les possibilitats d'estudi que ofereix el patrimoni religiós de Marratxí i dels possibles beneficis que una gestió eficient podrien oferir al municipi.

Creiem també que seria interessant revisar l'estat actual de la peça, treure-li la pols i brutícia adherida, analitzar la fusta, sobretot la de la talla del sant titular, per tal d'evitar futures patologies i, si fos possible, recuperar la policromia que formava part de l'original riquesa del retaule.

Tampoc no podem acabar aquesta comunicació sense agrair a aquest Ajuntament la recuperació d'unes jornades d'estudis locals que, al nostre parer, fomenten i enriqueixen els coneixements sobre Marratxí, i no hi ha res que funcioni millor que conèixer i gaudir un lloc perquè els seus habitants i gent propera el senti seu, el respecti, l'estimi i el faci créixer.

Fonts bibliogràfiques

Campins Llabrés, B. i Company Mates, A. (1996). «Marratxí en els llibres de viatgers i d'erudits dels segles XVIII i XIX». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 221-239.

Ginard, A. (1996). «Les parròquies de Marratxí». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 259-264.

Morell Carbonell, B. (2002). «La parroquia de Sant Marçal i el seu rector mn. Antoni Cabot i Estarellas (1946-1959)». A *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 231-246.

Moyà Pais, M. J. (1996). «Els retaules moderns a l'Església de Sant Marçal» A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 111-120.

Fonts arxivístiques

ADM, III/133/112 (1970).

ADM, III/133/21 (1853).

ADM, III/133/30 (1863).

ADM, III/133/80 (1944).

ADM, A. P. Marratxí, 79. *Llibre de la obra de la iglesia nova de Sant Marçal* (1699).

ADM, A. P. Marratxí, 81. *Llibre de Eleccions y comptes de las Obres de la Iglesia de Sant Marçal; essent Rr. lo Sr. Nicolau Sureda*.

ADM, A. P. Marratxí, 86. *Obreries* (1746).

ADM, A. P. Marratxí, 87 (1762-1764).

ADM, A. P. Marratxí, 123. *Llibre de Obreries de esta Parroquia Iglesia de Marratxí començant lo any 1787* (1787-1815).

ADM, A. P. Marratxí, 124. *Llibre de Obreries de esta Parroquia Iglesia de Marratxí començant lo any 1815*.

Imatge 1. Retaule major de Sant Marçal

El retaule major de Sant Marçal, una aproximació a l'obra i la seva història

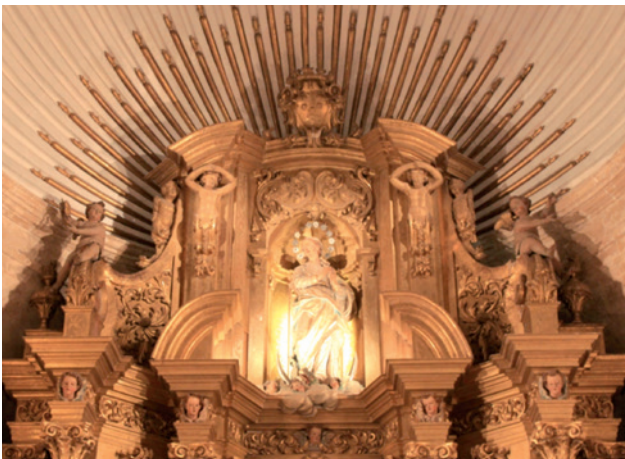
Marina Frau Maestre

< Imatge 2. Sòcol i predel·la

< Imatge 3. Cos del retaule de Sant Marçal amb les figures de sant Joan Baptista, sant Marçal (dins el cambril) i sant Pere

Imatge 4. Àtic del retaule amb la Immaculada Concepció

Imatge 5. Talla de Sant Marçal

Educació i territori. La pedagogia del medi a Marratxí

*Martí Canyelles i Crespi
Professor de Geografia i Història de l'IES Sant Marçal*

L'ensenyament del medi proper a l'alumne com a part essencial i vertebradora del currículum escolar gaudeix a la nostra terra d'una àmplia tradició. Des de les conegudes excursions didàctiques de començaments del segle XX, iniciades per una fornada de mestres entusiastes i impulsades per l'inspector Josep Capó i Valls de Padrines fins avui mateix, són moltes les escoles i mestres que, més enllà dels llibres-manual de text, han anat incorporant a la seva tasca docent continguts propis de l'entorn dels alumnes.

A més a més, les teories pedagògiques que, al llarg de la història recent, han fonamentat el seu discurs en l'aprenentatge actiu, segons el qual aprenem a partir del que sabem, han dirigit l'educació a fomentar l'observació, la creativitat i l'esperit crític en els infants per comprendre i explicar-se el món. Els moviments de renovació pedagògica a les illes Balears, a Catalunya i a Itàlia, per citar els països on més han arrelat, dirigeixen l'aprenentatge dels infants a l'establiment de lligams significatius amb el territori i el medi ambient. Les teories de Maria Montessori, Decroly, Freinet, Froebel, Piaget... avalen aquest corrent educatiu.

Sense anar més lluny, a la nostra terra i ara mateix, són dignes de mencionar els esforços que fan en aquest sentit molts d'ensenyants, sovint a contracorrent i sempre de manera voluntariosa, fora de l'estricta ocupació laboral. Les publicacions en revistes escolars d'actualitat són molt abundants. En aquest sentit, voldria mencionar l'intens treball desenvolupat per Celso Calviño i Jerònima Sampol, de l'escola del Rafal Vell, per al foment de l'estudi de la geografia, i de Bonifaci Molada i Guillem Ramis Moneñy, per referir-me a autors marratxiners.

Malauradament, l'educació secundària no gaudeix d'una tradició tan consolidada com a l'escola primària de l'aprenentatge dirigit a explicar-se el món proper. Ja no es tracta sols de fer excursions i sortides didàctiques puntuals al llarg del curs, que afortunadament són pràctica corrent de molts de centres, dins l'oferta educativa de la Conselleria d'Educació i d'altres institucions públiques, sinó de reorientar el currículum a l'aprenentatge de la nostra cultura i la nostra geografia i història com a eix vertebrador de l'ensenyament.

Deia Josep Sureda i Blanes, a *Mallorca i la tradició tècnica*, que vivim en un món de tres dimensions, però el centre sempre ets tu mateix. No es tracta de fomentar localismes ni exaltar «lo nostro», sinó de reinterpretar el món a partir de la nostra manera de pensar i sentir i a través del nostre propi espai vivencial.

Els qui hem viscut l'obscura escola del temps franquista i de la llarga transició política, hem vist com l'ensenyament ha anat canviant i a poc a poc o més bé aviat s'anaven incorporant noves maneres de fer escola. De fet, probablement sigui l'escola i l'educació el puntal més crític en la reorientació cada vegada més democràtica i més carregada de valors de la nostra societat.

No sé si és una percepció exclusivament meua, però em preocupa que avui, aquesta que podríem dir, en el sentit més ampli «escola nova» o «escola innovadora», estigui en un procés de regressió pel que fa a la incorporació de continguts de l'entorn a l'ensenyament en la geografia i la història. Per una part, els currículums educatius, massa densos i carregats de conceptes, en detriment dels processos de reflexió i comprensió, que no permeten que els professors introduïm aquests continguts —s'ha de complir el programa. També el pes excessiu dels llibres de text sobre l'ensenyament —el manual de continguts que s'han de complir— i, com no, les pressions exacerbades de la societat sobre els pares —la «titulitis» obsessiva, esperonejada per la crisi econòmica que vivim. Tot això fa, que sense adonar-nos-en, a poc a poc, anem oblidant l'essència de l'educació: el desenvolupament de la pròpia personalitat, la integració dels infants en la societat dels adults i el foment de l'esperit crític, i en la qual la geografia i la història són elements essencials.

Precisament la geografia i la història tenen cada vegada menys pes en els currículums escolars, seguint les orientacions en voga dels corrents europeïstes —vegeu, sobretot, el cas de Gran Bretanya. Basta veure com la darrera llei d'educació espanyola —la LOMQE— ha suprimit l'ensenyament de la geografia i la història dels continguts en tota la ESO i l'assignatura Història i Cultura de les Illes Balears, que s'impartia a primer de batxillerat, per posar l'exemple més punyent, evident i directe d'aquesta realitat.

Això no és casualitat. De la mateixa manera que la finalitat de les altres matèries, com les llengües i les matemàtiques es defineix en una frase (aprendre a comunicar-nos, aprendre a calcular), les ciències socials, des de l'àmbit específic de cada una d'elles —la Geografia, la Història i també l'Economia, la Sociologia...— es defineixen de manera molt senzilla: «aprendre a pensar el món». Les institucions públiques, la Conselleria d'Educació òbviament, però també els ajuntaments, tenen una funció important en tot això que anam dient de la incorporació del medi i el territori en els currículums escolars.

Les paradoxes de l'educació

Per contextualitzar de manera senzilla i crec que il·lustradora la importància de la pedagogia del medi en l'educació secundària, recorreré a tres paradoxes del sistema educatiu en què ens trobam els ensenyants d'aquesta matèria.

Primera paradoxa: per a què serveixen la geografia i la història? Si preguntam als nostres alumnes, o ens preguntam a nosaltres mateixos, per a què serveixen les matemàtiques, invariablement direm que serveixen per calcular. I si demanam per a què serveixen les llengües, la resposta serà que són per comunicar-nos, parlar, llegir i escriure. En canvi, quan demanam per a què serveix la geografia o la història, segur que comencen a sorgir dubtes i probablement obtindrem respostes ambigües perifràstiques com per conèixer el nostre passat, per comprendre el present, per no repetir les errades del passat, etc.

Amb aquest mateix raonament, els dissenyadors dels currículums escolars han dividit les àrees en instrumentals —les dues primeres— i no instrumentals —la història, la geografia, la filosofia, juntament a la plàstica, la tecnologia, la música... I han relegat aquestes darreres a la categoria de secundàries, el que en deim «maries», amb menys horari lectiu, menys recursos tècnics, etc. Contràriament, les funcions de la geografia i la història en la formació de la personalitat dels infants i dels joves, es defineixen també amb una sola paraula: pensar. Pensar socialment, pensar històricament i pensar geogràficament la nostra societat.

Podem creure que aquest biaix en l'assignació del pes de les matèries és fruit de les tendències actuals d'hegemonia de les tecnologies de la comunicació, però jo crec el contrari, i que respon a una intenció ben definida en la formació de les persones de la futura societat.

Segona paradoxa: l'ensenyament truncat. Els nins i nines d'avui en dia no poden comprendre els elements bàsics de la realitat social.

Fins fa uns anys, l'escola era el lloc on els alumnes aprenien les coses «importants» del món, com els països i les capitals, els grans rius, els paisatges llunyans o els grans fets del passat. La història estava basada en els grans personatges i els grans fets i a través d'ells es pretenia il·lustrar la vida dels infants, mentre que la geografia versava sobre la descripció de regions i països llunyans. Amb aquesta formació es pretenia també justificar l'Estat-nació: beure en la història i la geografia per exaltar la grandesa de l'Estat, entesa com una unitat fonamental en el món.

Aquesta història vuitcentista ha anat canviant als darrers temps en els currículums escolars, fruit de la influència de les noves escoles històriques i geogràfiques. Ara, la història s'explica per l'evolució de les estructures econòmiques i les relacions socials, mentre que la geografia intenta prioritzar les relacions entre societat i territori, i es converteix de ciència descriptiva en explicativa. Una altra qüestió és aclarir si també encara aconsegueixen les velles funcions socials de reproducció del poder de l'Estat.

Dins aquest complex educatiu, quedava per a la família la transmissió dels continguts elementals, el que els pedagogs en diuen aprenentatge natural o transmissió social del coneixement. Les situacions en què es produïen aquests aprenentatges eren infinites: les converses entre els adults sobre el treball, l'observació del temps atmosfèric, els petits tallers artesans que hi havia camí de l'escola, el veí o el parent pagès que tenia una bístia i venia de llaurar, la botiga del barri on anaven a comprar el pa o la col·laboració dels infants duent a terme petites tasques de suport en les economies familiars.

Avui, aquesta realitat immediata ja no és al nostre abast. Les famílies ja fa molt de temps que han deixat de ser unitats de producció, amb què es cobria una part de les seves necessitats, per passar a ser exclusivament unitats de consum, els petits tallers han desaparegut del poble i del barri i els vells oficis ja són estranys al nostre entorn. I aquells continguts abans elementals, com les eines i el treball, el camp i la naturalesa o l'observació del temps, avui són realitats llunyanes del nostre espai i dels espais vivencials dels infants i dels joves.

I els llibres de text obvien aquesta realitat i se centren en continguts abstractes i donen per suposats coneixements, actituds i valors que no es tenen adquirits.

Tercera paradoxa: La tecnologia impossible: els tallers de Geografia i Història. Avui en dia als nostres instituts és molt difícil poder dur a terme tallers d'aprenentatge del medi.

Ningú no dubta que estam vivint una autèntica revolució cultural. L'escola està incorporant a marxes forçades les noves eines, les tecnologies de la informació i la comunicació –TIC–, amb equipaments informàtics, pantalles digitals, aplicacions d'ensenyament a distància com Moodle, etc.; equipaments costosíssims, que indubtablement són necessaris avui en dia i els nostres alumnes n'han d'aprendre a fer un ús tècnic i social. Com a dada curiosa, la màquina d'escriure mecànica, el gran invent de començaments del segle XX no es va incorporar mai a l'ensenyament escolar.

El que resulta més difícil als instituts és fer un simple taller manual. Reproduir amb pedretes un talaiot, fer un arc ogival amb les dovelles i la clau, o fer una maqueta dels elements del relleu com un penya-segat o un freu o del modelat càrstic són exemples de les activitats més educatives que es poden fer al taller de ciències socials. D'aquesta manera es construeixen infinitat d'aprenentatges sòlids i significatius. Els estudiants treballen en equip i han de resoldre problemes de disseny, de mesura, d'expressió plàstica, de pensar com plasmaran allò que han observat, etc.

Els problemes que això suposa, una tecnologia tan senzilla com les mans i els materials gairebé de la naturalesa, són gairebé irresolubles als centres escolars d'educació secundària: manca d'espai, de temps, d'organització del currículum, classes massificades...

Els tallers d'Història i de Geografia haurien de tenir un lloc preeminent en el disseny curricular de les ciències socials. No es tracta de substituir uns continguts per uns altres, sinó de complementar i donar significació a allò que estam aprenent. I no es tracta sols de tallers manuals. Les possibilitats d'aquest

tipus de tallers són molt més àmplies: incorporar exemples del nostre municipi, per exemple, quan estudiem la diferenciació ciutat-poble, o el tipus de poblament concentrar o dispers, o fer un estudi estadístic dels sectors de producció a partir dels oficis dels nostres pares i mares, o de la natalitat a partir de les nostres famílies, o de l'emigració... dona sentit als continguts que estem estudiant.

La integració de les escoles i els instituts al medi geogràfic, social i cultural

Aquestes tres paradoxes, per més que puguin se considerades subjectives i fruit d'una reflexió de la meua pròpia experiència personal, pens que poden ajudar a replantejar-nos l'escola i l'educació pel segle XXI. Però no partim de zero, sinó que comptam amb una àmplia tradició educativa que ens pot ajudar a senyalar el camí.

La història social anglesa

Edward Palmer Thompson i un grup d'historiadors britànics es varen plantejar, als anys seixanta del segle XX la història social com una eina de conèixer i construir la consciència de la classe treballadora. Per això, partien de les experiències individuals i de la seva expressió col·lectiva i posada en comú, amb grups de treballadors i treballadores. D'aquesta manera, les experiències viscudes i compartides es teoritzaven per construir un conjunt de coneixements socials ric en matisos. Fruit d'aquestes experiències varen sorgir els History workshop o tallers d'Història.

A l'escola infantil i primària, de manera més o menys espontània, els infants porten vivències personals, dibuixos, històries de la família,... per verbalitzar, escriure, pintar i raonar. Però als instituts, els coneixements teòrics que transmetem als nostres alumnes, sovint no expressen de manera prou explícita els vincles amb la seva realitat, és a dir: perden significativitat. I el món del treball dels nostres pares, l'estructura urbana del nostre poble o les persones i els fets del passat del municipi i els seus voltants no tenen el seu lloc al currículum escolar.

Alguns exemples senzills per establir lligams amb la nostra tradició: realitzar petites enquestes entre la classe, el centre o el poble sobre els nostres orígens familiars, les migracions, l'evolució de la natalitat, la llengua que es parla a casa, tallers de memòria on persones grans expliquin històries, rondalles, etc.

Els paradigmes científics de la geografia

La geografia de la percepció posa l'èmfasi en la interacció de l'individu amb l'espai. A partir dels anys seixanta del segle XX, alguns investigadors, partien de la imatge que les persones tenen del lloc on habiten com a element bàsic per establir els lligams que establim amb l'entorn. Kevin Lynch, *The image of the city* (1960), explorava aquest nou paradigma que després ha tingut el seu desenvolupament entre urbanistes, arquitectes i també en el camp de l'educació.

La geografia humanística parteix del concepte de lloc com aquell espai on tenen lloc les nostres experiències vitals, és a dir, posa èmfasi en els lligams que establim les persones amb el nostre territori. Es tracta d'un espai compartit, on desenvolupam la nostra vida i en el qual podem influir amb el nostre comportament. Com més intens i més ampli sigui el coneixement que tenim del nostre lloc, més profunda i més rica serà la nostra relació amb aquest espai.

Les ciutats educadores

L'Associació Internacional de Ciutats Educadores (AICE) va fixar el 30 de novembre com el Dia Internacional de la Ciutat Educadora.

Al I Congrés Internacional de Ciutats Educadores, celebrat a Barcelona l'any 1990, van recollir a la **Carta Inicial** els principis bàsics per a l'impuls educatiu de la ciutat. Partien del convenciment que el desenvolupament dels seus habitants no es pot deixar a l'atzar. La Carta es va revisar al III Congrés Internacional (Bolonya, 1994) i al VIII Congrés (Gènova, 2004), per adaptar els seus plantejaments als nous reptes i necessitats socials.

Aquesta Carta es fonamenta en la Declaració Universal de Drets Humans (1948), en el Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (1966), en la Convenció sobre els Drets de la Infància (1989), en la Declaració Mundial sobre Educació per a Tothom (1990) i en la Declaració Universal sobre la Diversitat Cultural (2001).

La participació ciutadana en la planificació urbana

Francesco Tonucci i altres pedagogs italians han desenvolupat i duit a la pràctica models de participació dels escolars en el disseny del tipus de ciutat que volem. Al llibre *La ciutat dels infants*, Tonucci proposa un tipus de ciutat adaptada a les necessitats dels infants. D'aquesta manera tindrem una ciutat adaptada a les persones amb mobilitat reduïda i, de retruc, més agradable per viure, una ciutat per caminar, passejar, tenir relacions entre les persones i amb l'entorn. Retornar la ciutat als seus habitants. Però per això és imprescindible la participació ciutadana, articular els mecanismes perquè la ciutat sigui sentida com a pròpia per tots.

Per una educació lenta i no violenta

Avui en dia vivim a un ritme accelerat i, de manera conscient o inconscient, transmetem aquest ritme als nostres alumnes. Tots tenim pressa, perquè els nostres fills aprenguin aviat i arribin al màxim del seu rendiment acadèmic. Les exigències de la societat de consum imposen coneixements i capacitats cada vegada més elevats, profunds i tal volta inútils.

La pedagogia lenta, que respecta els diferents ritmes d'aprenentatge, però sobretot que gaudeix de les experiències diàries, posa èmfasi en el procés més que en els resultats.

Gianfranco Zavalloni a la *Pedagogia del caracol* fa un replantejament actual dels antics paradigmes pedagògics (Froebel, Montessori). Els nins i nines viuen el moment, mentre els adults aplicam el principi del «sacrifici de l'avui per al gaudi de demà». Deixau els alumnes en grup fent una tasca determinada —una petita investigació, la resolució d'un problema...— i entre jocs, rialles i aldarull, trobareu un resultat final quasi sempre satisfactori. Després només cal una petita reflexió sobre el que hem fet.

El català i la pedagogia del medi

El català, la nostra llengua, es veu greument amenaçada als nostres dies i de manera especialment intensa sobre les noves generacions.

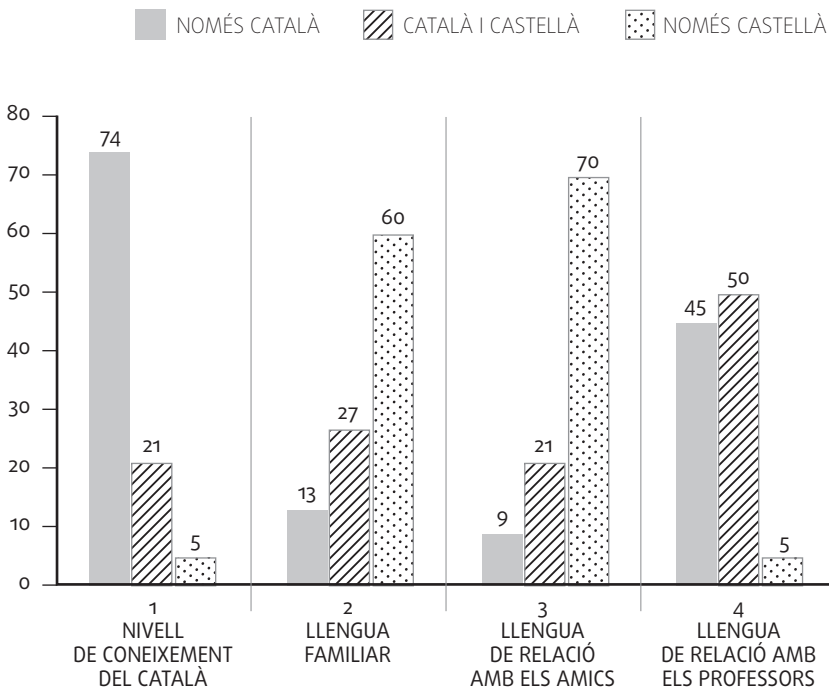
Les zones properes de Palma són les que viuen de manera més intensa el procés de castellanització. En el cas de Marratxí, de manera específica, podem senyalar tres factors importants que faciliten la substitució lingüística:

- El creixement excessiu de població i de manera accelerada, formada sobretot per migrants, sense capacitat d'integració possible, en zones com sa Cabana, Pont d'Inca, Cas Capità, etc.
- A les zones residencials passa el mateix procés, i si bé el coneixement formal del català és més elevat, no així el seu ús, ja que la llengua de relació familiar és també el castellà.
- Les modes. La llengua entra juntament amb models de comportaments socials. Els *top models* en voga avui en dia parlen o han estat traduïts al castellà, les cançons de moda que arriben als joves són en castellà i als centres d'oci —Festival Park i altres— es parla castellà.

Al llarg de més de deu anys de feina al terme de Marratxí, a l'IES Marratxí i ara a l'IES Sant Marçal, he anat passant una petita enquesta als meus alumnes d'ESO i batxillerat. Sense pretensions de ser una mostra estadística amb criteris de científicitat, crec que reflecteix bastant bé la nostra realitat lingüística. Es veu clarament que mentre el coneixement que els alumnes tenen de la llengua catalana és molt elevat i l'ensenyament s'imparteix majoritàriament en català i és la llengua de relació amb els professors, el seu ús disminueix de manera molt significativa entre els iguals i en l'àmbit familiar.

La llengua i la cultura també formen part del nostre entorn. Canviar aquesta dinàmica de substitució lingüística implica també canviar el sistema de valors que regeix la nostra societat i també un canvi del currículum escolar.

ÚS DEL CATALÀ ALS INSTITUTS DE MARRATXÍ

L'ensenyament del medi i el territori de Marratxí

Abans, els habitants vivien intensament el seu territori. El bosc, el camp, els camins, les contrades, eren llocs coneguts per tothom, ja que eren un recurs per a la subsistència.

El problema que estam vivint actualment els habitants de les contrades properes a Palma i, per extensió, a totes les illes Balears és la pèrdua del territori, en dos sentits:

- 1) L'aparició de zones d'exclusió. Una a una, les possessions del terme de Marratxí, que abans formaven part del patrimoni cultural dels habitants, com a lloc de treball i de trànsit (es Caülls, ses Vinyes de Son Verí), s'han anat convertint en urbanitzacions o en zones d'exclusió orientades al turisme o a l'ús privat.
Darrerament els habitants de Marratxí, Santa Maria i Santa Eugènia hem vist com el puig de Son Seguí, abans una àrea d'accés més o menys lliure per als veïns s'ha venut a una empresa estrangera, que, com era de preveure, ha tancat la finca i n'ha impedit l'accés, probablement amb la finalitat d'explotació turística.
- 2) El tancament de camins públics, lligat a l'anterior política d'exclusió, està contribuint també a la pèrdua de territori

Els topònims, els noms dels llocs i el coneixement que els nostres avantpassats crearen al mateix temps que humanitzaven el territori i que anaven transmeten de generació en generació s'estan perdent de manera accelerada.

Aplicació de la pedagogia del medi a Marratxí. Estat de la qüestió

Tot i que hi ha hagut algunes iniciatives dignes de mencionar, no podem dir que els esforços fets fins ara per les instàncies municipals dels pobles en general, pel que fa a la incorporació del medi als currículums escolars, hagin estat molt intensos, i en tot cas, a hores d'ara ens trobam amb un impàs per no dir una reculada en aquest sentit.

Marratxí és un municipi poc articulat. El seu creixement accelerat, un augment demogràfic que desborda tota capacitat d'integració, i el model urbà extensiu, basat en nuclis urbans nous —urbanitzacions— i poc aglutinat, fan que sigui necessari articular mecanismes culturals que fomentin la cohesió, i un dels fonamentals és l'escola.

La major part de publicacions, avui no accessibles, són fruit d'iniciatives personals, sovint fotocòpies.

Una menció especial mereix el llibre *Així és Marratxí*, de B. Molada i G. Ramis, de 1993, editat per l'Ajuntament de Marratxí. Escrit en un llenguatge planer fàcilment comprensible, hi podem trobar informació molt interessant sobre la gent, el territori, la població, plànols dels nuclis de població tradicional...

S'han de mencionar també algunes iniciatives, encara no totes dirigides específicament a la seva utilització escolar, com el *Mapa d'itineraris culturals i de natura*, de Vicenç Sastre i Gaspar Valero, els llibres, majoritàriament sobre ollereries, de diversos autors que ha anat editant l'Ajuntament de Marratxí, i la guia didàctica del puig de Son Seguí, amb dibuixos del mateix Vicenç Sastre.

Centres d'interès

Sense ànim de ser exhaustius, volem proposar sis àrees d'especial interès educatiu pel seu valor històric, geogràfic, etnològic i cultural. A l'hora de la seva elecció ens hem guiat, sobretot, per la seva facilitat d'accés.

1. La garriga dels voltants de Sant Marçal

Interès: Medi natural, observació de plantes i del temps atmosfèric

La urbanització de Sant Marçal conté una zona verda, amb bancs de fusta i caminals senyalats, un espai d'esponjament urbanístic molt encertat. Aquesta zona és ideal per estudiar el medi natural, sobretot per a l'estudi del bosc mediterrani, la identificació de plantes i les seves característiques, els mecanismes d'adaptació a la sequera d'estiu, etc., però també és adequada per a activitats d'orientació, treball amb el plànol i la brúixola, observació del temps atmosfèric, etc.

La seva situació actual és d'un cert abandonament. No seria massa costós adequar-la, sembrant-hi mostres de plantes mediterrànies i dissenyant-hi una àrea adequada amb bancs de fusta per impartir una classe, posada en comú, etc.

2. El camí de sa Bomba

Interès: Històric, geogràfic, etnològic: el bosc de ribera, l'empedrat del camí

El topònim de sa Bomba es refereix a un tram de l'antic camí des Raiguer, entre la carretera d'Inca i la bifurcació entre el camí des Raiguer pròpiament dit i el camí de los d'Amunts d'Alaró. En direcció contrària, el mateix camí continuava antigament fins al llogaret de Marratxinet.

L'origen del topònim data del segle XIX i fa referència probablement a la instal·lació d'una antiga bomba d'extracció d'aigua en un pou amb l'estructura allargada típica dels pous de sínia, que es podia observar fins fa pocs anys, quan es va obrir el camí fins a Son Sureda i la carretera d'Inca.

En aquest punt hi ha un tram empedrat del camí, amb tècnica molt acurada, suposadament d'origen romà, més probablement medieval o de l'edat moderna, que servia per preservar el camí de les revingudes del torrent.

Tota aquesta àrea està catalogada d'interès arqueològic pel Consell de Mallorca. Molt encertadament, l'Ajuntament de Marratxí va tancar el pas del trànsit rodar. Actualment és una ruta molt utilitzada per ciclistes i caminants.

Seria molt interessant dignificar aquesta àrea, posant panells explicatius de l'empedrat, el camí i el torrent i fer les actuacions de neteja i manteniment necessaris, ja que actual-

ment es troba en estat d'abandonament i degradació. I també donar-la a conèixer oferint-la als prospectes de les rutes cicloturístiques que s'editen.

L'altre centre d'interès és el torrent mateix, que en aquest punt forma un meandre i on es pot veure l'erosió de les aigües sobre les vores. Caldria netejar una zona d'esbarzers i canyes, permetre que es recuperi el bosc de ribera o bosc galeria, sembrant-hi les plantes típiques: l'om, l'estanca sang...

3. El llogaret de Marratxinet

Interès: Històric (les antigues alqueries islàmiques i medievals), etnològic (arquitectura tradicional, pous i sínies)

Continuant pel camí de sa Bomba, es comunica amb el llogaret de Marratxinet, nucli històric del municipi de Marratxí. Entre els elements dignes d'estudiar: l'antiga escola de Marratxinet, regentada per les monges fins als anys seixanta, les teules pintades de can Vador, el pou de Marratxinet, una sínia i un molí d'extracció d'aigua i els elements constructius tradicionals. El plànol de Marratxinet és especialment útil per a activitats de localització i orientació.

4. El camí de sa Cimentera

Interès: Paisatgístic, etnològic, arqueològic, geomorfològic

El camí de sa Cimentera és una interessant ruta de senderisme, bastant freqüentada pels veïns, que comunica Pòrtol i sa Cabaneta. Ja fa uns anys que es va senyalitzar com a camí públic rural i s'hi varen posar uns panells explicatius a la zona de sa Cimentera.

Seria recomanable, de cara a una utilització didàctica amb els alumnes, actualitzar aquesta ruta i aprofitar per situar-hi alguns punts explicatius, referits a l'agricultura de secà i a l'observació del paisatge humanitzat.

Un punt d'interès especial és la mina de sa Cimentera, si s'hi fes una intervenció que permetés l'observació per al seu estudi, relacionat amb el puig Blanc, d'on s'extreia l'argila blanca per fer ciment mallorquí.

El jaciment d'argila blanca del puig Blanc és també un punt ideal per a una explicació dels processos de sedimentació i sobre la formació geològica de l'àrea de Marratxí, a partir dels dipòsits marins terciaris i quaternaris. També en una àrea determinada, sobre el puig, avui inaccessible per una barrera privada, hi ha un interessant jaciment geològic i arqueològic, probablement restes d'un antiga activitat ceramista, amb fragments ceràmics talaiòtics i àrabs. Un talaiot sobre el puig és un dels testimonis arqueològics d'aquest jaciment.

5. La cova d'enterrament de Son Caulelles

Interès: Arqueològic

No cal mencionar la importància d'aquesta cova d'enterrament del pretalaiòtic, estudiada pels arqueòlegs Furió, Colomines i Veny. Es tracta d'una de les coves d'enterrament més ben conservades de Mallorca, excavada en una zona de marès i avui en estat d'abandonament.

6. L'església de Sant Marçal

Interès: Arquitectònic del barroc mallorquí i iconogràfic

L'església de Sant Marçal és un temple típic del barroc, iniciat el 1698 amb plànols del picapedrer santamarier Lluç Mesquida i acabat l'any 1714.

La façana presenta un cos central flanquejat per les dues torres campanar, aixecades el 1863, arran de la restauració que es va dur a terme després del terratrèmol de l'any 1851. La planta està formada per una única nau de cinc trams amb capelles laterals i absis semicircular. La coberta és de volta de canó.

A l'interior, és interessant la iconografia de sant Marçal i el retaule de l'altar major, decorat amb pa d'or, obra de l'escultor Joan Deià (1684-1765), les rajoles napolitanes amb imatges dels miracles atribuïts al sant, entre els quals, la decapitació de Valèria de Llemotges, la talla de sant Josep i el retaule de les Ànimes, de 1729, i la de sant Vicenç Ferrer de 1734.

La tradició identifica sant Marçal, bisbe de Llemotges, que visqué al segle III amb el nin Marçal que portava els pans i els peixos en el miracle del sermó de la Muntanya, d'aquí la iconografia de l'escut de Marratxí dels pans i els peixos.

7. La ruta ciclista de Can Parrisco – camí de sa Cimentera – sa Cabaneta – Sant Marçal – Marratxinet – camí de sa Bomba – Santa Maria – camí des Jardí d'en Ferrer – sa Roca Llisa

És una excursió ideal per fer en bicicleta. Alguns trams del camí transcorren per carreteres secundàries i només uns 300 m per la carretera Palma-Inca. La resta és un interessant recorregut. Hi podem senyalar com a centres d'interès:

- la vista de Son Sureda i de la serra de Tramuntana,
- el tram empedrat del camí de sa Bomba i torrent de Coanegra,
- sa Potada del Rei en Jaume, dins el terme de Santa Maria del Camí, i
- el camí del Jardí d'en Ferrer i el paisatge de garriga i bosc mediterrani.

A tall de conclusió

Parafrasejant Tonucci, quan diu que si feim les ciutats —i els pobles— a mida dels infants, tindrem les ciutats adequades per a tota la població, si convertim el nostre poble en entorn educatiu, donarem valor a les places i els carrers, als edificis tradicionals, a l'entorn agrícola i natural i a la seva millora i conservació per a la nostra societat i per a les futures generacions.

Bibliografia

- CANYELLES, M. (1999). «L'estudi d'una àrea marginal del terme de Marratxí: el camí de sa Bomba». A Ajuntament de Marratxí (ed.). *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*.
- FIOL, B. (1983). «La presència del burdigalià i el tortonià a sa Cabaneta i Pòrtol». A *Revista Pòrtula*, 21, XII.
- MOLADA, B. i RAMIS, G. (1993). *Així és Marratxí*. Ajuntament de Marratxí.
- SANTANDREU, G. (2005). «El panorama espeleològic de Marratxí». A *Endins*, núm. 27.
- Articles varis a: <http://www.marratxipedia.com/>

La llet d'ametlla a Marratxí

Bernat Cabot i Llabrés

Totes les tradicions neixen de la fantasia popular i de la veritat dels fets. Amb aquest treball, basat en l'evidència, vull documentar el que té de veritat la nostra tradició de celebrar les festes de Nadal amb llet d'ametlla.

Són moltes les famílies de Marratxí que tenen per costum celebrar Nadal amb llet d'ametlla. L'origen es remunta a l'època dels frares de Sant Francesc de Paula, anomenats «mínims», que fundaren una comunitat a Santa Maria. En dit orde no podien menjar carn ni derivat d'animal de pèl ni de ploma, ni tampoc podien consumir llet de vaca.

La necessitat i el seu enginy els va portar a cuinar una llet vegetal amb ametlla; era una beguda dolça amb gust de llimona, canyella i ametlla.

Les festes religioses les solien celebrar convidant els veïnats i amics a un tassonet de llet d'ametlla quan els hi anaven a donar els molts d'anys.

Per altra part, hem de dir que a Mallorca ja es cuinava amb llet abans que arribassin els mínims; s'hi cuinaven carn i llegums i s'hi feien salses. Però si hem de parlar de la nostra llet d'ametlla i de la manera de cuinar-la, el punt de partida el trobam a les cuines dels convents dels mínims i del poble de Santa Maria.

Sant Nicolau de Porto Pi

Els mínims arribaren a Mallorca l'any 1582, i el 10 de març prengueren possessió de l'església, la casa i les terres de Sant Nicolau de Portopí, que els va cedir el Consell per fundar-hi un convent.

Portopí era un lloc perillós i es trobava enfora de Ciutat, per la qual cosa es veieren obligats a cercar un altre lloc més segur i proper. És així com trobaren una casa amb capella, propietat del Sr. Josep Sitges, situada a la força dels camins de Sineu i Manacor, anomenada can Blau. Els religiosos tornaren Portopí al Consell i s'instal·laren al nou convent el mes d'octubre del mateix any.

Dedicaren l'església a la Mare de Déu de la Soledat i d'aquí ens ha arribat el nom del barri de la Soledat. Però les terres eren fangoses, poc saludables i provocaven baixes entre la comunitat dels mínims, per la qual cosa abandonaren la Soledat l'any 1586, encara que hi tornaren el 1596 i l'abandonaren definitivament, el 1665, per instal·lar-se fora de la murada, a la porta de Sant Antoni.

Entre anades i tornades fundaren diversos convents en diferents indrets de Mallorca, on ja trobam referències a la llet d'ametlla i dels molinets que empraven per moldre les ametlles.

Santa Aina de Muro

El 1584 fundaren el convent de Santa Aina, de Muro. Aquí trobam la primera documentació de la llet d'ametlla l'any 1643: «11 sous per fer arròs amb llet d'ametlla el diumenge de rams». I la primera documentació del molí apareix l'any 1776: «Per ordre del Prior corrector donen dels diners de l'obra, 5 lliures, 13 sous, 4 diners pel molí de la llet d'ametlla, fet pel Mestre fuster Gabriel Más».

El 1585 fundaren el convent de Sant Francesc de Paula, de Ciutat, on trobam la primera documentació de la llet, el 22 de març de 1624: «Per lo pare predicador una escudella de llet d'ametlla, 1 sou i quatre». La primera documentació del molí apareix l'any 1740: «Dilluns 4 d'abril per remendar el molinet de fer la llet de mellas, tres lliures».

El 1607 fundaren el convent de Sant Francesc de Paula, de Campos. La primera documentació de la llet és del 2 de febrer de 1730: «Una unça de sucre per fer llet d'ametlla». El molinet apareix el diumenge 9 de juny de 1765: «Sinch almuts de mellas de pro per la llet de amelles que se ha donat avui a contes de la que se dura de donar el dia de Pentecostes. Per estar el molí spenyat». Com a curiositat, diré que els frares del convent de Campos o bé eren els qui feien més llet d'ametlla, o bé els que en deixaren més documentació escrita.

L'any 1667 fundaren el convent de Jesús i Maria de Sineu. La primera documentació d'aquest nou convent trobada en relació amb la llet data del 24 d'octubre de 1686: «Sucre per fer llet de mellas». Del molinet trobam informació escrita el dissabte 2 d'abril de l'any 1803: «Gasto del dia del Patro- de compondre el Molí de fer llet de Mella dues lliures nou sous».

L'any 1682 fundaren el convent del poble de Santa Maria, sota la devoció de la Mare de Déu de la Soledat, com el primer convent del barri de la Soledat. Aquí, la primera documentació de la llet

data de l'11 de setembre de 1689: «Cuatre lliures de sucre per fer llet d'ametlla per la festa de nostra Senyora de la Soledat». I la primera documentació del molí surt a un inventari de l'any 1753: «En el Refetor, un molí per moldre la llet de amella enclavat».

Com a nota curiosa, diré que el convent de Santa Maria era, amb diferència, el que menys llet feia o, almanco, el que menys documentació escrita va deixar.

L'orde religiós dels mínims va ser suprimida dues vegades: una el 1820 i la segona el 1835. A la primera, varen ser obligats a deixar el convent de Santa Maria i els seus béns foren subhastats. El 1823 el Govern tornà el convent i els seus béns als frares, excepte els que havien estat subhastats.

El 1835 fou suprimit definitivament l'orde. Els frares abandonaren el convent de la Soledat de Santa Maria, la casa i l'església, que caigueren en decadència i en un estat ruïnós.

La senyora Magdalena Dolç, de Son Dolç, assegurava que el seu repadrí patern va fer la subhasta dels béns del convent de Santa Maria, i que Rafel i Antoni Joan Far, repadrí matern, compraren el molinet de la llet d'ametlla dels mínims.

L'any 1914 el molinet va ser venut a la família de ca na Mates i, el 1973, el va comprar el pintor nord-americà Ritch Miller (Texas, EUA, 1925). A la seva mort, la família el va vendre a l'Ajuntament de Santa Maria. Es troba restaurat i a la vista del públic a l'entrada del consistori.

Claustre del convent de Santa Maria

Miquel Canyelles Rubí em va contar que el seu pare, Miquel Canyelles Canyelles, assegurava que el seu padrí, Gabriel Canyelles, va rescatar de les ruïnes del convent un molí de sang. La família Canyelles continua sent propietària d'aquest molí. Actualment funciona i fa llet d'ametlla per Nadal.

Aquestes famílies que varen comprar o recuperar els molins continuaren fent llet d'ametlla a les seves cases; és en aquest moment quan passa a ser una tradició popular, fora de les parets dels convents.

Fins aquí la documentació escrita i oral per argumentar que, com he dit al principi, si hem de parlar de la nostra llet d'ametlla i de la manera de cuinar-la, el punt de partida el trobam a les cuines dels convents dels mínims i del poble de Santa Maria.

Famílies que han fet i/o fan llet d'ametlla

Santa Maria

- **En Caragol (sa Teulera)**

Nom: Miquel Canyelles Rubí

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí dels frares de Santa Maria, segons em va dir el seu propietari.

Antigament sembla que era un molí de sang. Una vegada en mans de la família Canyelles, el fa funcionar amb el sens fi de la fusteria, accionat per una bèstia a través d'un vogi. Anys més tard, s'hi instal·là un motor elèctric. Les moles són de grans dimensions, farineres.

Va començar a fer llet d'ametlla el repadrí, Gabriel Canyelles; després, el seu fill, Miquel Canyelles Roig, que la feia a la fusteria de can Llabori, al carrer de Bernat de Santa Eugènia. I, finalment, el net, Miquel Canyelles Canyelles, que hi instal·là el motor elèctric.

Continuant amb la tradició familiar, el seu renet, Miquel Canyelles Rubí, nascut el 1932, passà el molí a la Teulera, al carrer dels Molinets, 55, al voltant de l'any 1972.

Actualment, continua la tradició el seu fill, Nicolau Canyelles Ramon. L'any 2007, a causa d'un projecte d'urbanització de la Teulera, Nicolau Canyelles traslladà el molí a ca seva, al carrer de Coanegra.

- **Es Cabàs**

Nom: Margalida Fiol Juan

C/ Llarg, 100 B

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Tenen dos molins, un de petit i un de gran. El petit, amb moles de 50 cm, era manual, encara que en l'actualitat té un motor elèctric.

La tradició de fer llet d'ametlla la començà amb el molí petit el pare de Margalida Fiol, Joan Fiol Rosselló, al voltant de l'any 1990.

L'any 2004 comprà el molí gros i continuà fent-hi la llet; l'any 2006, fou la seva filla, Margalida Fiol Joan, l'encarregada de continuar amb la tradició.

- **Can Cama**

Nom: Toni Riera Mesquida

C/ del Raiguer, 96

Dies d'elaboració: Nadal i fira de Santa Maria

Molí i moles: Molí de sang de moles farineres, conserva l'antiga estructura i tots els elements que conformaven el conjunt del molí. Desmuntaren la perxa amb la camella del conjunt per acoblar un motor elèctric a la roda.

Les generacions de la família de can Cama que continuen fent llet d'ametlla són quatre. El primer de la família va ser Antoni Bauçà, seguit per Rafel Mesquida, Francesc Mesquida Bauçà i, en l'actualitat, Antoni Riera Mesquida.

El padrí, Francesc Mesquida Bauçà, encara feia la llet d'ametlla amb el mul.

- **Can Vinagre**

Nom: Sebastià i M. Antònia Pastor Moyà

C/ del Paborde Jaume, 17

Dies d'elaboració: Nadal

Les germanes Magdalena i Antònia de can Xuric començaren a fer llet d'ametlla al celler de can Vinagre. Feren la llet d'ametlla aproximadament dos Nadals, ja que el molí era molt petit

i no retia. L'amo de can Devertit donà a Sebastià Pastor el seu molí. Aquest era un molí de fer farina. Després d'adaptar el molí començaren la tradició de fer llet d'ametlla fins al dia d'avui; d'això ja fa una cinquantena d'anys. La primera generació la formaven Sebastià Pastor Batle i la seva dona, Maria Sureda Crespi. La tradició passà a mans del seu fill únic, Sebastià Pastor Sureda; la seva esposa, Catalina Moyà Crespi, també hi col·laborava. Actualment, són dos fills del matrimoni, Sebastià Pastor Moyà i M. Antònia Pastor Moyà, els que segueixen la tradició.

Marratxí

• Can Barrera

Nom: Biel Barrera Ramis

C/ Major, 104 (Pòrtol)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: moles petites, de 60 cm de diàmetre. Primer molí de sang, després accionat pel sens fi de la fusteria.

La família Barrera va fer llet d'ametlla durant tres generacions. El padrí, Martí Barrera Serra (1846-1946), va fer funcionar el molí amb una mula. El fill, Martí Barrera Jaume, aprofitant el sens fi de la fusteria, el modificà i el transformà en elèctric. El net, Miquel Barrera Jaume, ja el va trobar elèctric i va fer un grapat d'anys llet d'ametlla. Sense activitat en l'actualitat.

• Cas Tord

Nom: Xisco

C/ Major, 77 (Pòrtol)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Les moles són farineres i el molí és accionat per la força d'un tractor.

El propietari no recorda la història d'aquest molí, per la qual cosa, malauradament, no puc donar més detalls.

• Ca sa Mestressa Fustera

Nom: Sebastià Arnau

C/ d'Olesa, 70 (sa Cabaneta)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: No es conserven restes del molí ni de les pedres.

El matrimoni format per Sebastià Arnau, de ca n'Arnau de sa Cabaneta, i Catalina Pascual, sa mestressa de Sant Llorenç, eren propietaris d'una fusteria. Tenien un molí petit i el feien funcionar amb el sens fi de la fusteria.

Tomeu Joan Fiol, de Son Ferriol, conta que l'any 1933, quan ell tenia 14 anys i feia de mosso a la fusteria, ajudava a «sa mestressa» a fer llet d'ametlla per Nadal. Deixaren de fer-ne l'any 1936.

• Molí de Can Farineta

Nom: Bernat Rigo Sastre

C/ de Sant Vicenç Ferrer, 9 (sa Cabaneta)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: No es conserven.

Petit molí de vent fariner propietat de l'amo Miquel Nadàl Canyelles, de sa Cabaneta, l'any 1818. En els anys 30 era conegut com el molí de cas Campaneter. En aquella època, a les cases hi havia un molí de sang per a l'elaboració de la llet d'ametlla.

• Sa Botiga Nova

Nom: Catalina Serra Canyelles

C/ de Martí Rubí, 70 (sa Cabaneta)

Dies d'elaboració: Nadal i Cap d'Any

Molí i moles: Es conserven les pedres antigues del primer molí, de 80 cm de diàmetre, no utilitzades en l'actualitat. El molí actual compta amb pedres de 50 cm de diàmetre.

El padrí, Pere Serra Mulet, els anys quaranta del s. XX tenia un molí amb pedres farineres que feia funcionar amb el sens fi de la seva fusteria. Els anys cinquanta va comprar un molí més petit amb un motor elèctric.

En l'actualitat, continua amb la tradició de fer llet d'ametlla la seva filla, Catalina Serra Canyelles, i el seu espòs, Bartomeu Pocoví Arel.

Com a curiositat, comentaré que a la casa dels pares de Bartomeu Pocoví Arel tenien unes petites moles i l'oncle Ferrer, des Pla de na Tesa, els va fer uns engranatges per muntar un molinet per fer llet. El molinet es va emprar per a l'ús de la família i del veïnats més propers.

• Nom: Biel Palmer Llabrés

C/ de Santa Catalina Tomàs, 6 (Pont d'Inca)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí petit amb motoret elèctric

El senyor Biel Palmer Llabrés, d'Establiments, es va casar l'any 1944 amb Esperança Maria Escandell, nascuda a Formentera. Vingueren a viure a les cases de can Sibino, al Pla de na Tesa. Durant el viatge de noces passaren per Santa Maria i tastaren la llet d'ametlla. Tant va agradar aquesta dolça beguda a n'Esperança que el seu espòs va fer el possible per fer-li un molinet i poder elaborar llet d'ametlla. Va ser l'any 1950 quan fa el molinet, després d'haver-se traslladat al Pont d'Inca l'any 1945.

Durant set anys, per Nadal, el va posar a disposició de la gent del poble perquè pogués fer llet d'ametlla, i l'any 1957 el va vendre a Miquel Cabot Pons, casat amb Maria Llabrés Mari-món, de Son Horrach.

• Can Tòfol Roig

Nom: Tòfol Roig

C/ de Son Llebre, 32 (carreró de Can Mariano, Pla de na Tesa)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí de sang

A finals del s. XIX, a les cases conegudes com can Tòfol Roig, hi havia un molí de sang amb el qual feien llet d'ametlla per Nadal.

En Tòfol Roig, el propietari, va llogar la casa al matrimoni format per Joan Bestard Serra i Apol·lònia Jaume Ribes; hi va néixer el seu fill, Jordi Bestard Jaume, el 28 de setembre de 1908.

Però al lloguer no estava inclosa una de les habitacions que donava a la carrera, coneguda com la botiga, on hi havia el molí i s'hi feia la llet d'ametlla.

Per aquest motiu, Jordi Bestard Jaume sempre deia: «a ca nostra sempre s'ha fet llet d'ametlla però mai l'hem feta noltros».

Entre els anys 1920 i 1925, Tòfol Roig va vendre el molí a la família Mas, del carrer de Can Mas. Quan la vídua i la filla d'en Tòfol Roig varen vendre la casa, el 12 de maig de 1925, al matrimoni format per Llorenç Sastre Pastor i Apol·lònia Grau, el molí ja no es trobava dins la casa.

• Can Mas

Nom: Tomeu Mas

C/ de Can Mas (Pla de na Tesa)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: El molí era el de can Tòfol Roig (ja no existeix en l'actualitat) i el feien funcionar amb un vogi.

En Tomeu Mas va néixer el 29 de gener de 1920 i tenia el record d'haver vist funcionar sempre el molí per fer llet d'ametlla.

A can Mas tenien una encetadora d'ametlles i el molí per fer la llet, tot això accionat per una bèstia a través d'un vogi.

L'any 1953, Tomeu Mas traspassà el negoci a Miquel Cabot Pons, de Son Horrach. Durant quatre anys la família de Son Horrach emprà les instal·lacions de can Mas per fer la llet, fins que finalment es traslladaren a Son Horrach.

• Son Horrach

Nom: Miquel Cabot Pons i Maria Llabrés Marimon

C/ de Joan Miró, 1 (Pla de na Tesa)

Dies d'elaboració: Nadal i antigament cap d'any

Molí i moles: Molí petit amb motor elèctric procedent del seu antic propietari, Biel Palmer, del Pont d'Inca.

L'any 1957, la família Cabot traspassà el negoci de can Mas a Son Horrach; instal·laren un motor elèctric a l'encetadora i compraren un petit molí a Biel Palmer, del Pont d'Inca, i deixaren l'antic de can Tòfol Roig a can Mas.

El 1966, es traslladaren al carrer de Joan Miró 1, també al Pla de na Tesa, on continuen fent llet d'ametlla i conserven el mateix molí fins al dia d'avui.

L'any 2000 se'n van fer càrrec els seus fills, Bernat i Margalida Cabot Llabrés, que donaren una empenta a l'aleshores decaiguda tradició de fer llet d'ametlla per Nadal.

Miquel Cabot Pons i Maria Llabrés Marimon de Son Horrach

• Cas Ferrer

Nom: Pep Pocoví

C/ de Son Alegre (Pla de na Tesa)

Dies d'elaboració: Nadal i Cap d'Any

Molí i moles: Petit molí amb motor elèctric

L'any 1936, Joan Pocoví Pocoví va comprar unes petites pedres de molí a can Palou (sa Farinera), i va fabricar un molí per moldre gra. Per Nadal i Cap d'Any posava el molí al servei de la gent per fer llet d'ametlla.

En l'actualitat continua amb la tradició el seu fill, Pep Pocoví, i la seva esposa Maria Alemany Català.

Santa Eugènia

- **Nom: Xisco Sastre Torrens**

C/ de l'Aljub, 8

Dies d'elaboració: Nadal i Sant Antoni

Molí i moles: Primerament tenia un molí manual i després un d'elèctric.

La família de Catalina Sastre Vich, Catalina Vica, tenia un molí manual amb el qual feien llet d'ametlla per Nadal i Sant Antoni. Després va ser el seu germà, Llorenç Sastre Vich, l'any 1952, qui va continuar amb la tradició.

Va comprar un molí a Marçal de Pòrtol (Marratxí), que l'emprava per moldre pebres, i el va instal·lar a ca seva, al carrer de la Balanguera, 26, de Santa Eugènia.

Primer funcionà amb un motor de benzina i posteriorment amb un d'elèctric.

La família Sastre deixà de fer llet d'ametlla l'any 1990.

- **Son Riera**

Nom: Antònia Isern Sastre

Ses Alqueries

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí de sang amb moles grosses farineres, també emprat per moldre gra.

Antònia Isern va néixer el dia 21 de desembre de 1929 a Son Riera, ses Alqueries. Encara recordava de quan a ca seva s'elaborava llet d'ametlla amb un molí de sang. La tradició venia de son pare, que va néixer l'any 1907, i no recorda si els seus padrins ja en feien.

L'espòs de n'Antònia Isern va continuar fent llet d'ametlla fins a 1962.

- **Can Pinco des Punxet**

Nom: Mateu de can Pinco

C/ de Ramon Llull, 38

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí de sang amb moles farineres, també emprat per moldre gra.

Vicenç Canyelles Crespí, també conegut com de can Pinco, va néixer a Santa Eugènia l'any 1929. Era veïnat d'en Mateu de can Pinco i em conta que recorda com davant ca seva, a ca l'amo Mateu, sempre feien llet d'ametlla amb un molí de sang per Nadal.

Després de morir Mateu Pinco, continuà amb la tradició el seu fill, Guillem Pinco, fins a 1960.

En Vicenç Canyelles recorda l'any perquè coincidia amb l'any que va prendre matrimoni.

Palma

- **Cas Tord**

Nom: Francisca Gayà Salvà

Camí de Muntanya, 81 (Creu Vermella)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí manual amb moles petites (no es conserva en l'actualitat).

Les persones que anaven a fer-hi llet d'ametlla eren les encarregades de fer girar la maneta que accionava les pedres per fer la llet. A vegades, Miquel Metlero i Biel de Son Coset eren els encarregats de fer girar la maneta.

Al voltant de 1967 deixaren de fer llet d'ametlla.

- **Ca s'Estrell**

Nom: Miquel Vidal

C/ de Manacor, 423 (Son Ferriol)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí manual i després elèctric, venut posteriorment a la família de n'Antònia Pocoví.

El molí el feien servir per fer farina, amagat dins una mina, el temps de la Guerra Civil espanyola. Anys més tard el tragueren per fer llet d'ametlla i va ser emprat fins a 1987, quan va ser venut.

- **Nom: Antònia Pocoví Orell**

C/ de Manacor, 325 (Son Ferriol)

Dies d'elaboració: Nadal

Molí i moles: Molí procedent de can Ferrer (no es conserva en l'actualitat).

L'espòs de n'Antònia Pocoví, el 1987, comprà el molí a la família de ca s'Estrell. Va continuar amb la tradició de fer llet durant cinc anys.

- **Can Teodoro**

Nom: Guillem *Teodoro*

La Indioteria

Les primeres dates de producció de llet d'ametlla al barri de sa Indioteria podrien ser al voltant de 1907, quan la feia l'amo Guillem *Teodoro* amb un petit molinet manual.

- **Macià (sa Indioteria)**

L'amo en Macià de la Real feia la llet a can Sastre, on hi havia un petit molí fariner al safareig, que amb un salt d'aigua aprofitava la correntia de l'aigua per dins la síquia de na Cerdana.

A més de moldre blat, també feren llet d'ametlla per Nadal fins a 1928 o 1930.

- **Martí Salom Serra (sa Indioteria)**

Mestre Martí Salom era un fuster de sa Indioteria. Tenia en propietat un molinet que movia amb l'ajuda d'un motor de benzina i que també emprava per moldre blat.

Sembla que durant la Guerra Civil la producció va estar aturada, però la senyora Catalina, veïnada de Cati Pascual Rigo, propietària també d'un molinet, li contà en una ocasió que durant la Guerra Civil no va deixar de funcionar, sinó que el dugueren a la mina del pou de Son Arpina per moldre i fer farina d'estraperlo.

Amb la construcció del Poliesportiu Príncips d'Espanya, les cases de Son Arpina varen ser enderrocades i el pou tapat; el molí quedà a dins.

- **Ca na Cati**

Nom: Cati Pascual Rigo

Camí dels Reis, 615 (sa Indioteria)

Dies d'elaboració: Nadal i Sant Sebastià

Molí i moles: Moles petites accionades per un motor elèctric

Mestre Miquel Pascual, nascut a sa Indioteria, obrí una fusteria a ca seva l'any 1928. Una família portolana (Marratxí) va deixar a la fusteria, per reparar, un molinet manual de moldre pebres; d'aquí li sorgeix la idea, a mestre Miquel, de fer-ne un per a ell. Va fer una bancada i aconseguí unes pedres de moldre de can Pesquet; els engranatges els va fer el seu veïnat, Maties Salom, fill d'en Maties Salom Serra, antic fuster.

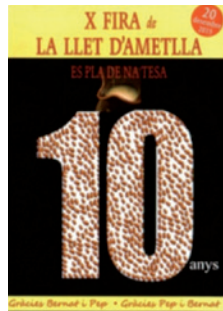
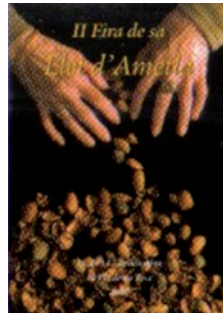
A partir d'aquí, començà a fer llet d'ametlla a sa Indioteria, al voltant de 1942. Des de 1940 no se'n feia al barri. L'any 1960, mestre Miquel restaurà la bancada i en va fer una de nova i conservar les pedres.

L'any 1984, la seva filla, Cati Pascual Rigo, continuava amb la tradició de la família fins a dia d'avui.

La fira de la llet d'ametlla

L'any 2006 el grup encarregat d'organitzar les festes del poble, «els festeros», volia preparar qualche activitat per tal de celebrar la festivitat de sant Llàtzer, que és el patró del Pla de na Tesa, però les festes patronals no coincideixen mai amb la seva festivitat, que és el dia 17 de desembre. Tenint en compte que estam parlant d'una setmana abans de Nadal, vaig proposar organitzar una fira dedicada a la llet d'ametlla, ja que només dues famílies, al poble, segueixen la tradició. Així és com l'any 2006 se celebrà per primera vegada una fira petita, per donar a conèixer el producte, la llet d'ametlla, que s'ofereix dins un tassó de fang, acompanyada d'una coca de patata. El tassó fet a Marratxí, terra de fang, amb una inscripció que fa referència a la fira, i la coca del forn del poble.

Les famílies que elaboren i serveixen la llet d'ametlla el dia de la fira són les dues del Pla de na Tesa, la família Pocoví i la família Cabot.

Elaboració i recepta de la llet d'ametlla

Les pedres de molí tenen la funció de triturar l'ametlla perquè surti en forma de llet; al mateix temps que tritura, hi ha d'entrar un petit raig d'aigua i en surt una espècie de llet que no és més que l'aigua mesclada amb l'ametlla triturada.

Aquest producte inicial s'ha de preparar, bullir i trempar.

Es posa aquesta llet dins una olla i al foc, remenant de tant en tant perquè no s'aferri. Ha de bullir dues hores, sense oblidar-se de remenar periòdicament ni d'afegir-hi aigua, si és necessari, millor calenta. Mitja hora abans d'apagar el foc s'hi afegeix el sucre, la clovella de llimona i el tronc de canyella. Després d'apagar el foc, és convenient treure la clovella i els troncs de canyella de l'olla perquè no donin mal gust.

Llesta per servir... Bon profit!

Bernat Cabot Llabrés

Bibliografia

- Capó Juan, J. (1993). *El convent de la Soledat de Santa Maria del Camí*. Mallorca.
- Fiol Tornila, P.; Rosselló Vaquer, R.; Payeras Capó, D. (1991). *Història de Muro*, vol. IV (1516-1715). Mallorca.
- Libre d'Inventari de béns del convent de la Soledat de Santa Maria 1694-1767. Any 1753, f. s. n. Arxiu del Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Jesús i Maria de Sineu 1685-1709. Any 1685, f. 7v. Arxiu Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Jesús i Maria de Sineu 1802-1814. Any 1803, f. 16v. Arxiu del Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de la Soledat de Santa Maria 1686-1689. Any 1689, f. 61v. Arxiu del Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Sant Francesc de Paula de Campos 1730-1757. Any 1730, f. 6. Arxiu Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Sant Francesc de Paula de Campos 1763-1773. Any 1765, f. 86. Arxiu Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Sant Francesc de Paula de Palma 1622-1625. Any 1624, f. 72v. Arxiu del Regne de Mallorca.
- Libre de sortides del convent de Sant Francesc de Paula de Palma 1733-1751. Any 1740, f. 273. Arxiu del Regne de Mallorca.

Notes

- Ramis, A. i Ginard Bujosa, A. (Desembre 1986). «Societat preturística. Per nadal llet d'ametlla». A *Lluc*, núm. 735.
- Pare Florencio Rodríguez, religiós mínim. «Los Mínimos en Mallorca IV centenario 1582-1982». *Coanegra*. Desembre-gener 1982, núm. 3.
- Catàleg d'elements d'interès artístic, històric, ambiental i patrimoni arquitectònic del terme municipal de Marratxí.

Fonts orals

Vull expressar el meu agraïment especial a totes les persones que m'han dedicat el seu temps i amb tant de gust han contribuït perquè aquest treball pugui veure la llum. Les seves paraules queden escrites perquè les puguin llegir les generacions venidores. Moltes gràcies!

Benet Darder Sansó (Santa Maria), Cati Canyelles Parets (Santa Maria), Miquel Canyelles Rubí (Santa Maria), Teresa Canyelles Ramon (Santa Maria), Margalida Fiol Joan (Santa Maria), Antoni Riera Mesquida (Santa Maria), Vicenç Canyelles Crespí (Santa Eugènia), Antònia Isern Sastre (ses Alqueries), Xisco Sastre Torrens (Santa Eugènia), Miquel Vidal (sa Creu Vermella), Antònia Pocoví Orell (Son Ferriol), Tomeu Joan Fiol (Son Ferriol), Cati Pascual Rigo (sa Indioteria), Esperança Maria Escandell (Pont d'Inca), Biel Barrera Ramis (Pòrtol), Xisco de cas Tord (Pòrtol), Catalina Serra Canyelles (sa Cabaneta), Bartomeu Pocoví Arrel (sa Cabaneta), Pep Pocoví (Pla de na Tesa), Tomeu Mas Pastor (Pla de na Tesa), Miquel Cabot Pons (Pla de na Tesa), Maria Llabrés Marimon (Pla de na Tesa), Xisco Sastre Joan (Pla de na Tesa), Apol·lònia Bestard Llull (Pla de na Tesa), Miquel Coll Canyelles (Santa Eugènia), Sebastià i M. Antònia Pastor Munar (Santa Maria).

Els topònims Pòrtol i Marratxí

Mateu Morro i Marcé

Els noms de lloc tenen una màgia particular perquè són paraules que ens lliguen als indrets i a la història, a les generacions passades. Per això els topònims més antics, que sovint responen a moments molt anteriors als nostres, tenen un interès especial. No tan sols ens parlen d'un món que ja no hi és, almenys tal com era quan els topònims es crearen, sinó que ens parlen de llengües o formes lingüístiques que fa segles que deixaren de parlar-se i que, malgrat tot, segueixen presents a través d'aquestes formes relictas. Els nostres noms de lloc antics són una mostra dels substrats toponímics anteriors a la implantació de la llengua catalana a les illes Balears, a partir del segle XIII, formats per elements preromans, romànics i àrabs. És clar que aquest món, tan antic, tan llunyà, del qual sovint sabem ben poques coses, no sempre és fàcil de desxifrar. Per això és susceptible de diferents interpretacions i és matèria de controvèrsia, a vegades apassionada, cosa que no vol dir que no pugui ser objecte d'aproximacions que n'acabin descobrint molts dels caires que abans romanien ocults. Aquesta és la feina de la toponímia i l'etimologia.

Vull dir, tanmateix, que en etimologia per arribar a conclusions més o menys sòlides cal seguir un mètode d'anàlisi. L'element central és potser que l'explicació del topònim estigui d'acord amb el lèxic i la fonètica històrica de les diverses llengües presents i passades que el poden haver determinat. És important també veure les formes vives del topònim, les emprades encara avui i les documentades al llarg de la història, així com estudiar la presència del topònim, o de formes semblants, en altres llocs, començant pels del nostre àmbit lingüístic. Per últim, cal veure si el significat probable del topònim coincideix amb la realitat física del lloc, cosa que donarà més solidesa a l'explicació etimològica. Per això els llocs s'han de veure, s'han de potejar i s'han de respirar. Joan Coromines, l'autor de l'*Onomasticon Cataloniae*, el gran diccionari dels noms de lloc de les terres catalanes, d'això en deia «anar per muntanyes», és a dir: caminar, conèixer i parlar amb la gent dels llocs. Si es consideren tots aquests aspectes i l'explicació proposada és coherent, la proposta

és quasi segur que és bona i ja no cal fer més volteres i cercar altres explicacions complexes i, sobretot, inútils.

La toponímia més antiga del terme de Marratxí està constituïda per dos topònims cabdals: *Pòrtol* i *Marratxí*. Dues valuoses mostres del substrat toponímic de Mallorca que han estat objecte en el passat, i encara ho són a dia d'avui, de diverses explicacions. Amb tot i això, segons el meu parer, a hores d'ara, ja hi ha pocs dubtes sobre la seva història i significació. Per aproximar-nos a aquesta qüestió primer veurem quines són les aportacions etimològiques que s'han fet en el passat, entrarem una mica en la seva probable etimologia i considerarem els noms de lloc idèntics o semblants que hi ha en altres territoris, cosa que ens ajudarà a situar-los en el seu context geogràfic i històric. Per últim exposaré les meves pròpies conclusions.

Les interpretacions del topònim Marratxí

L'aparició d'aquest mot, tan important, en l'escenari del debat etimològic és antiga. Josep Maria Quadrado, l'any 1850, a la *Historia de la Conquista de Mallorca*, va llançar la hipòtesi àrabiga a partir de la semblança de Marratxí amb el gentilici *marroquí*. Antoni Maria Alcover al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, l'any 1926, tot i recordar que la butlla d'Innocenci IV l'anomenà S. Mariae de Barraxino, fa referència al fet que Quadrado «diu que ve de *Marraqxi* i que significa *el marroquí*. Per lo mateix se tracta d'un nom que els sarrains posaren i s'és conservat fins avuy intacte». En el mateix fascicle escriu: «l'amich Medina ens fa avinent que ve de *Marráqueix* [marrákeʃ], la ciutat mes gran del Marroc, d'on se forma l'adjectiu *marracxi* [marrakʃi]: 'lo nadiu de Marráqueix'. Per lo mateix, *Marratxí* no vol dir propiament *marroquí*, sino 'natural de Marráqueix'». (Alcover, 1925-26: 155).

L'etimologia àrab de Marratxí va fer fortuna, sense més anàlisi, i va prendre volada a la segona meitat del segle XX, sobretot a partir de l'opinió expressada en el gran diccionari de la nostra llengua iniciat per mossèn Antoni Maria Alcover i acabat per Francesc de Borja Moll. El Diccionari *Català-Valencià-Balear*, certament, diu a l'entrada Marratxí: «de l'àrab Marrakši, 'marroquí o nadiu de Marráqueix, antiga capital de Marroc'» (Alcover i Moll, 1955: 262). L'etimologia marroquina intuïda per Quadrado, precisada per Ramon Medina, i acceptada per Alcover i Moll, semblava irrefutable i es donava com a tesi d'acceptació general. D'acord amb això, al *Corpus de Toponímia de Mallorca* es repetí en la seva literalitat la proposta. L'any 1965 Joan Coromines inclogué el topònim *Marratxí* en un llistat de «noms àrabs», però tot d'una hi va posar un signe d'interrogació (?) (Coromines, 1965: 270). Aquesta interrogació de 1965 és el punt de partida d'una anàlisi més rigorosa i crítica del topònim *Marratxí*, que sobretot ha fet Joan Coromines, i que al meu parer ha duit a la desfeta final de la hipòtesi àrab.

Quinze anys després d'aquella enigmàtica interrogació, l'any 1980, Joan Coromines tornà sobre el tema i va postular una forma originària *BARRA(C)CINA per a l'aragonès i castellà *Barrachina* i per al valencià *Barraxina*, mot molt repetit com a cognom i com a topònim menor, derivat segons ell de *BARRA(C)CA. Va ser aleshores que Coromines esmentà *Marratxí* amb una citació *Barrachina* de 1230. Coromines cità *Barrachina* (Calamocha, Terol), *Barrachina* i *Barrachinas* en tres noms de Móra de Rubielos (Terol), Cañete (Conca) i Getafe (Madrid), i digué que no creia que fos bona l'etimologia de Marratxí proposada pel DCVB (Coromines, 1980: 667-671). La citació de *Barrachina* deu correspondre a la butlla d'Innocenci IV datada el 1248, que esmentava la parròquia de *Sancta Maria de Barrachino* (i *Barraxino*, en una altra grafia). No és la primera citació, ja que *Marraxi* es documenta el 1242 en una lletra de l'Escrivania de Cartes Reials. Pel que fa al *Barrachina* de Getafe, a Madrid, sembla que és una localització errada.

El 1982 Miquel Barceló recuperà la hipòtesi arabista per fer diferents consideracions sobre una forma *m.r.jyn*, del *Llibre del Repartiment*, a vegades transliterada per *Marragin* per J. Busquets, i esmentà formes àrabs com *Murrakish* enfront de la més normal *Marrajush*, per concloure un possible record de *Marrakush* en la forma *Marratxí* < *Murrakish*, que vincula a un possible flux migratori berber cap a Mallorca d'època almoràvit. L'anàlisi es mou sobre elements incerts i no s'arriba a explicar el lligam lingüístic entre *Marratxí* i els gentilicis de *Marrakush* o *Murrakish* (Barceló, 1982).

El 1989 Joan Coromines va expressar, un altre cop, però ara amb més contundència, el seu dubte davant l'etimologia àrabiga de *Marratxí*, perquè, segons ell, la forma àrabiga real del gentilici de *Marrâkeš*, nom del Marroc i de la seva antiga capital, és *Marrekušî*, i per tant el que s'escapava per a Coromines és negar aquesta etimologia. Sospita d'un mossarabisme. I com a refutació, que ell qualifica de concloent, recorda la menció de la parròquia de *Sancta Maria de Barrachino* a la butlla d'Innocent IV de l'any 1248. La *m* inicial l'explica per propagació de la nasalitat.

Coromines esmenta el *Barrachina* aragonès i el *Borratxina* de Mutxamel, amb una *o* que és el resultat habitual de la *a*, en la pronúncia de l'àrab vulgar, quan es troba davant de *r* i altres consonants emfàtiques, etc., i insisteix de bell nou en la probable etimologia mossàrab com a derivat romànic de barraca (Coromines, 1989: 201).

Enric Moreu-Rey, en una nota sense signar sobre el cognom *Barratxina*, veia probable que *Barratxí* i *Barratxina* procedissin de *Marratxí*, que vendria de *marrakxí*, marroquí o natural de *Marraqueix*, «segons proposta encertada de F. de B. Moll (DCVB)». El pas de *m* a *b* seria per dissimilació de la nasal. Moreu qualifica la teoria de Coromines (d'explicar *Barratxina* a partir del mossàrab *Barracca*) de teoria «molt més complicada» i que és una «especulació» (Moreu-Rey, 1990).

Guillem Rosselló, el 2002, coincidí amb Barceló a analitzar com un error de lectura certes transliteracions del *Llibre del Repartiment* preses com *Marratxí* quan no ho podien ser mai, fet que el du a deixar de banda la hipòtesi d'una persona procedent de *Marraqueix* o *Marracuix*. Llavors Rosselló analitzà altres possibles explicacions àrabs a partir de diversos mots (*barazin*, *barahin* 'plana, regió estèril de terra, lloc sense arbres ni pastures') que no s'assemblen ni de prop ni d'enfora a *Marratxí* ni molt menys s'hi entrelluca cap possible afinat semàntica (Rosselló, 2002: 25-32). El 2007, Rosselló tornà a tractar la qüestió amb els mateixos raonaments (Rosselló, 2007: 68-75).

El 2004, Galmés de Fuentes va tractar el tema i afirmà que Coromines, a «Estudis de Toponímia Catalana», havia cregut en una etimologia àrab (cosa que com hem vist no és certa del tot, atès el signe d'interrogació que havia fet servir l'il·lustre filòleg). Alcover-Moll havia establert un àrab *marrakxî*, 'marroquí o nadiu de Marraqueix, antiga capital del Marroc', però aquesta etimologia, segons ell, oferia dificultats fonètiques evidents. Galmés hi veia, en canvi, un híbrid entre la terminació mossàrab -atx (*Andratx*, *Barbatx*, *Crestatx*, *Llucatx*, *Portinatx*...) i la terminació àrab -î. I en el radical hi veia el preromà *marra* 'fita, límit'. L'explicació era que *Marratxí* es troba a l'extrem de l'*alfoz* de Ciutat de Mallorca (Galmés, 2004: 53).

Davant aquest ventall de tesis podem concloure que en resum es manifesten les següents posicions:

- a) La tesi «aràbiga», a partir del gentilici de Marroc i després del gentilici de Marràqueix, que és negada finalment pels arabistes mateixos, tot i esmentar alguns mots àrabs que podrien tenir qualche semblança formal amb *Marratxí*.
- b) La tesi de Galmés de Fuentes, a partir del preromà *marra* 'fita, límit', que no sembla tenir cap relació amb *Marratxí*, ni fonèticament ni semànticament.
- c) La tesi de Joan Coromines, que explica *Marratxí* a partir de *Barratxino*, forma documentada el 1248, i que, en la meua opinió, és coherent amb la fonètica històrica i els significats del mot.

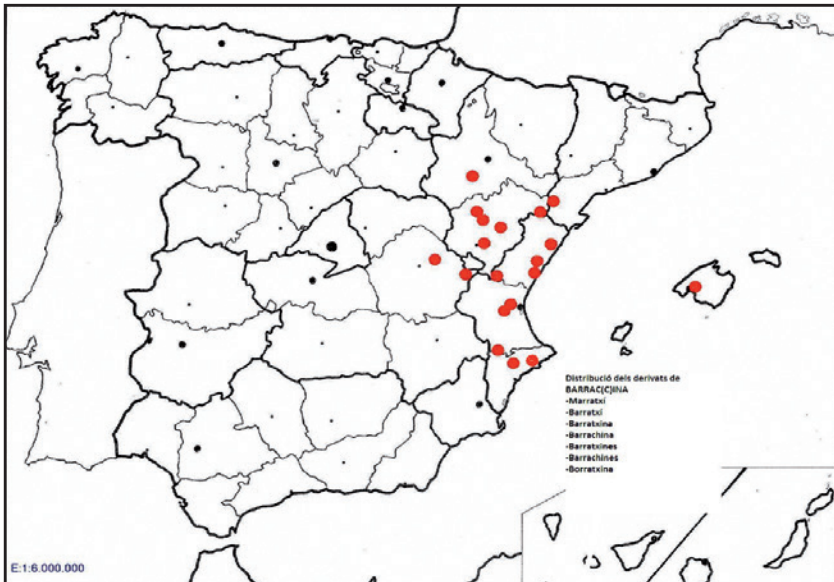
Topònims semblants

L'àrea geogràfica delimitada pels derivats de *BARRAC(C)INA (*Marratxí, Barratxí, Barrachi, Barratxina, Barratxines, Borratxina, Barrachina i Barrachinas*) és molt concreta: les illes Balears, la part meridional de Catalunya, la part meridional de l'Aragó, tot el País Valencià i Conca, amb zones de més densitat a l'Aragó i el País Valencià.

El repertori de topònims localitzats, que no és exhaustiu, és el següent: Marratxí (Mallorca), Alqueria de Barratxina (les Alqueries, la Plana Baixa), Alt de Barratxina (Benilloba, el Comtat), Barranc de Barratxina (Alcalà de Xivert, Baix Maestrat), Mas de Barratxina (la Pobla de Vallbona, Camp de Túria), Mas de Barratxina (Riba-Roja de Túria, Camp de Túria), Mas de Barratxina (Bocairent, Vall d'Albaida), Mas de Barratxí (la Vall d'Alba, Plana Alta), Borratxina (Mutxamel, l'Alacantí), Borrassones de Barratxina (Batea, Terra Alta, Tarragona), Barrachina (Barracas, Alt Palància), Barratxines (Fontdespatla, el Matarranya), Torre Barrachina (Villar del Humo, Conca), Barrachina (Cariñena, Saragossa), Las Barrachinas (Mora de Rubielos, Terol), Barrachina (Pancrudo, Terol), Lo Barrachina (Torre los Negros, Terol), Barrachi (Allepuz, Terol), Barrachina (Santa Cruz de Moya, Conca). Veig també un Cortijo de Barrachina (Huéscar, Granada), allunyat dels altres, que sembla que és d'origen onomàstic procedent del cognom Barrachina.

Si col·loquem aquests topònims sobre el mapa ens surt una àrea compacta que té dues característiques definidores: se situa sobre un territori de fort substrat toponímic mossàrab i se situa també sobre un àmbit d'anterior substrat ibèric.

Els derivats de BARRAC(C)INA

L'etimologia i el significat de *barraca*

Encara que no sigui l'objecte d'aquest treball, ens aturarem una mica en els assajos etimològics sobre el llatí vulgar *BARRAC(C)A. Joan Coromines, el 1980, va assenyalar el que hi ha de més fonamental respecte a la història d'aquest antic mot: les primeres mencions en llengua catalana (de 1249 i 1276) apareixen en documents relatius a València. I aquestes mencions són les més antigues per a tot l'àmbit lingüístic romànic. Solen fer referència a construccions provisionals de gent de guerra o a construccions fetes amb branques i altres materials efímers semblants. D'aquí, de l'àmbit català, es produí el pas a Occitània (Marsella, 1381). És abundantíssim en la majoria de regions occitanes amb les formes *Barraca*, *Barraques*, *Barraqueta* (francesitzades sovint en *Baraque*, *Baraques* i *Baraquette*). A vegades apareixen les formes alterades *Barrasca*, *Barrasques* i *Barrasquetes*. El segle XV aparegué en francès, i també passà al castellà, amb un primer esment de 1569. A partir del francès passà amb tota probabilitat a totes les llengües d'Europa. Quant a l'etimologia, Tovar havia apuntat un possible lligam amb el basc *abar(ra)*, 'rama, branca d'un arbre'. Coromines veu més probable una relació amb el valencià antic *travaca*, «bastiment de posts sobre el qual es posava el pavelló o cortinatge del llit, i fins i tot el cobricel», antigament *taravaca*, i n'analitza possibilitats tals com una etimologia indoeuropea, una procedència àrab o un origen mossàrab preromà (Coromines i Pascual, 1980: 518-520). Tot i que el mot és d'ús general en el territori de llengua catalana, és més abundós a les illes Balears i al País Valencià, i la major part d'indícis, segons Coromines, apunten a un origen a les terres meridionals del domini lingüístic. Coromines comenta l'explicació de Baist, que relaciona barraca amb l'ètimon de PARRA, amb el canvi arabitzant de p- en b-. L'explicació, a judici de Coromines, seria suficient (*PÁRREKA > PÁRRAKA, per assimilació de les vocals > BARRÁKA, per l'absència de la p- en àrab i la seva tendència al trasllat de l'accent en mots d'aquesta forma (Coromines, 1980). Sigui com sigui, sembla que el mot és originari de l'àmbit iberobasc, des d'on passà al llatí vulgar, i d'aquest al mossàrab, al català, i des del català, al castellà, al francès i a la resta de llengües europees. En el domini català és també on adopta una més gran varietat de significats, referint-se també a construccions de pedra, sense oblidar les conegudes barraques de l'horta valenciana.

Assaig de conclusions sobre Marratxí

La forma BARRA(C)CA va conèixer un derivat BARRAC(C)INA, que més que un diminutiu té l'aspecte de ser un col·lectiu, en el sentit de 'conjunt de barraques, barracar'. De *Barratxina*, per apòcope de la vocal final, en va sortir Barratxin i, finalment, per propagació de la nasalitat *Marratxin* i *Marratxí*, amb caiguda de la -n final.

Els grups *ce*, *ci* del llatí vulgar palatalitzen en mossàrab i, per regla general, es mantenen sords. Cosme Aguiló esmenta *Albraxella* < barranca + sufix -ella (Menorca), el *Camp Cucurutx* < campo crucis (Ariany), *Ferrutxelles* < ferruceu + sufix -elles, *Montixelo* < monticellu / *Montixela* < monticella, *Petruixella*, < petrosa + sufix -ella, *Torxella* < turricella (Aguiló, 2011: 159-182). Per tant, des del punt de vista de la fonètica històrica del romànic precatalà o mossàrab el pas de *BARRAC(C)INA a *Barratxina*, i a *Marratxí*, amb pèrdua de la desinència femenina i nasalització de la consonant inicial és un fet ben explicat. A més, l'explicació fonètica és coherent amb l'esment de la butla pontifícia de 1248 i amb la distribució dels topònims derivats de *BARRAC(C)INA, d'àmbit nítidament mossàrab.

Pel que fa al significat, ‘cabaneta, construcció precària feta amb pedres i branques’ o ‘barracar, conjunt de cabanes’, és molt propi del tipus d’habitat dispers i de les activitats agroramaderes extensives, coexistents amb zones de gran propietat latifundista, que han caracteritzat el terme de Marratxí, com es comprova amb altres topònims propers (sa Cabana, sa Cabaneta, ses Cabanasses).

Les interpretacions del topònim *Pòrtol*

Sobre l’origen del nom del poble de *Pòrtol* no s’ha vessat tanta tinta com sobre el de *Marratxí*, potser perquè el seu origen romànic no és discutible, però malgrat tot, el topònim no està gens mancat d’interès. El *Diccionari Català-Valencià-Balear* en deia que ve «del llatí pòrtulu, ‘portet’, encara que el seu allunyament de la mar i el fet de no estar a cap pas entre muntanyes faci poc comprensible aquest origen». Coromines diu que el cardenal Despuig el 1785 cità *Pòrtol* de manera destacada, com l’altre nucli important que era *Marratxí* (en realitat, Despuig destacà més *Pòrtol* que *Marratxí*, ja que el nucli de *Pòrtol* devia ser més gran). I, al mapa, s’hi destria que ja era un llogaret. Coromines creu que és un mossarabisme i recorda que Quadrado l’anomenà *Rafal Portola*, que suposà accentuat a la primera síl·laba. Esmenta una citació de 1242 com a *alq. Portula* de Rosselló V. (*Portula*, 35: 13). Tot d’una Coromines diu que més que en un port de muntanya s’ha de pensar en un derivat del llatí PORTA, amb un sentit com ‘portal’, anomenat per la seva boca d’entrada.

Joan Coromines afegí que suposant un originari *Pòrtola*, es podria imaginar que en el parlar vulgar del segle XIII, s’hagués eliminat la *a* final, per la immanent repugnància als esdrúixols, com al Rosselló diuen la *frígol*, en lloc de la *frígola*. Però és decantà per creure més probable que la forma originària fos PORTALE i per la regla accentual de l’àrab vulgar es traslladàs l’accent a la síl·laba llarga pretònica, ja que la pronúncia morisca vacil·lava entre la *e* i la *a* (d’on la variant *Pòrtola*) (Coromines, 1989: 236).

En conclusió, mentre el *Diccionari Català-Valencià-Balear* hi veu un PÔRTÛLU ‘portet’, Coromines més tost creu albirar-hi un PORTALE. En aquest cas, i a diferència de *Marratxí*, em sembla que el *Diccionari d’Alcover* i Moll té més raó que Coromines. Ara veurem com no hi ha tanta dificultat per fer comprensible aquella significació de ‘portet’ sense haver de convertir *Pòrtol* en port de mar ni en un coll d’alta muntanya.

PORTUS amb sentit oronímic i l’etimologia de *Pòrtol*

PORTUS significava ‘pas, lloc de pas’ i d’aquí en va sortir ‘pas de muntanya’ i llavors ‘entrada per la mar’. PORTA ve de PORTUS, diversificant el sentit a través del canvi de gènere. L’arrel és l’indoeuropeu **per-* ‘creuar, passar’. Pens, doncs, que amb *Pòrtol* podríem estar davant un derivat de PORTUS amb el sentit de ‘pas entre muntanyes, pas entre valls o comellars’. En aquest cas amb el sufix diminutiu -ol procedent del llatí -ULUS, tal com deia el *Diccionari d’Alcover* i Moll.

Simonet, al seu glossari, recull el mossàrab *porto* i *portu*, ‘port entre muntanyes’, mot que ve del llatí PORTUS, però que en aquesta accepció diu que sols és hispànic o relatiu als Pirineus. Una afirmació que, com veurem, no és certa del tot. *Póρθula*, segons Simonet, seria un diminutiu de PORTA. També esmenta *portela*, *portella* i *portilla*, amb el sentit de ‘pas o camí estret entre muntanyes’, i *portel* o *porta*, ‘port, pas estret entre monts’ (Simonet, 1888). L’accepció de

PORTA com a 'obertura entre muntanyes' és pròpia ja del llatí clàssic. I un derivat de PORTA és *portela* 'congost' (Coromines i Pascual, 1981). Coromines afirmà que el sentit de PORTUS com a 'coll d'una serra o territori muntanyenc' és propi del castellà, mossàrab, català, basc i gascó. A aquestes llengües caldria afegir-hi, com a mínim, l'asturià, el galaicoportuguès, el francoprovençal i el piemontès, que també coneixen els usos de PORTUS i els seus derivats en sentit oronímic. És tracta d'un mot de l'àmbit pirinenc i hispànic, però també amb una presència circumalpina. És, això sí, poc conegut o desconegut en aquesta accepció en bona part del domini lingüístic francès i italià.

En aquest sentit, segons Coromines, procediria d'un indoeuropeu precèltic (que ell anomena sorotàptic) PORTUS, d'identica etimologia que la veu llatina. PORTUS ha donat *puerto* en castellà, *port* en català i occità, *portela* en portuguès. En francès ha donat *port*, però sembla que és un occitanisme o hispanisme (Coromines i Pascual, 1981). Coromines destacà en especial *portal* en sentit oronímic, que designa un collet o un portell enasprat en una carena de serres considerables. La seva tesi es reafirmà el 1986, quan tornà a remarcar que aquest sentit era propi de les llengües hispanopirinenques i estrany a la resta de la Romania (tanmateix, ja ho hem dit, la presència de PORTUS amb aquest significat és intensa als Pirineus i a la península, però també present als Alps i a l'àrea circumalpina).

PORTUS a la península Ibèrica i al nostre àmbit més proper

A la península, la distribució de PORTUS i els seus derivats és bastant general, tot i que la seva incidència és més forta als Pirineus, en especial a l'àrea central. En basc és *bortu*. No es manifesta molt viu, en canvi, a Cantàbria (Portillo, Val de San Vicente; el Portillo, Solórzano), El Puerto, a l'orient d'Astúries, on és abundant. En galaicoportuguès trobam sobretot *portela* a Portugal i també a Galícia (a Portela, pas de muntanya; a Porteliña), però també *Portelo* (Portelo Novo) i *Porto* (Porto da Serra, el 1670). És abundant a Castella i a Andalusia.

Port és freqüent en la toponímia catalana, tant com 'pas de muntanya' com 'terra de ports, d'alts pasturatges'. Segons Domingo, *port* presenta tres zones orogràfiques de freqüència gran: el Pirineu de Ponent, el conjunt de serres i massissos del Sistema Ibèric, i tota la zona muntanyosa del sud del País Valencià. I en cada una d'aquestes zones pren amb preferència un valor determinat dels dos que posseeix. Al Pirineu, per *port* s'entén més aviat un pas alt de muntanya. A les muntanyes de Tortosa i del nord valencià predomina el sentit de terra alta, de pasturatge, i a les muntanyes del sud, els *ports* són colls, molt sovint, sobretot cap a Xàtiva i la vall d'Albaida, ben baixos (el port de l'Olleria es troba a la cota 342 m i el de Càrcer, a 175 m). Tots aquests colls serveixen per passar d'una vall a l'altra. També *portella*, més enllà del port d'Envalira i de la serra de Cadí. I *portell*, com a port petit, però en el sentit d'estret (Domingo, 1997: 100-103). Coromines hi afegeix *portolà*, *pòrtols*, *portarró* i *Pontiró* < *Portiró* (Coromines, 1986). *Pòrtols*, nom d'una antiga alqueria de Vilareal, del plural del llatí PORTULA 'portella'. El *Pòrtol* de Mallorca sembla que és mutilació fonètica de l'antic *Portola*. *Puértolas*, poble de l'Alt Aragó, entre Bielsa i Ainsa. Al Conflent, entre Noedes i Évol, hi ha *Pòrtols*, pronunciat *Pórtuls*, pas de muntanya. També localitzam el Coll de *Pòrtols*, prop de Camprodon (Coromines, 1996), que apareix com Coll de *Pòrtols*, el 1338. *Pòrtols* a Benifallet (1373). Encara *Pòrtol*, en un document de 1041, que s'ha identificat amb Os de Balaguer. Per tant, els altres *Pòrtol*/*Pòrtols* tenen una clara significació oronímica de 'coll, pas de muntanya' i són presents tant a la Catalunya Vella com a la zona tarragonina, de substrat mossàrab.

Els altres Pòrtol

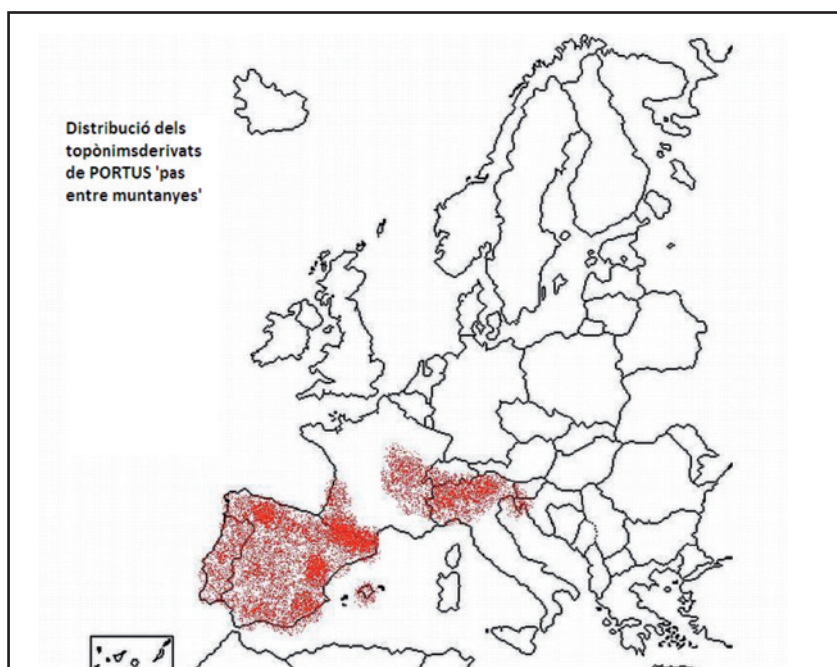
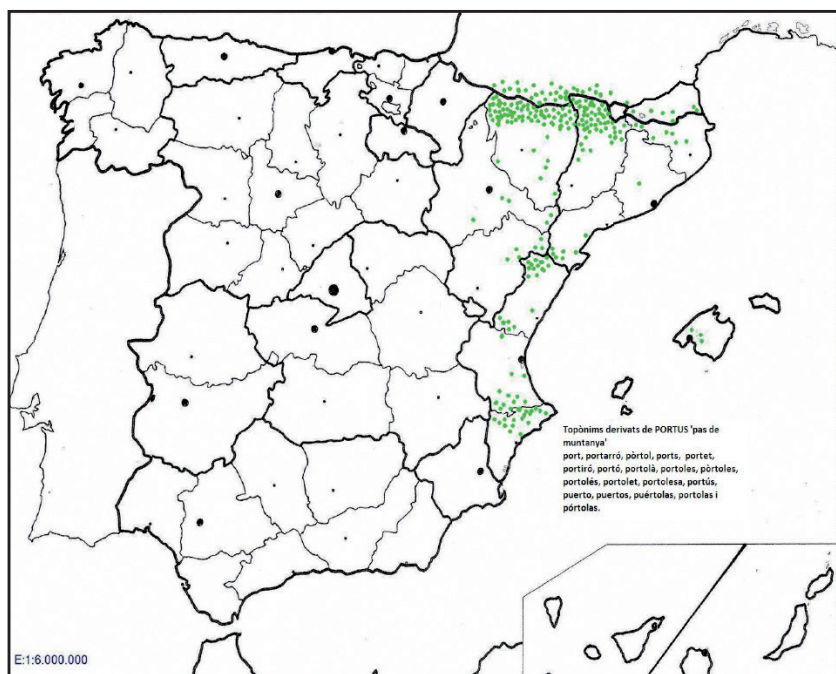
Si no ens limitam als llocs que tenen el mateix nom i posam sobre el mapa els diversos derivats de PORTUS en el territori de llengua catalana, a l'Aragó i als Pirineus gascons, se'ns dibuixa una imatge bastant precisa. Els topònims localitzats són un mostreig de quasi 200 i incorporen les formes *port*, *portarró*, *pòrtol*, *ports*, *portet*, *portiró*, *portó*, *portolà*, *portoles*, *pòrtoles*, *portolés*, *portolet*, *portolesa*, *portús*, *puerto*, *puertos*, *puértolas*, *portolas* i *pórtolas*. El mapa ens confirma tant la descripció feta per Joan Coromines com la de Carles Domingo, amb tres zones de màxima intensitat: els Pirineus de ponent, les muntanyes del Sistema Ibèric i la zona muntanyosa del sud valencià.

PORTUS als Alps

Vegem les coincidències alpines. A la regió del Trentino hi trobam un homònim exacte del nostre *Pòrtol*, *Portolo*, a la comuna de Nanno. Aquesta és la forma oficial italiana, però en la parla del país, el llombard, és *Pòrtol*. Els derivats de PORTUS arriben fins a l'actual Croàcia, amb *Portole*, a Ístria, població situada sobre un collet. Tornant als Alps al mateix Trentí, a la comuna de Canezza hi ha *Portolo di Sotto* i *Portolo di Sopra* (Pergine Valsugana), que també deuen ser *Pòrtol* en llombard. Altres formes a la zona alpina són: *Portici* (Torre Pallavicina, Llombardia), *Portiera* (San Pietro d'Orzio, Llombardia), *Portirone* (Parzanica, Llombardia), *Pòrtola* (Monte Marenzo, Llombardia), *Pòrt* (Llombardia), *Pòrtola* (Piemont), *Col Portola* (Ayas et Chatillon, Val d'Aosta), *Portola* (Celentino, Trentí, el 1666), *Col des Porthets* (Le Bouchet, Bornes-Aravis, Alta Savoia), *Portalo* (Martigny-Combe, Martigny, Valais), *Port* (Haut-Bugey, Nantua, Ain), *Port* (Marly, la Sarine, Friburg), *Bon Port*, (Montreux, Vevey, Vaud), *Port-Valais* (petit turó a Monthey), *Portalban* (Delley-Portalban, la Broye, Friburg).

D'altra banda en piemontès *pòrte* és un 'estret de muntanya'. I també en borgonyó hi ha *port* 'estret'.

Topònims derivats de PORTUS

Pontiró i altres possibles derivats de PORTUS a Mallorca

En parlar de *Pòrtol*, necessàriament ens hem d'ocupar del veïnat *Pontiró*. Moreu-Rei hi havia vist un derivat de pont el 1982, però Coromines, ja el 1976, ho havia interpretat, en referència al *Pontiró* de la vall de Camprodon, al terme de Tegurà (Vilallonga de Ter) com *port* 'pas de muntanyes'. En aquest text Coromines creu que el *Pontiró* mallorquí seria un nom aportat en el moment de la conquesta per gent d'aquella vall pirinenca. Esmenta la denominació de *Pontiró* com a *Port de Tegurà*, en el sentit de zona de pastures de muntanya. Seria segons ell una dissimilació de R-R en N-R (Portiro > Pontiró). Per a Coromines, *Pontiró* és un mot no de procedència llatina, sinó indoeuropea precèltica, el que ell en diu sorotàptic. I la terminació *-iró* no tendria valor diminutiu, sinó intensiu, vista l'enorme extensió del port de Tegurà (Coromines, 1976: 84-89). Jaume Corbera, el 1984, explicà el nostre *Pontiró* a partir de *punta*. Cosme Aguiló va analitzar el tancament de la o davant una i àtona seguida d'una vocal accentuada, que explicaria la pronunciació *Puntiró*, i es decantà per cercar-ne l'origen a la part continental del domini. Més tard, Aguiló va corregir aquesta afirmació en el sentit de veure-hi un cognom (Aguiló, 2002: 45-48). Al meu parer, el *Pontiró* mallorquí ni es tracta d'un topònim importat ni fa referència a un cognom, sinó que és un topònim descriptiu del coll on hi ha *Pontiró*. Partint d'una cota de prop de 40 m a les cases de la possessió, se situa en els 143 m a Son Guillemet, prop de ses Olleries. Es tracta d'un dels més importants punts de sortida des del pla de Sant Jordi cap al pla de Mallorca i sembla que, com ja apuntava Coromines per al *Pontiró* de la vall de Camprodon, es deu tractar d'un Portiró > *Pontiró*, amb una dissimilació de la consonant per influència (per falsa etimologia) de pont (*Portirone*, a Marzanica, als Alps, seria un exemple sense dissimilació i d'ús de la mateixa terminació, que mostraria una afinitat alpino-pirinenca-balear que té tot l'aspecte de ser un fet de substrat comú).

Aquesta explicació descriptiva i orogràfica per a *Pòrtol* i per a *Pontiró* ens suggereix també, però amb molta menys fiabilitat, un possible replantejament de l'etimologia del poble d'Esporles, que en documentació del segle XIII surt com *Vallem de Sportulis*. Podria tractar-se de PORTOLA amb l'article afegit. D'altra banda, la realitat física del coll que permet l'accés des de Ciutat a aquesta vila (el coll d'en Portell) aporta versemblança al que per ara és sols una hipòtesi.

Conclusions sobre Pòrtol

El sentit de 'pas entre dues valls' sembla evident i podríem estar davant un derivat diminutiu de PORTUS. Com ja va indicar el *Diccionari Català-Valencià-Balear* podria ser un PORTULU > *Pòrtol*, convertit en Pòrtula per una falsa llatinització dels escriptors catalans, influïts per PORTA i els seus derivats. Però també veig possible l'explicació de Coromines de la possibilitat que sobre un *Pòrtola* antic, o bé per aversió als esdrúixols o bé per pèrdua de la vocal final, s'acabàs imposant *Pòrtol*, que probablement ja predominava en el temps de la dominació islàmica. En tot cas, el sentit oronímic em sembla evident. Pòrtol es troba en un collet que partint de la cota 147 m, davant la teulera de Son Seguí arribant des de Santa Maria, assoleix la cota 178 m, i deixa a l'altra costat s'Hort de Son Caulelles (cota 119 m), Son Cós i s'Hort d'en Ros (cota 96 m). Aquesta explicació lligaria amb el sentit més usual del mot *port* a les muntanyes del sud valencià, que fa referència a un collet de baixa altura però que té un efecte de separació entre dos territoris, i respondria a un ús pervingut a través del mossàrab.

L'anàlisi dels topònims Pòrtol i Marratxí posa de manifest dues etimologies romàniques. En la meua opinió són una pervivència de l'antiga llatinitat balear i ens informen d'unes relacions lingüístiques tan diverses com diversos són els elements de substrat que incidiren en la configuració de l'antic romànic de les illes Balears.

Bibliografia

- [Moreu-Rey, Enric]. (1990). «El cognom "Barratxina" ("Barrachina")». A *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica*, 42, pàg. 96.
- Aguiló, Cosme. (2002). *Toponímia i etimologia*. Palma: Universitat de les Illes Balears / Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Miquel dels Sants Oliver, 18).
- . (Tardor 2011). «La toponímia com a eina d'aproximació al romanç andalusí: el cas de Mallorca i Menorca». A *Caplletra*, 51, pàg. 159-182.
- Alcover, Antoni Maria i Moll, Francesc de B. (1955). *Diccionari Català-Valencià-Balear*, tom VII. Palma: Moll.
- Alcover, Antoni Maria. (1925-26). «La llengua que parlen les Balears ¿procedeix dels Muzaràbichs que hi havia, o dels pobladors que hi dugué lo Rey En Jaume?». A BDLC, XIV, pàg. 9-71.
- Barceló, Miquel. (1982). «Els de Marraquish, una immigració d'època almoràvit o almohade?». A *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayûrqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, pàg. 139-147.
- Coromines, J. i Pascual, J. A. (1980-1991). *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*, vol. I. Madrid: Gredos.
- Coromines, Joan i Mascaró Passarius, J. (1989). *Onomasticon Cataloniae*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- Coromines, Joan. (1965). *Estudis de toponímia catalana*, vol. I. Barcelona: Barcino.
- . (1976). *Entre dos llenguatges*, vol. 2. Barcelona: Curila (Biblioteca de Cultura Catalana, 20).
- . (1980-1991). *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes (vol. I: 1980).
- Domingo i Francas, Carles. (1997). *Els noms de les formes del relleu*. Barcelona: Societat d'Onomàstica i Institut Cartogràfic de Catalunya.
- Galmés de Fuertes, Antonio. (2004). «La toponímia mozàrabe balear». A *Revista de Filologia Romànica*, 21, pàg. 9-79.
- Mascaró Pasarius, J. (1962-1967). *Corpus de Toponímia de Mallorca*. Palma: Gráficas.
- Rosselló Bordoy, Guillem. (2002). «Sobre l'etimologia de Marratxí». A *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 25-32.
- . (2007). *Mallorca musulmana*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Simonet, Francisco Javier. (1888). *Glosario de voces ibéricas y latinas usadas entre los mozárabes*. Madrid: Establecimiento Tipográfico de Fortanet.

Planejament urbanístic i creixement poblacional a Marratxí

Xavier Ramis Caldentey, Jaume Servera Nicolau, Josep Rovira Tolosa i Francisco Ramis Villalobos

D'una cosa estic realment convençut, que la planificació urbana per tenir èxit ha de ser en bona mesura conseqüència de les condicions del terreny i dels requeriments dels habitants.

Raymond Unwin

L'anomenat «vol americà de 1956»,¹ duit a terme pel servei cartogràfic de l'exercit d'EUA i en què es va fotografiar des de l'aire tot el territori peninsular espanyol i les illes Balears, ens ofereix la primera ortofoto que es pot trobar de Marratxí. Des d'aquella data fins avui han transcorregut 60 anys, durant els quals Marratxí ha experimentat una dràstica transformació, passant de ser un municipi molt despoblat a ser el 4t de Mallorca pel que fa al nombre d'habitants i el 2n quant a la densitat de població, únicament superat per Palma.

El municipi de Marratxí ha tengut un altíssim creixement poblacional en els darrers 35-40 anys, que sense cap dubte pot ser qualificat com una «explosió demogràfica».

Per altra banda, el municipi ha canviat radicalment la seva fisonomia, durant el mateix període, amb l'aparició d'un gran nombre de nous nuclis de població, a més de grans superfícies comercials, un polígon empresarial, vies de comunicació, etc. En definitiva, una exemplificació, una passa evolutiva cap a una Mallorca configurada com un únic sistema urbà, que el geògraf Albert Quintana Peñuela ja va preveure a la seva tesi doctoral,² l'any 1975.

¹Es coneixen amb el nom de vol americà de 1945-46, o serie A, i vol americà de 1956, o serie B, dos projectes fotogramètrics duits a terme pel Servei Cartogràfic Militar d'EUA i que són els dos primers d'aquestes característiques a Espanya. El de 1945 va incloure tot el territori espanyol peninsular, mentre que el de 1956 també va incloure les illes Balears.

²QUINTANA PEÑUELA, Albert. (1979). *El sistema urbano de Mallorca*. Palma: Moll. 288 pàg. [ISBN: 8427302681].

En aquest estudi hem volgut presentar, amb dades concretes, aquestes dues realitats, creixement poblacional i desenvolupament urbanístic, i indagar si estan relacionades entre d'elles i de quina forma.

Figura 1. Vol americà de 1956³

Creixement poblacional

A Marratxí, el nombre d'habitants a data d'1 de gener de 2016 és de 36.010 persones, que es distribueixen entre les cinc entitats singulars, originades a partir dels noms dels nuclis tradicionals, tal com es veu a la **taula 1**.

Taula 1. Nombre d'habitants de les cinc *entitats singulars* a dia 1 de gener de 2016⁴

Sa Cabaneta	Marratxinet	Es Pla de na Tesa	Pont d'Inca	Pòrtol
8.638	52	4.675	19.023	3.622

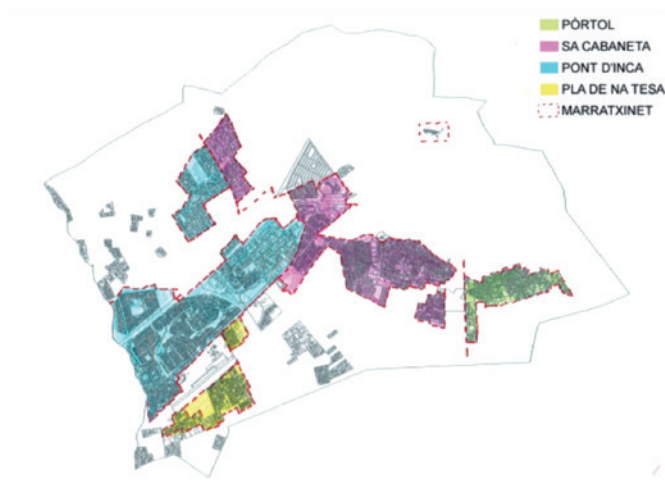
³Font: elaboració pròpia a partir de les ortofotos accessibles a l'IDEIB. Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears. Govern de les Illes Balears. Ortofoto 1956.

⁴ Aquesta distribució, determinada per la pròpia administració, inclou tant els habitants del nuclis tradicionals com els dels nous nuclis urbans, que estan incorporats dins les anteriors entitats singulars. Així, per exemple, dins l'entitat singular de sa Cabaneta s'inclou, a més del propi nucli de sa Cabaneta, els des Figueral, Can Farineta, Sant Marçal, sa Vinya de Son Verí, es Caülls, sa Planera, ses Trempes i Son Daviu.

També s'inclouen, dins les diferents entitats singulars, les persones que habiten fora dels nuclis urbans, el que s'anomena «disseminat». A mode d'exemple, dins el nucli de sa Cabaneta hi habiten 2.764 habitants dels 8.638 assignats a l'anomenada «entitat singular» de sa Cabaneta.

La distribució i els nuclis afectes a aquestes entitats singulars de Marratxí és la que es pot veure a la **figura 2**.

Figura 2. Assignació dels nuclis urbans a les entitats singulars

Pel que fa a aquest estudi, també pot resultar interessant presentar les dades agrupades segons un altre criteri, que seria el de la **taula 2**.

Taula 2. Distribució d'habitants en els nuclis tradicionals, nous i «disseminat»⁵

Nuclis tradicionals	Nuclis nous	Disseminat
12.190 (33,85%)	21.374 (59,36%)	2.446 (6,79%)

Una vegada presentada la realitat actual del nostre municipi, pel que fa a la població, passarem a explicar quina ha estat l'evolució. Si ens centram en el més recent, podem observar que Marratxí ha triplicat la seva població en el període de 20 anys, que va de 1981 a 2001, en què ha passat de 7.758 a 23.410 habitants, i ha seguit amb el mateix ritme fins a 2011, any en què, amb una població de 34.538 habitants, es consolida una població 4,5 vegades superior a la que hi havia trenta anys enrere, tal com es pot observar a la **taula 3**.

Taula 3. Censos totals d'habitants de Marratxí de 1981, 1991, 2001 i 2011

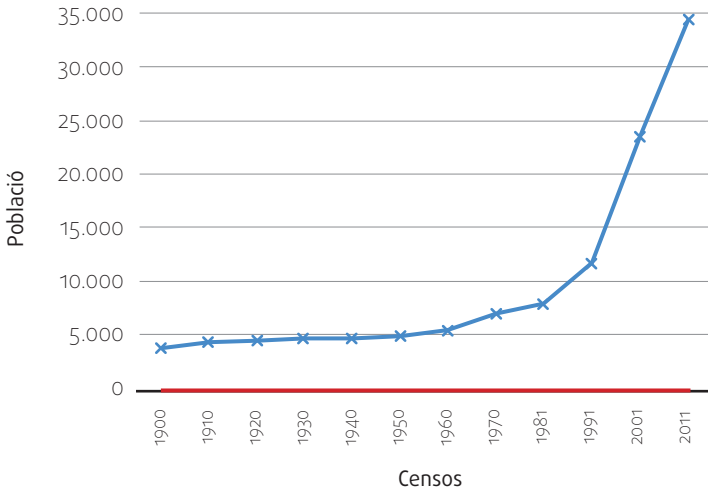
1981	1991	2001	2011
7.758	11.586	23.410	34.538

⁵De forma semblant al que s'ha comentat a la taula del quadre 1, s'ha de tenir en compte que dins els nuclis històrics s'inclouen les noves zones urbanitzades incorporades més recentment (com per exemple Pòrtol Nou, que computa dins l'entitat singular «Pòrtol») i de les quals no es disposa aquest nivell de detall.

Tenint en compte aquesta apreciació, molt probablement el percentatge d'habitants dels nuclis tradicionals se situï, fins i tot, per davall del 25% del total.

Aquest altíssim increment de població ha suposat un canvi de tendència respecte de l'anterior ritme de creixement poblacional a Marratxí, tal com es pot visualitzar a la **figura 3**.

Figura 3. Evolució de la població de Marratxí (censos de 1900 a 2011)

A la gràfica es pot veure, en primer lloc, que el ritme de creixement poblacional a Marratxí va sofrir variacions poc significatives des de 1900⁶ i fins la dècada dels anys seixanta del segle XX, moment a partir del qual s'inicia un lleuger augment, que es manté fins a 1981. Entre 1981 i 1991 s'incrementa significativament i a partir de 1991 és quan es dispara, amb un creixement exponencial i que és el que hem anomenat «explosiu».

Amb tot, aquesta gràfica no és prou significativa si, a més, no la comparam amb el ritme de creixement poblacional d'altres municipis de Mallorca: a partir dels censos de població per municipis hem pogut comprovar que Marratxí històricament no havia estat un municipi que destacàs especialment pel seu ritme de creixement poblacional. Però aquesta tendència canvia radicalment a partir de la dècada dels anys vuitanta i, sobretot, a partir de la dels anys noranta, la qual cosa ha fet que el nostre municipi hagi estat el de major ritme de creixement a Mallorca durant el període de 1981 a 2011, superant fins i tot Calvià, amb un creixement del 345,19%, en trenta anys, més de 5,5 vegades el del conjunt de l'illa (61,24%), tal com es pot veure a la **taula 4**.

És també significatiu que durant aquest període, que va de 1981 a 2011, les 9 primeres posicions les ocupen municipis costaners, amb l'única excepció de Marratxí. Per la seva part, Palma, que des de sempre i fins als anys setanta era el municipi que liderava el creixement poblacional i que és desbancat per Calvià entre 1970 i 1981 (si bé encara mantenint la segona posició), a partir de 1981 comença a baixar fins a situar-se a la 33ª posició, amb un ritme de creixement, per primera vegada, inferior al del conjunt de Mallorca.

⁶Encara que existeixen censos de població des de l'any 1857, per simplificar just hem utilitzat els de 1900 i posteriors.

Taula 4. Municipis amb major ritme de creixement entre 1900 i 1981 i entre 1981 i 2011

1900 a 1981	% Creixement	1981 a 2011	% Creixement
MALLORCA	112,13%	MALLORCA	61,24%
Calvià	361,66%	Marratxí	345,19%
Palma	354,61%	Calvià	322,92%
Inca	171,24%	Alcúdia	253,53%
Lloseta	120,79%	Santa Margalida	147,78%
Capdepera	104,50%	Llucmajor	146,68%
Marratxí	103,52%	Son Servera	133,17%

També hem volgut comparar el ritme de creixement dels municipis veïns a Palma durant aquest darrer període de trenta anys. Observant la **taula 5**, que recull aquesta informació, podem veure com Marratxí es destaca, amb molta diferència, de tota la resta de municipis veïns de Palma, amb l'única excepció de Calvià, que s'hi apropa bastant, seguits per Llucmajor amb un ritme de creixement que no arriba al 50% del de Calvià. El creixement experimentat durant aquest mateix període pels altres municipis d'interior confrontats amb Palma es queda a molta distància de Marratxí, encara que tots ells per sobre del conjunt de l'illa de Mallorca i a molta distància de la capital.

A partir d'aquestes dades, no tan sols resulta evident que el creixement poblacional de Marratxí en el període que va de 1981 a 2011 ha estat una autèntica explosió demogràfica, sinó que, a més, es tracta d'un cas únic entre els municipis de l'interior de Mallorca.

Figura 4. Palma i els municipis veïns

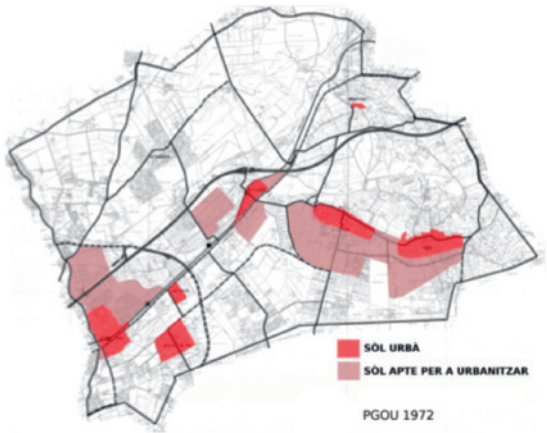
Taula 5. Ritme de creixement dels municipis veïns de Palma, entre 1981 i 2011
(entre parèntesi s'indica el núm. d'ordre en relació amb tots els de Mallorca)

Marratxí	Calvià	Llucmajor	Bunyola	Esporles
345,19% (1)	322,92% (2)	146,68% (3)	101,19% (10)	88,30% (13)
Santa Eugènia	Algaida	Puigpunyent	Santa Maria	Palma
87,75% (15)	83,95% (16)	82,33% (17)	68,22% (20)	38,46% (33)

Planejament urbanístic

A Marratxí, el primer planejament urbanístic propi és el Pla General d'Ordenació Urbana de 1972 (PGOU 1972), que va ser aprovat definitivament l'any 1975. El van seguir les Normes Subsidiàries de Planejament de 1987 (NNSS 1987) i les Normes Subsidiàries de 1999 (NNSS 1999), que són les vigents actualment, si bé amb algunes mínimes modificacions posteriors.

Figura 5. Sòl urbà i sòl apte per urbanitzar en el PGOU de 1972

En la documentació del PGOU 1972, concretament en el document núm. 1, «Información Urbanística», es diu que la població de Marratxí, l'any 1970, era de 6.309 habitants i que l'evolució prevista, de seguir al mateix ritme anterior, era la d'arribar l'any 2000 a 6.741 habitants (finalment la població de Marratxí va arribar el 2000 als 22.637 habitants).⁷ El mateix Pla d'Ordenació determina l'extensió de sòl poblat en el municipi, en el moment de la seva redacció, en 374 ha (el que equival al 6,9% del total del municipi). En la redacció definitiva de la norma es decideix augmentar-lo fins a les 868,72 ha, equivalents al 16,04% del total. Aquesta extensió se subdivideix en 305,95 ha de sòl urbà i 562,77 ha de sòl de reserva urbana, tal com es pot veure a la **figura 5** i al detall de la **taula 6**.

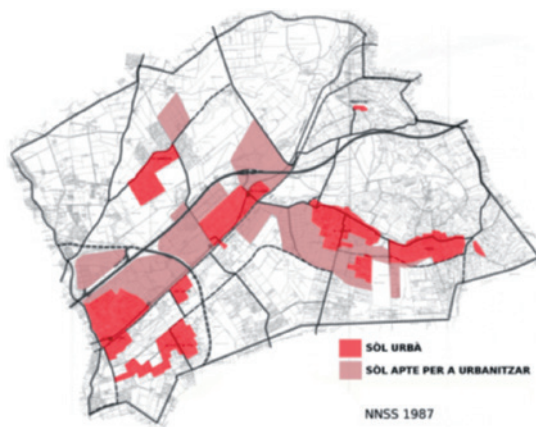
Taula 6. Superfícies de sòl urbà i de reserva urbana. PGOU de 1972

Classificació del sòl	Sòl urbà	Reserva urbana	TOTAL
Superfícies (ha)	305,95	562,77	868,72
Sa Cabaneta	88,28	260,80	349,08
Marratxinet	5,00	0,00	5,00
Es Pla de Na Tesa	62,00	0,00	62,00
Pont d'Inca	69,60	222,17	291,77
Pòrtol	81,07	79,80	160,87

⁷ Font: Negociat d'Estadística de l'Ajuntament de Marratxí, dades referides a data d'1 de gener de 2001.

Quinze anys més tard es varen aprovar les Normes Subsidiàries de 1987, en un moment en què el ritme de creixement del municipi havia augmentat significativament durant els darrers anys respecte dels valors històrics. En aquestes normes s'estableix una extensió de sòl urbà de 563,17 ha i altres 730,29 ha de sòl apte per urbanitzar (SAU), que sumen entre les dues 1.293,45 ha, la qual cosa suposa un increment respecte del PGOU 1972 de 426 ha de sòl urbà més sòl urbanitzable, és a dir, el 23,88% del total de la superfície del municipi (vegeu la **figura 6** i detall a la **taula 7**).

Figura 6. Sòl urbà i sòl apte per urbanitzar en el PGOU de 1972

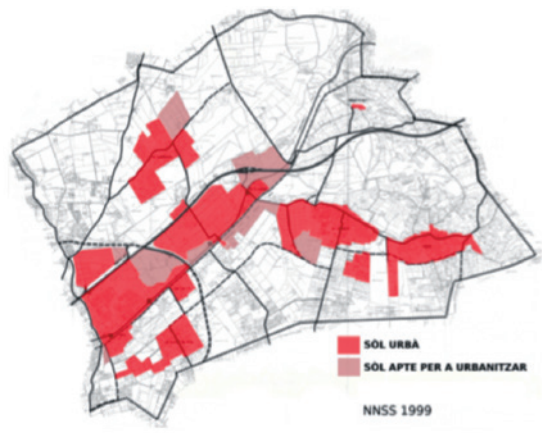
Taula 7. Sòl urbà i sòl apte per urbanitzar. Normes Subsidiàries de 1987⁸

Classificació del sòl	Sòl urbà	SAU	TOTAL
Superfícies (ha)	563,17	730,29	1.293,46
Sa Cabaneta	200,89	--	200,89
Marratxinet	2,59	--	2,59
Es Pla de Na Tesa	92,55	--	92,55
Pont d'Inca	183,76	--	183,76
Pòrtol	83,39	--	83,39

Arribam finalment a les NNSS 1999, en les quals es contemplen 950,30 ha de sòl urbà i altres 326,56 ha de sòl apte per urbanitzar, dividides en 227,65 ha de sòl apte per urbanitzar i 98,91 ha de sòl apte per urbanitzar en règim transitori (SAU-RT). Com es pot observar comparant els quadres i les figures corresponents, això representa un important increment del sòl urbà i una disminució del sòl apte per urbanitzar, conseqüència que en el moment de l'elaboració d'aquesta norma de planejament ja s'havien construït la major part de les noves urbanitzacions del municipi, i el seu sòl passà de tenir la classificació d'apte per urbanitzar a la d'urbà consolidat. En conjunt, 1.276,86 ha aptes per arribar a ser sòl urbà, el que, si bé suposa una petita disminució de 16,6 ha respecte de les anteriors NNSS de 1987, encara representa el 23,57% del total de la superfície del municipi (vegeu la **figura 7** i el detall a la **taula 8**).

⁸ No ens ha estat possible obtenir la informació detallada per entitats de sòl apte per urbanitzar (SAU). En tot cas, aquesta manca d'informació, totalment aliena a la nostra voluntat, no afecta de cap manera a l'objecte i conclusions del present estudi.

Figura 7. Sòl urbà i sòl apte per a urbanitzar. NNSS de 1999

Taula 8. Sòl urbà i sòl apte per urbanitzar (incloent l'RT). NNSS de 1999

Classificació del sòl	Sòl urbà	SAU - RT	SAU	TOTAL
Superfícies (ha)	950,30	227,65	98,91	1.276,86
Sa Cabaneta	368,77	158,01	75,35	602,13
Marratxinet	1,89	0,00	0,00	1,89
Es Pla de Na Tesa	104,2	0,00	0,00	104,2
Pont d'Inca	364,3	69,64	23,57	457,51
Pòrtol	111,13	0,00	0,00	111,13

En l'actualitat, a Marratxí, i com a conseqüència d'algunes modificacions puntuals, que duïen aparellades la desclassificació de SAU de determinades parcel·les, la superfície total de sòl urbà més sòl apte per urbanitzar és de 1.229,7 ha, equivalents al 22,70% de la superfície total del municipi.

D'entrada, un percentatge d'aquesta magnitud sembla excessiu per a qualsevol territori amb vocació de sostenibilitat, però també en aquest cas hem volgut comparar aquesta realitat amb la d'altres municipis veïns de la capital, quatre d'interior, Bunyola, Esporles, Algaida i Santa Maria, i els dos costaners amb una clara vocació turística, Lluçmajor i Calvià. Com es pot observar a la **taula 9**, tret de Calvià, que presenta un percentatge quasi idèntic al de Marratxí, amb un 22,82% de sòl urbà o urbanitzable, la resta de municipis, inclòs el de Lluçmajor, presenten uns percentatges molt semblants i més sostenibles, d'entre el 3,24% i el 3,94% de sòl urbà més sòl urbanitzable respecte de la superfície total a cadascun dels municipis analitzats, amb una única excepció, la d'Algaida, que amb un 1,32% presenta una proporció encara més baixa que la resta.

És de remarcar que el total de sòl urbà més sòl urbanitzable a Lluçmajor, municipi turístic, però també de segones residències, és quasi ben bé el mateix que el de Marratxí en xifres absolutes (Marratxí: 1.276,88 ha, Lluçmajor: 1.254,44 ha), si bé Lluçmajor té una superfície total sis vegades la de Marratxí, que fa que el percentatge de sòl per a ús urbà en aquest municipi es mantengui al mateix nivell que la resta.

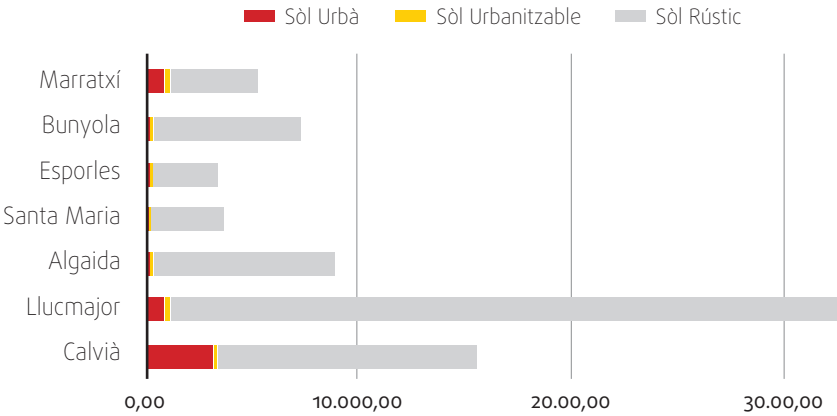
Per la seva banda i de manera semblant al que hem vist respecte del ritme de creixement poblacional, Calvià, l'altre municipi turístic limítrof amb Palma, presenta un percentatge de sòl urbà o urbanitzable (22,82%) gairebé semblant al de Marratxí (22,70%), amb la diferència que Calvià és tres vegades més gran que Marratxí.

Aquestes xifres, presentades a la **taula 9** i les comparacions que s'acaben d'exposar es poden veure de forma gràfica a la **figura 8**.

Taula 9. Comparativa de sòl urbà i urbanitzable de Marratxí i d'altres municipis veïns de Palma

	Sòl urbà (ha)	Sòl urbanitzable (ha)	Total superfície municipal (ha)	% Sòl Urbà+ Urbanitzable
Marratxí	950,30	326,56	5.417,34	22,70%
Bunyola	155,68	82,76	7.362,00	3,24%
Esporles	138,90	0,00	3.525,20	3,94%
Santa Maria	93,65	46,18	3.758,63	3,72%
Algaida	108,25	10,45	8.967,14	1,32%
Llucmajor	1.017,01	234,43	32.705,43	3,83%
Calvià	3.574,07	0,00	15.660,32	22,82%

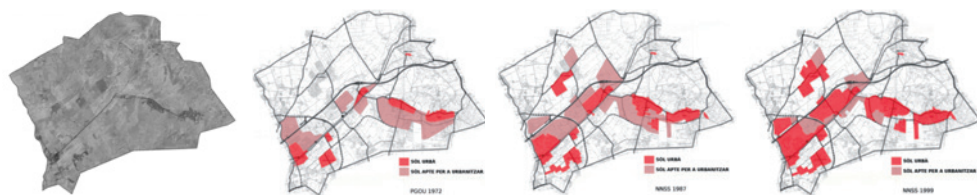
Figura 8. Gràfica comparativa de tipus de superfícies entre Marratxí i altres municipis veïns a Palma

Com que hem vist respecte del ritme de creixement poblacional, quan ens fixam en la proporció de sòl urbà més sòl urbanitzable que reserven les normes de planejament urbanístic dels diferents municipis veïns de Palma analitzats, Marratxí presenta una gran similitud amb Calvià, sent com és aquest un municipi costaner i un dels més turístics de Mallorca (amb 59.834 places d'allotjament turístic comptabilitzades,⁹ Calvià en té quasi el doble que el nombre d'habitants de Marratxí), front al nostre municipi, que és d'interior i que mai podrà ser una destinació turística a l'estil de la del municipi calvianer.

⁹ Font: IBESTAT (es tracta evidentment de les places regulades i, per tant, no inclouen les de l'oferta il·legal).

Figura 9. Evolució del sòl apte per urbanitzar des de 1956 fins a les NNSS de 1999

Discussió

Una vegada analitzats de forma independent l'evolució de la població i el planejament urbanístic de Marratxí, passarem a discutir i exposar les nostres impressions sobre la relació entre aquestes dues variables.

Segurament, el més destacable del que hem exposat fins ara és que el nostre municipi ha passat de 6.820 habitants, el 1971, a 36.010, dia 1 de gener de 2016. És a dir, un ritme de creixement del 528% en 45 anys, cosa que hem qualificat com una autèntica explosió demogràfica al nostre municipi. Però és que també hem passat d'una densitat de població de 126 h/km² a 665 h/km², el que es miri com es miri, ultrapassa la capacitat de càrrega del territori marratxiner i que resulta evident que no s'hauria pogut produir sense els planejaments urbanístics desenvolupistes que ho han permès.

Ja el PGOU 1972 va fer una planificació per a una població de 65.350 habitants (29.340 més que la població actual) i les NNSS de 1987 per a una població de 92.965 habitants (56.955 més que actualment). Per contra, les NNSS de 1999 varen reduir aquesta planificació per a població de 62.254, que així i tot, en el cas d'arribar-hi, suposaria 26.244 habitants més que els d'avui, amb una densitat de població de 1.149 h/km², i que és un paràmetre més normal per a un municipi de capital de província, que no per a un municipi de les característiques de Marratxí i que just ha estat possible arribar-hi mitjançant un gran consum de territori.

Un dels arguments més freqüentment utilitzats pels dos primers planejaments urbanístics de Marratxí (PGOU 1972 i NNSS de 1987) a l'hora de justificar els increments de sòl disponible per ser urbanitzat ha estat el de la pressió que Palma, la ciutat que anava evolucionant cap a metròpoli, exercia sobre els territoris veïns, especialment sobre el de Marratxí. Aquesta justificació, vista avui amb una perspectiva de cinquanta anys i més després d'haver llegit les memòries de les normes de planejament, se'ns presenten més com una excusa interessada que com l'autèntica causa directa i real, ja que la nostra impressió és que han estat els mateixos interessos autòctons locals els que han anat conduint el municipi, des de finals dels anys seixanta i principis dels setanta a l'actual realitat.

Entre d'altres aspectes que donen suport a aquesta afirmació, i just com a exemples, en comentarem un de cadascuna de les dues primeres normes de planejament aprovades i que són les més decididament desenvolupistes.

D'una banda, el PGOU de 1972, preveu dins el que anomena polígons urbans, entre d'altres, dues categories que duen per nom: zona residencial extensiva (o zones d'expansió de nuclis residencials), la primera, i zona turística extensiva, la segona.

La primera, que correspon a les zones residencials extensives, es defineix de la següent manera: «corresponde a las áreas de nueva creación, siguiendo conceptos urbanísticos modernos, en los

que se programa un predominio de la edificación aislada con espacios libres con ajardinamientos de dominio privado o mancomunado».¹⁰

En referència a la zona turística extensiva, diu que: «corresponde a las áreas de nueva creación, con análogos conceptos descritos anteriormente»¹¹ (és a dir als indicats per a les zones residencials). En un altre lloc del mateix document del planejament de 1972, detalla: «corresponde a los núcleos ocasionales para asentamiento de la población con residencia temporal en régimen vacacional o de segunda vivienda y con posibilidades de desarrollo hacia la residencia fija de la población correspondiente al sector terciario de la Capital, a modo de unidades dormitorio».¹² El PGOU de 1972 assenyala ja dues d'aquestes zones turístiques, concretament «en las pendientes de la llamada Comuna de Marratxí, al sur de la Cabaneta y Pórtol».¹³

Sembla evident, amb aquests raonaments clarament explicitats en el PGOU de 1972, que els seus redactors quan planifiquen la nova configuració del nostre municipi i el creixement de sòl urbanístic no estaven pensant en una Palma sense possibilitats de seguir creixent en nombre d'habitatges, sinó més aviat a apuntar-se al carro dels beneficis que ja estava reportant el primer boom turístic i el creixement econòmic subsegüent, i això a pesar de no tenir costa, però sí territori amb possibilitats de ser explotat.

Passem ara a l'exemple corresponent a les NNSS de 1987. A diferència d'altres municipis confrontats amb Palma, que també havien fet planejaments urbanístics desenvolupistes en torn dels anys setanta i que posteriorment varen corregir a la baixa, Marratxí fa tot el contrari i passa de les 868,72 ha que podien acabar sent urbanes, com a conseqüència de l'aprovació del PGOU de 1972, a 1.293,46 ha que possibilita el nou planejament i que corresponen al 23,88% del total de la superfície del municipi. És a dir, quasi la quarta part de tot el territori, mentre que altres municipis propers no passen del 4%, com ja hem explicat a l'apartat anterior. No obstant això, no podem deixar de mencionar que les NNSS de 1999 aturen aquest desenvolupisme i fins i tot redueixen en 16,6 ha el sòl susceptible de consolidar-se com sòl urbà.

Però per si aquests exemples no fossin prou indicatius de les nostres impressions, volem també presentar un altre argument: tal com es pot veure a la gràfica de la **figura 10**, a la qual, a més del creixement poblacional de Marratxí des de 1900, que ja havíem vist, hem superposat la gràfica de creixement de sòl urbà més urbanitzable, des d'abans de les normes de planejament i fins el que preveuen les NNSS de 1999. És molt significatiu el paral·lisme entre ambdues gràfiques i no sols aquest paral·lisme, sinó el fet que la gràfica d'evolució de població vagi endarrerida respecte de la d'evolució del total de sòl susceptible d'urbanitzar.¹⁴

Amb aquests exemples i arguments no podem sinó reafirmar-nos amb la nostra tesi que la filosofia i les intencions dels planejaments urbanístics de Marratxí han estat, principalment i de manera directa, la causa de l'explosió poblacional dels darrers 35-40 anys i no la pressió del creixement de la capital cap al seu entorn més proper, que en tot cas va poder tenir una influència molt secundària, quan no únicament la de simple excusa per fer el que es va voler fer i que va ser, en

¹⁰ Memoria Justificativa Modificada, del PGOU 1972, pàg. 9 i 10

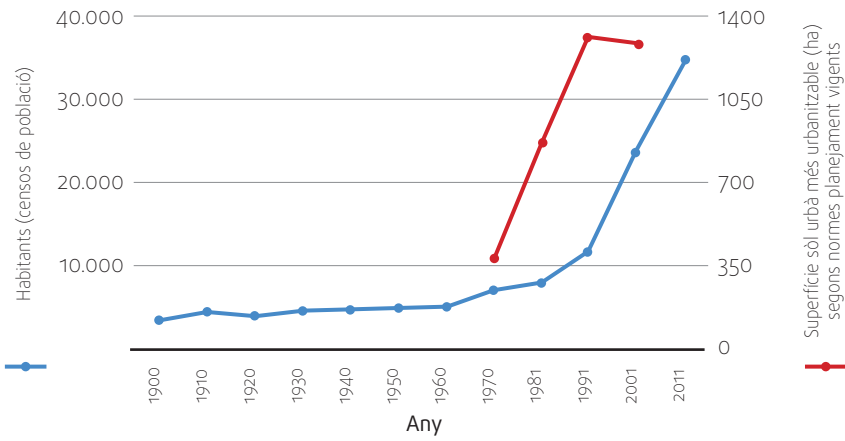
¹¹ *Ibid.*, pàg. 10

¹² *Ibid.*, pàg. 10

¹³ *Ibid.*, pàg. 7.

¹⁴ El càlcul del coeficient de correlació de Pearson entre les superfícies de sòl urbà més sòl urbanitzable i la població resident a Marratxí ha donat un valor de 0,80, que indica una forta correlació directa, suficient com per assegurar que ha existit una relació entre ambdues variables.

Figura 10. Gràfica de l'evolució de la població i del sòl urbà més sòl apte per ser urbanitzat a Marratxí

definitiva, passar d'un territori amb una activitat agrària i industrial modesta a vendre el propi sòl per ser objecte de l'activitat constructiva i especulativa.

El que sí sembla fora de tot dubte és que la disponibilitat de tant de nou sòl apte per ser urbanitzat, derivada de les normes de planejament, va possibilitar la construcció de noves urbanitzacions i de nous habitatges en unes grans proporcions, que, a la vegada, va provocar l'arribada de molts nous habitants a Marratxí i que d'altra manera no hauria estat possible.

Amb tot i abans d'acabar voldríem deixar la discussió oberta, perquè els autors som conscients que, malgrat haver analitzat amb el màxim rigor les variables i obtinguts uns resultats objectius i documentats, hi ha altres variables de caràcter econòmic i sociològic que, per manca de temps i espai, no han estat abordades en aquesta ocasió i que en un futur podrien contribuir a extreure conclusions molt més fermes. Conclusions que haurien de poder servir de reflexió a les persones que hagin de prendre les decisions futures sobre el territori marratxíner.

Obres consultades

PGOU de Marratxí de 1972 i NN SS de Marratxí de 1987 i de 1999

Normes de Planejament Urbanístics d'alguns Ajuntaments veïns del de Palma, publicades als seus llocs web (Esporles, Bunyola, Santa Maria i Algaida)

Censos de Població de Mallorca

Quintana Peñuela, Albert. *El sistema urbano de Mallorca*. Palma: editorial Moll. 1979

Esteban i Noguera, Juli. *L'ordenació Urbanística: Conceptes, eines i pràctiques*. Diputació de Barcelona. 2001 (https://www.diba.cat/c/document_library)

Coll i Canyelles, Miquel. Anàlisi de la població de Marratxí (1995). *I Jornades d'Estudis Locals de Marratxí*. Ajuntament de Marratxí. 1995

Altres fonts consultades

Arxiu municipal de Marratxí

Negociat d'Estadística. Ajuntament de Marratxí

Àrea d'Urbanisme. Ajuntament de Marratxí

IBESTAT. Institut d'Estadística de les Illes Balears (<http://ibestat.caib.es/>)

Arxiu d'Urbanisme del Consell de Mallorca (<http://www.conselldemallorca.cat/planejament>)

IDEIB. Infraestructura de Dades Espacials de les Illes Balears. Govern Balear (<http://ideib.caib.es/visualitzador>)

Instituto Geográfico Nacional d'Espanya (<http://fototeca.cnig.es/>)

Google Maps (<https://www.google.es/maps>)

Índex de figures

Figura 1. Vol americà de 1956

Figura 2. Assignació dels nuclis urbans a les entitats singulars

Figura 3. Evolució de la població de Marratxí (censos de 1900 a 2011)

Figura 4. Palma i els municipis veïns

Figura 5. Sòl urbà i sòl apte per urbanitzar en el PGOU de 1972

Figura 6. Sòl urbà i sòl apte per a urbanitzar. NNSS de 1987

Figura 7. Sòl urbà i sòl apte per a urbanitzar. NNSS de 1999

Figura 8. Gràfica comparativa de tipus de superfícies entre Marratxí i altres municipis veïns a Palma

Figura 9. Evolució del sòl apte per urbanitzar des de 1956 fins a les NNSS de 1999

Figura 10. Gràfica de l'evolució de la població i del sòl urbà més sòl apte per ser urbanitzat a Marratxí

Índex de taules

Taula 1. Nombre d'habitants de les cinc entitats singulars a dia 1 de gener de 2016

Taula 2. Distribució d'habitants als nuclis tradicionals, nous i «disseminat»

Taula 3. Censos totals d'habitants de Marratxí de 1981, 1991, 2001 i 2011

Taula 4. Municipis amb major ritme de creixement entre 1900 i 1981 i entre 1981 i 2011

Taula 5. Ritme de creixement dels municipis veïns de Palma, entre 1981 i 2011

Taula 6. Superfícies de sòl urbà i de reserva urbana. PGOU de 1972

Taula 7. Sòl urbà i sòl apte per a urbanitzar. NNSS de 1987

Taula 8. Sòl urbà i sòl apte per a urbanitzar. NNSS de 1999

Taula 9. Comparativa de tipus de superfícies de Marratxí i d'altres municipis veïns de Palma

Nota: totes les imatges, taules de dades i gràfiques incloses en el present estudi són d'elaboració pròpia dels autors, a partir de les fonts i obres consultades.

Les eleccions municipals de 2015 a Marratxí

Guillem Marcé i Rotger

Marratxí, municipi singular

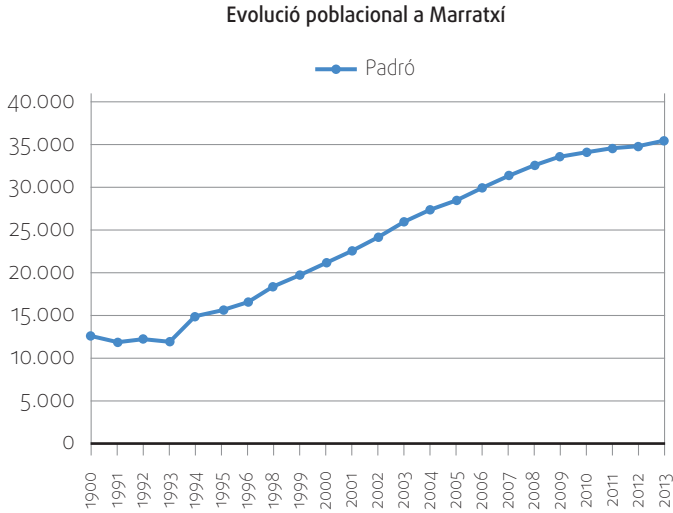
Parlar de Marratxí és parlar de la diversitat dels nuclis de població dispersos que conformen un dels municipis més singulars de Mallorca. Una anàlisi de les eleccions municipals de 1931¹ deixava entreveure comportaments electorals diferenciats a les seccions censals de Marratxí. En aquest aspecte, s'estableix que en aquells comicis Marratxí es dividí entre els nuclis de Pòrtol i sa Cabaneta, amb un predomini del sector agrari, i es Pla de na Tesa i especialment es Pont d'Inca, amb una major presència del comerç i la indústria.

Marratxí ha canviat molt des de llavors i ha experimentat un creixement poblacional que ha anat afegint noves urbanitzacions i nuclis poblacionals als pobles històrics de Pòrtol, sa Cabaneta, es Pla de na Tesa i es Pont d'Inca. En aquest sentit, l'estudi de la població de Marratxí fet per Miquel Coll l'any 1995² assenyala que, després d'un creixement molt lent des de l'any 1900, a partir de la dècada de 1960 el municipi inicia un important procés de creixement poblacional a causa del desenvolupament econòmic i dels fluxos d'immigració peninsular a Mallorca, dels quals Marratxí és també receptor. Aquest creixement es veurà reflectit en les primeres urbanitzacions construïdes al municipi com Cas Capità i es Figuerà. Però és a partir de 1981 que el municipi experimenta un creixement exponencial, amb més nuclis de població, fet que el porta a duplicar la població en poc més de deu anys, passant de 7.778 a 15.353 habitants el 1995.

Aquest creixement poblacional no ha cessat els darrers vint anys, període en el qual s'han multiplicat les urbanitzacions i la majoria dels nuclis han crescut urbanísticament, fins a arribar el 2015 als 35.726 habitants empadronats. En altres paraules, en un període de només vint anys, Marratxí ha tornat a duplicar la seva població, com es pot observar al gràfic.

¹Saéz, F. «Marratxí 1931. Les eleccions municipals». A Ajuntament de Marratxí (ed.), *Jornades d'Estudis Locals de 1999*, pàg. 247.

²Coll, M. «Anàlisi de la població de Marratxí, 1995». A Ajuntament de Marratxí (ed.), *Jornades d'Estudis Locals de 1995*, pàg. 87-97.

Font: Eli Gallardo, amb dades extretes de l'Institut Nacional d'Estadística

En aquest sentit, el cens de les eleccions municipals de 2015, això és, de persones adultes censades a Marratxí amb dret a vot, sumava un total de 26.971 ciutadans. Aquesta ponència estudia aquests comicis que suposaren un canvi històric a Marratxí, tot tenint en compte a l'hora d'analitzar els resultats les diferències que podem trobar entre els nuclis del municipi. Abans de passar a l'anàlisi concreta es farà un breu resum de les eleccions municipals de 2011, per tenir un punt de referència a l'hora d'establir les comparacions, definir les claus que expliquen el resultat de 2015 i també veure el clima electoral general amb el qual s'afrontaren aquests comicis.

Les eleccions de 2011 i la legislatura del batle Tomeu Oliver (PP)

Després d'haver ostentat el govern de Marratxí des de 2007 amb majoria absoluta, el PP afrontà les eleccions locals de 2011 amb un canvi de candidat. La nominació del fins llavors batle José Ramón Bauzá com a candidat a la presidència del govern de les Illes Balears provocà que Tomeu Oliver, fins aleshores regidor d'Economia i Hisenda del municipi, passàs a liderar la candidatura del PP local. En aquestes eleccions de l'any 2011 el PP amplià encara més la seva majoria, amb 7.757 vots (48,24%) i 13 regidors. La seva victòria va ser generalitzada en tots els nuclis de població i aconseguí percentatges de vot superiors al 50% a la majoria de les urbanitzacions i del 40% als pobles històrics de Pòrtol, sa Cabaneta i es Pla de na Tesa, a més dels nuclis de Cas Capità i sa Cabana. En aquest aspecte, però, cal notar l'excepció del Pont d'Inca vell (al col·legi electoral de l'Escola Vella), l'únic nucli de Marratxí on el PP no aconseguí imposar-se. Tot i obtenir el 33,1% dels vots, els populars veieren com els Independents de Marratxí, liderats per l'exbatle Miquel Bestard, es feren amb 254 vots, obtingueren el 36,6% i aconseguiren la victòria al seu feu tradicional.

Pel que fa a la resta de forces, aquestes eleccions es caracteritzaren per un enfonsament del PSOE de Marratxí que, arrossegat per la dinàmica estatal, va obtenir només 2.821 vots, fet que li

suposà caure del 29% aconseguit el 2007 al 17,6%, i passar de 7 a 4 regidors. Per altra banda, els comicis suposaren també un creixement important de la coalició PSM-IV, que passà de 788 vots a 1.706, el 10,63%, que li reportà 2 regidors i es quedaren a pocs suports del tercer representant. En aquest aspecte, convé destacar que la coalició liderada per Joan Francesc Canyelles aconseguí la segona posició amb un 20% dels vots als nuclis històrics de Pòrtol i sa Cabaneta. A més a més, els Independents de Marratxí, tot i perdre la tercera posició a favor del PSM-IV, augmentaren també el seu percentatge, amb 1.662 vots (el 10,63%), i guanyaren les eleccions al Pont d'Inca antic i amb percentatges per sobre la mitjana al seu altre feu tradicional de sa Cabana. Finalment, convé destacar el fet que un total de 1.706 vots (aproximadament un 10% del nombre total de sufragis), corresponents a Convergència per les Illes, EUIB, UPyD, IB-Lliga, ERC, PLI i CCD, forces que no aconseguien passar el topall del 5%, quedaren sense representació. A aquesta xifra s'hi poden sumar 303 vots nuls i 390 vots en blanc.

La legislatura de 2011-2015 es caracteritzà a nivell estatal per la crisi econòmica i l'aparició de noves formacions a l'arena política estatal. Així, després de la victòria del PP a les eleccions generals el novembre de 2011 i l'arribada a la presidència de Mariano Rajoy, el govern estatal hagué de fer front a fortes retallades que minvaren la seva popularitat, mentre que el PSOE no es recuperava de les derrotes sofertes a les eleccions locals, autonòmiques i generals celebrades al llarg de l'any 2011, que com s'ha comentat també tingueren el seu reflex al municipi de Marratxí. És en aquest context que les eleccions europees de maig de 2014 obren la porta a una modificació del sistema bipartidista espanyol, amb l'aparició a nivell estatal de forces com Podemos o Ciudadanos. En aquest sentit, convé citar l'anàlisi del resultat d'aquestes eleccions europees al municipi de Marratxí feta pel politòleg Eli Gallardo.³ En aquest article, l'autor considera que aquestes eleccions confirmen la tendència a la baixa de les dues principals forces tradicionals PP i PSOE i deixen entreveure una possible reconfiguració del mapa electoral municipal i autonòmic. Un fet que, com es podrà veure a continuació, finalment succeí.

Les eleccions de 2015 a Marratxí, la reconfiguració del mapa electoral

El 24 de maig de 2015 un total de 26.971 marratxiners foren cridats a les urnes per elegir la composició del consistori municipal, a més dels representants al Consell de Mallorca i al Parlament de les Illes Balears. Com s'ha comentat anteriorment, i si bé és obvi que es poden estudiar les relacions i influències entre les tres votacions, aquesta ponència se centrarà en l'anàlisi de les eleccions municipals.

El primer punt que s'ha de destacar d'aquestes eleccions és la simplificació del mapa polític municipal pel que fa al nombre de candidatures presentades. De les onze llistes que concorregueren a les eleccions de 2011 es passà a només sis l'any 2015, concretament, les del PP, el PSOE, MÉS, els IDMA-PI, Som-Guanyem i la UPyD. El PP presentà una candidatura continuista, liderada pel batle Tomeu Oliver. El PSOE, per la seva banda, concorregué amb una llista liderada per Miquel Cabot, mentre que les forces integrants del PSM-IV es presentaren amb la marca MÉS per Marratxí, sota el lideratge del regidor Joan Francesc Canyelles. Els Independents de Marratxí incorporaren a la seva marca el PI, formació regionalista integrada per la Lliga Regionalista i Convergència per les Illes. Per altra banda, la coalició Som-Guanyem es presentava amb el suport de part dels cercles locals de Podemos i d'EU, i la UPyD tornava a

³ Gallardo, E. (2014). «Así vota Marratxí. Breve análisis 2007-2014», *Diario de Marratxí*, 28 d'abril.

presentar candidatura. En aquest aspecte, destaca el fet que forces com ERC, el PLI o CCD no presentaren llista electoral com havien fet el 2011. Això, sumat al fet que C's tampoc no s'hi presentava per manca d'infraestructura a Marratxí, provocà aquesta reducció del nombre de llistes a nivell municipal.

El resultat d'aquestes eleccions suposà la pèrdua de la majoria absoluta del PP, que amb 5.777 sufragis patí una forta davallada fins al 34,53% dels vots, i passà de 13 a 8 regidors, mentre que les forces progressistes veieren incrementada la seva presència gràcies a la forta pujada de MÉS per Marratxí, que doblà el nombre de vots, i es col·locà en segona posició amb 3.473 sufragis (20,76%) i passà de 2 a 5 regidors, i a l'entrada amb 2.017 vots (12,06%) i 3 regidors de la coalició Som-Guanyem. El PSOE, per la seva banda, mantingué els 4 regidors (3.143 vots, el 18,74%), augmentà lleugerament els suports, però perdé la segona posició. Els IDMA-PI, per la seva part, patiren un descens, es quedaren amb 1.334 sufragis (el 7,94%), fet que, per bé que per molt poc marge, els va suposar perdre un regidor i quedar-se amb només una representant al consistori. Finalment, UPyD obtingué uns resultats similars als de fa quatre anys amb 583 vots (un 3,43%) i quedà fora del consistori. Convé destacar també que en aquestes eleccions hi hagué un nombre similar al de 2011 de vots en blanc (409) i nuls (275).

De les negociacions postelectorals en sorgí un govern amb el suport de 12 regidors format per MÉS per Marratxí, PSOE i Som-Guanyem i liderat per Joan Francesc Canyelles, mentre que els 8 regidors del PP passaren a l'oposició, que completà la regidora dels IDMA-PI. D'aquesta manera, en aquestes eleccions es consolidà no solament un canvi en la composició del govern local, sinó també una reconfiguració del mapa electoral del municipi, provocat sobretot per l'ascens de MÉS per Marratxí i l'entrada amb força de Som-Guanyem. Com s'ha comentat anteriorment, per entendre aquests resultats cal tenir en compte i analitzar la diversitat, també electoral, dels nuclis que conformen Marratxí.

Els nuclis i la demografia de Marratxí

Taula 1. Distribució del cens de Marratxí per nucli de població. S'inclou la taxa de participació i el percentatge de votants que cada nucli representa. Elaboració pròpia a partir de dades electorals

NUCLI	CENS	%CENS	% PARTICIPACIÓ	VOTANTS	% VOTANTS
MARRATXÍ	26.971	-	63,0 %	17.003	-
Pòrtol	2.643	9,8 %	72,3 %	1.911	11,2 %
Sa Cabaneta	2.028	7,5 %	65,4 %	1.327	7,8 %
Sant Marçal	1.034	3,8 %	66,3 %	686	4,0 %
Es Figuerà i Sa Vinya de Son Verí	1.397	5,2 %	65,1 %	909	5,4 %
Pont d'Inca (nucli històric)	1.110	4,1 %	57,8 %	642	3,8 %
Pont d'Inca (la Salle)	1.174	4,4 %	55,9 %	656	3,9 %
Pla de na Tesa	2.339	8,7 %	65,2 %	1.525	9,0 %
Sa Cabana	3.467	12,9 %	60,7 %	2.103	12,4 %
Son Ramonell i Els Caülls	2.753	10,2 %	57,9 %	1.594	9,4 %
Son Macià-Nova Cabana	1.893	7,0 %	66,2 %	1.253	7,4 %
Cas Capità i Son Ametler	1.152	4,3 %	57,1 %	658	3,9 %
Els Garrovers	1.218	4,5 %	57,8 %	704	4,1 %
Pont d'Inca Nou i Can Carbonell	2.196	8,1 %	62,1 %	1.363	8,0 %
Ses Cases Noves	1.620	6,0 %	64,6 %	1.047	6,2 %
Cas Miot	947	3,5 %	66,0 %	625	3,7 %

Elaboració pròpia a partir de dades electorals

Actualment, el municipi de Marratxí està format per una vintena de nuclis de població, sense que cap d'ells tingui un pes demogràfic predominant sobre la resta. Convé destacar també la diversitat sociològica que podem trobar entre aquests nuclis. Així, a Marratxí trobam els nuclis històrics amb més caràcter de poble com Pòrtol, sa Cabaneta i es Pla de na Tesa, llogarets com Marratxinet i Son Llatzet, urbanitzacions més antigues com es Garrovers, es Pont d'Inca Nou, es Figuerà i Cas Capità, urbanitzacions més recents com sa Nova Cabana i Son Ramonell, i zones properes a Palma amb una important presència de blocs de pisos, com sa Cabana.

Com es pot observar a la taula 1 cap nucli per si mateix presenta una preponderància respecte dels altres, car el col·legi electoral més gran, el que correspon a l'escola d'Es Liceu que engloba la zona de sa Cabana, tan sols representa el 12,9% dels habitants i un 12,4% dels votants de Marratxí (la diferència dels dos percentatges s'explica per la menor participació del nucli respecte de la mitjana del municipi). En aquest sentit, si analitzam les taxes de participació, destaca l'afluència electoral per sobre de la mitjana del municipi amb xifres superiors al 65% dels nuclis de Pòrtol (on s'hi observa la participació més alta de Marratxí, amb un 72,3%), sa Cabaneta, Sant Marçal, es Figuerà, es Pla de na Tesa i Cas Miot, cosa que els porta a tenir un major percentatge de votants que d'habitants censats respecte del total del municipi. Per altra banda, els percentatges més baixos de participació, amb xifres per sota el 60%, els trobam als nuclis del Pont d'Inca (és al col·legi la Salle on trobam el percentatge més baix de tot el municipi amb un 55,9%), Son Ramonell-es Caülls, Cas Capità i es Garrovers. Sigui considerant el percentatge sobre el cens o sobre els votants, però, no podem concloure que hi hagi cap nucli determinant per ell mateix a l'hora d'establir el resultat electoral de tot el municipi.

A continuació s'analitzaran els resultats dels diferents nuclis a les eleccions locals de 2015, mirant d'agrupar aquelles poblacions que presenten percentatges similars de suport als diferents partits. A l'apèndix d'aquest article s'inclouen els resultats complets de les eleccions municipals de 2015 per col·legi electoral, per zones i la comparativa amb els resultats de l'any 2011.

Les quatre grans zones de Marratxí

Una anàlisi dels resultats electorals de les passades eleccions municipals permet establir quatre grans zones de vot al municipi. Aquestes zones de vot, com el cas de l'àrea representada per sa Cabana i Cas Capità, no són necessàriament contínues geogràficament, sinó que han estat agrupades per a l'observació de comportaments electorals similars.

Pòrtol – sa Cabaneta – Sant Marçal (5.705 censats, 21,2% del total). Aquesta zona formada pels dos nuclis històrics de Pòrtol i sa Cabaneta, a més de la urbanització de Sant Marçal, representa el 21,2% del cens i un 23,08% del total de votants del municipi. Aquesta diferència ve donada perquè és la zona amb una participació electoral més alta de tot el municipi. Els resultats de Pòrtol i sa Cabaneta són molt similars, cosa que no sempre ha succeït històricament. Pel que fa a Sant Marçal, els resultats en aquesta urbanització podrien considerar-se mixtos, ja que hi trobam elements comuns amb els dos pobles, però també té factors que es poden observar a les urbanitzacions. Entrant a analitzar els resultats, en aquesta gran zona formada per Pòrtol, sa Cabaneta i Sant Marçal s'hi pot observar, a més de la participació més alta del municipi, un cert bipartidisme PP-MÉS, car ambdues forces, amb els candidats originaris de Pòrtol, hi concentren vora el 70% dels vots. En aquest sentit, el PP hi recull percentatges entre el 35,7 i el 39,6%, mentre que MÉS suma els millors resultats al municipi amb el 33,2% a Pòrtol i el 32,6% a sa Cabaneta. En el cas de la urbanització de Sant Marçal, el percentatge del 24,1% és lleugerament inferior pel que s'ha comentat abans del comportament mixt d'aquest col·legi electoral, però igualment representa el tercer mi-

Taula 2. Resultats electorals a Marratxí per zona.

ZONA	CENS	PARTICIPACIÓ	RESULTATS
Pòrtol, Sa Cabaneta i Sant Marçal	5.705 (21,2 %)	68,8 %	PP: 38 % MÉS: 31,4 % PSOE: 9,9 % IDMA-PI: 9,1 % Som-Guanyem: 8 %
Urbanitzacions	12.024 (44,6%)	62,3 %	PP: 36,6 % PSOE: 19,2 % MÉS: 18,4 % Som-Guanyem: 12,5 % IDMA-PI: 6,3 %
Pla de na Tesa i Pont d'Inca	4.623 (17,1 %)	61,1%	PP: 30,9 % PSOE: 23,3 % MÉS: 19,1 % Som-Guanyem: 12,6 % IDMA-PI: 8,9 %
Sa Cabana i Cas Capità	4.619 (17,1 %)	59,8 %	PP: 27,8 % PSOE: 25,5 % Som-Guanyem: 16,1 % MÉS: 13,8 % IDMA-PI: 10,2 %
TOTAL	26.971	63,0 %	PP: 34,5 % MÉS: 20,8 % PSOE: 18,7 % Som-Guanyem: 12,1 % IDMA-PI: 8,0 %

Elaboració pròpia a partir dels resultats electorals. La zona Urbanitzacions inclou els següents nuclis: es Figuerà, sa Vinya de Son Verí, es Caülls, Son Ramonell, es Garrovers, Son Daviu, sa Planera, Son Macià-Nova Cabana, es Pont d'Inca Nou, Cas Miot, Can Carbonell i ses Cases Noves, a més d'altres petites urbanitzacions incloses en aquests nuclis.

llor percentatge de MÉS en tot Marratxí. Per la seva banda, el PSOE, amb percentatges entre el 8,6 i l'11,5% i Som-Guanyem, entre el 5,7% a Pòrtol i l'11,4% a Sant Marçal, obtenen en aquestes zones els seus registres més baixos, mentre que els IDMA-PI, amb candidata també de Pòrtol, aconseguen percentatges que van des del 10,5% en aquest poble fins al 7% a sa Cabaneta.

Urbanitzacions (12.024 censats, 44,6% del total). Representaria la zona més gran de tot Marratxí amb un 44,6% dels censats, inclosos els nuclis des Figuerà, sa Vinya de Son Verí, es Caülls, Son Ramonell, es Garrovers, Son Daviu, sa Planera, Son Macià-Nova Cabana, Pont d'Inca Nou, Cas Miot, Can Carbonell i ses Cases Noves. En aquesta zona el PP obté percentatges entre el 35 i el 40% (destaca l'excepció des Garrovers amb un 33,7%); es Figuerà és el nucli de Marratxí amb més suport al partit conservador, amb un 40,7%. En aquesta zona, MÉS i PSOE s'alternen la segona posició segons el nucli, amb percentatges que van del 16,5 al 21% dels vots. Som-Guanyem hi obté de mitjana un 12,5% dels vots, amb el millor percentatge als Garrovers (18,41%, el millor del municipi per a la formació) i més baixos a ses Cases Noves i Cas Miot, on es queda amb un 9% dels sufragis. Finalment, els IDMA-PI hi treuen els seus pitjors percentatges, al voltant del 6%.

Pla de na Tesa – Pont d'Inca (4623 censats, 17,1% del total). Aquesta zona representa el 17,1% dels censats a Marratxí i inclou els nuclis històrics del Pla de na Tesa i del Pont d'Inca (col·legi electoral de l'Escola Vella) i, a més, inclou el col·legi electoral de la Salle, ubicat també al Pont d'Inca, que representaria, de manera anàloga al col·legi de la urbanització de Sant Marçal, un comportament electo-

ral mixt. Tradicionalment, el Pont d'Inca i el Pla de na Tesa han presentat resultats electorals molt diferents, a causa sobretot de la forta implantació dels Independents de Marratxí al Pont d'Inca. En aquests comicis, però, aquest predomini s'ha esvaït, cosa que ha tingut com a conseqüència l'observació d'un comportament electoral similar en ambdós nuclis. Analitzant els resultats, observam que el PP obté un 29% dels vots al Pont d'Inca antic i un 33% al Pla de na Tesa, mentre que MÉS és la segona força al Pont d'Inca antic amb el 21% dels vots, seguit de prop pel PSOE amb un 20,3%. Aquests rols s'alteren en el cas del Pla de na Tesa, on el PSOE, amb el candidat pladenateser Miquel Cabot, hi obté un 23,8% i MÉS és la tercera força amb el 19,8%. Som-Guanyem, per la seva banda, obté percentatges en aquesta zona entre el 13,65 i el 10,6%, mentre que els IDMA-PI aconseguixen el 8% al Pla de na Tesa i el 10,16% al Pont d'Inca antic, tot perdent el tradicional predomini que la formació tenia al nucli històric. Pel que fa al col·legi de la Salle, el PP hi obté un 27,9%, el PSOE un 24,9%, Som-Guanyem el 16,25%, MÉS un 15,63% i els IDMA-PI un 9,44%. Aquests resultats, com es podrà veure, presenten més similituds amb la zona següent.

Sa Cabana – Cas Capità (4.619 censats, 17,1%). Aquesta zona que representa un 17,1% dels censats de Marratxí inclouria els nuclis no contigus de sa Cabana (amb el col·legi electoral d'Es Liceu) i Cas Capità, on també voten els veïnats de Son Ametler. És la zona amb més baixa participació electoral, per la qual cosa el percentatge respecte del total de votants efectius es redueix al 16,2%. En aquests nuclis el PP hi obté els percentatges més baixos, amb un 27,8% dels vots, mentre que el PSOE hi recull els millors resultats: guanya a Cas Capità amb el 29,4% dels vots i aconseguix el 24,2% a sa Cabana. En aquesta zona, Som-Guanyem ocupa la tercera posició, amb percentatges al voltant del 16%, mentre que MÉS és la quarta força, amb el 12,31% a Cas Capità (el més baix de tot el municipi) i el 14,3% a sa Cabana. Els IDMA-PI, per la seva banda, obtenen un 11,5% a sa Cabana (un dels feus històrics dels Independents), mentre que a Cas Capità es queden amb un modest 5,85%.

Anàlisi dels resultats per partits

MÉS per Marratxí. La formació liderada per Joan Francesc Canyelles passa de 1.706 vots, el 2011, a 3.473, el 2015. Va consolidar els seus feus tradicionals de Pòrtol i sa Cabaneta i se situà en aquests nuclis a molt poca distància del PP, amb percentatges per sobre del 30% de vot, mentre que es va col·locar en segona posició en diverses urbanitzacions com es Garrovers, es Figueral, ses Cases Noves i al nucli històric del Pont d'Inca, amb percentatges al voltant del 20%. A més a més, va quedar en tercera posició, amb percentatges al voltant del 18%, i a molt poca distància del PSOE, a les urbanitzacions de Son Macià-Nova Cabana, es Pont d'Inca Nou, Cas Miot, Son Ramonell i es Caülls, a més del nucli històric del Pla de na Tesa. Pel que fa a Cas Capità i sa Cabana, MÉS obté la quarta posició, amb percentatges al voltant del 13%.

En tots els nuclis de població de Marratxí, MÉS experimenta un creixement important, tot continuant amb la tasca de penetració que havia començat l'any 2011, any en el qual es pot dir que la formació deixà enrere el concepte de presència quasi testimonial a les urbanitzacions i a sa Cabana i Cas Capità. En la mitjana del municipi MÉS dobla el percentatge i passa del 10,61 al 20,76% del total de vots. Als nuclis de Pòrtol, sa Cabaneta i Sant Marçal puja un 13,1%, mentre que a les urbanitzacions passa del 8% dels vots l'any 2011 al 18,8% el 2015. Als nuclis del Pla de na Tesa, es Pont d'Inca, sa Cabana i Cas Capità els creixements són de l'ordre del 8% i se situa al voltant del 20% dels vots al Pla de na Tesa i es Pont d'Inca i del 14% a sa Cabana i Cas Capità.

PSOE. El PSOE de Marratxí va mantenir lleugerament a l'alça el percentatge de vots de l'any 2011 i passa de 2.732 (17,5%) a 3.134 sufragis (18,7%). Experimenta una pujada important als nuclis del Pont d'Inca i al Pla de na Tesa, on passa del 16,5 al 23,7%, i es recupera també als seus feus tradi-

onals de sa Cabana i Cas Capità, on augmenta tres punts. Manté un percentatge similar de suports a les urbanitzacions, però pateix una baixada de 3 punts percentuals als nuclis històrics de Pòrtol, sa Cabaneta i a la urbanització de Sant Marçal, un lloc on ja havia tret un percentatge modest l'any 2011, i es queda amb un 9,9% en aquesta zona. En altres paraules, la recuperació socialista al Pla de na Tesa, es Pont d'Inca, sa Cabana i Cas Capità es veu moderada per l'estancament a les urbanitzacions i per la baixada a la zona de Pòrtol, sa Cabaneta i Sant Marçal.

Som-Guanyem. La formació treu 2.017 vots, que suposen el 12,6%. Té uns percentatges millors respecte de la seva mitjana a les urbanitzacions i als nuclis de sa Cabana, Cas Capità i es Garrovers, on se situa en tercera posició amb percentatges superiors al 16% dels vots, mentre que rep un menor percentatge als nuclis de Pòrtol, on obté només el 5,63% dels sufragis, sa Cabaneta, ses Cases Noves o Cas Miot, on no arriba al 10%. Es tracta d'una formació nova que entra amb força a l'Ajuntament de Marratxí, per la qual cosa no és possible establir comparacions amb les eleccions de l'any 2011.

Així, es pot observar que les tres forces progressistes que formaren el govern sumaren un total de 8.624 vots (el 51,6% del total), fet que els reportaren 12 regidors dels 21 que formen el consistori marratxiner. A l'oposició restaren els 8 regidors del PP i la regidora dels IDMA-PI.

PP. En el conjunt de Marratxí passa de 7.757 (48,8%) a 5.777 vots (34,5%). El percentatge de vot als diferents nuclis va del 40% de vots en nuclis com es Figuerà a un 27,5% a sa Cabana. Aquesta baixada, però, no és homogènia en tots els nuclis. Així, seguint la distinció feta entre les diferents zones de comportament electoral, es pot observar que aquest descens és més acusat a les urbanitzacions, on la formació conservadora baixa un 17,1% (del 53,4 al 36,3%) i a sa Cabana i Cas Capità, on passa del 43,8 al 27,6%. En aquest aspecte, és notable remarcar que la baixada del PP és més feble als nuclis històrics de Pòrtol, sa Cabaneta, Sant Marçal, on perd només 7,7 punts i al Pont d'Inca i al Pla de na Tesa, on es deixa un 11,5%. En altres paraules, el PP, tot i patir una baixada generalitzada en tot el municipi, resisteix millor als nuclis històrics i és a les urbanitzacions i als nuclis de sa Cabana i Cas Capità on el descens és molt més acusat.

IDMA-El PI. L'any 2011 els Independents de Marratxí, amb l'exbatle Miquel Bestard, obtingueren 1.662 vots (10,63% del total de sufragis). Les forces que més tard formarien el PI, això és, CxI i la Lliga Regionalista, obtingueren en aquelles eleccions 422 i 198 vots, respectivament, sense arribar al 5% necessari per entrar al consistori. En total, per tant, les forces que actualment conformen els Independents-PI obtingueren fa quatre anys 2.282 vots (un 14% del percentatge total). Després de les eleccions locals de 2015, però, la formació IDMA-PI té només 1.334 vots, fet que suposa un 8% del total de sufragis. La seva pèrdua de vots és generalitzada en tot el municipi, però és especialment important al Pont d'Inca i sa Cabana, els dos feus històrics dels Independents, on s'hi deixen més de 10 punts percentuals en el total de vots. Obtenen uns percentatges superiors al 10% als nuclis del Pont d'Inca, sa Cabana i Pòrtol, d'on és originària la candidata, mentre que a les urbanitzacions obtenen percentatges al voltant del 6%, tot registrant el seu pitjor percentatge als Garrovers amb un 4,42%.

Conclusions

Les eleccions municipals de 2015 de Marratxí suposen un canvi de paradigma al mapa electoral del municipi. En una tendència que comença a expressar-se en les eleccions europees de 2014, el tradicional bipartidisme de PP i PSOE pateix una forta baixada, especialment a causa del descens dels populars, que passen del 48,2% dels sufragis al 34,5% i de 13 a 8 regidors, mentre que els

socialistes mantenen, per bé que augmentant lleugerament el nombre de sufragis, el resultat de 2011, obtenen un 18,7% i conserven els 4 regidors. La novetat, però, ve donada per la forta pujada de MÉS per Marratxí, que dobla els resultats (del 10,6 al 20,7%) i es col·loca en segona posició amb 5 regidors, i per l'entrada de Som-Guanyem al consistori amb 3 regidors i el 12,1% del total de vots. Destaca també la baixada dels IDMA-PI, una força que havia ocupat la batlia de Marratxí durant la dècada dels noranta i entre 2002 i 2005, quan pactà amb els socialistes i els populars. Actualment, amb el 8% dels sufragis, la formació es queda només amb una regidora. D'aquesta manera, el mapa electoral de Marratxí queda configurat per una majoria absoluta de les forces progressistes, gràcies a la pujada de MÉS per Marratxí i Som-Guanyem, que provoca un canvi del govern i també una absoluta reconfiguració del mapa electoral municipal.

Si bé trobam actualment cinc forces representades al consistori i, per tant, amb un augment de la fragmentació, es pot considerar que s'ha simplificat el mapa electoral pel que fa al nombre de candidatures presentades. Així, si el 2011 es presentaren onze llistes a les eleccions municipals, set de les quals no obtingueren representació, en aquesta ocasió el nombre de candidatures s'ha reduït a sis, cinc de les quals han obtingut representació, mentre que només UPyD, amb un 3,5% dels vots, n'ha quedat fora.

Pel que fa als resultats, es poden establir quatre grans zones a Marratxí amb un comportament electoral similar, no necessàriament contigües geogràficament. La primera representaria el 21,2% del cens i correspondria als nuclis de Pòrtol, sa Cabaneta i la urbanització de Sant Marçal, on PP i MÉS obtenen més d'un 30% de vot cada un i la resta de formacions no arriba al 10%. La segona zona seria la més gran demogràficament, car equivaldria al 44,6% del cens, i correspondria a les urbanitzacions des Figueral, sa Vinya de Son Verí, es Caülls, Son Ramonell, es Garrovers, Son Daviu, sa Planera, Son Macià-Nova Cabana, es Pont d'Inca Nou, Cas Miot, Can Carbonell i ses Cases Noves. Aquí el PP obté la victòria amb prop del 36% dels vots, mentre que MÉS i PSOE es disputen la segona plaça amb el 16-20% dels vots cada un, depenent del nucli. La tercera zona, més petita demogràficament, representaria el 17,1% del cens i correspondria als nuclis del Pont d'Inca i el Pla de na Tesa, que en aquestes eleccions presenten comportaments electorals similars. El PP hi obté un 30% dels vots i MÉS és segon al Pont d'Inca antic amb un 20%. El PSOE aconseguix la segona posició al Pla de na Tesa amb el 23,8%. Finalment, els nuclis de sa Cabana i Cas Capità, amb un 17,1% del cens, representarien la darrera zona electoral de Marratxí. En aquest cas el PP es queda amb el 27% dels vots, seguit de prop pel PSOE, mentre que Som-Guanyem és tercer i MÉS, quart, amb un 14% dels vots.

Si fem l'anàlisi per partits, es pot establir que totes les formacions polítiques de Marratxí presenten uns percentatges diferents segons el nucli del municipi. Així, mentre que el PP suma fins al 40% de vots en nuclis com es Figueral, obté només un 27,5% a sa Cabana. En el cas de les formacions progressistes, MÉS i el PSOE es troben en situació d'empat tècnic a les urbanitzacions i al Pont d'Inca i es Pla de na Tesa, i són segona i tercera posició a molt poca distància, depenent del nucli de població. L'enorme distància que MÉS obté als nuclis de Pòrtol, sa Cabaneta i Sant Marçal, però, li permet consolidar la segona posició al municipi per sobre dels socialistes, que no poden compensar aquest desavantatge amb els bons resultats als seus feus de sa Cabana i Cas Capità. Per altra banda, Som-Guanyem té uns percentatges millors a les urbanitzacions i als nuclis de sa Cabana i Cas Capità, mentre que rep un menor percentatge de vot als nuclis de Pòrtol, sa Cabaneta i es Pla de na Tesa. D'altra banda, els IDMA-PI treuen uns millors percentatges als nuclis històrics de Pòrtol, Pla de na Tesa, es Pont d'Inca i sa Cabana, si bé han perdut el tradicional domini electoral que presentaven en aquests dos darrers nuclis.

Taula 3. Resultats de les municipals de 2015 a Marratxí per col·legi electoral.

NUCLI	Cens	Vots	%Part.	Blancs Nuls	PP	MÉS	PSOE	SOM-G	ID-PI	UPyD	%CENS VOTS VÀLIDS	%TOTAL VOTANTS
Pòrtol	2.643	1.911	72,30%	21	27	747 39,65%	625 33,17%	162 8,60%	106 5,63%	198 10,51%	1884 9,80%	11,24%
Sa Cabaneta	2.028	1.327	65,43%	22	18	467 35,68%	427 32,62%	141 10,77%	128 9,78%	91 6,95%	1309 7,52%	7,80%
Sant Marçal	1.034	686	66,34%	19	10	257 38,02%	163 24,11%	78 11,54%	77 11,39%	61 9,02%	676 3,83%	4,03%
Figueral- Vinya de Son Verí	1.397	909	65,07%	18	11	365 40,65%	158 17,59%	153 17,04%	114 12,69%	71 7,91%	898 5,18%	5,35%
Pont d'Inca (històric)	1.110	642	57,84%	13	12	184 29,21%	132 20,95%	128 20,32%	86 13,65%	64 10,16%	630 4,12%	3,78%
Pla de na Tesa	2.339	1.525	65,20%	32	28	492 32,87%	296 19,77%	356 23,78%	158 10,55%	121 8,08%	1497 8,67%	8,97%
Sa Cabana	3.467	2.103	60,66%	50	33	571 27,58%	296 14,30%	502 24,25%	326 15,75%	238 11,50%	2070 12,85%	12,37%
Son Ramonell	2.753	1.594	57,90%	52	20	548 34,84%	305 19,39%	307 19,52%	204 12,97%	88 5,59%	1573 10,21%	9,37%
Son Macià- Nova Cabana	1.893	1.253	66,19%	42	17	434 35,11%	229 18,53%	256 20,71%	148 11,97%	73 5,91%	1236 7,02%	7,37%
Cas Capità	1.152	658	57,12%	13	8	184 28,31%	80 12,31%	191 29,38%	112 17,23%	38 5,85%	650 4,27%	3,87%
Els Garrovers	1.218	704	57,80%	22	25	229 33,73%	130 19,15%	112 16,49%	125 18,41%	30 4,42%	679 4,52%	4,14%
Pont d'Inca Nou- Can Carbonell	2.196	1.363	62,07%	36	24	489 36,52%	223 16,65%	280 20,91%	174 12,99%	85 6,35%	1339 6,01%	8,02%
Ses Cases Noves	1.620	1.047	64,63%	38	22	404 39,41%	192 18,73%	178 17,37%	93 9,07%	76 7,41%	1025 3,51%	6,16%
Cas Mliot	947	625	66,00%	22	10	226 36,75%	116 18,86%	129 20,98%	61 9,92%	39 6,34%	615 4,35%	3,68%
Pont d'Inca (La Salle)	1.174	656	55,88%	9	10	180 27,86%	101 15,63%	161 24,92%	105 16,25%	61 9,44%	646 4,35%	3,86%
TOTAL	26.971	17.003	63,04%	409	275	5.777 34,54%	3.473 20,76%	3.134 18,74%	2.017 12,06%	1.334 7,98%	16727	

Elaboració pròpia a partir de dades electorals

Taula 4. Resultats electorals a les municipals de 2015 a Marratxí per grans zones de vot.

-La zona urbanitzacions inclou els nuclis de: es Figuerà, sa Vinya de Son Verí, Els Caülls, Son Ramonell, Els Garrovers, Son Daviu, sa Planera, Son Macià-Nova Cabana, es Pont d'Inca Nou, Cas Miot, Can Carbonell i ses Cases Noves, a més d'altres petites urbanitzacions incloses en aquests nuclis.
-Es comparen els resultats d'IDMA-PI el 2015 amb la suma de vots el 2011 dels Independents, CxI i Lliga Regionalista.
-Es comparen els resultats de Som-Guanyem el 2015 amb els vots d'IU el 2011.

2011 GRANS ZONES	Cens	Vots	%Part.	Blancs Nuls	PP	MÉS	PSOE	IU	IDMA (+ CxI + Lliga)	UPyD	Altres	%CENS	%TOTAL VOTANTS
Pòrtol-Sa Cabaneta-Sant Marçal	5.316	3.758	70,69%	81	1.672	669	473	55	518	56	133	20,73%	22,99%
Urbanitzacions	11.500	7.264	63,17%	176	3.880	605	1.283	189	673	186	113	44,84%	44,44%
Pont d'Inca-Pla de na Tesa	4.399	2.743	62,36%	57	1.077	265	419	71	554	59	42	17,15%	16,78%
Sa Cabana-Cas Capità	4.431	2.618	59,08%	76	1.128	167	557	82	465	62	38	17,28%	16,02%
TOTAL	25.646	16.345	63,73%	390	7.757	1.706	2.732	397	2.210	363	326		
					48,84%	10,74%	17,20%	2,50%	13,92%	2,29%	2,05%		
2015 GRANS ZONES	Cens	Vots	%Part.	Blancs Nuls	PP	MÉS	PSOE	SOM-G	IDMA-PI	UPyD		%CENS	%TOTAL VOTANTS
Pòrtol-Sa Cabaneta-Sant Marçal	5.705	3.924	68,78%	62	1.471	1.215	381	311	350	79		21,15%	23,08%
Urbanitzacions	12.024	7.495	62,33%	230	2.695	1.353	1.415	919	462	291		44,58%	44,08%
Pont d'Inca-Pla de na Tesa	4.623	2.823	61,06%	54	856	529	645	349	246	94		17,14%	16,60%
Sa Cabana-Cas Capità	4.619	2.761	59,77%	63	755	376	693	438	276	119		17,13%	16,24%
TOTAL	2.6971	17.003	63,04%	409	5.777	3.473	3.134	2.017	1.334	583			
					34,54%	20,76%	18,74%	12,06%	7,98%	3,49%			
DIFERÈNCIES GRANS ZONES	Cens	Vots	%Part.	Blancs Nuls	PP	MÉS	PSOE	SOM-G	IDMA-PI	UPyD			
Pòrtol-Sa Cabaneta-Sant Marçal	389	166	-1,91%	-19	-201	546	-92	256	-168	23			
Urbanitzacions	524	231	-0,83%	54	-1.185	748	132	730	-211	105			
Pont d'Inca-Pla de na Tesa	224	80	-1,29%	-3	-221	264	226	278	-308	35			
Sa Cabana-Cas Capità	188	143	0,70%	-13	-373	209	136	356	-189	57			
TOTAL	1.325	658	-0,0069	19	-1.980	1.767	402	1.620	-876	220			
					-14,31%	10,02%	1,53%	9,56%	-5,94%	1,20%			

Elaboració pròpia a partir de dades electorals

El projecte de la casa de la vila de Marratxí (1815-1816). Dos plànols i un debat territorial

Antoni Ginard i Bujosa i Andreu Ramis i Puig-gròs

Introducció

Sembla una obvietat afirmar que tots els pobles tenen les seves característiques i les seves especificitats. Entre els municipis de Mallorca, el de Marratxí té les seves particularitats. L'objectiu és «pensar» Marratxí per tal de subratllar algunes de les singularitats que li són pròpies. Aportar una visió general requereix un criteri selectiu —encara que sigui molt personal— que té el perill d'oblidar altres aspectes. Es tracta de plantejar la reflexió, de proposar qüestions, centrades en elements que es considerin diferenciadors, encara que no s'esgotin totes les opcions. No és possible aprofundir els diferents temes. Cada un requeriria una anàlisi de detall. Sí que és factible apuntar aspectes concrets i assenyalar possibles temes d'estudi, sobretot els relatius a l'estructura i l'organització del territori, la seva evolució i la del col·lectiu humà del municipi.

Una característica del territori fins a èpoques molt recents és la pervivència de les propietats grans i la formació de diverses agrupacions disperses de poblament, sense arribar a constituir un nucli important de poblament concentrat. Una herència del passat agrari que s'ha mantingut fins al recent procés d'urbanització. Aquest treball no només és útil per encetar una reflexió sobre temes més o menys coneguts, sinó que ens ofereix l'oportunitat de difondre el contingut d'un expedient sobre la construcció de la casa de la vila (ARM, AA XVI/1652). L'expedient, de 1815-1816, fa explícit un debat territorial que afecta el municipi de Marratxí, amb la incorporació d'un mapa del terme i d'una planimetria de la vella i de la nova casa de la vila (les descripcions s'adjunten a l'apèndix).

Ubicació del terme municipal

El dibuix i el disseny del perímetre del terme municipal —marcat pel traçat del curs del torrent Gros, per la carena de Pòrtol, per la baixada de Puntiró—, juntament amb la seva localització —als extrems de la conca de Palma—, ja aporten alguns arguments per a la reflexió. Els 50,36 km² del terme de Marratxí se situen de ple dins el quasi «hemicicle» que forma el terme del municipi de

Palma, com si fos una falca —gairebé un enclavament— dins el radi de l'àrea d'influència directa de la ciutat. És molt probable que aquesta ubicació també ha de contribuir a explicar l'evolució de Marratxí i la seva inclusió recent dins l'àrea urbana de Palma.

Durant segles, com a mínim fins a la primera meitat del segle XIX, Marratxí ens apareix com un territori enclavat entre els termes de Ciutat, Bunyola i Santa Maria, que es configura com una extensa àrea rural interior —allunyada de la costa— i sotmesa a una jurisdicció específica. Aquests aspectes també ajuden a entendre la personalitat històrica i el caràcter de Marratxí, sobretot si es compara amb altres municipis de Mallorca.

Una herència medieval

Els efectes derivats de la conquesta de Mallorca (1229) i la seva incorporació al sistema feudal i al món de la cristiandat aporten aspectes històrics essencials. El primer, la concessió de les terres de Marratxí al bisbe de Barcelona. El segon, l'antiguitat de la parròquia de Santa Maria de Marratxí, documentada el 14 d'abril de 1248, entre les esglésies de la part forana de Mallorca, a la butlla *Cum a nobis petitur* del papa Innocenci IV. El tercer, la inclusió de Marratxí a les terres del Pariatge (1323); les cinc viles subjectes a la jurisdicció del Pariatge, entre el rei i el bisbe de Barcelona, eren Andratx, Calvià, Puigpunyent, Estellencs i Marratxí, a més del pla de Sant Jordi i la parròquia de Santa Creu de Ciutat.

Des de l'època medieval i durant l'Antic Règim, si bé és evident la personalitat de la parròquia de Marratxí, no ho és tant el concepte de vila. A diferència d'altres pobles, són menys freqüents les referències explícites a la vila o a la universitat de Marratxí. Una de les causes potser s'ha d'atribuir al predomini de la gran propietat a les terres de Marratxí, amb una població escassa —sempre vinculada a les propietats grans—, formada per un reduït nombre de petits propietaris, de missatges i jornalers. Potser el nombre d'habitants també expliqui el fet que el bisbe Antoni de Galiana, el 1369, unís temporalment la parròquia (o la rectoria) de Santa Maria de Marratxí a la de Santa Maria del Camí, una unió que durà, almenys sobre el paper, fins a 1639.

Sense negar l'evolució i els canvis durant l'edat moderna, per un ban del virrei Lluís Vic, de 14 de novembre de 1591, es disposa d'un recompte de pobladors de les parròquies de Mallorca. En pes demogràfic, Marratxí era la penúltima de les trenta-tres parròquies de la part forana. Per davall de les 261 persones comptabilitzades a Marratxí només hi ha la parròquia d'Escorca (amb 154). Els 261 pobladors (uns 5,22 habitants per km²) suposen un 0,35% del total dels 74.094 de Mallorca.

Cap a final del segle XVI, l'obra de Joan Binimelis ens ofereix una lectura paradoxal, ja que Joan Binimelis exercí de rector de Marratxí des de 1583 a 1588, raó per la qual deixà en el seu testament 10 lliures als pobres de la parròquia.

Item, dexe per amor de Deu, vull y man, ques done al reverent rector, batle y obrers de la iglesia de Marratxi deu liures moneda de Mallorca, pera que les distribuescan a pobres de dita parrochia a ells ben vist; per ço com ço stat rector de dita parrochia (LLABRÉS, 1916: 178).

Això no obstant, en el text de la història de Mallorca, Joan Binimelis no fa una descripció específica de la vila de Marratxí, així com tampoc no n'elabora cap mapa particular, cosa que sí fa amb les viles de la costa. Les escasses referències a Marratxí als mapes de Binimelis (1601) s'han de cercar al mapa de la Ciutat («Maretxí», «Pont de inca», més el curs del torrent Gros, amb un dibuix de

les forques prop del Pont d'Inca) i al mapa de l'interior de Mallorca («Marretchí») (BNE, Ms. 10.394, f. 45 i 138v).

A punt d'acabar el segle XVIII, el mapa de Mallorca patrocinat per Antoni Despuig i Dameto, format l'any 1784 i gravat l'any 1785, inclou el terme municipal, amb una imatge i un breu text explicatiu:

MARRATXÍ su parroq.^a S. MARCIAL es poblacion de 225 vecinos su cosecha principal es de azeyte, granos, almendras, vino, algarrobas, higos y ganado de toda espesie en su distrito se halla una fabrica de losa ordinaria.

La vista de la vinyeta centra la mirada en la fàbrica d'atuells de fang i en l'església de Sant Marçal; igualment, representa cases disseminades, cultius arboris —siguin oliveres, garrovers, ametlers— i la cria d'indiots. Enmig del text de la vinyeta hi ha l'escut amb els pans i els peixos. La xifra de 225 veïns —caps de família— seria indicativa que Marratxí hauria superat el milenar d'habitants, l'any 1784, però sense un nucli destacat de població concentrada. El mapa assenyalava els grups de cases a «Marratxí» [sic], a Pòrtol (amb tipografia destacada), també a la Cabaneta, a Son Ametler i a Can Buc (Pla de Son Nebot). En canvi, l'església de Sant Marçal, amb una tipografia de vila, hi apareix amb el signe de «Lugar Grande» —però no de vila parroquial—. Dins el terme, s'indiquen les possessions grans —«Casa de campo ó Predio»—; la de Son Macià, amb un oratori públic. De manera dispersa, hi ha signes d'arbres aïllats —potser «olivares»—; els signes de vinya se situen prop de Son Nicolau —sa Cabana, dins Marratxí—, de Son Alegre (on s'ha conservat el magnífic celler) i entre Son Blanc i Son Ametler.

Les Corts de Cadis i la constitució de 1812

En les circumstàncies excepcionals de l'ocupació francesa de la península Ibèrica, a causa de la guerra, en absència del rei, les corts generals i extraordinàries reunides a Cadis aprovaren una sèrie de disposicions que cal considerar. La primera, per Decret de 6 d'agost de 1811, l'abolició de les jurisdiccions senyorials, incorporades «á la Nación», en la mesura en què les terres del Patriatge se'n veren afectades. La segona, la redacció de la primera constitució política de la monarquia espanyola, que fou promulgada el 19 de març de 1812.

A pesar de la vigència efímera i de les intermitències dels períodes constitucionals,¹ és produí la creació —i l'abolició— de nous ajuntaments. La constitució dedicava un capítol específic a la figura dels ajuntaments, controlats des de la Diputació Provincial. La constitució tenia un primer període de vigència breu (19 de març de 1812 – 4 de maig de 1814), i tornava a ser vigent durant el Trienni Liberal (10 de març de 1820 – 1 d'octubre de 1823).

La formació dels nous ajuntaments constitucionals es correspon, en general, a nuclis de població que tenien un volum significatiu d'habitants i que constituïen una comunitat amb una identitat diferenciada. El criteri bàsic establert per la constitució de 1812 era la xifra de mil habitants i la necessària delimitació del terme municipal. Al cap de poc temps, el poder de l'absolutisme tallava en sec qualsevol avenç que s'hagués pogut derivar de la breu experiència dels novells ajuntaments constitucionals. Una Reial Cèdula de 30 de juliol de 1814 decretava el restabliment dels ajuntaments d'acord a la situació anterior al 18 de març de 1808 (*Gaceta de Madrid*, 106: 869-872. 2 d'agost de 1814).

¹ En la vida política del primer terç del segle XIX, la validesa i el significat de l'aplicació de la constitució de 1812 suposen més una excepció que la norma.

És evident que Marratxí era una vila amb un territori definit des de l'època medieval, segles abans de la vigència de la constitució de 1812. Això no obstant, les reformes i els nous aires de la política municipal de principis del segle XIX contribuïren, sens dubte, a plantejar i, a la llarga, a consolidar l'estructura de l'Ajuntament i de l'organització del municipi.

L'expedient de la casa de la vila (1815-1816)

La necessitat de dotar el municipi d'una casa de la vila (que, com veurem, es devia haver plantejat des de 1801), donava lloc, l'any 1815, a tot un seguit de discrepàncies que originaren un llarg expedient administratiu (ARM, AA XVI/1652), en el qual es planteja obertament el debat territorial entre els diferents llocs del terme de Marratxí, sobretot entre el nou nucli de sa Cabaneta i l'antic nucli de Marratxí.² Sense amagar una confrontació política, entre el batle i els regidors, també es fa evident el suport i la implicació popular i la participació destacada d'altres actors, com el rector de Sant Marçal.³

L'expedient, de 92 folis, té per títol: «Real Acuerdo / Año de 1815 / Expediente sobre celebrarse los Ayuntamientos en la Casa del Bayle de la villa de Marratchi / Y en el dia viene sobre si debe construirse la casa Consistorial y Carcel en la misma villa en el lugar donde se hallaba antiguamente, o si debe fabricarse en el Barrio la Cabaneta por ser lugar mas a proposito y hallarse junto a la Iglesia Parroquial. / Relator Dn. Guillermo Farrá / Bartte. Socias secret.^o»

El resum del procés se situa bàsicament entre el 15 de març de 1815 i el 15 d'octubre de 1816. El sentit de la confrontació entre el batle i els regidors és que el batle, Miquel Ramis,⁴ defensava la reforma de l'antiga casa enrunada del nucli de Marratxí, mentre que Miquel Nadal, síndic personer, i altres regidors eren favorables a la construcció d'una nova casa de la vila al nucli emergent de la Cabaneta.

El conflicte venia de lluny ja que, com veurem, el batle Jaume Frau, de Son Nebot, el 17 de juliol de 1801, ja havia sol·licitat davant l'intendent de propis i arbitris una casa consistorial nova a la Cabaneta. El lloguer d'aquesta casa s'havia decidit el 28 d'abril de 1814. A més a més, sens dubte, el clero de la parròquia de Sant Marçal era partidari d'instituir la Cabaneta com a seu de la casa de la vila.

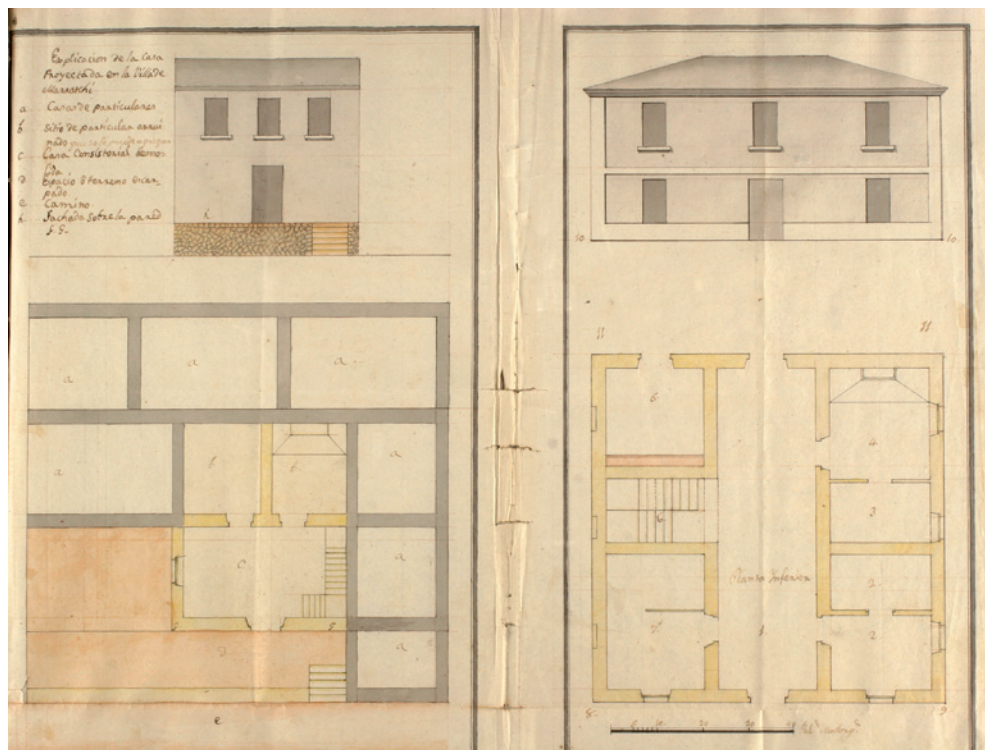
El 15 de març de 1815, el batle reial de la vila de Marratxí, Miquel Ramis, adreça la sol·licitud, «A motivo de no tener carcel ni menos lugar apto para encarcelar las personas que faltan en observar las órdenes...» (f. 1). El 28 de març, l'Ajuntament de Marratxí nomena «procurador agente que se cuyde de todos los asuntos y causas pendientes del comun de esta villa» (f. 2). El procurador, Joan Antoni Perelló i Pou,⁵ s'adreça al Real Acuerdo (organisme format pel plenari de la Reial Audiència i el capità general) per traslladar la petició del *bayle real*.

² És l'actual Marratxinet; en tot l'expedient sempre apareix Marratxí, igual que al mapa de Mallorca de 1785.

³ Som conscients de la gran amplitud de l'expedient. Òbviament, se n'ofereix un resum, però alhora hem optat per presentar la transcripció dels textos més significatius, no només pel seu interès per a la comprensió d'alguns trets propis del municipi i per la informació concreta, sinó també per donar-los a conèixer en la forma original.

⁴ Probablement és el batle anterior al 18 de març de 1808, restituit en el seu càrrec arran de la reacció absolutista de 1814.

⁵ Persona documentada com a notari, secretari de l'Audiència i escrivà major de cambra i de govern del crim de la Reial Audiència de Mallorca.

"Plànol dels projectes de casa de la vila de Marratxí, 1815. Arxiu del Regne de Mallorca".

sobre construccion de carcel en dha. Villa, y deseando el Ayuntamiento instruirse de la solicitud del Bayle y exponer sobre ella lo que entiendan conveniente al Pueblo que representan y teniendo acordado la construccion de este edificio en otra parte mas conveniente al vecindario, como también la casa consistorial, quedando además señalado donde deven construirse por el M.Y.S. Presidente de caudales comunes... (f. 3-3v).

Dia 9 d'abril, el síndic personer de Marratxí, Miquel Nadal, compareix davant el secretari del Real Acuerdo per protestar dels possibles danys i perjudicis de la proposta del batle (f. [4]). El 13 d'abril, Miquel Nadal, exposa que l'Ajuntament no té casa pròpia, que va de lloguer, però que tampoc no usen la seu vella, ja que d'ençà que hi ha aquest batle només s'hi han reunit tres vegades «porque las otras veces que han tenido que celebrarlo lo han executado en el lugar donde se ha antojado al Bayle»; per això demana una reunió a la casa de la vila que tenien llogada per tractar temes d'interès, però el batle no accepta la reunió a la casa de la vila i per aquesta causa el síndic personer reclama danys i perjudicis «que pueden seguirse al Publico por falta de Ayuntamientos». Segueix l'informe del síndic personer:

La casa consistorial es el lugar donde han de estar los papeles de la Universidad, las órdenes que se le comunican y es también el lugar de las cesiones, pues que

muchas veces son necesarias verse las ordenes ô antecedentes para tomar resolución y no tienen facultad el Bayle para precisar â los Vocales â ir en casa de un qualquiera para tener allí Ayuntamiento ni humillarlos â que vayan â casa del oficial su criado para celebrarlo pues puede tenerse esto por una injuria, un agravio y un abuso de jurisdicción... (f. [5]).

El mateix dia, 13 d'abril, el Real Acuerdo despatxa una «orden al Bayle de la villa de Marratchi para qe. todos los Ayuntamientos que se celebren sean precisamente en las Cassas Consistoriales destinadas al efecto» (f. 6). El 17 d'abril, el síndic personer presenta una nova queixa, atès que el batle els havia convocat a la casa del saig; els regidors no obeeïren i es reuniren a la casa de la vila (llogada), a l'hora de la convocatòria (a la sortida del sol); el batle no s'hi presentà i una hora més tard envià el saig; el batle sancionà tots el regidors i el síndic amb 10 lliures (f. 7 i seg.).

Dia 17 d'abril, el batle reial, Miquel Ramis, davant l'exigència de celebrar *Ayuntamientos* a les cases consistorials, exposa:

... este Pueblo no tiene casa propia con el destino referido, pues los Ayuntamientos siempre se havian celebrado en casa de los Bayles ô en la del secretario de Ayuntamiento^o la qe. fuese mas â propósito para ello, pues con motivo de no tener casa propia esta Universidad tengo en la mia la Arca perteneciente â ella así como la tuvieron los antecesores qe tenían casa posada dentro la población de la villa.

En tiempo de la constitución aquel Ayuntamiento pensó, determino y executó en 28 de Abril de 1814 alquilar una casa para celebrar ayuntos. qe se halla en lugar despojado dentro de una selva, tres quartos de hora distantes de la población de la villa, en la qe además de incomodar los vocales para concurrir â los ayuntos. quedarían los papeles de la villa en dicha casa muy expuestos al robo por las circunstancias mencionadas; y por tan relevantes motivos como vino la Real orden qe las cosas quedasen en el estado en qe se hallavan en el año 1808, deseoso de obedecer lo dispuesto por el Soberano he seguido el método qe se observava en aquella época de celebrar los ayuntos. dentro la población de esta villa; y como la casa qe, â expensas del Pueblo, habita el oficial sache tiene un quarto ô sala capaz para celebrarse los ayuntos. de lo qe se cuyda dho. oficial sache como se acostumbra a diferentes villas havia pensado que en él se celebrasen, pues el oficial sache tiene la habitación en los quartos baxos como en todas las demás villas se acostumbra, y no por esto los Regidores tienen â menos de acudir en ellas para celebrar cabildos, ni fue mi animo ajar con esto â los Regidores y demás vocales del Aynt^o... (f. 11).

En conseqüència, el batle proposa que es pugui continuar usant la casa del saig i ofereix reconstruir la casa de Marratxí, «al entretanto qe se puede redificar la Casa consistorial que tiene este Pueblo arruinada hace como veinte años, la que me obligo â radificar inmediatamente â mis costas propias, solamente que me den cien libras de los fondos de esta villa» (f. 11).

El 20 d'abril, el Real Acuerdo resol que se celebrin les sessions a la casa del batle, que es retirin les sancions als regidors i que l'Ajuntament informi sobre el cost de reedificar la casa que ofereix el batle i sobre els avantatges resultants de fabricar la casa consistorial a la Cabaneta i quin seria l'import (f. 12). La comunicació oficial de la resolució és del 24 d'abril (f. 15).

Dia 28 d'abril, s'incorpora a l'expedient l'informe del «cura párroco Dr. Dn. Pedro Crespi Pro», amb la inclusió d'un mapa manuscrit del terme de Marratxí:

Certifico como los vecinos del Barrio de Marretxi en los días de precepto concurren poco â la Parroquial Iglesia de esta Villa â oyr Misa, y los Divinos Oficios; pues los mas de ellos en los días Festivos van â la Villa de Sta. Maria, porque hay poca diferencia de la distancia, y el camino para ir a Sta Maria es mucho mejor, respecto que el que hay para venir â esta Parroquia, en el Ynvierno es quasi intransitable entendiendo por lo mismo ser mas conveniente procurar el aumento en la Cabaneta por ser la población mas inmediata â la Iglesia, pues de este modo se prosperará el bien publico de la Villa, y habrá mas concurrencia â los Divinos oficios, Funciones sagradas, y a la enseñanza de la Doctrina Christiana que se dá tres veces la semana de orden de S. Magd. y de consecuencia se aumentará la Devocion y la educación christiana (f. 20).

Les dades aportades pel rector no sols tenen valor perquè manifesten la seva posició favorable a la Cabaneta, propera a l'església de Sant Marçal i més allunyada de l'església parroquial de Santa Maria, sinó també perquè el rector reforça els seus arguments mitjançant la presentació d'un mapa que mostra l'estat de la vila de Marratxí i que esdevé un element de prova central en tot el procés. L'autoria del plànol es atribuïble al mateix rector.

Dia 29 d'abril, se celebra sessió de l'ajuntament («Miguel Ramis, Bayle Real; Dn. Juan Pizá, Dn. Pedro Capó; Dn. Vicente Roselló; y Dn. Franco. Palou, regidores y Dn. Miguel Nadal Sindico personero»). Avaluen els costos de reedificar la casa oferta pel batle i els avantatges de construir la casa consistorial de nova planta a la Cabaneta i el seu cost. El regidor Vicenç Rosselló informa que reedificar la casa enrunada costaria 250 lliures («la que ofreció el Bayle redificar dándole cien libras de los fondos»), mentre que edificar a la Cabaneta apujaria 400 lliures; una quantitat que han de ratificar dos perits. El regidor Francesc Palou proposa que el Maestro Mayor de Albañiles de Palma «pasase â esta villa â fin de avaluar las casas de qe se trata»; són de la mateixa opinió Pere Capó, Joan Pisà i el síndic Miquel Nadal (f. 16).

A causa de la disparitat d'opinions, el 30 d'abril, el batle Miquel Ramis posa de manifest la seva oposició i exposa:

El coste de la reidificacion de dha. casa es mas propio qe se fase por uno ó dos Maestros Albañiles del Campo qe no por el mayor de obras de Palma, parce. regularmente, las obras en la parte forense se hacen con mucho menor gasto qe las de Palma, en el edificio qe desde tiempos antiguos servia de Casa consistorial, hay algunas paredes porque se puede servirse para continuar la obra y de consecuencia ha de ser menos la expensa de fabricar la casa en la Cabenete, lo considero de mucho perjuicio pues distando este paraje la Cabenete unos tres quartos de hora de la Villa, seria muy incomodado para los vocales tener qe acudir alli a celebrar los Ayuntos. a demás la Cabenete esta circuida de selva y distando las casas qe hay allí unos noventa ó mas pasos entre si, seria exponer los papeles en dexarlos en una Casa en despoblado; y sobre todo en la Cabenete debería fabricarse toda la casa desde los simientos; reidificando la qe hay en la villa podrían servir toda la obra antigua... (f. 17).

El debat sobre la construcció i la ubicació de les cases consistorials deriva a considerar, al mateix temps, la qüestió de la particular estructura del territori municipal, la població i la seva mobilitat. El síndic personer, tot cercant aliats, demana que «el cura párroco certifique la asistencia qe hacen â la iglesia y divinos oficios los Vecinos el barrio de Marratxí y donde concurren con mas frecuencia» (f. 19).

El 3 de maig, Rafel Jaume i Miquel Nadal reforcen els seus arguments mitjançant una certificació amb el suport popular,

como los labradores vecinos de esta misma villa y moradores en los Barrios qe seguidamente se expreseran, se ofrecen transportar de balde todo el pertrecho necesario para la construcción de la casa de la Villa, y cárcel como es cal, hiezo, piedras, madera, etc. Si dicha casa y cárcel se fabrica en la Cabaneta por ser à su juicio el Barrio mas à propósito...

Los del Barrio de Portol: Juan Vich, Antonio Cañellas, Miquel Bestard, Juan Frau, Bartholome Vidal, Pablo Vidal, Pedro Cañellas, Antonio Cañellas, Miquel Bastard, Sabastian Serra, Pedro Mas, Juan Cañellas, Juan Bestard, Bernardo Cañellas, Andres Carrió.

Los del Barrio la Cabaneta: Miguel Nadal, Rafael Jaume, Jaume Pisà, Pedro Capo, Handres Horrach, Mateo Serra, Juan Pisà, Josef Coll, Juan Capellà, Andrez Amengual.

Los del Barrio del Pla de ne Teza: Guillermo Ferrer, Andres Munar (f. 22).

L'endemà, 4 de maig, per corroborar la proposta de construir a la Cabaneta, s'aporten més testimonis de la implicació popular, sigui o no induïda: «Pedro Antonio Nadal y Antonio Ramis, vecinos de la Villa de Marretxí», en el cas que es construeixi la casa de la vila a la Cabaneta, certifiquen que

...los siguientes Alfareros y Cantareros de esta Villa se ofrecen Fabricar de balde todas las Texas necesarias para la casa de la Villa, y cárcel, si se Fabrica en el Barrio de la Cabaneta por ser a su juicio el mas conveniente, ya por ser la población mas inmediata á la Parroquial Iglesia y ya por ser el Barrio mas comodo para concurrir á el casi todos los vecinos de este termino.

La relació de noms de gerrers i ollers és la següent: «Francisco Palou, Antonio Serra, Martin Amengual, Josef Serra, Martin Barrera, Antonio Serra, Bartholome Amengual, Juan Serra, Baltazar Amengual i Bartholome Amengual» (f. 21).

En un informe, lliurat el 8 de maig, el procurador Juan Antonio Perello i Pou relata l'estat del procés i detalla alguns aspectes molt significatius, com la salubritat, la població i la situació central de la Cabaneta:

El Bayle pretende qe sea en la poblacion llamada Marrechi, y el Ayuntamiento sostiene qe es mas conveniente hacerse en la Poblacion llamada la Cabaneta. Es de advertir que la Villa se compone de diferentes poblaciones, y la Cabaneta es la que esta en el centro del termino, y mas inmediata à la Iglesia, esta población es la qe viene en aumento pues puede decirse qe todos los años se fabrica una casa nueva con respeto à uno con otro à diferencia de la población de Marrachí donde apenas hay memoria que se haya edificado casa alguna nueva, antes si se han arruinado algunas.

Por otra parte la Poblacion de Marrachí es malsana y la de la Cabaneta es mas salubre. En aquel lugar es dificultoso encontrar terreno para fabricar casas y aumentar por este medio el vecindario por ser el terreno de particulares y seria perjudicial porque las tierras de allí son las mas gruesas ó de mejor calidad à diferencia de

la Cabaneta cuias tierras son comunes ó propias de la Universidad y es muy fácil componerse un pueblo de planta con buenas calles buena plaza, etc. Como así y con este objeto y mira se han dado diez solares y demarcados unos quarenta.

El lugar de Marrachí esta â una extremidad del termino y â la parte de la Villa de Sta. Maria con lo qual se vé que los vecinos de las otras poblaciones no van allí si no por presion a diferencia de la Cabaneta que esta en el centro como se ha dicho, y tienen que pasar por ella los del lugar de Portol tanto para ir â la Iglesia como para venir â esta capital é igualmente para cultivar sus tierras de lo qual se comprende quan ventajoso es â la Universidad construir la cárcel en la Cabaneta, como también la casa de la Villa, la casa Concistorial, la Curia y habitación del oficial sache qe carese el Ayuntamiento.

Esta reflexión es otro motivo para hacerse el edificio en la Cabaneta y no en Marrachí (f. 23-26v).

L'argumentari pretén justificar l'edificació de la nova casa de la vila a la Cabaneta, ja que l'opció que defensa el batle és la casa de Marratxí que s'usava antigament i que es va abandonar per inútil; només té 30 pams de llarg per 22 d'ample, és insuficient i no es pot eixamplar; a Marratxí, el carrer només té quatre passes d'ample i és sostingut per un marge. Per contra:

Mas en la Cabaneta y en el lugar de ella donde se pretende construir por el Ayuntamiento, y que señaló ya en años pasados el M.Y.S. Presidente de caudales comunes es un solar propio de la misma Villa en el qual se puede en un mismo edificio hacerse todas las expresadas oficinas evitando así el alquiler de 7 £ que se pagan por el oficial sache y el alquiler de la casa de la Villa y de la casa Concistorial.

En la Cabaneta puede hacerse la casa Concistorial con una plaza bastante capaz é indispensable y la sala capitular con la decencia y capacidad correspondiente ya para elección de comisarios electores, para el nombramiento de Diputados y Personero, ya para la convocación del pueblo para quintas ô sorteo yâ para otros fines â que este legítimamente convocado.

A més a més, s'hi afegeix la despesa de material: a la Cabaneta les pedres són a lloc, el transport i les teules —tot aportat pels veïns— són de franc, «solo habrá de pagarse las manos de los Maestros y el valor del hiezo, cal, madera y losas vulgo *mitjans*». Tot plegat, en un altre argument, reivindica la posició central de la Cabaneta i la proximitat de l'església parroquial de Sant Marçal:

No solo en un edificio publico debe mirarse el menos coste y la mejor capacidad, si que también el bien del común así temporal como espiritual de aquí es que todos ellos y la población principal se procura construir en el centro, porque así es menos gravosa la distancia también en el lugar de mas concurrencia y transito, porque así con un camino pueden cumplir dos objetos y poniéndose la casa Concistorial, Curias y cárcel en la Cabaneta esta más inmediata â la Iglesia por cujo medio se aumenta su concurrencia â ella y de aquí resultaría el Pueblo mas devoto y mas instruido en las cosas Santas porque la acistencia a los Divinos oficios y â las doctrinas y practicas sagradas es el medio de la instrucción y de aumentar la devoción.

Continua amb la valoració de la coincidència de l'assistència a missa amb altres ocupacions els dies festius, atès que es tracta de gent treballadora; per tant s'estalviaria la pèrdua de jornals. Front a l'opció

de Sant Marçal, per acudir als oficis religiosos a Santa Maria, el camí de Marratxí és intransitable, «por cuio motivo y por ser el mejor é igual la distancia de la Villa de Sta. Maria quasi nunca concurren á la Parroquia de su termino como asi resulta de la certificación del Cura Parroco y mapa que presento».

Quant a l'estat de la població, l'informe del procurador repassa els habitants dels nuclis del terme, tot comparant sobretot el volum d'habitants de Marratxí i de la Cabaneta:

Pues aquel se compone de 55 fuegos ó casas y la Cabaneta de 60 iendo en aumento y el otro en disminución, habiendo mas de media hora de distancia y del pueblo mas grande que es el de Portol pues se compone de 107 vecinos dista una hora si vá por el cami no Real y el de la Cabaneta únicamente dista de Portol 10 ó 12 minutos. É igual tiempo de la población del Pla de ne Theza qe se compone de 45 vecinos además del mal camino de que he hablado y deviendo siempre preferirse en los edificios públicos el lugar mas comodo y útil al vecindario. Por esto

A V.E. supcº qe teniendo por presentadas dhas. certificaciones y mapa se sirva mandar que la construcción de la casa Concistorial, cárcel y Curia se haga en la Cabaneta y lugar donde señaló el M.Y.S. Presidente de Caudales comunes de acuerdo con el Ayuntamiento ó de los vocales qe entonces lo componían por ser Justicia.

El Real Acuerdo decideix enviar el mestre major d'obres de Ciutat a visurar la casa enrunada i l'emplaçament de la Cabaneta, per fer-ne la valoració; igualment remet una ordre al «Cura párroco» perquè en doni el seu parer. El procurador fa un altre informe en què està d'acord amb la proposta del batle sobre la necessitat de presó i casa consistorial, però discrepa sobre el lloc. Es repeteixen els arguments recollits a l'informe anterior (f. 29-33v). Igualment, es repeteix l'informe del batle (rebut el 17 de maig de 1815), en el qual defensa l'opció de Marratxí pel seu cost i per l'aïllament de la Cabaneta (f. 34-35).

El 25 de juny de 1815, es coneix l'informe sol·licitat a Pedro Crespi, rector de la parròquia de Marratxí, «enterado de las copias que con la orden se me han remitido y que debuelbo, devo exponer que entiendo infundada la pretencion del Bayle». Reitera tots els arguments que s'han manejat fins al moment, però incorpora nous aspectes contra l'opció defensada pel batle, tot incidint en la dispersió dels nuclis de població:

Lo que alega el Bayle y funda en que edificándose en la Cabaneta seria incomoda á los Vocales por haver tres quartos de hora de la población de Marretxí, es de poco merito, porque supone que los vocales del Ayuntamiento han de ser precisamente de esta población y no de las otras de que se compone el Pueblo, quando no hay tal precisión antes bien es mas regular que los mas de ellos sean de las otras poblaciones, la razón es porque la Villa consta de trescientos veinte y quatro vecinos y la población de Marretxí no llega á componer una quarta parte de ellos, por lo que siguiendo regla de proporción no le corresponde una quarta parte de Vocales, y así en el caso de que dichos vocales sean todos de las otras poblaciones, lo que bien puede ser, ó al menos tres terceras partes de ellos según dicha regla, se sigue que si se fabricase la Casa Concistorial en la población de Marretxí, seria mas incomodo para estas terceras partes, tener que acudir allí á celebrar los Ayuntamientos, por distar esta población una hora de las otras, salvo de la Cabaneta que está en el centro del termino en poca diferencia y por lo mismo es mas comodo á tres terceras partes ó mas del vecindario ir á la Cabaneta que a Marretxí y así en lugar de favorecer al Bayle su refleccion se buelve contra el mismo.

Es verdad que esta población está circuida de selva, però una selva corta que de nada impide teniendo una llanura capaz para una Villa grande, estando la mas inmediata de todas â la Yglesia y â un lugar eminente por cuio motivo tiene una vista hermosa, pues desde ella se vé el mar y la Capital que no dexan de ser consideraciones de mucho peso para procurar el aumento de esta población. El Bayle se equivoca en su informe suponiendo que las casas distan entre sí unos noventa pasos, y que por esto sería dexar los papeles en despoblado si se fabricase la casa en la Cabaneta, porque mas de la mitad de las casas están unidas, esto es, unas de dos, en dos, otras de tres en tres, y algunas de sinco en cinco y las de mayor distancia la tendrán de sesenta â setenta sinco pasos en poca diferencia que conciste en el solar donde se les pueden juntar otras y según el aumento que va tomando esta población es de creer que en pocos años se les vayan juntando y formen calles, llegando de este modo â ser una Villa de muchos vecinos.

Considera l'inconvenient d'haver de començar una obra nova, tot i que en valora la compensació per al «bé públic». Acaba i conclou amb el següent argument:

Y con toda especialidad â la penúltima reflecion tocante al bien espiritual que â mi juicio quando no huviese otras razones ella sola sería bastante paraque se fabricara en dicha población [sa Cabaneta] la casa Concistorial, por haverse siempre de preferir el bien espiritual al temporal (f. 35-36v).

El dia 11 de juliol, Tomàs Abrines Beltran, mestre major d'obres de l'Ajuntament de Palma, presenta el seu informe, en el qual inclou els plànols de la planta i l'alçat de les dues opcions per a la casa de la vila (f. 37). Rebutja el projecte de reconstrucció, per insuficient i per manca d'il·luminació, per «estar circuido de casas por todas partes, terreno escarpado y distante del camino solo diez y seis palmos, cuyo espacio se necesita para desaogo y subida de la mencionada Casa, como todo se demuestra por el adjunto Plan».

En cuanto a las ventajas que me manda V.E. diga qe resultaran de fabricarse en Marratchi ó en el lugar llamado la Cabaneta digo: que fabricándose en Marratchi su coste ascenderá a unas 700 £ incluso el carpintero y herrero, y haciéndose en la Cabaneta será de 1.300 £ pero se podrá hacer una casa comoda y capaz para el fin qe se hace, y a mas tendrá la ventaja de estar mucho mas cerca de la Yglesia, y en paraje qe según el aumento que va tomando la población llegara en pocos años a ser una villa de muchos vecinos, por ser dicho paraje comuna y se pueden dar muchas porciones de tierra en emphiteusis sin hacer perjuicio; lo que no se podrá hacer en Marratchi por ser tierras buenas de particulares y no parece regulan qe tome aumento dicha villa por los motivos expresados y por estar tan lexos de la Yglesia y haber ya mayor numero de vecinos en la Cabaneta, aunque esparramados, pero es regular que con el tiempo se les vayan juntando otros y formen calles para su mayor comodidad y socorros (f. 39-39v).

La rèplica immediata (15 de juliol) es justifica amb un altre informe, fet a petició del Bayle, signat pel «Dr. en Medicina Dn. Juan Cabot, Medico conducido en la villa de Sta Maria y de Maretxi, por las urgencias y enfermedades». En referència a la salubritat de la Cabaneta, certifica que després de catorze anys de visitar malalts de la vila de Marratxí i de Pòrtol i la Cabaneta:

...he experimentado que en la población de Maretxi, no se padecen muchas enfermedades graves sino únicamente en el tienpo caloroso algunas tercianas por ser

un lugar sano â beneficio de no llegar halli ningún aire maligno; pero los Moradores del Barrio de Portol y de la Cabaneta, todos los Años padesen varias y diferentes enfermedades pues es evidente quedan inficcionados de un ayre maligno que les llega del lugar llamado el plan de San Jordi y â consecuencia de este aire, â mas de acontecerles calenturas tercianas, hay diferentes malignas y ternan [...] regularmente en dicha Poblacion varias (?) putridas lo que quasi nunca acontese en la Poblacion de Maretxi y asi en grado superior hallo, que la Poblacion de Maretxi es mucho mas sana que no los Barrios de Portol y de la Cabaneta... (f. 41-41v).

Dos dies després, el 17 de juliol, en un escrit signat pel Dr. Dn. Rafael Gacias (advocat) i pel mateix batle, Miquel Ramis, es rebaten els arguments aportats per la part contrària:

Por lo que hace al 1r punto una sola proposición echa â tierra la grande maquina del partido contrario y todas sus ideas. Marratxi es la Villa Marratxi y es la población mas antigua, en Marratxi esta la riqueza territorial por la bondad y feracidad de sus campos y dehesas, en dicha Villa se han conservado siempre las familias mas ilustres y condecoradas de antiquísimos labradores y es una de las mas antiguas de esta Ysla pues ya existía al tiempo de su conquista, habrá pues motivo ni razón para arras de su ceno la casa consistorial, la qual y el Juzgado, privándola de este modo de sus derechos, de sus preeminencias y prerrogativas y reducirla â un miserable lugareco ô villorio? Esto es lo qe intenta la quadrilla de nuevos pobladores y advenedizos de la Cabaneta que no permitirá sin duda la recta justificación del acuerdo. Veinte y cinco años sobre poco mas ô menos cuentan de antigüedad el mayor numero de casas qe se levantaron en la Cabaneta. Era y es una Selva despreciable qe adquirio la Villa de la casa del Marques de Campo franco por via de emphiteusis y habiendo escogido lo mejor de aquel terreno p^a su benphiteuticarlo lo verifíco en varias porciones de medias quarteradas y â censo de 15 s por cada porción y estos son los nuevos colonos qe sin salir de un miserable estado y teniendo precisión de ingeniarse p^a poder subsistir, intentan ambiciosamente establecer en su esteril y despreciable suelo la casa Consistorial, la cárcel y el Juzgado. Atiendase al Mapa qe ellos mismos han presentado lleno pero de equivocaciones y falsedades, y se vera qe el lugar de Portol qe es el mas numeroso, el del plá de ne tesa y el de Son Nebot qe tien un origen muy antiquísimo jamas han intentado semejante pretensión por no ser hijos expureos de su Madre Patria, como lo son los de la Cabaneta.

Tot i que accepta l'argument de la proximitat de la Cabaneta a l'església parroquial, no considera que sigui raó suficient per

...privar â la Villa de sus derechos, preeminencias y privilegios mayormente quando según el mismo Mapa en este punto de aproximación los Barrios de Son Nebot y de Portol este lo esta en igualdad y aquel con preferencia y solo el del Plá de netesa y el de dicha Cabaneta son los mas aproximados â dicha Yglesia Parroquial. En 2º lugar se supone también que la Villa de Marratxí esta al extremo de su termino; el Mapa lo demuestra pero es incierto pues hasta llegar a la línea divisoria entre dicho termino y el de Sta Maria hay una extensión de terreno de comprehension de varias posesiones y entre ellas las mas principales son Son Sureda, el Rafal y Son Mayol.

En tercer lloc, pel que fa al fet que hi hagi més assistència a la parròquia de Santa Maria, argumenta l'estat dels camins i la distància, tot rebatent les característiques que es mostren al mapa del terme.

En 4º lugar suponen, con igual falsedad y lo mismo el perito Visor que en el Barrio de la Cabaneta ay mas vecinos que en la Villa de Marratxí; para prueba de esta falsedad y de las intrigas de un partido que conserva las ideas constitucionales, y qe se levantó en aquel tiempo no necesita el Bayle de mas prueba que el hecho que presencié el mismo Sor. Presidente de este RI. Acuerdo en el dia de S. Pedro ultimo que oíó de la boca del mismo cura reconvenido por el exponente la falsedad de este asunto dando por excusa la equivocada crehencia que se hallaba.

En cinquè lloc, front a l'argument que la Cabaneta és un lloc més sa, retreu l'escrit del metge Joan Cabot del 15 de juliol. També critica, per sumptuós, el projecte de Tomàs Abrines de construir a la Cabaneta, per les instal·lacions innecessàries que desbaraten el pressupost i augmenten els costos (f. 42-45).

El 20 d'agost, el «Dr. Dn Antonio Jaume Pbro. y Vicario de la Parroquial Iglesia de la Villa de Marratxí»,⁶ a instància del síndic personer, certifica a partir del Llibre de Matrícula que a la Cabaneta hi ha 60 cases, 58 de les quals habitades per altres tantes famílies i dues de tancades; i que la població del «Barrio» de Marratxí és de 55 «vecinos ó casas», quatre de les quals estan tancades i 51 habitades per altres tantes famílies (f. 46).

En resum, mitjançant una contrarèplica llarga i extensa, el síndic personer rebut la posició del batle:

- No és una qüestió «de partidos», sinó de la recerca de «la veritat», així com ho fan el rector i els companys de l'ajuntament i el mestre d'obres, al qual el batle desqualifica «llamandolo heroicamente plantista».

- En contraposició al criteri que el lloc de Marratxí és «la Villa», afirma que sempre s'ha dit «Parroquia de Marrachí, y lo mismo sucede en la Parroquia de Escorca, y así se halla escrito en los instrumentos antiguos».

La Parroquia de la Villa de Marrachí se compone de varios Barrios, es decir del Barrio de Marrachí, Barrio de la Cabaneta, Barrio del Pla de ne Thesa, Barrio de Portol, etc. de otro modo si Marrachí fuese la Villa tendríamos una Villa sin Parroquia en términos que la Cabaneta á que llama lugareco ó Villorio tendría la Parroquia, no pudiendo menos ahora el Bayle para tenerlo todo en Marrachi que idear medios para mudarla en su Barrio.

- Sobre l'antiguitat del nucli de Marratxí:⁷

Marrachí es posterior en antigüedad al Barrio del Pla de ne Thesa y es también

⁶ És un marratxiner il·lustre. Antoni Jaume (1786-1857) Prevere. Nascut a Marratxí l'any 1786, fill d'una família pagesa. Després d'estudiar llatinitat i humanitats i el primer any de filosofia, entrà al Seminari Conciliar de Sant Pere de Palma el maig de 1801, obtenint les qualificacions d'excel·lent, fins a l'any 1809, en qualitat de becarí. El 17 de juliol de 1803, obtingué el grau de doctor a la Universitat Literària. El 25 de novembre de 1806, obté el grau de batxiller. El 4 de desembre del mateix any és mestre en arts i doctor en sagrada teologia. Durant l'estada al Seminari, el bisbe Bernat Nadal el nomenà patge seu, "costeándole los grados". Ordenat sacerdot, fou nomenat vicari de Marratxí, càrrec que exercí durant 14 anys. L'1 de juliol de 1824, fou nomenat rector del recuperat Seminari Conciliar (tancat des del gener de 1821), càrrec al qual renuncià el març de 1836. El 17 de setembre de 1827, fou nomenat Paborde de la Seu de Mallorca. Morí, als 70 anys, el 23 de febrer de 1857, essent enterrat al cementiri de Marratxí. Fou el darrer Paborde de la Seu (les pabordies foren suprimides pel Concordat de 1851). Vegeu "Ne-crologia" a Diario de Palma, núm. 2, 24 de febrer de 1857, pàg. 4; i "Biografía del Doctor D. Antonio Jaume Pro., Paborde de la Sta. Iglesia y Rector que fue del Seminario Conciliar de San Pedro de la Ciudad de Palma de Mallorca" a Diario de Palma, núm. 2, 15 d'abril de 1857, pàg. 3-4.

⁷ El nucli de les cases de la Teulera apareix ben documentat en el cadastre de Marratxí de 1685 (COLL; MASSOT, 1997).

positivo que no ha doscientos años que es población pues antes no era mas que una casa que se llamava la Taulera y otra más distante que se llamava Son Franquí, la primera se dividió en varios sucesores y se estableció porción de lo qual resultó la población que existe en el dia...

- Sobre la riquesa territorial de Marratxí, reconeix que hi ha terres bones, però no tantes i, a més, en moltes brolla l'aigua i és malsà; fins i tot, molts dels propietaris no són precisament de Marratxí.

- Considera una injúria que el batle qualifiqui els veïns de la Cabaneta de «advenedisos, hijos expureos de su madre Patria y cuadrilla de nuevos pobladores». També retreu al batle que la seva família i la d'un altre regidor procedeixen de Sencelles i que un diputat és originari de Bunyola. Contraposa el creixement ràpid de la Cabaneta davant la ruïna de cinc cases a Marratxí i la demanda de noves cases a la Cabaneta.

- Admet que la Cabaneta abans era *Selva*, però «en el dia ya esta aquel terreno lleno de arboledas muy hermosas en términos que solo ha quedado selva en una de sus quatro partes de confin».

- Si la Cabaneta fos tan malsana i inhòspita com diuen el batle i el metge Cabot, «su único hijo [del batle] varon estableció en el año de 1813 dos trastes para fabricar casas en la Cabaneta, lo que no hubiera executado».

- Si volen la casa de la vila a la Cabaneta no és «por deseos ambiciosos sino por la utilidad que ven resultar â todo el termino» i si altres llocs de Marratxí no ho han reclamat és perquè també miren per l'interès general.

- Recorda que l'antecessor del batle actual, «Dn. Jaime Frau, la persona mas distinguida del Barrio de Son Nabot», el 17 de juliol de 1801, ja havia sol·licitat davant l'intendent de propis i arbitris una casa consistorial nova a la Cabaneta.

- No hi ha pobres i miserables a la Cabaneta, fins i tot alguns veïns estan més ben situats que els de Marratxí i «coquen una tercera parte mas de granos que los de Marrachí».

- Sobre el mapa del terme, «El Bayle desprecia el mapa alegando que está lleno de equivocaciones y falsedades pero lo hace sin provarlo, po que sabe que si se explicase se veria su mala fee y que el es quien alega este motivo falsamente. Y en efecto el mapa esta arreglado â las distancias que se hallan dibuxadas en el que se hizó de toda la Ysla, y tiene V. E. en el tribunal excepto qe el Barrio de la Cabaneta se halla señalado en el mapa presentado pintado la Cabaneta mas inmediata â la Yglesia, porque desde que se hizó el citado mapa General, se hân añadido muchissimas casas que há unido aquella Poblacion â la Parroquia. En términos que el presentado no es mas que una copia del General por lo respectivo al termino de Marrachí, ahunqe con mas extencion, siendo aquel mapa general muy exacto por lo respectivo â este termino».

- No hi ha voluntat de la Cabaneta de privar de drets i privilegis a Marratxí, atès que els privilegis de Marratxí només existeixen a la imaginació del batle.

- Invoca el fet que els veïnats s'han ofert a aportar materials i treballar de franc.

- Defensa novament la centralitat de la Cabaneta, «que de todos modos el Barrio la Cabaneta esta en el centro del termino, y mas inmediato â la Parroquia, qe los otros están â las extremidades».

- Rebat que Son Sureda es trobi entre Marratxí i Santa Maria; minimitza el fet que s'hagi de passar per Son Mayol o el Rafal i afirma que la distància no és de més de 500 passes.

- Afirmar també que el camí a la parròquia és molt dolent, especialment a l'hivern i que el darrer mort l'hagueren de tragar pel camí d'Inca.

- Minimitza el nombre de veïns de Pòrtol que van a Santa Maria pel mercat.

- Rebat l'acusació de constitucionalistes que, amb injúries, el batlle atribueix als cabaneters i diu que com ho poden ser si l'any 1801 ja reclamaren la casa de la vila. També rebutja el nombre d'habitants mitjançant el certificat del vicari.

- Està en desacord sobre la salubritat i les consideracions del metge Cabot (basta veure'ls la cara!): «los de Marrachi por lo general tienen el color amarillo y palido y los de la Cabaneta rubio y fuerte»; fins i tot, sobre el caràcter malsà de Marratxí i les aigües pútrides, tot esmentant la dita «Cuidado à la Bomba de Son Sureda que es el lugar donde se halla esta agua corrompida no muy distante de Marrachi y cuyos ayres infectos le llegan de continuo».

- Argumenta, novament, el creixement de la població de la Cabaneta, l'atracció del nou nucli i el decrement de Marratxí; ataca el metge per falsedat, mal servei i diu que envia el seu fill, que no és facultatiu, etc. (f. 47-58v).

Finalment, el 14 setembre de 1815, el fiscal emet l'informe favorable a la construcció de la casa de la vila a la Cabaneta (f. [59]). Seguidament, el 20 de novembre de 1815, el Real Acuerdo dictamina: «Construïase la casa consistorial y cárcel en el Barrio nombrado la Cabaneta de la villa de Marratchi con arreglo a lo propuesto por el Maestro Mayor Tomás Abrines». La disposició està signada per la plana major de l'Audiència: el regent i els oïdors Leonardo Oliver, Juan Josef Varela de Seijas i Rafael Gregorio de Veleña (f. 60).

Durant mesos segueixen les al·legacions per part de Marratxí. Segons el fiscal, només reiteren arguments ja exposats, se'ls comina a no insultar als cabaneters, etc., etc.⁸ El 8 d'agost de 1816, el fiscal desestima les al·legacions presentades sobre els privilegis de Marratxí, atès que no han pogut aportar el «privilegio de Villazgo».⁹

Per dur endavant la resolució, el 8 setembre de 1816, Miquel Nadal, fill de Miquel i de Caterina Cañelles, Rafel Jaume i Pere Josep Jaume, germans, fills de Rafel i Margalida Llabrés, Andreu Horrach, fill de Joan i Joana Selvà, i Miquel Bestard, fill de Jaume i Caterina Sastre, tots naturals i veïnats de la vila de Marratxí, es fan càrrec de l'aval per a la construcció de la casa de la vila a la Cabaneta, atesa la manca de fons públics. Els doblers avançats es recuperarien per fons o productes comuns o públics aconseguits mitjançant una talla (f. 80).

Per acabar, el 15 octubre de 1816, el mestre major Tomàs Abrines, en presència de Joan Pisà, Pere Capó i Francesc Palou, regidors, «señaló lugar, modo y circunstancias con que se ha de edificar la

⁸ Entre d'altres, s'adjunten certificacions de la història de Marsili i de la història de Dameto. També es fa referència a l'adquisició del predi la Cabaneta, el 8 d'agost de 1745, per part de la Universitat de Marratxí al Sr. Juan Nunis de Santjoan, marquès de Campofranco, per via d'establiment amb instrument públic atorgat en poder de Miquel Colom escrivà major de la cúria del Pariatge el 4 d'octubre de 1745, per cens reservatiu de 180 lliures i entrada i preu contant de 1.779 lliures i obligació de quitar censos que feia el marquès.

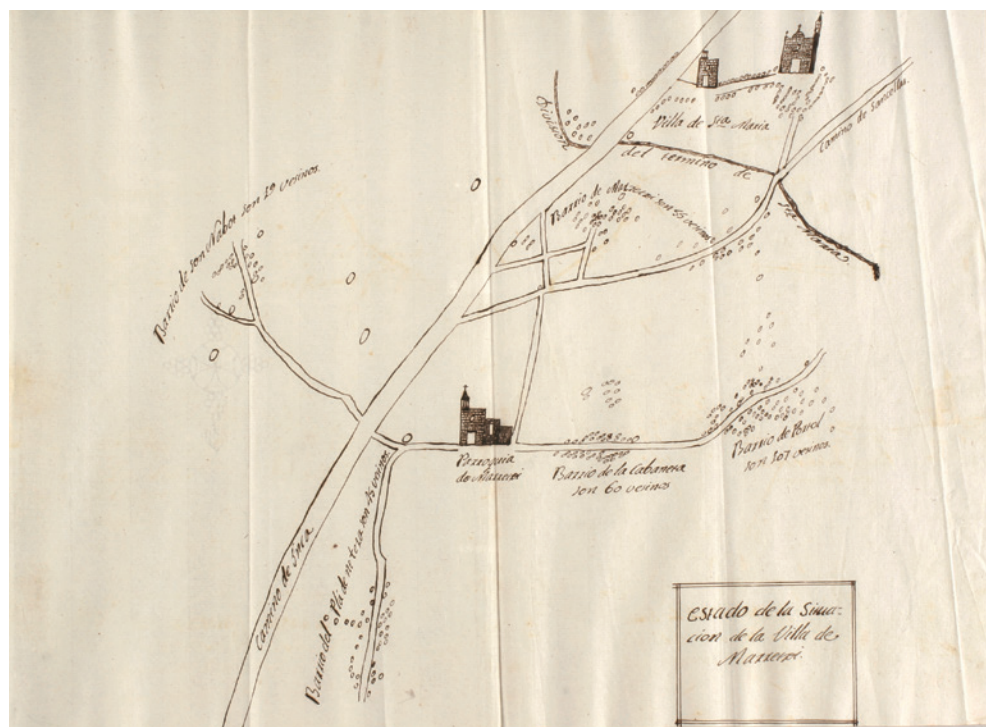
⁹ És a dir, per mitjà d'aquest privilegi, la categoria de vila aniria associada a un nucli on el batlle ha adquirit el dret d'exercir la jurisdicció civil i criminal.

Casa Consistorial de esta Villa en el Barrio la Cabaneta al tenor de lo mandado por el Rl. Acuerdo con aucto de treinta de setiembre ultimo». Ho certifica i signa el secretari Jaume Pisà (f. 85).

El mapa del terme de Marratxí (1815)

Com hem pogut constatar, en el decurs del procés, s'aporta un croquis dels assentaments de cases del terme municipal de Marratxí, que és objecte de discussió de les parts. Les dades aportades no només tenen valor perquè manifesten la posició del rector (favorable a la Cabaneta, propera a l'església de Sant Marçal i més allunyada de Santa Maria), sinó també perquè el rector reforça els seus arguments mitjançant aquest mapa, que mostra l'estat de la vila de Marratxí.

L'autoria del plànol és atribuïble al mateix rector (f. 18), el «Dr. Dn. Pedro Crespi Pr.» La cal·ligrafia, la forma d'escriure «Marretxi» i la disposició del mapa mateix, emfasitzant la situació de les parròquies de Sant Marçal i de Santa Maria, serien altres arguments per assignar-li l'autoria. El prevere Pere Crespi es mostra favorable als arguments a favor de la Cabaneta. Tant ell com, sobretot, el vicari Antoni Jaume s'han de relacionar amb el cercle de Bernat Nadal i Crespi (1746-1818), bisbe de Mallorca (1794-1818), diputat a les Corts de Cadis, que també presidí.¹⁰

"Mapa del terme de Marratxí, 1815. Arxiu del Regne de Mallorca".

¹⁰ Per un edicte de Miquel Salvà Munar, bisbe de Mallorca (1851-1873), de 2 de maig de 1852, sabem que s'havia tret a concurs el curat de la parròquia de Marratxí per defunció de D. Pere Crespi.

El mapa, lliurat el 28 d'abril de 1815, representa els diferents barris de Marratxí i aporta el nombre de veïns de cada indret.¹¹ És molt probable que es tracti d'un croquis de circumstàncies, fet sense escala, inspirat en el mapa de Mallorca patrocinat per Antoni Despuig i gravat el 1785.

Quant a la població del terme de Marratxí, les dades del nombre de veïns del mapa del terme municipal de 1815 [a] s'han contrastat amb les dades de veïns i d'habitants aportades per Moll (2002) [b]. Segons aquesta autora, eren 1.256 els habitants de Marratxí. Com es pot observar, hi ha una notable coincidència amb el nombre total de veïns, excepció feta del cas del Pla de na Tesa i de l'absència del Pou del Coll al mapa de 1815. Per altra part, Isabel Moll segrega els veïns localitzats a les possessions. Val a dir també que els 286 veïns que sumen les dades del mapa no coincideixen amb els 324 veïns que consten a l'informe del rector Pere Crespi de dia 25 de juny de 1815.

Estado de la Situacion de la villa de Marretxi

Transcripció	Identificació	Veïns
<i>Villa de Sta. Maria</i>	Vila de Santa Maria. Petits signes circulars per indicar grups de cases alineades amb el camí d'Inca i amb el carrer Llarg [?]; també cases agrupades, amb un camí cap al camí de Sencelles. Dibuix de la façana de l'església parroquial i del convent dels Mínims, representat en forma de torre.	
<i>Camino de Sancellas</i>	Camí de Sencelles, des del camí d'Inca, amb camins cap a Marratxinet i cap a Santa Maria.	
<i>Division del termino de Sta. Maria</i>	Línia remarcada a la divisió dels termes de Santa Maria i de Marratxí.	
<i>Barrio de Marretxi son 55 vesinos</i>	Barri de Marratxí (actual Marratxinet), amb camins de connexió cap al camí d'Inca, cap al camí de Sencelles i cap a Sant Marçal. Signes de cases agrupades i disperses.	55
<i>Barrio de Son Nabot son 19 vesinos</i>	Barri del Pla de Son Nebot, amb un camí de connexió cap al camí d'Inca [probablement és l'element més distorsionat]. Signes de cases agrupades i disperses.	19
<i>Parroquia de Marretxi</i>	Església parròquia de Marratxí. Dibuix lateral de l'església de Sant Marçal, al camí de n'Olesa, el camí de connexió cap a Marratxinet i un altre cap al Pla de na Tesa.	
<i>Barrio de la Cabaneta son 60 vesinos</i>	Barri de la Cabaneta. Signes del grup de cases alineades amb el camí de n'Olesa. Signes de cases agrupades i disperses.	60
<i>Barrio de Portol son 107 vecinos</i>	Barri de Pòrtol. Signes del grup de cases alineades amb el camí de n'Olesa i cases disperses.	107
<i>Camino de Inca</i>	Camí d'Inca	
<i>Barrio del Plá de neteza son 45 vesinos</i>	Barri del Pla de na Tesa. Signes de cases agrupades amb el camí de connexió cap a Sant Marçal.	45
	Total	286

¹¹ Tot i que el total de veïns al mapa és de 286, el 25 de juny de 1815, el mateix rector assevera que els veïns són 324.

Barri (a)	Veïns (a)	Barri (b)	Veïns (b)	Possessions (b)	Total (b)	Habitants (b)
Marratxí	55	Marratxí	51	0	51	197 + 0
Pla de Son Nebot	19	Pla de Son Nebot	10	8	18	40 + 39
La Cabaneta	60	La Cabaneta	61	3	64	258 + 4
Pòrtol	107	Pòrtol	106	0	106	506 + 0
Pla de na Tesa	45	Pla de na Tesa	27	7	34	105 + 33
-	-	Pou del Coll	20	0	20	74 + 0
Total	286	Total	275	18	293	1.180+76 [1.256]

El plànol dels projectes de la casa de la vila (1815)

Com hem vist en el resum de l'expedient, el mestre major d'obres de l'Ajuntament de Palma, Tomàs Abrines Beltran,¹² lliurà un plànol a escala 1:100, amb la planta i els alçats dels dos projectes que es debatien com a alternatives per a la construcció de la casa de la vila. Un representa la reforma de la casa en runes situada a Marratxí; l'altre, la proposta de casa de nova planta a la Cabaneta. El document està signat i datat a Palma, el 24 de juny de 1815 (vegeu l'apèndix).

Conclusió i continuïtat

L'expedient de 1815-1816 no només fa referència a les discrepàncies sobre la construcció de la nova casa de la vila, sinó que és il·lustratiu d'un debat territorial molt propi de Marratxí, a causa del creixement del nou nucli de la Cabaneta davant l'estancament del nombre d'habitants i la pèrdua d'influència del lloc de Marratxí. Es fa palès un conflicte d'interessos entre el batle absolutista, que defensa el nucli de Marratxí i alguns dels terratinents més destacats, front als regidors, els veïns de la Cabaneta i de Pòrtol i el clergat de Sant Marçal, que representen els nuclis emergents.

Aquest debat posa de manifest el creixement dels nuclis marratxiners de Pòrtol, la Cabaneta i el Pla de Na Tesa, així mateix, demostra la implicació popular dels veïns de Pòrtol i la Cabaneta (gerrers, ollers, pagesos), així com la presa de posició de l'estament eclesiàstic —de l'església de Sant Marçal—, a favor de la Cabaneta.

Durant la primera meitat del segle XIX, tot aquest context contribueix a la consolidació de l'estructura municipal de Marratxí que fins aleshores havia estat poc significativa. Cal tenir en compte

¹² Tomàs Abrines Beltran (Palma, 1775-1854), mestre major d'obres de l'Ajuntament de Palma. El 1800 començà els estudis a la Sala d'Arquitectura de la Societat Econòmica d'Amics del País, on fou deixeble de fra Miquel de Petra. El 1809, fou nomenat auxiliar (substitut) d'Antoni Mesquida. Com a auxiliar seu, va fer el projecte dels barracons de l'hospital per als presos de Cabrera, el seu primer treball important, tot i que abans havia fet per al cardenal Despuig la reforma de Raixa. L'any 1814, passà a exercir el càrrec de mestre major, del qual va ser destituït pels absolutistes el 1825 i fins a 1836 no fou rehabilitat parcialment. El 1837, ocupava el càrrec de mestre major de fortificacions. Intervingué, com a mínim, en la valoració de l'enderrocament de la casa de la Inquisició. El 1838, juntament amb Joan Sorà, havia d'aixecar el plànol i fer el pressupost de la casa dels banys de Sant Joan de Campos. El 1849, signà un informe sobre la font de la Vila de Palma. Entre les seves obres, destaquen el panteó de santa Catalina Tomàs (1815), l'església de la Vileta, començada el 1817, i la capella del cementeri de Palma (1820). Durant el Trienni Liberal (1820-1823) es dedicà a activitats urbanístiques, com l'exemple de la plaça de Santa Eulàlia, de Palma, i a tasques relacionades amb la desamortització, com peritatges, taxació i parcel·lació de finques. Se li atribueix el disseny del Born (1826) (GEM, I: 18-19).

també l'increment de la població (uns 836 habitatats l'any 1750); se supera el milenar el 1785-1797; els 286-324 veïns de 1815 suposarien 1.256 habitants. Això no obstant, el debat sobre els assentaments humans de Marratxí continuarà durant molts d'anys.

Cap a mitjans del segle XIX, el *Diccionario* (1848), de Pascual Madoz, recull, entre d'altres, aquestes dades: «MARRATXÍ.- Tiene 413 casas diseminadas y forman 6 barrios, conocidos con los nombres de La Cabaneta, Portol, Pou de Coll, Marratxí, Son de Nebot [sic] y el Plá de ne Teza». La població (1846) era de 370 veïns i 1.636 ànimes. Com a mínim fins a mitjan segle XIX, per diferents aspectes, els habitants de la vila de Marratxí apareixen agrupats amb els veïns del terme de Palma, particularment amb els de les parròquies de Santa Eulàlia, Sant Miquel i Sant Jaume de Ciutat.

L'any 1856, la Diputació Provincial de Balears va fer un cens d'habitants, per districtes municipals, format segons la relació dels ajuntaments del resultat del padró amb motiu de la lleva de l'exèrcit. Els 2.064 habitants de Marratxí (991 homes i 1.073 dones) es distribueixen de la següent manera:¹³

Pueblo	Número de vecinos	Número de almas
<i>Marratxí</i>	49	212
<i>Cabaneta, sufrag.^o de Marratxí</i>	121	490
<i>Portol, ídem de id.</i>	147	638
<i>Pou del Coll, id. de id.</i>	30	135
<i>Son Nebot, id. de id.</i>	31	146
<i>Pla de ne Tesa, id. de id.</i>	105	443
Total	483	2.064

És possible constatar l'estructura per «barris» de Marratxí. Respecte de 1815, és notable que el creixement màxim es produeix al Pla de Na Tesa (gairebé un 250% del nombre de veïns), que potser inclou el Pont d'Inca; la Cabaneta duplica el nombre de veïns, i a Pòrtol el nombre de veïns creix entorn d'un 40%. Els nuclis amb un creixement menor són Marratxí i el Pla de Son Nebot. Molt probablement, la situació de centralitat de la Cabaneta, juntament amb el creixement de la seva població i la construcció de la nova casa de la vila, acabà per justificar el trasllat de l'Ajuntament a la Cabaneta l'any 1864.

¹³ *El genio de la libertad: periódico de la tarde*, núm. 87, 9 d'abril de 1856, pàg. 3.

APÈNDIX

Mapa del terme de Marratxí, 1815. Arxiu del Regne de Mallorca, AA XVI/1652

Títol	<i>Estado de la situacion de la Villa de Marretxi</i>
Caràcters físics	Manuscrit, tinta sobre paper verjurat, de 290 x 415 mm. Té marca d'aigua o filigrana: un cercle amb la creu de Sant Antoni inserida i raïms (?) a cada vent. Full relligat dins un expedient de 92 fulls; el mapa correspon a f. 18 (al revers).
Datació	Sense datar. Informe lliurat el 28 d'abril de 1815
Autor	Atribuïble a Pere Crespí, prevere i rector de Sant Marçal
Escala	Sense escala
Llegenda i toponímia	<i>estado de la situacion de la Villa de Marretxi</i> [dins un requadre a la part inferior dreta del plànol] Topònims de cada un dels indrets representats [de dalt a baix]: <i>Villa de Sta. Maria</i> <i>Camino de Sancellas</i> <i>Division del termino de Sta. Maria</i> <i>Barrio de Marretxi son 55 vesinos</i> <i>Barrio de Son Nabot son 19 vesinos</i> <i>Parroquia de Marretxi</i> <i>Barrio de la Cabaneta son 60 vesinos</i> <i>Barrio de Portol son 107 vecinos</i> <i>Camino de Inca</i> <i>Barrio del Plá de neteza son 45 vesinos</i>
Signes	Dibuixos de les façanes de les esglésies de Sant Marçal, Santa Maria i del convent dels mínims; línies paral·leles per vies de comunicació, conjunts de petits cercles per nuclis urbans o cases aïllades; línia divisòria entre termes municipals.
Aspectes descriptius	Dibuix a mà alçada, que representa el terme de Marratxí i part del de Santa Maria.
Documentació annexa	Forma part d'un expedient. A la coberta: <i>Real Acuerdo / Año de 1815 / Expediente sobre celebrarse los Apuntamientos en la Casa del Bayle de la villa de Marratchi. Y en el dia viene sobre si debe construirse la casa Consistorial y Carcel en la misma villa en el lugar donde se hallaba antiguamente, o si debe fabricarse en el Barrio la Cabaneta por ser lugar mas a proposito y hallarse junto a la Iglesia Parroquial. Relator Dn. Guillermo Farrá Bartte. Socias secret.^o</i>
Conservació	En bon estat; plecs al paper
Bibliografia i reproduccions	(2002) [Carpeta de 30 mapes i plànols]. Felanitx: ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (ed.); Impremta Roig de Campos [edició de 10 carpetes numerades a mà per l'editor].

Plànol dels projectes de les cases de la vila de Marratxí. Arxiu del Regne de Mallorca AA XVI/1652

Títol	[I] <i>Explicacion de la casa proyectada en la Villa de Marratchí</i> [II] <i>Explicacion de la casa proyectada en el Barrio llamado la Cabaneta</i>
Caràcters físics	Manuscrit, tinta i color sobre paper, de 350 x 435 mm. Té marca d'aigua o filigrana: blasó coronat amb un instrument musical de metall inserit; al peu: J. Kool. Conté dos plànols: Plànol I, de la construcció a reformar (esquerra), de 320 x 210 mm. Plànol II, de la nova construcció (dreta), de 320 x 180 mm. Full relligat dins un expedient de 92 fulls, correspon a f. 37.
Datació	Palma, 24 de juny de 1815
Autor	Tomàs Abrines Beltran (1775-1854), mestre major d'obres de l'Ajuntament de Palma
Escala	Escala gràfica de 40 pams de Mallorca, a la part inferior del plànol II. [40 pams = 80 mm (subdividit en 5, 10, 20, 30 i 40 pams)]. [1 pam: 0,195 m. Escala resultant 1:100]
Llegenda i toponímia	Plànol I (esquerra) Llegenda dins un requadre, a la part superior esquerra. Trasllada al plànol les corresponents lletres, per identificar parts i dependències. <i>Explicacion de la casa proyectada en la Villa de Marratchí</i> a. Casas de particulares b. sitio de particular arruinado que se le puede agregar c. Casa consistorial demolida d. Espacio ô terreno escarpado e. camino h. fachada sobre la pared f. g. Plànol II (dreta) <i>Planta inferior</i> , amb els números que corresponen a la llegenda annexa, al f. 38, amb la informació del projecte de nova construcció. Trasllada al plànol els números corresponents per identificar parts i dependències <i>Explicacion de la casa proyectada en el Barrio llamado la Cabaneta.</i> 1 ... Entrada ó paso cmun de la casa 2 ... Carzel, con una divicion. 3 ... dispensa 4 ... Cozina 5 ... Establo 6 ... Escalera 7 ... quarto dormitorio 10 ... fachada sobre la línea 8 – 9 <i>Nota, en este plan se ha omitido el Corral, por el poco espacio que queda en el papel, entre la planta y la fachada pero ha de estar á continuacion siguiendo el mismo ancho de la planta, hacia la parte señalada con el N° 11.</i> <i>Palma â 24 de junio de 1815</i> <i>Tomas Abrines</i>
Aspectes descriptius	Dibuixos de les façanes de les esglésies de Sant Marçal, Santa Maria i del convent dels mínims; línies paral·leles per vies de comunicació, conjunts de petits cercles per nuclis urbans o cases aïllades; línia divisòria entre termes municipals.

>>

<<

Documentació annexa	Forma part d'un expedient. A la coberta: <i>Real Acuerdo / Año de 1815 / Expediente sobre celebrarse los Ayuntamientos en la Casa del Bayle de la villa de Marratchi. Y en el dia viene sobre si debe construirse la casa Consistorial y Carcel en la misma villa en el lugar donde se hallaba antiguamente, o si debe fabricarse en el Barrio la Cabaneta por ser lugar mas a proposito y hallarse junto a la Iglesia Parroquial. Relator Dn. Guillermo Farrá Bartte. Socias secret.^o</i>
Informació adicional	La marca d'aigua o filigrana, amb la inscripció <i>J. Kool</i> , és de Jan Kool, fabricant de paper, holandès.
Conservació	Regular. El plec central presenta trencs.
Bibliografia i reproduccions	(2002) [Carpeta de 30 mapes i plànols]. Felanitx: ROSSELLÓ I VAQUER, Ramon (ed.); Impremta Roig de Campos [edició de 10 carpetes numerades a mà per l'editor].

Bibliografia

Coll i Canyelles, Miquel; Massot i Muntaner, Biel (1998). «Marratxí: aproximació a partir dels Stims de 1581 i el cadastre de 1685». A Ajuntament de Marratxí (ed.). *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, 13-27.

Llabrés, Gabriel (1916). «Testament del Dr. en medicina Juan Binimelis, prevera». A *BSAL*, XVI, 177-192.

Llabrés, Gabriel (1919). «Estadística de granos y personas en 1591 en Mallorca». A *BSAL*, XVII, 286-187.

Madoz, Pascual (1848). *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, tom XI. Madrid: Imprenta del Diccionario Geográfico, á cargo de D. José Rojas, 275-276.

Moll Blanes, Isabel (2002). «Descripció del poblament i de la població del municipi de Marratxí al 1816». A Ajuntament de Marratxí (ed.). *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, 161-173.

Pujol Maura, Antoni; Tomàs Mas, Francesc (2002). «L'establiment de la possessió de Son Caulelles. Els orígens de sa Cabaneta». A Ajuntament de Marratxí (ed.). *III Jornades d'Estudis Locals a Marratxí*, 141-159.

Els partits polítics a Marratxí durant la II República (1931 - 1936)

Josep Tomàs Ramis i Salamanca

Introducció

El tema del present treball és l'anàlisi dels partits polítics a Marratxí durant el període republicà. L'objectiu d'aquesta anàlisi és explicar quina era la composició social i també l'àmbit d'actuació d'aquests partits.

Aquest tema ja ha estat tractat per diferents autors. El primer d'ells fou Josep Massot i Muntaner, que entre desembre de 1990 i agost de 1991 publicà a la revista local *Pòrtula*¹ una sèrie d'articles que més tard recopilà i, sota el nom de «Partits polítics i organitzacions obreres a Marratxí durant la Segona República», publicà al seu llibre *El primer franquisme a Mallorca. Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*.² Un altre autor que ha tractat el tema és Manel Santana Morro, el qual amb la seva participació a les diferents jornades d'estudis locals de Marratxí ha contribuït al coneixement del moviment associatiu al municipi durant el primer terç del segle XX.³ També ens ha estat de gran utilitat l'article de Francesc Sáez Isern sobre les eleccions municipals de 1931.⁴

Per a la realització d'aquest treball també ha estat necessària la consulta de nombrosa documentació arxivística. Entre els documents consultats cal destacar les actes del ple municipal durant la II República, el cens electoral de 1935 i la relació de societats obreres, polítiques i culturals de Marratxí entre 1918 i 1936.⁵

¹Des del número 100 fins al 107.

²Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca. Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996.

³Per al nostre estudi ens interessa, sobretot, Santana Morro, Manel. (1996). «L'associacionisme obrer a Marratxí (1923-1936)». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

⁴Sáez Isern, Francesc. (1998). «Marratxí 1931: les eleccions municipals». A *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1997*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

⁵Tots aquests documents han estat consultats a l'Arxiu Municipal de Marratxí —AMM.

Per elaborar el present treball ens hem fet una sèrie de preguntes: quin és l'àmbit geogràfic d'actuació dels partits polítics a Marratxí? Existeix qualche tipus de patró a l'hora d'afiliar-se a aquests partits? I, en darrer lloc, quin és el perfil de les persones que s'adherien a aquests partits a Marratxí durant els anys trenta? Per contestar aquestes preguntes s'ha realitzat la tasca de confrontar els noms de militants que apareixen a la relació de persones vinculades al Front Popular que féu el batle de Marratxí, l'octubre de 1936, i els del cens electoral de 1935, per, així, establir un perfil social —edat, professió, estat civil, etc.— del ciutadà marratxiner que optà per afiliar-se a aquest tipus d'organitzacions. Fruit d'aquestes qüestions hem plantejat una hipòtesi: que el ciutadà de Marratxí no s'associava o es convertia en militant d'una determinada organització pel seu contingut ideològic específic —republicanisme, socialisme, etc.—, sinó pel seu contingut més genèric —esquerra, dreta— i influït per la proximitat d'aquesta organització al seu nucli de treball o de residència. Aquesta hipòtesi s'intentarà demostrar al llarg del treball.

Els partits polítics

Els partits obrers

A Marratxí durant el període republicà hi hagué una sèrie de partits de caràcter proletari i socialista. A sa Cabaneta, trobam l'Agrupació Socialista de Marratxí i, al Pont d'Inca i al Pla de na Tesa, l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca. Aquests dos partits són rellevants perquè gaudiren de representació al consistori i dugueren a terme tasques de govern durant les etapes progressistes de la II República. A més, cal afegir que hi havia una Joventut Socialista de Marratxí i la presència de cèl·lules comunistes al Pont d'Inca i al Pla de na Tesa.

L'Agrupació Socialista de Marratxí fou un partit polític fundat el juny de 1909 a sa Cabaneta de la mà de Pau Barrera Mas i altres dirigents de les societats obreres locals. Durant la dècada de 1910 visqué un considerable auge i participà de forma activa en la vida política del poble. A pesar d'haver estat refundat el 1922, entrà en crisi durant el directori de Primo de Rivera. Amb l'adveniment del règim republicà, el partit s'organitzà i gràcies a les eleccions municipals de maig de 1931, aconseguí parcel·les de poder importants, com la mateixa batlia del consistori.⁶

Del partit durant, aquells anys, en sabem ben poc, ja que en realitat els socialistes de sa Cabaneta duïen a terme les seves activitats a través de les societats obreres La Siega —jornalers— i La Siembra —diversos oficis— i la cooperativa de consum local La Casa del Pueblo. Tots aquests elements tenien l'expressió més política en l'agrupació socialista, de la qual només coneixem dos membres: Bartomeu Juan Bennàsser i Miquel Oliver Ramis. Sabater i camperol, respectivament, es presentaren a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 al primer districte —sa Cabaneta i Pòrtol. Encara que no aconseguiren representació, a la repetició de les eleccions el maig del mateix any —i amb el règim republicà ja instaurat—, els resultats permeteren obtenir representació a l'Ajuntament. D'aquesta manera, el 12 de juny prengueren possessió dels seus càrrecs i foren elegits Miquel Oliver com a batle i Bartomeu Juan, procurador síndic del consistori.

Durant tot el període republicà no tenim notícia de cap acte celebrat per l'Agrupació Socialista de Marratxí. Tan sols hem documentat un acte de propaganda electoral dut a terme pels socialistes cabaneters —però no en nom de l'agrupació: amb motiu de les eleccions generals de febrer de 1936, dia 13 del mateix mes els socialistes Bartomeu Juan, Miquel Oliver i Maties Mas Serra

⁶ AMM, Llibre d'actes del ple municipal. Cessió plenària de 12 de juny de 1931. Signatura 167.

realitzaren un acte de propaganda al cafè Cas Moliner de Marratxinet. Un fet important de cara a l'anàlisi de la durada del partit és que a la relació de partits polítics i societats afectes al Front Popular que feu el batle Pere Cañellas Rigo, l'octubre de 1936, en plena repressió contra els elements esquerrans a tot Mallorca, no hi consta l'Agrupació Socialista de Marratxí.

Pel que fa a l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, a les municipals d'abril de 1931 es presentaren dos socialistes pel segon districte —Pla de na Tesa i Pont d'Inca—, encara que no obtingueren representació. Aprofitaren la repetició de les eleccions pel maig i en aquesta ocasió sí tingueren el suport suficient per entrar al consistori. Aquests dos socialistes eren el pontdinquen Joan Perelló Serra, tramviare, i el pladenateser Bartomeu Palmer Carrió, *Capoll*. Com a membres del consistori sorgit el maig de 1931, Joan Perelló fou nomenat tinent batle i Bartomeu Palmer, regidor.

Pocs dies després, el 16 de juny, es constituí l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, amb domicili a l'avinguda d'Antoni Maura, número 73. El secretari de l'agrupació, Rafel Llobet Comas, va remetre una carta al batle en què l'informava de la constitució del partit. Aquesta diu que la reunió es féu «bajo la presidencia del compañero Juan Perelló Serra» i «con asistencia de varios individuos que habían mostrado su conformidad con las doctrinas que defienden [sic] el Partido Socialista Obrero». Perelló digué que «el objeto de la reunión era constituir la Agrupación Socialista en esta Localidad, si para ello había número suficiente de correligionarios». ⁷ Aquest partit socialista es reunia un cop al mes, alternant entre el local d'Antoni Maura i el cafè de Can Cantó, al carrer de Torrella, número 11, del Pla de na Tesa. El partit no només tenia militants del Pont d'Inca, sinó també del Pla de na Tesa i d'altres zones disperses pròximes a aquestes localitats, com el pla de Son Nebot i Son Llebre. El seu primer comitè local estava format per Joan Perelló, president, Bartomeu Palmer, vicepresident, Rafel Llobet, secretari, Rafel Mas Jaume, vicesecretari, Pere Coll Santamaria, tresorer, Josep Simó Fiol, comptador, Miquel Bibiloni Noguera, vocal primer, Antoni Oliver Amengual, vocal segon, i Bartomeu Serra Ribot, vocal tercer.

Hem de convenir que aquest partit actuava en estreta relació amb les societats obreres d'aquests nuclis i que organitzava mitings amb membres de la UGT de les illes Balears i destacats socialistes mallorquins, com Rafel Rigo Sampol i Vicenç Torres, entre d'altres. En aquest sentit, el 10 de febrer de 1934 organitzaren un míting a Can Cantó, en què intervingué Ignasi Ferretjans Sanjuan i un altre míting al cinema Ideal del Pont d'Inca, el setembre de 1935.

La repressió arran dels fets d'octubre de 1934 ocorreguts a Astúries i Catalunya arribà a Mallorca. Els quatre regidors socialistes de l'Ajuntament foren destituïts del seu càrrec i algunes seus clausurades. És el cas de la seu de l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, que no fou reoberta fins al gener de 1935. Així ho fa constar el batle Antoni Cañellas, president de la comissió gestora durant aquell període, el qual «accediendo a lo solicitado por la Sociedad Agrupación Socialista del Pont d'Inca, he acordado autorizar la reapertura de la misma, siempre que no tenga pendiente responsabilidad judicial». ⁸

Des del partit, es feien campanyes per difondre la lectura d'*El Obrero Balear* entre la població. Mostra d'això és aquest article:

⁷ Massot i Muntaner, Josep. (1996). *El primer franquisme a Mallorca. Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 318-319 i AMM, Lligall Relacions de societats obreres, polítiques i culturals (1918-1936). Signatura 1528/4.

⁸ AMM, Lligall Relacions de societats obreres, polítiques i culturals (1918-1936). Signatura 1528/4.

Para hacer esto es necesario que tengamos a nuestros afiliados disciplinados y que se vean verdaderos socialistas y que todos los obreros del Pla de na Tesa, Vivero y Pont D'Inca sean subscriptores de El obrero Balear. Es preciso que no quede ningún café ni barbería, que es donde acuden los trabajadores, que no sea subscriptor de nuestro periódico.⁹

Per veure la influència que tenia aquesta organització quan a Marratxí hi governava una majoria d'esquerres, aquí tenim una petició realitzada el març de 1936 per Bartomeu Mas Jaume, en nom de l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, en què demanava: «siendo España una República laica y perteneciendo este caserío a la misma, es por lo que solicito de este Ayuntamiento que V.S. preside sea cambiada de nomenclatura de ciertas calles de dicho barrio por considerar que están rotuladas con unos nombres a todas luces sectarios y esto desdice mucho en favor del régimen».¹⁰ L'Ajuntament s'avingué a canviar la nomenclatura¹¹ d'alguns carrers del Pont d'Inca, com per exemple, el de Sant Agustí passà a anomenar-se Luis de Sirval, el de Santa Catalina Thomàs canvià per Fermín Galán, Sant Joan de la Salle per Francesc Ferrer, Bisbe Campins per Pablo Iglesias, etc.

Pel que fa a la militància, Pere Gabriel ens diu que, l'abril de 1936, l'agrupació tenia un total de 25 afiliats.¹² El batle Pere Cañellas, en la seva relació de persones vinculades a organitzacions frontpopulistes, esmenta un total de 19 militants. Confrontant aquestes fonts, n'hem comptabilitzat fins a 27. Respecte al perfil socioprofessional dels afiliats, ens trobam amb diversos grups d'edat: el més nombrós es troba entre els 20 i 30 anys (10), seguit dels d'entre 30 i 40 (6). Pel que fa als oficis, hi predominaven d'una forma palesa els picapedrers (14). Hi havia dos xofers i amb només un representant hi trobam professions com jornalier, sabater, comptable, mecànic i tramviaire. Quant a la procedència geogràfica, fins a deu militants són del Pla de na Tesa, set del pla de Son Nebot, sis del Pont d'Inca i un de Son Llebre —de cinc no sabem la procedència. En darrer lloc, segons el cens electoral de 1935, tots sabien llegir i escriure manco un.¹³

Pel que fa a la realització d'actes de propaganda en temps electorals, l'activitat més intensa la dugueren a terme amb motiu de les eleccions de febrer de 1936, per a les quals organitzaren mítings de forma conjunta amb els socialistes cabaneters i els republicans de Pòrtol. En aquest sentit, el vicesecretari de l'agrupació, Francesc Ferrà Vadell, sol·licità permís per dur a terme un acte de propaganda electoral al local dit es Villanet de sa Cabaneta dia 1 de febrer a les set i mitja del capvespre. Aquest míting comptà amb la presència dels socialistes Joan Montserrat i Parets i Miquel Fullana, el comunista Jaume Cañellas Quetglas i un representant d'Unió Republicana (UR). Dies més tard, el 5 de febrer, els frontpopulistes de Marratxí es reuniren al cinema Ideal del Pont d'Inca per escoltar els socialistes Jaume Garcia Obrador, Claudio Guerrero, Antoni Roca i Joan Vidal i un representant d'Esquerra Republicana Balear (ERB). El 9 de febrer feren un altre acte al cinema de Pòrtol. Hi intervingueren Ignasi Ferretjans, el republicà d'esquerres Lambert Juncosa Iglesias i representants del Partit Comunista d'Espanya (PCE) i d'UR. Com a acte de cloenda de la campanya electoral, els afectes al Front Popular es reuniren al cinema Ideal del Pont d'Inca per escoltar les intervencions del dirigent de les Joventuts Socialistes Joan Simonet Riera, Jaume Garcia (PSOE), Blanco (PCE) i Mas Rubí (UR).

⁹ *El Obrero Balear*, 22 de febrer de 1935. Citat a Santana Morro, Manel. (1996). «L'associacionisme... op. cit.

¹⁰ Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca...* op. cit. pàg. 321.

¹¹ AMM. Llibre d'actes del ple municipal. Signatura 174.

¹² Gabriel, Pere. (1973). *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial, pàg. 248.

¹³ AMM, Censo electoral de Baleares. Rectificación del Censo electoral correspondiente al año 1935, ordenada por decreto de 7 de Septiembre de 1935. Signatura 2687. Per conèixer amb més detall l'agrupació, vegeu el document 1 de l'apèndix.

Les joventuts socialistes assoliren una gran importància a partir de mitjan 1935, arran del creixement organitzatiu experimentat i al dinamisme dels seus dirigents a nivell estatal.¹⁴ Sembla que a Marratxí hi havia una joventut socialista, emperò el nivell de la seva força i organització ens és desconegut. Tan sols coneixem el nom d'un dels seus integrants: Joan Duran Ferragut, un jove picapedrer del Pla de na Tesa, que ocupava el càrrec de secretari de l'organització. Es mantingué activa, sobretot, durant les eleccions generals de febrer de 1936, per a les quals organitzà un míting al cinema del Pont d'Inca al qual participaren els oradors Joan Simonet i Francesc Julià, ambdós de la Joventut Socialista, Antoni Ribas, del Partit Socialista, i un representant del Partit Comunista.¹⁵

En aquest apartat cal fer una menció especial als comunistes. L'estiu de 1931 es produí un viratge dins la política del PCE. Aquest viratge fou sobretot de caire organitzatiu: es constituí un comitè provincial diferenciat del de Ciutat. D'aquesta manera, l'octubre de 1931 el comitè del radi de Ciutat s'organitzà en cèl·lules a Palma, Santa Catalina, es Molinar, Pont d'Inca i Pla de na Tesa, entre d'altres indrets.¹⁶ Tenim constància d'aquestes cèl·lules a Marratxí el març de 1934 i el març de 1936.¹⁷ Aquestes cèl·lules, segons l'historiador Miquel Duran, restaven, juntament amb la d'Establiments, sota la direcció de Modest Recasens Jardí.¹⁸ De la seva activitat tenim poca informació. Josep Massot ens diu que amb motiu de les eleccions generals de febrer de 1936, el dirigent comunista des Molinar, Miquel Llabrés Garcia, organitzà el dia 22 de gener un míting del PCE al Teatre del Pont d'Inca, en què intervingueren el mateix Llabrés, el pladenateser Jaume Cañellas, Ateu Martí Miquel i Aurora Picornell Femenias.¹⁹

Les cèl·lules comunistes de Marratxí no tingueren massa notorietat en la política local i podem dir que la seva influència fou més aviat escassa. Mostra d'això és que en la ja esmentada relació de partits polítics i societats afectes al Front Popular que realitzà el batle Pere Cañellas l'octubre de 1936 el PCE no hi consta. Sí que hi consten alguns comunistes de l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, com per exemple, Josep Salom Nadal i Miquel Bibiloni Solduga. Un informe escrit pel batle Andreu Juan l'octubre de 1937 sobre aquest darrer ens dona alguna pista de l'estructura i activitat dels comunistes al Pla de na Tesa:

era un individuo que antes del Movimiento Nacional se había distinguido como de ideas comunistas, haciendo mucha propaganda en las barriadas de Pla de na Tesa y Pont d'Inca; y como tenía abierto un establecimiento de bebidas, tenía instalado en su domicilio un centro comunista. Después de la iniciación del Movimiento Nacional, cerró el establecimiento de referencia y si bien no ha vuelto ha [sic] hacer ostensibles sus ideas, es considerado por todos los vecinos que le conocen como extremista.²⁰

En darrer lloc, cal esmentar que per part d'aquests grups esquerrans del Pont d'Inca i Pla de na Tesa es feren alguns actes d'anticlericalisme acompanyats d'episodis violents. Un bon exemple són els fets que succeïren l'abril de 1936 amb motiu de la benedicció de la capella dels germans agustins del Pont d'Inca per part del bisbe Josep Miralles Sbert. El bisbe fou rebut amb insults i pedres i, més tard, es realitzà una farsa sacrílega del baptisme, al cafè de Can Borràs, acte que fou anunciat amb cartells.²¹

¹⁴ Gabriel, Pere. *El moviment obrer...* op. cit. pàg. 244.

¹⁵ AMM, Lligall «Relació de societats obreres, polítiques i culturals» 1528/4.

¹⁶ Gabriel, Pere. *El moviment obrer...* op. cit. pàg. 225.

¹⁷ Nadal, Antoni. (20 juliol 1986). «Heriberto Quiñones». A *Memòria Civil. Mallorca en guerra (1936-1986)*, núm. 29, suplement del *Baleares*.

¹⁸ Natural del barri de Gràcia, Barcelona, fou detingut el setembre de 1936 i afusellat poc després. Vegeu Duran Pastor, Miquel. (1992). *Sicut oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Palma: Miquel Font Editor, pàg. 113, nota 15.

¹⁹ Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca...* op. cit. pàg. 329.

²⁰ *Ibidem*, pàg. 330.

²¹ Sanllorente, Francisco. (2005). *La persecución económica de los derrotados. El Tribunal de Responsabilidades Políticas de Baleares (1939-1942)*. Palma: Miquel Font Editor.

Els republicans

Deixant de banda els partits de caràcter obrer, ara analitzarem les opcions republicanes que hi havia a Marratxí durant el període estudiat. En primer lloc trobam Esquerra Republicana Balear, branca balear d'Izquierda Republicana, partit d'àmbit estatal el principal dirigent del qual era Manuel Azaña Díaz. Aquest partit, de caràcter republicà i burgès, havia nascut a les illes Balears l'abril de 1934, de la unió entre Acció Republicana de Mallorca i el Partit Republicà Radical-Socialista Independent, a més d'algunes agrupacions d'àmbit local. Els seus dirigents foren Emili Darder Cànaves, Francesc de Sales Aguiló Forteza, Maria Mayol Colom, Bernat Jofre Roca i Pere Oliver Domenge, entre d'altres. Tots ells destacaven pel seu perfil liberal, progressista i catalanista, encara que al si del partit hi convivia un sector azanyista.²²

A Marratxí, el nucli del partit el trobam a Pòrtol, concretament al cafè de Can Flor. Cap dels seus dirigents es presentà a les eleccions municipals de 1931 i, per tant, no tingueren representació al consistori durant el període republicà. Aquest fet li restà influència en la política local, però, així i tot, era un partit amb una militància important. Popularment eren coneguts com *monos*, ja que el cap del partit, Miquel Santandreu Ramis era conegut amb aquest malnom. El seu primer president va ser Cristòfol Garau Cañellas. Tenim coneixença de la darrera junta del partit abans del cop d'estat. Segons una declaració de Miquel Santandreu el 16 d'octubre de 1936:

al domicilio de su hermano Mateo, café de Can Fló, existía una Sociedad llamada 'Izquierda Republicana' cuya directiva la componían los siguientes señores:

D. Miguel Santandreu Ramis, Presidente
Guillermo Cañellas Palou, Vicesecretario
Magdalena Noguera Terrasa, secretaria
Bartolomé Ramis Ramis, vocal
Sebastián Serra Sastre, vocal²³

Quant al perfil de la militància, dista molt del caràcter burgès dels dirigents illencs i estatals. Dels vint-i-tres republicans d'esquerres de Pòrtol de què tenim constància, en la seva majoria eren jornalers (7), fusters (3), picapedrers i sabaters (2). Altres professions representades al si del partit eren la de terrisser, llaurador, ferrer, xofer i sastre. Pel que fa l'edat dels militants, era un partit jove, on la majoria tenia entre 20 i 30 anys (11). Respecte el lloc de residència dels seus membres, la gran majoria eren dels nuclis de Pòrtol (10) i Pou des Coll (9), excepte un afiliat del pla de Son Nebot. D'aquesta manera, podem dir que ERB té una presència nul·la als nuclis de sa Cabaneta, Pont d'Inca i Pla de na Tesa. Pel que fa l'alfabetització és prou elevada, ja que setze dels vint-i-tres dels seus afiliats sabien llegir i escriure.²⁴ Cal destacar també que incorporà a les seves files l'única dona de la qual tenim constància que tingués activitat política i, a més, amb funcions directives.²⁵

Pel que fa als republicans conservadors, s'ajuntaren entorn de la Dreta Liberal Republicana (DLR), partit també d'àmbit estatal el líder del qual era Niceto Alcalá Zamora, president de la República entre 1931 i 1936. L'agost de 1931 canvià el seu nom pel de Partit Republicà Progressista i el 1932 sofrí l'escissió de la seva ala més dretana, encapçalada per Miquel Maura, amb la fundació del Partit Republicà Conservador. Era un partit de caràcter burgès, molts dels seus dirigents declara-

²² Morro i Marcé, Mateu. (1986). «Esquerra Republicana Balear». A *Quinze anys dels premis d'investigació 'Ciutat de Palma' (1970-1984)*. Palma: Ajuntament de Palma, pàg. 164.

²³ Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca...* op. cit. pàg. 300-301.

²⁴ AMM, Censo electoral de Baleares. Rectificación del Censo electoral correspondiente al año 1935, ordenada por decreto de 7 de Septiembre de 1935. Signatura 2687.

²⁵ Per conèixer amb més detall els militants d'ERB, vegeu el document 2 de l'apèndix.

dament catòlics, però alhora compromesos amb el règim republicà. A Marratxí, el nucli d'aquest republicanisme també el trobam a Pòrtol, encara que no tenim constància de cap seu del partit al municipi. Coneixem les dades de set militants, dels quals tres eren de sa Cabaneta i quatre de Pòrtol. Tot i que comptava amb la presència d'un propietari, era un partit força interclassista, amb la presència de fusters (2), llauradors (2), picapedrer (1) i jornalier (1). El podem qualificar de partit important, ja que obtingué representació al consistori i desenvolupà tasques de govern tant amb els governs esquerrans com dretans entre 1931 i 1936.

A les eleccions municipals d'abril de 1931 es presentaren quatre candidats de la Dreta Liberal Republicana, tots ells pel districte 1r —sa Cabaneta i Pòrtol. Aquests quatre candidats foren: Jaume Cañellas Cañellas, Sebastià Jaume Serra, Ramon Oliver Ramis i Sebastià Romaguera Cañellas. Els resultats li permeteren obtenir dos regidors —Sebastià Jaume Serra i Sebastià Romaguera Cañellas. Tanmateix, aquesta composició seria substituïda per la convocatòria de noves eleccions municipals el maig del mateix any, a les quals la Dreta Liberal Republicana presentà un total de set candidats, un altre cop tots ells pel primer districte —Pere Bestard Capó, Jaume Cañellas Cañellas, Sebastià Jaume Serra, Ramon Oliver Ramis, Ramon Riba Bonet, Sebastià Romaguera Cañellas i Francesc Roca Martorell. Els resultats obtinguts permeteren que Ramon Riba, es català, Sebastià Jaume i Ramon Oliver, *Domingo*, aconseguissin la regidoria.

El paper en la política municipal d'aquests liberals durant el període republicà és de frontissa entre els socialistes i els republicans de centre, els quals s'erigiren com la força conservadora al municipi. Entre el juny de 1931 i l'octubre de 1934 tingueren tasques de govern, juntament amb els socialistes de sa Cabaneta, Pla de na Tesa i Pont d'Inca. Ramon Riba fou tinent de batle segon, Sebastià Jaume procurador síndic suplent i Ramon Oliver regidor. Fullejant les actes dels plens municipals, s'entreveu un compromís més clar de Ramon Riba amb les forces d'esquerra a l'Ajuntament. D'aquesta manera, Riba i el batle Oliver encapçalaren la comissió que l'Ajuntament de Marratxí envià a l'assemblea per debatre sobre l'Avantprojecte d'Estatut de les Illes Balears el juliol de 1931.²⁶ La repressió arran dels fets d'octubre de 1934 no els afectà, fet que possibilità la seva incorporació en la comissió gestora que governà el consistori entre l'octubre de 1934 i el febrer de 1936, amb Sebastià Jaume com a tinent de batle primer, Ramon Riba, tinent segon, i Ramon Oliver, regidor. Després de la victòria del Front Popular a les eleccions generals de febrer de 1936, es formà una comissió gestora composta pels quatre socialistes abans destituïts i Ramon Riba com a tinent de batle segon. La inclusió de Riba a la gestora esquerrana denota el reiterat compromís d'aquest amb el règim republicà. També ho demostra el fet que fou un dels pocs dirigents dretans que fou represaliat per les noves autoritats sorgides del cop d'estat el juliol de 1936.²⁷

En darrer lloc, citarem la presència testimonial de republicans federalistes. Provenents del republicanisme històric, no tingueren un paper actiu en la política local i entraren en franca decadència durant el règim republicà. Jaume Fiol Duran va ser el republicà federal que es presentà a les eleccions municipals de maig de 1931 a Marratxí pel primer districte.²⁸ Els resultats no li permeteren obtenir la regidoria. A partir d'aquest moment, no tornam a tenir notícies d'aquesta facció del republicanisme a Marratxí.

²⁶ AMM, Llibre d'actes del ple municipal. Signatura 168 (1931).

²⁷ Amengual i Bestard, Pere; Massot i Muntaner, Biel. (setembre 1997, 2ª quinzena). «Madò Catalina Porreta, una dona ben valenta». A *Pòrtula*, núm. 188, pàg. 11.

²⁸ Sáez Isern, Francesc. (1998). «Marratxí 1931: les eleccions municipals». A *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1997* Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 253.

Els verguistes

El Partit Republicà de Centre era conegut abans de l'adveniment de la II República com Partit Liberal i era, de fet, l'expressió política dels interessos econòmics del financer Joan March i Ordines, Verga.²⁹ El partit acatà el nou règim, però anà evolucionant cap a posicions més conservadores. Els seus representants a Marratxí eren Antoni Cañellas Quetglas, Antoni Galmés Galmés, Joan Moyà Serra, Joan Vich Santandreu i Miquel Serra Comas. Econòmicament poderosos, la majoria ja havien ocupat càrrecs públics al consistori, com Antoni Cañellas, que havia estat batle els anys 1923 i 1931, o Joan Vich, que havia estat regidor durant el directori de Primo de Rivera. Cal destacar la presència d'amos de possessió (2), posició clau en l'estructura caciquista de l'època, a més d'altres oficis tan variats com oller, picapedrer o comerciant.

Tots ells es presentaren a les eleccions municipals d'abril de 1931. Joan Vich ho féu al districte primer i la resta, pel districte segon. Els resultats aconseguits permeteren obtenir parcel·les de poder importants. Així, Antoni Cañellas fou elegit batle, Joan Vich i Joan Moyà, tinents de batle primer i segon, respectivament, i Miquel Serra i Antoni Galmés, regidors. El maig de 1931, es tornaren a celebrar eleccions, ara ja en règim republicà. Els candidats verguistes tornaren a ser els mateixos que als anteriors comicis. Els resultats permeteren als verguistes estar representats a l'Ajuntament, però aquest cop a l'oposició.

Els republicans de centre no desenvoluparen una oposició constructiva, ja que quasi mai assistien als plens municipals. Aquest fet provocà una protesta per part del tinent de batle primer, el socialista Joan Perelló, l'agost de 1932:

Hoy más que nunca presento una enérgica protesta contra los componentes del Consistorio que no asisten a las reuniones cuyos nombres se detallan y dice como sigue: = Antonio Cañellas, Juan Moyá, Miguel Serra y Antonio Galmés por cuanto en vez de componentes los creo descomponentes y unos estorbadores para la marcha de este Ayuntamiento y conservación de la República.³⁰

La suspensió dels regidors socialistes dels seus càrrecs l'octubre de 1934 propicià la formació d'una comissió gestora, formada conjuntament per dirigents republicans progressistes i verguistes. Els verguistes aconseguiren la presidència —Antoni Cañellas—, i els càrrecs de procurador síndic —Joan Vich—, procurador síndic suplent —Antoni Galmés— i regidor —Joan Moyà i Miquel Serra.³¹

Alguns dels dirigents verguistes anaren evolucionant cap a posicions més conservadores i reaccionàries. És el cas de Joan Vich, el qual després de la derrota a les eleccions generals de 1936, radicalitzà la seva postura i s'afilià a la Falange Espanyola (FE). Després del cop d'estat va ser batle de Marratxí entre desembre de 1936 i març de 1937 i cap local de FET i de les JONS de Pòrtol.

La dreta monàrquica

El que durant la restauració borbònica s'havia anomenat Partit Conservador, amb l'arribada del nou règim, passà a denominar-se Unió de Dretes, impulsada per Andreu Buades Ferrer. Partit de caire monàrquic, conservador i espanyolista, mai acatà de forma explícita el règim republicà. El 1933, ja sota el nom d'Acció Popular Agrària (APA) s'adherí a la Confederació Espanyola de Dretes Autònomes (CEDA). Pel que fa als seus dirigents, la majoria pertanyien a l'aristocràcia balear, com per exemple, Lluís Zafortesa Villalonga, Tomàs de Salort Olives, Jerònim Massanet i Francesc Joan

²⁹ Ensenyat i Quintana, Joan. (1980). «Les eleccions del 16 de febrer de 1936 a Mallorca». A *Trabajos de Geografía*, 37. Palma: Universidad de Palma de Mallorca, pàg. 92.

³⁰ AMM, Llibre d'actes del ple municipal. Signatura 168 (1931). Sessió plenària del 16 d'agost de 1931, f. 37v.

³¹ AMM, Llibre d'actes del ple municipal. Signatura 173 (1934-1935). Sessió plenària del 20 d'octubre de 1934.

de Sentmenat. Era un partit molt ben organitzat, amb una forta implantació a les localitats i amb el suport d'una secció femenina i unes joventuts.

La secció femenina era dirigida per Francesca Roca de Unzué i Pilar Solanas-Cazaña, i perseguia la captació del vot femení. Pel que fa les joventuts d'Acció Popular (JAP), restaven sota la direcció de Francesc Joan de Sentmenat, i era una organització de caire feixistitzant, ja que utilitzava una certa indumentària, simbologia, actituds i llenguatge pròxims al feixisme. L'òrgan d'expressió d'aquest partit era *Acción*, publicació dirigida per Gabriel Cortès i Jordi Andreu Alcover. Es publicà entre el 6 de juny de 1935 i el 18 de juliol de 1936, i destacà per la seva posició marcadament anticatalanista.³²

A Marratxí, a les eleccions de 12 d'abril de 1931, es presentaren candidats de perfil força conservador, com és el cas de Pere Cañellas Rigo, Jaume Bestard Barrera, Rafel Moll Bestard, Vicenç Cañellas Matas i Miquel Bennàsser Bonet. Tots ells aconseguiren representació al consistori marratxiner, però després de la proclamació del règim republicà, no es tornaren a presentar a les municipals de maig. Pel que fa al perfil dels dirigents, tornam a trobar amos de possessió (2), a més d'altres ocupacions com propietari, industrial, llaurador i jornaler.

No tenim constància a Marratxí que es creàs la Unió de Dretes, però sí que aquest partit tingué presència a l'hora de celebrar mitings en temps d'eleccions. En aquest sentit, el 13 de novembre de 1933, la presidenta de la secció femenina de la Unió de Dretes, Francesca Roca, comunicà per escrit al batle de Marratxí que l'endemà, dia 14, a les set de la tarda, la seva entitat celebraria un acte de propaganda al local anomenat Sociedad Cultural des Pont d'Inca.³³ Alguns d'aquests actes realitzats amb motiu de les eleccions generals de 1933 provocaren la queixa del socialista Joan Perelló, el qual, a títol individual, envià una carta a l'Ajuntament esmentant que l'Agrupación Popular del Pont d'Inca «por cuanto sin poner en conocimiento de la Autoridad local, se celebran conferencias de carácter Público burlando haci las leyes, y como igual sus representantes».³⁴ Més tard, amb motiu de les eleccions de febrer de 1936, el propietari cabaneter Jaume Jaume Julià s'adreçà al batle per demanar-li autorització per dur a terme dos actes de propaganda electoral el diumenge 2 de febrer, un al cinema El Dorado de Pòrtol a les quatre del capvespre, i un altre a les sis, a Can Gros, a sa Cabaneta. Hi intervingueren «D. Gabriel Cortés y otros oradores del partido Acción Popular Agraria de esta provincia, tratando de la comparación de los programas revolucionario y contrarrevolucionario y además cuestiones sociales». El batle donà permís i avisà la Guàrdia Civil «al objeto de que se sirva disponer el oportuno servicio por las afueras de dichos locales a fin de que no se altere el orden».³⁵

Els feixistes

La Falange Espanyola fou un partit feixista creat per José Antonio Primo de Rivera el 1933 i fusionat poc després amb les Juntas Ofensives Nacional Sindicalistes (JONS). A Mallorca, el cap provincial del partit feixista era Alfonso de Zayas y Bobadilla; altres dirigents d'importància eren Antoni Nicolau, Francesc Borràs, Fernando Cotoner i el capellà Joan Crespi. A Marratxí es començà a organitzar clandestinament el maig de 1936, com el comandament de Palma. El seu cap era el cabaneter Joan Juan Camps i formaven part de la primera junta Marçal Cañellas Mulet, Joan Bestard Serra, Francesc Vidal Juan, Miquel Romaguera Jaume «y demás afiliados en el principio». Segons el marquès de Zayas, aquests altres camarades de la *vieja guardia* de Marratxí eren Joan Vich Santandreu, Pere Puigserver Cañellas, Josep Oliver Serra, Bartomeu Moll Bestard, Jaume Cañellas Serra, Josep

³² Oliver Araujo, Joan. (1986). *Las elecciones del Frente Popular en Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears, pàg. 30.

³³ Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca.... op. cit.* pàg. 292.

³⁴ AMM, Lligall Relació de societats obreres, polítiques i culturals 1528/4.

³⁵ Massot i Muntaner, Josep. *El primer franquisme a Mallorca.... op. cit.* pàg. 292.

Coll, Miquel Oliver Serra, Guillem Rigo Rosselló i el metge de Pòrtol, Antoni Yarza de San Pedro. Amb sa Cabaneta i Pòrtol com a nuclis de procedència, el que més destaca del perfil dels afiliats a la Falange és la seva joventut. De fet, molts d'aquells primers dirigents no consten al cens electoral per la seva curta edat.

Aquests afiliats aviat constituïren el nucli de les milícies de la Falange. Foren instruïts per un capità de l'exèrcit retirat resident a Marratxí. En començar la guerra formaren part de la centúria de primera línia organitzada a Santa Maria del Camí, comandada per un dels oficials detinguts al fort de Sant Carles fins al juliol de 1936, és a dir, un dels *Jinetes de Alcalá*.³⁶ Així ho relata el mateix Zayas al seu llibre *Historia de la Vieja Guardia en Baleares*:

Por un capitán del Ejército retirado residente en la localidad se enseñó instrucción y táctica de armas a los falangistas encuadrados. Casi todos los elementos que constituyeron la Falange Local pasaron a formar parte de la Centúria de primera línea organizada en Santa Maria, al mando de uno de los oficiales del Ejército que al iniciarse el Movimiento se hallaban detenidos en el fuerte de San Carlos.³⁷

Conclusió

Per acabar aquest treball, hem de concloure que l'actuació dels partits polítics a Marratxí respon a la realitat específica de cada nucli i, fins i tot, podem trobar diferents partits de la mateixa ideologia repartits pel municipi —com és el cas dels socialistes. El nucli del republicanisme —ERB i DLR— el mantenia quasi en exclusivitat la població de Pòrtol. En canvi, l'àmbit d'actuació dels verguistes es concentrava als nuclis de Pont d'Inca i Pla de na Tesa. Així doncs, hem de pensar que el patró d'afiliació als partits polítics obeeïa a causes ideològiques de caràcter genèric —esquerra, dreta— i geogràfiques —per proximitat al lloc de feina o de residència. En aquest sentit, només trobam militants d'ERB a Pòrtol i militants socialistes a sa Cabaneta, Pont d'Inca i Pla de na Tesa, sense que en cap moment hi hagi una barreja entre persones de distint nucli/opció política diferent.

En darrer lloc, pel que fa al perfil social dels militants dels partits d'esquerres de Marratxí, hem de dir que hi havia un predomini de persones força joves —entre 20 i 30 anys— i que en el cas dels socialistes —Pont d'Inca i Pla de na Tesa— l'ofici dominant era el de picapedrer i, en el cas dels republicans —Pòrtol—, el de jornalero.

³⁶ *Ibidem*, pàg. 294-295.

³⁷ Santana Morro, Manel. (1998). «El plantejament de l'oci a Marratxí en el primer franquisme». A *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1997*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí, pàg. 256.

Apèndix documental amb el perfil dels militants de les diferents agrupacions polítiques de Marratxí³⁸

Nom	Edat	Ofici	Població	Alfab.
Agrupació Socialista del Pont d'Inca				
Balaguer Tugores, Pere	55	Jornaler	Pont d'Inca	Sí
Bibiloni Noguera, Miquel	n. d.	n. d.	Pla de na Tesa	n. d.
Bibiloni Soldugas, Miquel	27	Picapedrer	Pont d'Inca	Sí
Bover Marquès, Pere Josep	54	Sabater	Son Llebre	Sí
Busquets Cañellas, Joan	48	Picapedrer	Pont d'Inca	Sí
Cantallops Busquets, Esteve	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Coll Santamaria, Pere	51	Picapedrer	Son Nebot	Sí
Coll Sureda, Gabriel	34	Carrero	Son Nebot	Sí
Comas Barceló, Miquel	26	Picapedrer	Son Nebot	Sí
Ferrà Vadell, Francesc	30	Picapedrer	Son Nebot	Sí
Florit Sastre, Maties	39	Comptable	Pont d'Inca	Sí
Gaià Cañellas, Antoni	26	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Gili Bibiloni, Jaume	23	Guixaire/ picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Gili Bibiloni, Sebastià	26	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Llobet Comas, Rafel	28	Xofer	Son Nebot	Sí
Mas Jaume, Bartomeu	30	Picapedrer	Pont d'Inca	Sí
Oliver Amengual, Antoni	39	Mecànic	Pla de na Tesa	Sí
Palmer Carrió, Antoni	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Palmer Carrió, Bartomeu	n. d.	n. d.	Pla de na Tesa	n. d.
Perelló Serra, Joan	44	Tramviare	Son Nebot	Sí
Perpiñà Belloste, Miquel	34	Xofer	Pont d'Inca	Sí
Ramis Cañellas, Miquel	51	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Salom Nadal, Josep	36	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Serra Ribot, Bartomeu	34	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Serra Vadell, Francesc	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Simó Fiol, Josep	30	Picapedrer	Cas Ximarró	Sí
Terrassa Mas, Joan	27	Picapedrer	Pla de na Tesa	NO
Esquerra Republicana Balear				
Amengual Serra, Rafel	27	Fuster	Pòrtol	Sí
Batle Amengual, Bartomeu	43	Jornaler	Son Nebot	NO
Cañellas Muntaner, Mateu	26	Jornaler	Pòrtol	Sí
Cañellas Palou, Guillem	61	Fuster/ jornaler	Pou des Coll	NO
Cañellas Palou, Francesc	28	Jornaler	Pou des Coll	Sí
Cladera Mascaró, Bartomeu	41	Jornaler	Pou des Coll	NO
Ferrà Mut, Francesc	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Fonrodona Ribas, Emili	38	Terrisser	Pòrtol	Sí
Garau Cañellas, Cristòfol	64	Sense feina	Pou des Coll	Sí
Llabrés Flores, Antoni	48	Llaurador	Pou des Coll	Sí

³⁸ Elaboració pròpia a partir de «Censo electoral de Baleares. Rectificación del Censo electoral correspondiente al año 1935, ordenada por decreto de 7 de Septiembre de 1935» a Cens electoral (1923=1935). Signatura 2687 i AMM, Lligall Relació de societats obreres, polítiques i culturals, 1528/4.

Els partits polítics a Marratxí durant la segona república (1931 - 1936)

Nom	Edat	Ofici	Població	Alfab.
Esquerra Republicana Balear				
Mas Jaume, Maties	28	Ferrer	Pòrtol	Sí
Mas Serra, Bartomeu	24	Jornaler	Coll des Pou	Sí
Noguera Terrassa, Magdalena ³⁹	n. d.	n. d.	n. d.	n. d.
Ramis Ramis, Antoni	33	Picapedrer	Pòrtol	Sí
Ramis Ramis, Bartomeu	34	Picapedrer/jornaler	Pòrtol	Sí
Santandreu Ramis, Mateu	28	Fuster	Pòrtol	Sí
Santandreu Ramis, Miquel	25	Soldat/ sastre	Pòrtol	Sí
Serra Sastre, Sebastià	n. d.	Sabater	Pòrtol	n. d.
Sureda Frau, Miquel	29	Espardenyer	Coll des Pou	Sí
Tous Pericàs, Miquel	30	Xofer	Pòrtol	Sí
Trias Cabot, Cristòfol ⁴⁰	30	Jornaler	Coll des Pou	Sí
Trias Cabot, Miquel	28	Jornaler	Coll des Pou	Sí
Dreta Liberal Republicana				
Bestard Capó, Pere	50	Propietari	Pòrtol	Sí
Cañellas Cañellas, Jaume	56	Fuster	Pòrtol	Sí
Jaume Serra, Sebastià	47	Fuster	Sa Cabaneta	Sí
Oliver Ramis, Ramon	46	Picapedrer	Sa Cabaneta	Sí
Riba Bonet, Ramon	57	Llaurador	Pòrtol	Sí
Roca Martorell, Francesc	48	Jornaler	Pòrtol	Sí
Romaguera Cañellas, Sebastià	42	Llaurador	Sa Cabaneta	Sí
Partit Republicà de Centre				
Cañellas Quetglas, Antoni	41	Picapedrer	Pla de na Tesa	Sí
Galmés Galmés, Antoni	51	Amo de possessió	Pont d'Inca	Sí
Moyà Serra, Joan	35	Comerciant	Pont d'Inca	Sí
Serra Comes, Miquel	37	Amo de possessió	Pla de na Tesa	Sí
Vich Santandreu, Joan	37	Oller	Pòrtol	Sí
Unió de Dretes				
Bennàsser Bonet, Miquel	70	Propietari	Pont d'Inca	Sí
Bestard Barrera, Jaume	58	Amo de possessió	Sa Cabaneta	Sí
Cañellas Matas, Vicenç	58	Amo de possessió	Pont d'Inca	Sí
Cañellas Rigo, Pedro	54	Industrial	Sa Cabaneta	Sí
Jaume Julià, Jaume	42	Llaurador	Sa Cabaneta	Sí
Moll Bestard, Rafel	32	Jornaler	Pòrtol	Sí
Falange Espanyola				
Bestard Serra, Joan	36	Sabater	Sa Cabaneta	Sí
Cañellas Mulet, Marçal	22	n. d.	Sa Cabaneta	Sí
Juan Camps, Joan	22	Picapedrer	Sa Cabaneta	Sí
Romaguera Jaume, Miquel	29	Agricultor	Sa Cabaneta	Sí
Yarza de San Pedro, Antoni	33	Metge	Pòrtol	Sí

³⁹ Al cens electoral de 1935 apareix una dona amb el nom de Francesca Noguera Terrassa, de 30 anys d'edat, sense feina, resident a Pòrtol (camí de sa Garriga, 6) que no sap ni llegir ni escriure. A falta de més dones amb els llinatges Noguera Terrassa a Pòrtol suposam que és la mateixa persona.

⁴⁰ Al cens electoral de 1935 apareix un home amb el nom de Martí Trias Marit, jornaler de 36 anys, resident a Pòrtol que no sap ni llegir ni escriure.

Cal ser conscients que aquesta llista de militants no és en absolut definitiva. En aquest sentit, més d'una dotzena de persones que no figuren a la llista anterior de les barriades del Pla de na Tesa, Pont d'Inca, Son Nebot i Can Vador foren objecte d'informes de les noves autoritats, investigacions i multes del Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Balears, etc. El que no sabem és quin grau d'implicació tenien aquestes persones amb les organitzacions socialistes de la seva localitat. Aquests són els noms. Del Pla de na Tesa: Sebastià Adrover Marquès, Antoni Canyelles Quetgles, Jaume Canyelles Quetgles, Ramon Crespi Bernat i Gabriel Fiol Pastor. Del Pont d'Inca: Josep Barceló Porcel, Joan Bonet Tur, Bartomeu Cirer Oliver, Remei Garcias Gamundí, Ramon Mas Jaume i Felip Riera Solivelles. De Son Nebot: Martí Company Capllonch i Rafel Estarelles Estarelles. De Can Vador: Jaume Mulet Cabrer.

Fonts i documentació

Arxiu

Arxiu Municipal de Marratxí (AMM).

- Censo electoral de Baleares. Rectificación del Censo electoral correspondiente al año 1935, ordenada por decreto de 7 de Septiembre de 1935. Signatura 2687.
- Llibre d'actes del ple municipal (1926-1931). Signatura 167.
- Llibre d'actes del ple municipal (1931). Signatura 168.
- Llibre d'actes del ple municipal (1934-1935). Signatura 173.
- Llibre d'actes del ple municipal (1935-1936). Signatura 174.
- Relacions de societats obreres, polítiques i culturals (1918-1936). Signatura 1528/4.

Prensa

Amengual i Bestard, Pere; Massot i Muntaner, Biel. (setembre 1997, 2a quinzena). «Madò Catalina Porreta, una dona ben valenta». A *Pòrtula*, núm. 188.

Nadal, Antoni. (20 juliol 1986). «Heriberto Quiñones». A *Memòria Civil. Mallorca en guerra (1936-1986)*, núm. 29, suplement del *Baleares*.

Bibliografia

Duran Pastor, Miquel. (1992). *Sicut oculi. Un tiempo pasado que no fue mejor. Vigilantes y vigilados en la Mallorca de la postguerra (1941-1945)*. Palma: Miquel Font Editor.

Ensenyat Quintana, Joan. (1980). «Les eleccions del 16 de febrer de 1936 a Mallorca». A *Trabajos de Geografia*, 37. Palma: Universidad de Palma de Mallorca.

Gabriel, Pere. (1973). *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial.

Massot i Muntaner, Josep. (1996). *El primer franquisme a Mallorca. Guerra civil, repressió, exili i represa cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Morro Marcé, Mateu. (1986). «Esquerra Republicana Balear». A *Quinze anys dels premis d'investigació 'Ciutat de Palma' (1970-1984)*. Palma: Ajuntament de Palma.

Oliver Araujo, Joan. (1986). *Las elecciones del Frente Popular en Baleares*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Sáez Isern, Francesc. (1998). «Marratxí 1931: les eleccions municipals». A *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1997*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

Sanllorente, Francisco. (2005). *La persecución económica de los derrotados. El Tribunal de Responsabilidades Políticas de Baleares (1939-1942)*. Palma: Miquel Font Editor.

Santana Morro, Manel. (1996). «L'associacionisme obrer a Marratxí (1923-1936)». A *I Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1995*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

Santana Morro, Manel. (1998). «El plantejament de l'oci a Marratxí en el primer franquisme». A *II Jornades d'Estudis Locals a Marratxí, 1997*. Marratxí: Ajuntament de Marratxí.

La II República i la Guerra Civil Espanyola: Les seves conseqüències a Marratxí (1931- 1939)

Ernesto Alfredo Baletto Espínola

Son Bonet alguna cosa més que un simple aeròdrom. Base de la repressió franquista i el feixisme de l'aviació legionària.

La hipòtesi actual de la poca importància militar que històricament va tenir l'aeroport de Son Bonet a Marratxí, mencionat a la majoria dels diferents texts històrics, acadèmics i militars coneguts, en què figura com un simple aeroport auxiliar, on només es realitzaven manteniments i entrenaments, i que era l'aeròdrom de canvis i recanvis per a avions (poques vegades mencionat com a base principal per al bombardeig de ciutats com Barcelona i València), mereix ser analitzada i discutida de manera més profunda, ja que la informació que es conserva als arxius militars de les illes Balears aporta informació valuosa que reafirma el rol que va exercir aquest aeroport. Passarem a analitzar-ho en els següents punts:

La Comandància d'Obres i Fortificació de les illes Balears, en mans dels rebels franquistes que atemptaren contra el govern de la II República, legalment constituïda el 14 d'abril de 1931, aproven el 16 de març de 1937, un pressupost de 27.900 pessetes per a l'habilitació del camp de Son Bonet com a aeròdrom eventual, la qual cosa representava una gran neteja de la zona (demolicions, múltiples construccions, etc.) i també un ampli desenvolupament d'infraestructures (casetes, noves planificacions i expropiacions).¹

En data del 23 de desembre de 1937, paral·lelament al desenvolupament estructural del suport vital de la guerra (Son Bonet com un dels aeroports d'atterratge i enlairament de les forces aèries de l'«aviació legionària» que terroritzaren les zones republicanes), s'aprovà la construcció de dues casetes per instal·lar-hi una emissora. Aquell mateix dia també s'aprovà l'ampliació de l'aeròdrom per un import de 52.560 pessetes. El franquisme, a les zones de la rereguarda on havia triomfat el cop, desenvolupava a passes accelerades les necessàries infraestructures comunicatives que aquestes forces colpistes necessitaven per executar els diferents plans bèl·lics.²

¹ AIMB, Arma de Aviación. Región Aérea de Baleares. Sección 4, núm. 7. Almudaina 1125-Requisas e Incautaciones.

² *Ibidem*, núm. 8.

A la memòria de la Comandància d'Obres i Fortificacions s'afirma: «l'objecte es que la pista de direcció nord-sud quedin completament eixamplada amb una amplària de 200 metres». L'ampliació va significar que moltes famílies marratxineres, les seves terres o els seus habitatges se varen veure afectats per expropiacions i foren derrocats.³ Així mateix, el novembre de 1937 es presentà un projecte de construcció d'un refugi ubicat a la caserna de Son Bonet.

D'altra banda, l'Arxiu Intermedi Militar de les Illes Balears ens regala joies com, per exemple, documents que reflecteixen l'exigència d'Aviació, la prefectura de la base de Palma, en relació amb l'interès de l'ocupació de l'edifici escolar de Son Bonet per a la instal·lació d'oficines de l'aeròdrom. Reproduïm un fragment, amb data de l'11 de gener de 1937, sis mesos després del cop militar.

Pongo en conocimiento de V. E que necesitando para la debida organización del Aeródromo de «Son Bonet» un local donde instalar oficinas y dependencias [...] el edificio escuela de aquel termino reúne condiciones inmejorables y sugiero que para la escuela de niñas se organice en lo sucesivo en el local sito junto a la iglesia y llamado «Salón Católico», como para los niños la casa de Benito Campins situada en la calle Torrella nº. 11 de aquel caserío, y que al principio del movimiento tuvo que ser clausurado por orden Militar por ser domicilio de una organización de izquierdas [...] habiéndome puesto de acuerdo con la maestra nacional de aquel centro docente y el cura párroco del caserío que actualmente supe al maestro.⁴

Un element interessant que s'ha de tenir amb compte és que la regió aèria de les illes Balears presentà un escrit oficial, amb data 13 de maig de 1938 i signat per la seva màxima autoritat, el tinent coronel Ramón Franco (mort l'octubre per una hipotètica acció de guerra, després d'estavellar-se amb un hidroavió en el mediterrani, quan es dirigia a bombardejar zones republicanes), que plantejava la necessitat de requisar l'Hotel Inglés, que seguiria estant administrat pel seu propietari, amb l'objecte d'allotjar-hi el personal de la línia aèria militar de la legió Còndor, que a partir del dia 16 de maig de 1938 havia de començar a donar servei regular a la península i fer escala a Son Bonet.⁵

La prioritat màxima de l'aeroport com a objectiu de desenvolupament militar també es troba en els acords que hi havia entre l'Aeroclub de Balears i les autoritats militars colpistes per a l'explotació dels terrenys denominats «Quaranta hectàrees», en què s'estipulava com a principal condició que quedava tot el temps subordinat al desenvolupament militar, també es troba en les necessitats miliars apressants de l'autoritat militar de la plaça o de l'oficial del més alt rang a càrrec de les tropes que ocupaven Son Bonet.

Els bombardeigs criminals damunt Barcelona, el març de 1938, per part de la Regia Aeronàutica, comunament coneguda com Aviazione Legionaria delle Baleari, amb la finalitat de produir pànic i terror i produir milers de víctimes (molts nins, nines i dones), partien fonamentalment de tres bases, una d'elles la de Son Bonet, a Marratxí.

Les forces principals de l'aviació feixista a Son Bonet, a les diferents etapes entre 1937 i 1939, entre d'altres varen ser: B. N a Son Bonet – 28º Gruppo B. V. 10 gruppo⁶ i la 251ª Esquadrilla de Bombarders Pesats «Murciélagos» (formats per sembradors de morts, els bombarders Savoia-Marchetti SM.81).⁷

³ Propietats de Joana Cabrer, Miquel Crespi, Antònia Morro, Margalida Fideu, Margalida Oliver, Antònia Ferrà, Mateu Seguí, Isabel Vidal, Francesc Oliver, Catalina Moyà, Arnau Rigo, Antònia Barceló, entre d'altres.

⁴ AIMB, Arma de Aviació. Región Aérea de Baleares.

⁵ AIMB, Arma de Aviació. Región Aérea de Baleares. Cap núm. 1232, Sección 4ª, Negociado 3º, maig de 1938.

⁶ Pedriali, F. (1992). *Guerra di Spagna e Aviazione Italiana*. Roma: Nuovo Studio Tecnica.

⁷ Ibidem. Vegeu també *Diario Storico dell'Aviazione Legionaria Delle Baleari*, març de 1938, i *Diario del Conde Ciano*.

Aquestes dades es poden contrastar amb la informació que ofereix Christopher Shores, que diu el següent: «Los cazas Fiat CR.32 que equipaban el 10º Gruppo Autonomo Caccia "Baleari", integrado por la 101ª y 102ª Squadriglie». Queda clar que de Son Bonet s'enlairaven la mort i el terror, que assolarien especialment Barcelona i València.

Ho conta una crònica de la època:

Això ho sabia l'alt comandament republicà. En determinades ocasions els avions republicans bombardejaven els Aeròdroms de Mallorca que són les bases de les contínues agressions aèries que se venen realitzant contra ciutats lleials del litoral Mediterrani. La primera de les patrulles expedicionàries va bombardejar l'aeròdrom del Pont d'Inca, caient les bombes entre els avions i a una arbreda pròxima, on se suposa estaven ocults aparells. Nou caces «Fiat» (dels que mencionem més a dalt) que varen aparèixer a l'aire no es varen decidir a entaular combat. Per la tarda va ser de nou atacat l'aeròdrom del Pont d'Inca on varen caure bombes.⁸

Aquests atacs no varen poder evitar els terrorífics bombardeigs que va patir la ciutat de Barcelona el març de 1938.

Requis es feixistes contra la població marratxinera

Per altra banda, l'entramat militar continuava funcionant de manera contundent. Per exemple, l'arma de la aviació comunicà, el 25 de setembre de 1937, la necessitat urgent de requisar per als serveis de l'Aviació Legionària la casa deshabitada del carrer del Bisbe Campins, núm. 36, del Pont d'Inca, propietat del Crèdit Balear.⁹

Josep Massot i Muntaner, al seu llibre *Aspectes de la Guerra Civil a les Illes Balears*, menciona, basant-se en els escrits del cònsol Hillgarth, que aquest pensava que hi havia almenys 450 italians, tirant a la baixa, a Palma a Son Sant Joan, a Inca, a Pollença i Alcúdia. Per la qual cosa podem afirmar, i aportar la informació dels documents de l'Arxiu Militar, que l'Aviació Legionària tenia una activa vida a la zona del Pont d'Inca, a Marratxí.

D'altra banda, un de tants memoràndums, amb data del 21 d'octubre de 1938, firmat per Ramón Franco, confirma que foren traslladats els aparells de caça al camp de Son Bonet. Ramón Franco també sol·licitava que la casa de can Descalç, al Pont d'Inca, propietat de Gaspar Borràs Llabrés, fos requisada per utilitzar-la com a habitació dels especialistes dels tallers dels caces de referència,¹⁰ encara que no en menciona les característiques i d'on venien. El 22 de setembre de 1937, el mateix Ramón Franco també esmentava la requisa de dues cases del Pont d'Inca destinades a les necessitats i els serveis de l'aeroport de Son Bonet (una d'elles era can Ballester, situada al carrer del General Franco).¹¹

El 27 de setembre de 1937, un memoràndum exigí la requisa dels efectes de l'Hotel Formentor, a Pollença, i que fos lliurat a la Regió Aèria per posar-lo a disposició de l'Aviació Legionària de Son Bonet. En un escrit posterior, un tal comandant Olivar comptabilitza tota la infraestructura que hi havia a disposició de l'Aviació Legionària estacionada a Son Bonet a Marratxí: 72 habitacions, amb

⁸ La Vanguardia, 9 d'octubre de 1937.

⁹ Arma de Aviación. Región Aérea de Baleares. Jefatura núm. 1487

¹⁰ AIMB.

¹¹ Ibídem.

capacitat per a 117 ostes, la distribució de llits era de 97 individuals i 10 matrimonials, a més de 50 catres amb somier per a la servitud i els empleats, 30 dels quals varen ser inclosos en una partida de material requisat el setembre de 1937, actualment a Son Bonet¹² (es requisaren mobles per a uns 65 homes de la representació feixista a Marratxí de l'aviació de Ciano i Mussolini).

Les ràdios també eren un element molt important en les seves comunicacions, ordres i contraordres, entre elles la Ràdio Pont d'Inca, custodiada per un brigada.

El govern de la II República i les seves conseqüències polítiques i socials a Marratxí (1931-1936)

La vida social

El 14 d'abril de 1931 es proclamà la II República a Mallorca i els sectors populars i progressistes s'il·lusionaren per la nova etapa de més protecció social i de canvis profunds. Marratxí no va escapar d'aquestes il·lusions, ja que la vida política, social i cultural de l'època demostrava tenir una rica participació política, especialment als nuclis del Pont d'Inca i Pla de na Tesa.

La reconstitució de l'Agrupació Socialista, el juny de 1931, al començament de la república, a Marratxí, demostrava els nous aires que començaven a respirar-se en tota l'illa.¹³ A més de ser meritori, ja que el PSOE només comptava amb 16 agrupacions (aleshores en tot l'arxipèlag hi havia 65 ajuntaments).¹⁴

L'adveniment de la república feia canviar la correlació de forces, ja que la dreta marratxinera acostumada a tocar la marxa real, s'hagué de conformar amb l'ofici i el sermó i veure la bandera tricolor republicana del nou govern.¹⁵

La polèmica per les expulsions dels ordes religiosos i la separació de l'Església i l'Estat, els sous del clero i l'exèrcit eren temes candents també a Marratxí, així ho demostraven les diferents corresponalsies que hi havia al Pont d'Inca, el 1931, del setmanari *Foch y Fum*.¹⁶

La barriada tenia una activitat política i social, cants de flamencs, al cafè Cas Ferrer, i sermó per a les dretes, en un nou local que havien llogat a Verreto,¹⁷ entre ells la poesia sarcàstica de la època:

A n'es poble Pondinqué, hay pasen cosas muy raras
Y es peque devedades fan cosas que no están be.
Primé n'estaba content d'ese jove Pondinqué
Pero are jo diré que casi, casi rebent
Es carnaval ha acabat y are tenim sa corema
Y es sabaté posa empena an es calsat fordat
De tot m'en cuidaré y noticis vos daré.¹⁸

¹² AIMB, caixa Almudaina 1.125, 1.126.

¹³ AMM. Relaciones de sociedades políticas y culturales del Municipio, sig. 1528/3.

¹⁴ Checa Godoy, Antonio. (1989). *Prensa y partidos políticos durante la II República*, pàg. 46.

¹⁵ *Foch y Fum*, núm. 31, 31 de juliol 1931. I un poema escrit per un tal Verderol del Pont d'Inca: «Oh Bandera tricolor! emblema de llibertat, tan sols tu has conquistat virtut, progrés i amor».

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem* (local del carrer de Ramon Llull, 9), núm. 60, 19 de febrer de 1932.

¹⁸ *Ibidem*.

La societat Acció Parroquial, coneguda com sa Lloriguera Negra, col·laboradora directa d'Acció Catòlica confirmava que les seves activitats serien discursos, conferències, cercles d'estudis, sala de lectures, biblioteca i altres temes relacionats amb la cultura. Però fou tot el contrari: que si en tal no va a missa, que aquest és republicà, etc.¹⁹

Les polèmiques estaven servides. Estava clar que la II República havia produït un important reagrupament de forces i trencaments. Les forces clericals i la dreta es posicionaven des d'un principi i boicotejaven la legalitat vigent del nou govern. Un exemple de això seria el següent:

A nou mesos de la República, ens veiem obligats [...] a denunciar la situació a les escoles de Marratxí. Començarem per les nines del Pla de na Tesa: on les mestres d'aquest centre que cobren del govern de la República, fan cas omís que el dia 11 de desembre era festa nacional, donant classes a portes tancades, induïdes per el cacic del dit nucli [...]. El dia 6 de Gener, dia laborable del nou règim, no va voler dita mestra obrir la classe.²⁰

La rica vida també de la mà dels cronistes de *Foch y Fum* es reflecteix en un barber del Pont d'Inca que menciona que els seus clients indicaven que els representants (siguin proletaris o no) els cuidaven i reflexionava sobre la necessitat d'obligar els propietaris perquè contribuïssin a la millora pel conjunt dels veïns, la qual cosa demostrava que l'arribada de la república havia polititzat amplis sectors de la societat, tant amb el lèxic de l'època, com amb les accions i les exigències.

Les organitzacions obreres, catòliques, culturals i socials

Malgrat la tradició obrera d'un sector de Marratxí, no hi va haver una alta incidència de protestes, ni de grans tradicions comunistes o anarquistes (aquestes no varen tenir gairebé participació, segons els diferents mitjans de l'època com *El Obrero Balear*), llevat de nuclis específics del Pont d'Inca, barri en expansió industrial —fàbriques de sabó, de sacs i llista, ciment farinera etc., i residencial obrer—, que comptava amb grups d'obriers més pròxims a idees comunistes.²¹ A més, les dinàmiques polítiques anaven de la mà del que passava a Palma i les distintes polítiques i fets puntuals que ocorrien a la província i a la resta de l'Estat espanyol.

La rica vida política i els seus antagonistes creixien moltes vegades de la pròpia conjuntura existent. Els primers anys de bienni progressista (1931-1933) van ser crucials per a la constitució de distintes organitzacions, tant de esquerres com de dretes.

En referència a les agrupacions religioses, culturals i centres obrers, podem mencionar: la Unió Obrera i la Lleialtat, del Pla de na Tesa, la Casa del Poble, de sa Cabaneta, les primeres cooperatives i la segona cooperativa de consum, San Lazaro, de Pla de na Tesa, la Germanor, de Pòrtol, les Germanes de la Presentació de la Verge, del Pont d'Inca, les Germanes de les Escoles Cristianes i el Sindicat Catòlic, del Pont d'Inca.

Menció especial mereix, per les seves dinàmiques i actuacions, el Centre de Picapedrers i el Sindicat Únic de la Construcció del Pont d'Inca i l'Associació Segundo de Marzo (tots domiciliats i

¹⁹ *Ibidem*, núm. 133, 14 de juliol de 1933.

²⁰ *Ibidem*, núm. 55, 15 de gener de 1932. El mateix escrit menciona el cacic de torn Cañellas i la seva complicitat amb aquestes actituds antigovernamentals. Ho afirma Julián de la Fuente, Pont d'Inca.

²¹ Quetgles, Damià. (12 octubre 1986). «Marratxí, poble de pobles prop de Ciutat». A *Memòria Civil*, núm. 41.

funcionant a l'històric cafè de Can Ferrer), el Sindicat Agrícola La Siega, La Igualdad i La Siembra, de caràcter reivindicatiu per millorar la feina.²²

El 1932 quedà constituïda l'associació Acció Parroquial de sa Cabaneta; el 1933, els Obrers Catòlics, la Juventud Portalense (carrer d'Olesa, 101), l'Associació de Columbofília del Pont d'Inca. El 1934, es creà el Centre Instructor Obrer del Pont d'Inca, amb Joan Rigo Sampol de president. El 1935, el Centre Catòlic Recreatiu del Pla de na Tesa i el 1936, el Centre Masculí d'Acció Catòlica de Pòrtol.²³

El bienni reformista (1931-1933). Dos anys d'il·lusió, republicanisme, progressisme i noves conquestes socials

El vell sistema se ressent, als menys en part, del triomf de la república, encara que no totalment. Els aires de renovació erosionen transitòriament el poder clientelar dels amos i els cacics.

Petites manifestacions celebraren l'esdeveniment a sa Cabaneta i Pòrtol, mentre els nuclis obrers del Pont d'Inca i Pla de na Tesa, més ben connectats pel tramvia, ho celebraven a Ciutat. Les eleccions es van repetir el maig i la victòria fou clarament socialista.²⁴

A les illes Balears aquestes eleccions varen finalitzar amb tres diputats d'esquerra i quatre diputats de dreta.²⁵ El senyor Alcalá Zamora, president de la República, arribà a Inca a les 10.45. Abans, havia passat pels pobles del Pont d'Inca, a Marratxí, Consell, Santa Maria i Binissalem, i els respectius ajuntaments sortiren a saludar-lo. En tots els pobles hi havia arcs de triomf.²⁶

Aquells anys l'activitat religiosa entre els obrers també es va accentuar en el municipi.²⁷ L'Associació Cultural Recreativa del Pont d'Inca duia a terme una àmplia activitat cultural aquells anys, organitzava conferències sobre «La qüestió obrera vista i resolta per l'Església», a càrrec d'Andreu Casellas, obres de teatre de caire religiós i comèdies, com *Trapacerías*.

D'altra banda, l'esquerra marratxinera, La Siembra (resultat de la unió de La Semilla i La Colectiva, societat de picapedrers), plantejava les seves exigències: Primera, posar un impost transitori per solucionar l'atur obrer; segona, per enterrar a creu alçada la cobrança d'impostos de 100 pessetes i, tercera, per les processons religioses un impost de 100 pessetes també. Per altra banda, a proposta del senyor Perelló que s'aprovassin les peticiones i l'impost per resoldre l'atur obrer (gravar quarterades de selva o garriga baixa i altres cultius de secà o reguiu).²⁸

El gener de 1933 el perfil dels afiliats a La Siembra, afegits a la UGT, en el cas de sa Cabaneta, eren sabaters, picapedrers, peons, a més de forners i jornalers, tots amb edats compreses entre els 25 i els 30 anys, cosa que demostra l'extracció proletària de molts dels seus afiliats. En canvi, a Pòrtol (molt més agrari), la majoria eren llauradores i jornalers, d'uns 40 anys de mitjana.²⁹

²² AMM. Relacions de societats polítiques i culturals del Municipi de Marratxí, sig. 1528/3.

²³ AMM, expedient de societat obrera, polítiques i culturals 1918-1936, sig. 1528/4.

²⁴ Quetgles, Damià. (12 octubre 1986). «Marratxí, poble de pobles prop de Ciutat», *op. cit.*

²⁵ Eleccions de la II República. Recuperat de: <http://www.historiaelectoral.com/e1931r.html> [Consulta: 1 novembre 2016].

²⁶ *La Vanguardia*, 2 d'abril de 1932. [Consulta: 5 novembre 2016].

²⁷ Hem de tenir en compte que el maig de 1931 es debatia a les Corts l'article 26 de la Constitució, i les propostes de separació de l'Església i l'Estat, una reforma secular profunda, a la qual els sectors eclesiàstics s'oposaven de manera determinant.

²⁸ Propostes realitzades el maig de 1936, encara serveixen en aquesta etapa per saber i tenir en compte el desenvolupament de l'organització obrera.

²⁹ Dades tretes per l'autor de dades de l'AMM, sig. 1528/4 Expedient de societat de Obreres, polítiques i culturals.

D'altra banda, ens consta, per exemple, que el 13 de novembre de 1933 Francesca Roca Waring, presidenta de la secció femenina de la Unió de Dretes de Palma, establerta al carrer de Sant Jaume, núm. 31, entresol, comunicà per escrit al batle de Marratxí que la seva entitat celebraria un acte de propaganda al local anomenat Sociedad Cultural, del Pont d'Inca, al carrer del 14 d'Abril, núm. 1.³⁰

Bienni radical cedista (de 1934 a febrer de 1936), la reacció de la burgesia i l'amenaça a la República

Les conquestes republicanes se van veure amenaçades per l'avançament i la reacció radical cedista del bienni conservador, cosa que va tenir conseqüències al municipi de Marratxí. A les illes Balears la dreta va obtenir els set diputats, un pas enrere profund en relació amb les anteriors eleccions i una paralització de les reformes i el retrocés d'algunes llibertats.

Els fets de 1934 a Astúries i les seves repercussions a Marratxí

La insurrecció d'Astúries va tenir poca repercussió a Mallorca, com afirmava en el seu temps Alexandre Jaume al seu llibre *La insurrecció de Octubre: Cataluña, Asturias, Baleares*, de 1935, i es podria dir que nul·la a Marratxí en referència a protestes o resistències. Però sí dugué conseqüències per a l'entramat polític institucional, la composició democràtica de l'Ajuntament (afavorí els cacics, March i Matutes), i la seva relació amb les entitats de la societat civil. Es donà pas a la repressió, que anunciava la nit del terror del cop d'estat del juny de 1936.

La repressió a Mallorca i a Marratxí dels fets de la insurrecció d'Astúries va ser excessiva i desmesurada. Com a conseqüència de les disposicions rebudes pel Govern, Marratxí es va veure afectada per la suspensió de quatre regidors. A més, es disposà la clausura de totes les cases del Poble, de totes les associacions d'Esquerra Republicana, d'Esquerra Catalana, d'Acció Republicana i altres filials.³¹

Aquesta suspensió va perdurar fins després de les eleccions generals de febrer de 1936. Durant aquest interval de temps, comissions gestores formades per regidors conservadors de cada ajuntament s'hi varen posar al front.³²

L'esquerra a Marratxí va ser perseguida, però això no va significar que al municipi desaparegués l'activitat política, social i cultural, és el cas del Centre Instructor Obrer de Marratxí que organitzava «Cafés de compañerismos», als quals convidava el batle; o el del cicle de conferències de març a maig de 1935, amb ponents de renom i d'amarg final. Algunes de les conferències i conferenciats varen ser: «Aspectes culturals i ciutadans», a càrrec de Bernat Jofre, exiliat (batle de Palma entre juny de 1932 i gener de 1933), «Alcoholisme com a malaltia social», a càrrec d'Emili Darder (batle de Palma entre 1933 i 1934 i entre el petit període abans del cop d'estat, assassinat pels feixistes), «Moralitat», a càrrec de Francesc de Sales Aguiló, exiliat, «Cooperativisme», a càrrec de Joan Montserrat Parets, socialista, assassinat,³³ «Cultura a través del temps», a càrrec de Rafael Gamero Ginata, assassinat, d'Esquerra Republicana i

³⁰ Massot i Muntaner, J. (Desembre 1990 – gener 1991). «Notes». A Pòrtula, núm. 100.

³¹ La Vanguardia, 24 d'octubre de 1934. Recuperat de: <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2002/03/16/pagina24/33166774/pdf.html?search=Marratxí> [Consulta: 26 novembre 2016].

³² Oliver Araujo, Juan. «Las elecciones del Frente Popular en Baleares». Recuperat de: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosDerecho/article/viewFile/175361/243759>

³³ Gran Enciclopèdia de Mallorca, vol. 11 pàg. 117-118 i <http://www.fideus.com/biografiesF%20-%20monserratparets%20-%20joan.htm> [Consulta: 1 desembre 2016].

president de la Federació Nacional de Mestres.³⁴ La convocatòria del Centre Instructor Obrer tancava amb la següent i simbòlica frase «No olvidéis que la cultura es la mejor arma. Un pueblo culturado siempre es digno». El feixisme i l'exèrcit del franquisme tenien preparats altres plans, que tenien a veure amb la cultura i la dignitat.

A Marratxí, l'Església seguia amb la seva agenda sense que la insurrecció d'Octubre la pertorbàs. A l'església dels germans de les Escoles Cristianes del Pont d'Inca va tenir lloc la beneïda solemnitat de dues noves estàtues, una de santa Teresa de l'Infant Jesús, obra dels tallers d'Olot, i l'altra del beat germà Salomó Le Clercy, martiritzat per la Revolució francesa el 2 de setembre de 1792. Monsenyor Antoni Rosselló i de Alemany, protonotari apostòlic, presidí l'acte de benedicció i estigué acompanyat pels preveres Rafael Juan, regent del Pont d'Inca, Miquel Estarellas, vicari del Pla de na Tesa, Francesc Vallcaneras,³⁵ Valentín Herrero, Miquel Munar, capellà del noviciat, el mestre de cerimònies Joan Alcover i el capellà d'honor, don Francesc Jaume.³⁶

A partir d'octubre de 1935, l'agitació política anava en augment, a pesar de totes les limitacions imposades pel bienni reaccionari i accentuades arran de la insurrecció d'Astúries l'octubre de 1934. En aquest context, la força més dinàmica del municipi, l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca, demanà autorització per celebrar un míting al local del cine Ideal l'11 d'octubre de 1935, que fou denegada pel batle Antoni Cañellas, el qual n'envià còpia al governador civil de les Illes Balears, a fi de demostrar que a Marratxí no es vivia aliè a les dinàmiques polítiques externes.

Les eleccions de 1936 de febrer fins al cop d'estat de juliol

Abans de les eleccions de febrer de 1936, hi va haver un ampli calendari d'actes a favor de les candidatures del Front Popular, organitzats generalment pels socialistes de Marratxí. Entre el 29 de gener i el 14 de febrer feren més de deu actes, en els quals participaren centenars de persones i dirigents d'envergadura i de sorts diferents, com Simonet Riera Juan, de les Joventuts Socialistes (assassinat el 1936),³⁷ Gaite, d'Esquerra Republicana, Blanco, del Partit Comunista, Antoni Ribas, principal dirigent del sindicat metal·lúrgic (assassinat en un possible tiroteig al principi de la Guerra Civil), Rubí, de la Unió Republicana, i Jaume Garcia Obrador (assassinat el 1939),³⁸ del partit socialista, que recorregueren el municipi des del Pont d'Inca, el saló can Cantó, del Pla de na Tesa, el cine de Pòrtol fins al cafè Las Molenes, a Marratxinet.

El 22 de gener de 1936 es feu un míting del Partit Comunista al teatre del Pont d'Inca, en el qual varen intervenir Miquel Llabrés Garcia, Jaume Canyelles, del Pla de na Tesa, Ateu Martí i Aurora Picornell.³⁹

A les eleccions a la presidència del govern, els candidats de la dreta CEDA aconseguiren, després de Navarra, obtenir el millor percentatge de vots amb el 68,5%⁴⁰ (quatre diputats de la CEDA i tres de centre). Els candidats del Front Popular no obtingueren cap diputat.

³⁴ Capellà, L. (1989). *Diccionari Vermell*. Mallorca: Moll, pàg. 75, i AMM.

³⁵ Per a més informació, vegeu Massot i Muntaner, J. (1996). *El primer franquisme a Mallorca: guerra civil, repressió, exili i represa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Posteriorment, Vallcaneras fou vicari de la parròquia del Pont d'Inca i intercedí per un jove denunciat pel batle Andreu Juan.

³⁶ *La Vanguardia*, 27 d'octubre de 1934.

³⁷ Fundación Pablo Iglesias. http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/7833_garcia-obrador-jaime [Consulta: 8 octubre 2016].

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ <http://www.ixent.org/any1936.html> [Consulta: 19 novembre 2016]. Per a més informació sobre les cèl·lules comunistes del Pont d'Inca i el Pla de na Tesa o sobre l'organització dels comunistes de Marratxí, vegeu el treball tan complet de J. Massot i Muntaner, *El primer franquisme a Mallorca...*, op. cit.

⁴⁰ <http://www.historiaelectoral.com/e1931r.html> [Consulta: 11 desembre 2016].

Encara que a Mallorca, el fuet feudal de l'aparell clientelar i caciquista dels March i Matutes havia funcionant de manera encertada i eficient, amb amenaces i coaccions, a Espanya el triomf del Front Popular fou inobjectable. Davant aquesta situació Franco intentà, en va, obtenir la declaració d'estat de guerra després del triomf del Front Popular.

El 20 de febrer de 1936 el govern d'Azaña acordà la reposició dels ajuntaments. Un article del corresponsal de *Foch y Fum* ho descriu de manera brillant (text en català original).

Diumenge tenen que prende posesori d'es seus respectius carrechs es Consejals Esquerrans que arbitrariament havien estat suspesos dés nostro Consistori p'es «bien cucarech» nos presentám allá juntament ambélls y un grandió número de públich que invadia se sala de actas de s'Ajuntament, nostro bám que domés asisteixen dos Consejals dés que no havien estat instituits que per cert féyan un papé molt trist, una vegada uberta se reunió día es Secretari que en vist que no heyá majoría no poren pasá a nés nombrament de Alcalde lo cual disgustá a nés publich y lo mateix a nés verdadés Consejals, sa acord áteniú náltre sesió en segona convocatori y tnt si heyana vencom no ses cacaratxes procedi axis a fé y dimars a vespre mos torna uteniállá, domes asisteixen es quatre Consejals de Esquerras nombrant alcalde a nén Miquel Olivé y tinent Alcalde a nén Juan Perello, tambe acordaren envía un telegrama de salutació a nés Govern y protestá en ergicament dés govern Lerroux, Gil també feren una acertada protesta cuanto es Consejals que acturen a tes per no havé asistit a cap da ses dues sesiones per fe entrega déstrastos, com tambe acordaren suspendre de momento tot sets empleats nons que havien nombrat durant es «bien cucaratxe».⁴¹

El 21 de febrer de 1936, la Diputació Permanent de les Corts concedia l'amnistia a tots els presos polítics i socials.

La derrota dels candidats republicans a Mallorca, llevat de Calvià, fou bastant exagerada. La composició i certa peculiaritat industrial de Marratxí fou un element que suavitzava la derrota al municipi, però no per això fos menys dolorosa. Els candidats dretans més votats foren Fons, Salort i March; per la part republicana l'elecció fou molt igualada entre tots els seus candidats Jofre, Carreras, Gomila, Jaume i Amer, tot i que no superaren els candidats dretans.⁴²

Les cròniques d'aquella època no deixaven cap dubte de la situació política que es vivia. *La Vanguardia* publicava: «En el pueblo de Marratxí, la Guardia civil encontró a un hombre herido y atado, preso de gran excitación nerviosa, que llevaba pegadas en la cara etiquetas de Acción Popular y taponada la boca con una bola formada con quince candidaturas de derechas. Se realizan gestiones para encontrar a los autores».⁴³

El 8 de març de 1936, s'organitzà un dels actes més nombrosos: s'ajuntaren 2000 persones al local del sexe femení, especialment del Partit Comunista de Palma, a la Casa del Poble.⁴⁴ Hi ha testimonis personals i la crònica oral de la participada dels militants de Marratxí.

L'abril de 1936 se celebrà el tercer congrés de la Federació Socialista Balear, en què participà l'Agrupació del Pont d'Inca, que tenia 25 afiliats; els seus delegats varen ser Josep Simó Fiol i

⁴¹ *Foch y Fum*, 28 de febrer de 1936, núm. 270, pàg. 5.

⁴² <http://www.historiaelectoral.com/e1931r.html> [Consulta: 11 desembre 2016].

⁴³ *La Vanguardia*, 23 de febrer de 1936, pàg. 28.

⁴⁴ *El Obrero Balear*, 13 de març de 1936, núm. 1786.

⁴⁵ *Ibidem*, 19 de juny de 1936, núm. 1797, pàg. 3.

Ramon Cañellas. Un dels debats fonamentals que es presentava era la recaptació en favor dels presos d'octubre.⁴⁵

Les agrupacions socialistes de Marratxí, el dia del treball de 1936, participaren en la manifestació de Santa Maria, amb els socialistes d'aquella localitat i el grup juvenil del Viver, entre d'altres. Xerraren de l'històric dirigent Joan Mas i de Largo Caballero. Al municipi de Marratxí, aquell 1 de maig l'Agrupació Socialista local i La Siembra, partint de la Casa del Poble, participaren en una nodrida manifestació, amb banderes i visques a la República. A Pòrtol, al cine se celebrà un míting, hi prengué la paraula Joan Mas, el batle Miquel Oliver, Rafael Llobet, del Pont d'Inca, i Joan Perelló, tinent de batle.⁴⁶

El 31 de maig de 1936 se celebrà una assemblea extraordinària de la Federació Socialista Balear, no hi participa cap militant de Marratxí.

Durant el mes de juny, un mes abans del cop d'estat de l'exèrcit espanyol, principal protagonista i que sumà sectors civils, es feu un acte d'afirmació sindical de la societat de treballadors de la terra La Siega, en què prengueren la paraula els camarades Bernat, Vila i Ferretjans per la comissió executiva de la UGT de les Balears.⁴⁷

La dreta civicomilitar seguia apostant per la desestabilització, des del primer intent frustrat del cop de Sanjurjo, que provà la reacció del govern republicà d'aleshores, passant pel bienni reaccionari, que va formar les bases i va estructurar, en part, l'entramat militar de repressió, expulsà batles progressistes i d'esquerres i organitzà la persecució dels sectors més polititzats. El febrer de 1936, amb el triomf de la república, les forces armades i la dreta militar i civil, varen comprendre que el complot per al cop final havia de ser imminent. En aquell context es varen prendre un parell de mesures extremes i que, en part, prenunciava una sortida violenta al govern legalment constituït.

El 17 de juny un comunicat del governador civil, dies abans del cop d'estat, proclamava que: «se declaran ilegales, las huelgas iniciadas sin el previo cumplimiento que la ley determina». N'hi ha una còpia a l'Ajuntament i a l'Agrupació Socialista del Pont d'Inca i a La Siembra.⁴⁸

El cop militar de juliol de 1936 i les seves conseqüències a Marratxí

A Marratxí no hi va haver ni forces organitzades ni amb possibilitats de fer front al cop de les forces armades espanyoles, que se mostraren disposats que el moviment faccís, encapçalat per Franco, triomfàs a Mallorca (llevat del Pont d'Inca, on hi havia un grup armat que pertanyia al Front Popular, que va tractar d'interrompre el trànsit, però que fou ràpidament dispersat pel responsable de la Guàrdia Civil de la zona, el qual, pel que hem vist als document de l'Arxiu Municipal de Marratxí, simpatitzava amb la República).⁴⁹

El 21 de juliol es feu públic l'edicte de la Comandància de les Balears, segons el qual els funcionaris i les funcionàries s'havien de presentar al seu lloc de feina, sota amenaça directa que,

⁴⁵ *Ibidem*, 19 de juny de 1936, núm. 1797, pàg. 3.

⁴⁶ *Ibidem*, 15 de maig de 1936, núm. 1792.

⁴⁷ *Ibidem*, 26 de juny de 1936, núm. 1798, pàg. 3.

⁴⁸ AMM, Expedients de Sociedades obreras, políticas y culturales 1918-1936, sig. 1528/4.

⁴⁹ AMM, sig. 130/2, Correspondència. FET, les JONS, 1936, 1938, 1945.

si no s'hi presentaven, serien privats de pagues, havers i emoluments. Entre els funcionaris figuraven molts simpatitzants del Front Popular.

El 23 d'aquell mateix mes foren prohibits els diaris, periòdics o revistes d'origen subversiu, és a dir, afins al Front Popular, sota amenaça que se'ls aplicaria la justícia militar, és a dir podien costar la vida i ser afusellats.

La Comandància Militar, amb la signatura de Díaz de Freijó, declarà l'estat de guerra, inspirat en l'art. 49 de la Llei d'ordre públic.⁵⁰

Des de la Comandància Militar es dictà l'ordre de la necessària depuració de la Comandància de Carrabiners (sectors que demostraren tebiesa o poc entusiasme en la repressió de l'enemic).⁵¹

El 4 d'agost es feu necessari el control estricte dels afins al Front Popular, per a la qual cosa fou necessària la participació de les milícies ciutadanes (Falange, Requetès, Legió Mallorquina), paral·lelament, la Comandància Militar dictà el Decret de les Juntes de Defensa Nacional.⁵²

El 29 de setembre de 1936, sol·licitat per un jutge especial designat per:

Exmo Presidente de la Audiencia a requerimientos del Comandante militar de Baleares para ejecución del Decreto de la Junta de defensa Nacional del 13 de septiembre, remitirle una referencia o relación de Registro de Asociaciones de ese Municipio, que tengan carácter político, sindical, social, cooperativismo, sociedades de resistencia, bolsa de trabajo, etc que formen parte directa del Frente Popular desde las elecciones de febrero. A si mismo de personas que desempeñaran funciones de directrices, asesores e inspectores.

Especialmente «la Agrupación Socialista», «el Centro Instructivo Obrero», i «la Agrupación El Segundo de Marzo», todas del Pont d'Inca de iniciado el Movimiento de Salvación de España.

L'informe presentat per l'Ajuntament de Marratxí el 28 d'octubre de 1936 sobre la situació de les organitzacions, facilitat pel caporal de la Guàrdia Civil, deia el següent: «"La Siega", el seu president Pablo Barrera Mas, "la Asociación Cooperativa", dirigida per Miquel Oliver Ramis, "Izquierda Republicana" presidida por Miquel Santandreu Ramis i Guillem Cañellas, "la Agrupación Socialista del Pont d'Inca, el seu president Juan Perelló Serra, "La Siembra" presidit per Josep Oliver Ramis, "la Cooperativa Obrera" a sa Cabaneta que funciona al carrer Pablo Iglesias».⁵³

El comandant militar de les Illes Balears, Trinidad Benjumeda del Rey, des del 20 de setembre de 1936, va venir a imposar ordre, repressió i tot el que fos necessari per mantenir amb una alta moral i rectitud la rereguarda de l'exèrcit feixista després del cop d'estat.

El 13 d'octubre de 1936 va fer un control exhaustiu de la declaració de farina i blat existents. Amb data del 28 d'octubre de 1936 declarà que a partir de l'1 de novembre de 1936 es decretava que les organitzacions auxiliars de l'exèrcit serien especialment la Falange i els Requetès, i animava la Legió de Mallorca i les milícies d'Acció Popular que es dissolguessin. El 7 de no-

⁵⁰ AIMB, caixa 554, Almudaina 12,821.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Informe publicat al Butlletí Oficial d'aquesta província, 12 de novembre de 1936, núm. 10913.

vembre de 1936 es creà l'impost «pro atur obrer» i, el 28 del mateix mes, l'única subscripció legalment permesa, que era la «pro movimiento nacional».

El 9 de març de 1937 se disposà que primer s'havia de crear a tota Mallorca i a Eivissa el treball de «prestació personal obligatori», amb la finalitat d'auxiliar les famílies dels voluntaris que eren al front i que podien no tenir ningú per desenvolupar les tasques agrícoles; segons els batlles farien llistes de veïns sense excepció; tercer, els veïns que no poguessin donarien al poble l'import del jornal (és a dir, només els benestants se'n podien escapar), per donar-lo als obrers que no tinguessin feina... i amb la finalitat que totes les terres que es llauraven a Mallorca i a Eivissa produïssin i, al mateix temps, s'auxiliarien les famílies dels voluntaris i soldats, incorporats a la força a l'exèrcit o a la milícia de primera línia (especialment, de Falange i Requetès) i que no disposin de mitjans econòmics per atendre les respectives feines de camp.⁵⁴

Es tractava d'un sistema coercitiu, de control absolut, típic d'estats policials i totalitaris, que complia un doble paper, per una banda, fer sentir al poble de Marratxí i altres pobles la pols de la derrota, del terror i la coerció, i, per l'altra, convertir la gent en còmplice directe d'un règim ferotge d'extermini i mort que castigava i assassinava.

El 6 de maig de 1937 es dictà la dissolució de la Cambra Patronal i, el 3 de setembre d'aquell mateix any, la confiscació de l'ametlla i l'ametlló.⁵⁵

Es perseguiren els militants republicans, que foren fulminants políticament. La caça va perdurar en el temps. El 22 de desembre de 1938, el batle hagué de tornar a donar informes sobre Josep Oliver Ramis, aquest cop al «Sr. Juez del Juzgado Eventual». Oliver pertanyia al Partit Socialista, presidia La Siembra, de sa Cabaneta, i era el principal agitador i el més extremista d'aquella contrada, motiu pel qual va ser detingut després d'iniciat el Moviment Nacional.⁵⁶

El 9 de febrer de 1940, el batle Juan informava al mateix jutge del Jutjat Provincial de Responsabilitats Polítiques sobre Antoni Bestard Capó, el qual formava part de la Junta Directiva de la societat denominada La Siembra i assistia, «por ser notorio y público», als «mitines y manifestaciones políticas de carácter izquierdista que se celebraban antes del Movimiento Nacional y principalmente en los actos del día lro. de Mayo, de la entrada de la República y demas de esta índole». Més encara, «durante la vigencia de este Régimen Republicano no se ocultaba de tildarse como comunista, aunque sus actos no guardaban consonancia con tal afirmación, pero demostraba su filiación e ideal político»; amb tot, «no figuraba entre estos elementos jefes locales» del Front Popular.⁵⁷

La Falange: la repressió i el control territorial

El mes de maig de 1936 es va començar a organitzar la Falange de forma clandestina, els comandaments destacats de Palma de la qual mantingueren relacions clandestinament. Poc abans d'iniciar-se el Moviment Nacional es va constituir la Prefectura local, de la qual en va ser nomenat cap el camarada Joan Juan Camps. Juan la va organitzar, conforme a les ordres rebudes, amb els camarades Marçal Cañellas Mulet, Joan Bestard Serra, Francesc Vidal Juan, Miquel Romaguera Jaume

⁵⁴ AMM, Expedients Sociedades obreras políticas y culturales, sig. 1.528/4.

⁵⁵ AIMB, caixa Almudaina 1126, 1125. En referència als edictes de Trinidad Benjumeda del Rey.

⁵⁶ Massot i Muntaner, J. *El primer franquisme a Mallorca...*, op. cit., pàg. 313.

⁵⁷ *Ibidem*, pàg. 313.

i altres afiliats. Un capità de l'exèrcit retirat, resident a la localitat, va ensenyar instrucció i tàctica d'armes als falangistes enquadrats. Gairebé tots els elements que constituïren la Falange local passaren a formar part de la centúria de primera línia organitzada a Santa Maria, sota el comandament d'un dels oficials de l'exèrcit que, quan es va iniciar el Moviment, estaven detinguts al castell de Sant Carles.⁵⁸ La relació nominal dels camarades pertanyents a la «vieja guardia» de Marratxí era Joan Vich Santander, Pere Puigserver Cañellas, Josep Oliver Serra, Bartomeu Moll Bestard, Jaume Cañellas Serra, Josep Coll, Miquel Oliver Serra, Guillem Rigo Roselló i Antoni Marza de San Pedro.⁵⁹

Passat el cop d'estat de juliol de 1936 i el malaurat desembarcament de Bayo.

Entre juliol i agost, les forces de la Falange de Marratxí feren recompte de la seva armada i noms, disposats a seguir amb la persecució de republicans i republicanes allà on la comandància les digués. La rereguarda a Mallorca s'organitzava amb passes segures i es construïa un entramat que capacitava l'acció de les hosts feixistes que tenien la seva residència al municipi. La circular núm. 2 de la Prefectura Provincial de Falange, del 26 de novembre de 1936, ja publicà i ordenà la relació d'individus que prestaven serveis i que els impedia fer guàrdies, i demanava al cap de les milícies que fossin rebaixats de tal obligació. Tots els falangistes citats eren de Marratxí: «Miguel Romaguera Jaume (agricultor), Marcial Cañellas Mulet (contador de fábrica de licores), Tomás Cañellas Romaguera (estudiante en Inca), Vicente Jaume Jaume (soldado Ingenieros), Rafael Nadal Jaume (soldado artillería), Guillermo Pizá Daviu (Oficial Secretaria Ayuntamiento), Ernesto Lindenberg (alemán), Miguel Bestard Serra (soldado, incorporado Ayuntamiento) y Miguel Barrera Frau (soldado de Ingenieros) todos de 1º línea. Además de Antonio Jaume Julia (Medico inspector Sanidad local), Jaime Jaume Juliá (Agricultor) y Gabriel Noguera Reus (empleado Banca March) de 2º línea».⁶⁰

Amb data del 14 de desembre de 1936, la Falange de les JONS de sa Cabaneta (enquadrada al sector de Santa Maria), amb els seus membres, Miquel Romaguera Jaume, Marçal Cañellas Mulet, Sebastià Cañellas Romaguera, Joan Pizá Daviu, Joan Bestard Serra, Francesc Vidal Juan, Joan Obrador Bestard, Guillem Pizá Daviu, Andreu Pastor Carrió, tots amb fusell, i Gabriel Mas Busquet, amb mosquetó.⁶¹

El delegat local de FET i de les JONS de Marratxí contestava, el 6 d'octubre, l'«Averiguación de antecedentes e ideología de Lorenzo Galmes Riera y Lucas Gaya Marti», a la qual responia que Llorenç Galmés pertanyia a Son Macià, del barri de Son Nebot, i que era falangista d'abans del Moviment.⁶²

El gener de 1937, la Falange de sa Cabaneta feu una crida als obrers simpatitzants del «Movimiento Salvador de España» que ingressassin a l'Organització Nacional Sindicalista i se'ls aclaria que es farien borses de feina i que les llistes del sindicat tendrien prioritat davant les autoritats en la recerca de feina (el nazisme i el feixisme ja ho feien d'any enrere), i que no era necessari estar afiliat a la Falange.⁶³

La informació a què recorria l'exèrcit i la Falange era de vital importància per als processos de depuració i també per crear a la rereguarda una força monolítica, començant pels pobles. En aquest cas és un informe d'antecedents polítics i socials del comandant militar i cap del lloc de la Guàrdia Civil de Marratxí, segons el qual el comandant de la Guàrdia Civil estava mal conceputat al poble perquè el seu lema sempre havia estat «no hay que ponerse a mal con el pueblo». També

⁵⁸ Marqués de Zayas (1955). *Historia de la vieja guardia de Baleares*.

⁵⁹ Marqués de Zayas (1955). *Historia... op. cit.*, pàg. 99.

⁶⁰ AMM, Correspondència: Enviadas de la FET i les JONS, 1936, 1938, 1945, sig. 130/2. ⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

comentava que, el 18 de juliol de 1936, dia del cop feixista, devora el pont del Pont d'Inca hi havia un grup armat que era del Front Popular i que el comandant es limità a dissoldre el grup i a prendre nota dels que el formaven. No fou detingut ningú. També afirma Joan Juan Camps que el 23 de juliol de 1936 va posar-se a les seves ordres, segons indica el que era el cap de les milícies de Falange, Mateu Palmer, i que aquest va manifestar que per «allí arriba, pocas mascararas». A judici de Camps, se referia a la «camisa azul».⁶⁴

També se sol·licitaren els informes i els antecedents polítics i socials del fiscal del Jutjat Municipal, que havia estat regidor a les ordres dels cacics, i al qual es va demanar que s'afiliàs a la Falange, però que no ho havia fet; i del jutge municipal suplent, conceptuat com polític caciquista, el qual s'havia manifestat republicà de centre durant la República. Era el cacic de March.

Tampoc es deslliuraven de la recerca d'antecedents els companys mateixos, tothom era sospitós de pertànyer a l'«enemigo», en retirada. Així, se cercaren els antecedents del cap local de FET i de les JONS del barri de Pòrtol, el camarada, Joan Vich Santandreu, que va ser catalogat d'amic dels caciquistes polítics i que havia estat regidor durant la República. El 20 de març de 1937 per no havia volgut imposar la seva autoritat i va ser cessat en el càrrec de batle (arran d'un conflicte amb el cacic Jaume Julià i perquè havia protegit un tal Miquel Santadreu, familiar seu, fundador d'una societat relacionada amb el Front Popular denominada Acció Republicana, el cabdill de la qual era Azaña). Un altre informe implicava persones que administraven els béns de l'Església. Ho feien per dur a terme el protocol polític en dit lloc, amb el cap local de la Falange. L'aleshores ecònom de l'església de Pòrtol, Joan Vich, era el causant que només hi hagués uns deu «Flechas y Cadetes», segons manifesta el delegat de l'O. J. d'aquell barri. En relació amb el delegat dels empresaris del barri del Pont d'Inca, l'informe descriu la seva relació amistosa amb l'ecònom d'aquell barri, que manifestava la política de dit barri i que impedia contínuament la labor del Comitè Local de Defensa Passiva Antiaèria.⁶⁵ L'entramat de control i repressió territorial es tancava.

Mentrestant, a Marratxí també es varen constituir alguns grups de la Falange femenina, que crearen conflictes quan demanaven diners per a l'anomenat «Plato único» o per a l'«Aguinaldo del soldado». El 19 d'abril de 1937, el general Franco va decretar la unió de la Falange, prorepublicana, amb el Requetè, partidari de la monarquia carlina, amb la finalitat de crear un partit únic que només obeís les directrius que venien del govern.⁶⁶

Un dels gestors de la Falange a Marratxí, Joan Vich Morey, informava en una acta firmada pel secretari, Bartomeu Nadal Bestard, que durant el mes de juny es va celebrar la presa de Bilbao per part de les tropes nacionals, amb un tedèum, una acció de gràcies...⁶⁷

El control territorial per part de la Falange, segons la documentació històrica trobada, era d'una organització d'incipient creixement, però amb una alta activitat repressiva, d'amenaques i coaccions, que produïen terror, inseguretat i que moltes vegades comptava amb la complicitat dels que denunciaven els veïns i coneguts. Tot feia part de l'entramat organitzat a la rereguarda pel franquisme.

Es demanava informació exacta dels antecedents polítics i socials del secretari del Jutjat Municipal, que era acusat de no voler contribuir, amb determinada quota, a les despeses pròpies de la Falange, que no volia ser-ne soci protector i que era mal patriota. El cap local diu al camarada

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem. Els comentaris entre línies són personals de l'autor, no pertanyen als documents històrics. Si les dades noms, dates i denúncies.

⁶⁶ <http://www.Marratxipedia.com/falange-espanyola-de-les-jons-f/> [Consulta: 14 desembre 2016].

⁶⁷ AMM, Correspondència. FET, les JONS, 1936, 1938, 1945, sig. 130/2.

jutge municipal, Antoni Yarza de San Pedro, que ell podrà donar més informació, «fechado en Noviembre de 1937».⁶⁸

En acabar la guerra, la delegada nacional de la Secció Femenina autoritzà que les camarades del Pla de na Tesa, Apol·lònia i Isabel March Casanovas, Joana Mayrata Llabrés i Isabel Matas Jaume⁶⁹ usassin els distintius «D» i la «Y»⁷⁰ vermella col·lectiva, concedida a la Secció Femenina de les Balears a la Concentració de Medina del Campo.

Conclusions

La situació política, social i cultural va tenir tres etapes ben identificades a Marratxí durant la República:

1. L'arribada de la II República l'abril de 1931, amb noves il·lusions, creixement de l'associacionisme obrer, cooperatiu i cultural. El somni d'amplis sectors de la població de canvis, de la tralla feudal, caciquista i clientelar, a un sistema més democràtic, avançat, en què determinades conquestes socials havien d'eleva el nivell de vida dels obrers i les obreres, com també el dels treballadors i les treballadores del camp. Malgrat certes i profundes contradiccions, el bienni reformista va avançar en les seves ambiciosos polítiques transformadores. Tot això tingué repercussions positives a Marratxí.

2. El bienni conservador de Lerroux i Gil Robles va representar una forta maçada a les organitzacions polítiques, obreres i socials més compromeses i polititzades del municipi. La repressió després de la insurrecció d'Astúries, el 1934, també es va sentir al seu màxim esplendor a Marratxí. Es feren passes enrere en tot el que es refereix a polítiques socials, suspensió de càrrecs electes, clausura de locals, repressió i paràlisi absoluta en les polítiques desenvolupades el primer bienni. Tot plegat creà les bases i prenuencià el que passaria el juliol de 1936.

3. El triomf el febrer de 1936 del Front Popular (exceptuant les Illes Balears i altres províncies) va ser rebut pels sectors més compromesos amb una doble lectura. Per un costat, amb alegria perquè es reprenia el procés de reformes profundes pendents del primer bienni republicà i, per l'altra, amb tristor en veure que les polítiques caciquistes, clientelars i coercitives permetien tornar a dictar sentències polítiques a favor dels Matutes i els March, a les Balears.

4. El cop d'estat del diumenge 19 de juliol de 1936, i la subsegüent derrota dels republicans a la Guerra Civil, va dur comportar la llarga nit del feixisme, que a Mallorca seria encapçalat especialment per Franco, l'exèrcit espanyol, la Falange, els nazis de la Legió Còndor i els feixistes de l'Aviació Legionària, entre d'altres. L'aeroport de Son Bonet és la màxima expressió d'aquesta barbàrie, que terroritzaria amb els seus enlairaments d'avions i en la tirada de milers de bombes, tota la costa mediterrània republicana, fidel al govern legalment constituït.

Havia triomfat la injustícia i la irracionalitat, i es va donar pas a un estat policial on la denúncia, les confiscacions, els camps de concentració, l'assassinat i la impunitat eren la moneda corrent, que havia d'acompanyar i nodrir durant dècades la història del poble de Marratxí.

⁶⁸ AMM, Correspondència. FET, les JONS, 1936, 1938, 1945, sig. 130/2.

⁶⁹ *Boletín FET y de la JONS*, 17 de juliol de 1940, núm. 94.

⁷⁰ *ABC*, 30 de maig de 1939. En acabar la guerra, es creà el Servicio de Recompensas de la Sección Femenina. Es recompenaven amb una «Y», en honor d'Isabel la Catòlica, els esforços de superació de les dones, l'adhesió a la Falange i el compliment dels seus objectius (que, com tots sabem, consistien a denunciar els que no estaven a favor amb el règim, a exercir el control territorial i a imposar el nou rol de la dona a la dictadura de Franco).

Bibliografia

ABC

Capellà, L. (1989). *Diccionari Vermell*. Mallorca: Moll.

Checa Godoy, A. (1989). *Prensa y partidos políticos durante la II República*. Salamanca.

El Obrero Balear, núm. 1786, 1797, núm. 1792.

Foch i Fum

La Vanguardia

Marqués de Zayas. (1955). *Historia de la vieja guardia de Baleares*.

Massot i Muntaner, J. (1996). *El primer franquisme a Mallorca: guerra civil, repressió, exili i represa*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pàg. 329-335.

Massot i Muntaner, J. (Desembre 1990 – gener 1991). «Notes». A *Pòrtula*, núm. 100.

Pedriali, F. (1992). *Guerra di Spagna e Aviazione Italiana*. Roma: Nuovo Studio Tecna.

Quetgles, D. (12 octubre 1986). «Marratxí, poble de pobles prop de Ciutat». A *Memòria civil*, núm. 41.

Fonts d'arxiu

Arxiu Històric Biblioteca de Can Salas

Arxiu Municipal de Marratxí (AMM)

Arxiu Intermedi Militar de les Balears (AIMB)

Texts electrònics

Oliver Araujo, Juan. «Las elecciones del Frente Popular en Baleares». Recuperat de: <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosDerecho/article/viewFile/175361/243759>

Biblioteca en línia UIB

Fundación Pablo Iglesias. http://www.fpabloiglesias.es/archivo-y-biblioteca/diccionario-biografico/biografias/7833_garcia-obrador-jaime

<http://www.Marratxípedia.com/falange-espanyola-de-les-jons-f/>

<http://www.fideus.es>

Clericalisme i anticlericalisme a Marratxí (1931-1939)

Lluc Munar Calafat

El clericalisme és la doctrina que instrumenta una religió per obtenir un fi polític; defensa que el clergat, que representa aquesta religió, ha d'immiscir-se en els assumptes públics i profans com un poder que els orienti, supervisi i corregeixi conforme als seus dictats (educació, família, matrimoni i recerca científica). En contraposició, va sorgir l'anticlericalisme, modalitat de laïcisme que sosté la doctrina oposada i la llibertat de consciència.

Amb l'instauració de la II República es van començar a dur a terme polítiques laïcistes per separar el poder civil del religiós. És per aquest motiu que a Marratxí, en el ple del 14 de juny de 1931, es decidí llevar la creu i l'estàtua del Cor de Jesús¹ que el 28 de febrer de 1923 havia estat col·locada a la sala de plens de la Casa Consistorial.

Durant la II República l'Església va quedar trastocada per la política laïcista duta a terme durant alguns períodes de la II República. Per aquest motiu després de la Guerra Civil i la victòria del bàndol nacional, el nou règim instaurat per Franco va començar a fer polítiques conciliadores amb l'Església i a ajudar-la en distintes matèries. Així, just després de la Guerra Civil es van començar a instaurar festes de caire solemne i religiós per reconèixer els mèrits dels caiguts, els mutilats i els combatents en la contesa en el bàndol nacional, per tota Espanya, amb l'ajuda del poder civil i l'Església catòlica.

¹ «En sesión celebrada por este ayuntamiento el día 14 de junio de 1931, bajo la presidencia del SR. Alcalde D. Miquel Oliver Ramis, D. Ramón Riba Banet, D. Bartolome Juan Bennassar, D. Sebastian Jaume Serra, D. Ramón Oliver Ramis y Bartolome Palmer Carrió y del infrascripto Secretario se acordó:

Seguidamente D. Juan Perelló propone que sean retirados del salón de sesiones la estatua del Sagrado Corazon de Jesús y el Crucifijo existentes sobre la presidencia y el portal de secretaria respetuosamente y que los regalen a la Monjas del convento de este barrio para que los custodien y veneren a su gusto, pues en este sitio, dice, hacen a mi gusto un mal aspecto, y que en el mismo lugar de la presidencia sea puesto un emblema de la República.

D. Ramón Oliver manifiesta que esta conforme con la proposición pero que en vez de regalarse la estatua y el crucifijo sean retirados y guardados en una dependencia del Ayuntamiento.

D. Sebastian (Serra), digo Jaume propone que no se resuelva sobre ello hasta que se hayan enterado de lo que han echo los demas ayuntamientos.

Después de una intervención de D. Juan Perelló y de D. Bartolomé Palmer defendiendo la proposición, se aprueba esta por unanimidad e integrante. Marratxí 16 de junio de 1931.» AMM, correspondència amb l'església (1923-1954), sig. 135/3.

A Mallorca aquest calendari festiu religiós es va instaurar el setembre de 1936, ja que a l'illa la guerra tan sols va ser una escaramussa protagonitzada pel capità Bayo, que a penes va durar tres setmanes i que va fracassar de manera estrafantosa.

A Marratxí des del primer moment es van començar a prendre mesures conciliadores amb l'església. Al ple del dia 19 d'agost de 1936 s'acordà examinar de nou i detingudament les noves vestidures de la cavalleria, guiats per Mateu Mulet Seguí, fetes per l'anterior Ajuntament i s'arribà a la conclusió que s'havien de reformar i llevar-los les estrelles brodades de cinc puntes i altres brodats amb emblemes republicans, perquè no eren del gust de la corporació, que s'hi afegiria tot el que el batle cregués convenient, sempre en harmonia amb els símbols de la religió cristiana, i que s'encarregarien d'aquests treballs de reforma les monges franciscanes de la localitat. A més, es van instaurar festivitats solemnes i religioses des del minut zero. Principalment, se'n van celebrar dues, una per donar inici al curs escolar 1936-1937 i una altra, el 19 de març de 1939, per reposar l'imatge del Sagrat Cor de Jesús a la casa consistorial.

La primera festa era el dia² 1 d'octubre de 1936 i es va celebrar al municipi una festa d'obertura del nou curs escolar de manera solemne i amb la missa que pertocava. Va tenir lloc a sa Cabaneta, amb presència de les autoritats locals i de tots els nins i nines de les escoles del municipi amb els seus respectius mestres, portant les banderes de les seves respectives escoles. Es va fer un breu parlament de les autoritats locals i després es va donar pas a la col·locació del Sant Crist i d'una bandera bicolor d'Espanya al local de les escoles. Durant l'esmentada festa es van repartir a tots els escolars galletes, que foren dutes per Josep Forteza.³ Alguns dels escolars amb dificultat de transport per anar a la festa foren acompanyats amb una camioneta propietat de Miquel Cañellas.⁴

En compliment de la circular («Circular del Gobierno Civil de la Provincia de Baleares nº. 2294, duplicada en el Boletín Oficial nº. 10.886»), en què s'establien les normes de la festivitat, s'acordà també que la revisió de les biblioteques escolars, ordenada per l'apartat setè de la circular, per fer desaparèixer tots els llibres de tendències socialistes o socialitzants i els de moralitat dubtosa, fos duta a terme a cada barri per un mestre, un representant de l'Ajuntament i l'autoritat local eclesiàstica.⁵ Després de la festa d'obertura del curs escolar de 1936-1937, es va donar a conèixer un decret del Govern Civil, publicat en el Butlletí Oficial, núm. 10.907 del dia 29 d'octubre, pel qual s'havia supervisar el funcionament de les següents escoles del municipi: Escola de Pàrvuls de Marratxí (sa Cabaneta), Escola Mixta de Marratxinet i Escola de Pàrvuls des Pla de Na Tesa.

Per dur a terme aquesta festa es va ordenar⁶ «blanquear y limpiar todos los locales escolares del municipio antes del día 1 de octubre proximo sin rebasar para ello la consignación asignada en el presupuesto para esta atención, quedando encargados los concejales residentes en cada barrio». A cada escola es va col·locar un Sant Crist i una bandera bicolor.

² AMM, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Marratxí 23 d'octubre 1935 - 21 novembre 1936 (174), ple 16 de setembre de 1936: «Circular del Gobierno Civil de la Provincia de Baleares nº 2294, duplicada en el Boletín Oficial nº 10.886 correspondiente al día 10 de septiembre dando normas sobre la matrícula en las escuelas primarias sobre la fiesta que conforme la misma se tiene que celebrar el día 1 de octubre proximo para la obertura del curso escolar i colocación de la bandera de España i del crucifijo en cada una de las escuelas». S'acordà per unanimitat celebrar aquesta festa amb tot l'esplendor possible.

³ AMM, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Marratxí 23 d'octubre 1935 - 21 novembre 1936 (174), ple 10 d'octubre de 1936. En aquest ple s'informà d'una factura de 20 pessetes pel pagament de 12 kg i mig de galletes a 1,60 ptes. el quilo, adquirides a la casa Centre de José Forteza, de Palma, i que van ser repartides als escolars el dia de la festa d'obertura del curs el dia 1 d'octubre de 1936.

⁴ AMM, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Marratxí 23 d'octubre 1935 - 21 novembre 1936 (174), ple 7 de novembre de 1936. En aquest ple s'informà d'una factura de 60 ptes., a nom de Miquel Cañellas pels viatges fets amb la seva camioneta el dia 1 d'octubre amb motiu de la festa d'obertura del curs escolar per transportar alumnes dels col·legis de sa Cabaneta i tornar-los als seus respectius llocs de procedència.

⁵ ⁶ AMM, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Marratxí 23 d'octubre 1935 - 21 novembre 1936 (174), ple 16 de setembre de 1936.

Una altra festa, de caràcter religiós i solemne, fou la de la reposició de la imatge del Sagrat Cor de Jesús a la sala de sessions de la Casa Consistorial, que es va dur a terme el diumenge dia 19 de març de 1939. Els actes foren els següents: a les 9 del matí es va procedir al trasllat de la imatge des del convent de les monges de Sant Marçal i ofici solemne; i a les 3 del capvespre parlament d'autoritats.

Tant en una festa com en l'altra es pot observar l'assistència d'autoritats religioses, civils i militars, ja que el franquisme i el nacionalcatolicisme propugnaven una estreta relació entre aquests sectors socials, tot donant a l'Església una sèrie de concessions, com ara l'educació dels infants.

Apèndix documental

1. Discurs de Pedro Cañellas per la festa solemne duta a terme per l'inici del curs escolar el día 1 d'octubre de 1936

També podem veure que es va fer un ban per anunciar la festa al municipi:

2. Don Pedro Cañellas Rigo, Alcalde Presidente del Ayuntamiento de la Villa de Marratxí, provincia de Baleares. Hago saber:

Que el día 1º de octubre próximo, a las nueve de la mañana, en cumplimiento de lo dispuesto en la circular del gobierno civil de esta provincia de fecha de 8 de los corrientes, se celebrara en la Capital de esta Municipio la fiesta de apertura del nuevo curso escolar con toda la solemnidad que requieren las actuales circunstancias.

Dicho acto, presidido por las autoridades municipales civiles, militares y eclesiasticas, tendrá lugar en la plaza pública del barrio de La Cabaneta, con asistencia de las demás personas visibles del Municipio especialmente invitadas y de todos los niños y niñas de las escuelas de 1º enseñanza con sus respectivos maestro, llevando las banderas de sus respectivas escuelas.

Despues de breves parlamentos de las autoridades mencionadas, se procederá con toda solemnidad y ceremonial a la colocación del Santo Cristo y de la nueva bandera Bicolor de España en el local de las escuelas, de donde jamas debian haberse quitados, cantando los niños mientras se enarbola es el himno «honor a ti, bandera de mi patria».

Una vez celebrado el acto de referencia, cada grupo de niños con su respectivo maestro y las autoridades de cada bario llevará a su escuela el Santo Cristo, la bandera bicolor procediendo a su colocación en la misma forma y con igual ceremonial.

Esta Alcaldia, al tener el honor de participar a los vecinos tan fausta, espera de todos sin distincion de matices, su asistencia a los expresados actos, contribuyendo asi a dar mayor realce a tan simpátia y patriótica fiesta.

2. Discurs de la festa solemne del retorn de la figura del Sagrat Cor a la sala de plens (19 de març de 1939)

Oh amorisimo Redentor Jesús. Postrado ante el trono de vuestro amor, en presencia de la Beatísima Trinidad, de la Buenaventurada Virgen Maria del Glorios Patriarca San Jose, y de todos los santos y santas de la corte celestial, profesamos que sois Vos nuestro único Rey, y os ofrecemos, humildemente, nuestra casa como palacio y esta habitación como trono de Vuestra Majestad. Ofrecemos y consagramos a vuestro corazón adorable, todas las familias de estos pueblo, todas las personas, todos los negocios, todas las naciones, todas las ideas y todos los efectos.

En fecha memorable, el 28 de febrero de 1923, fuisteis solamente entronizado en el centro de este salón de sesiones. Después, en 14 de junio de 1931, manos criminales se posaron en Vos. Os arrancaron de vuestro trono porque les estorbaba vuestro reinado de paz y rechazaban las bendicciones que, cul lluvia benéfica, haciais caer sobre vuestro pueblo. Hoy en reparación de aquellas ofensas, os abrimos de par en par las puertas de este Consistorio, para que tomeis nuevamente posesión de vuestro trono y presidáis nuestra deliberación, orientes nuestros acuerdos, nos ilumines con vuestra luz y deis a todos los vecinos de este pueblo paz.

Benedicid a nuestro Caudillo e iluminadle para que consiga pronto la victoria final sobre nuestros enemigos, que son los enemigos de España.

Benedicid a nuestros generales y a nuestros soldados. Benedicid a las madres que perdieron a sus hijos en la Santa Causa liberadora de nuestra Patria. Enjugad sus lágrimas y dadles resignación cristiana para sobrellevar sus penas. Benedicid a todos y dadnos gracia final, con la que, después de haber vivido constantemente en vuestro Corazón, podamos exhalar en el ultimo suspiro vuestro. Asi sea.

3. Nòmina de personalitats convidades a l'acte de restitució del Cor de Jesús a la sala de plens de l'Ajuntament

Lista de invitaciones que se han cursado por esta alcaladia para la fiesta de reparación de la imagen de Corazón de Jesús en el salón de sesiones de la casa consistorial, que ha de tener lugar el proximo domingo dia 19 de marzo de 1939:

Comandante Militar del puesto de la Guardia Civil de esta Villa

Juez Municipal de esta villa

Economo de Sant Marcial

Economo de la Iglesia de Portol

Regente de la Parroquia de Pont d'Inca

Economo Iglesia Pla de Na Tesa

Jefe de la falange femenima de Pont d'Inca

Jefe de la falange femenina de Pla de Na Tesa

Medico Auxiliar D.Antonio Jaume Julià y demas sanitarios dependientes del mismo

Medico Auxliar D. MIGUEL JUAN

Farmaceutico Auxiliar

Maestro de escuela nacional de Portol

Maestra de la escuela nacional de niñas de Portol

Maestra de la escuelas nacional de niñas de la Cabaneta

Maestro de la escuela nacional de párvulos de la Cabaneta

Maestro de la escuela nacional del barrio de Son Nebot

Maestro de la escuela nacional de niños del barrio de Pont d'Inca

Maestra de la escuelas nacional de niñas de Pont d'Inca

Maestro de la escuela nacional de parvulos de Pont d'Inca

Maestra de la escuela nacional de niñas de Pla de Na Tesa

Maestra de la escuelas nacional de parvulos de Pla de Na Tesa

Maestro de la escuela nacional de Pla de Na Tesa

Delegado Sindical de Sa Cabaneta

Jefe de la O. J del barrio de Sa Cabaneta

id Portol

id Pont d'Inca

id Pla de Na Tesa
Superiora de las Monjas Franciscanas de Sa Cabaneta
Superiora de las Monjas Franciscanas de Portol
Superiora de las Monjas Franciscanas del barrio de Marratxí
Superiora de las Monjas Agustinas de Pont d'Inca
Superiora de las Monjas del Colegio de Santa Teresa del Pont d'Inca
Superiora de las Monjas Agustinas del barrio del Plan de Na Tesa
Presidente de la junta municipal de subsidio del combatiente
Jefe de las milicias urbanas del barrio de La Cabaneta y milicianos a sus ordenes
Jefe de las milicias urbanas del barrio del Pont d'Inca y milicianos a sus ordenes
Jefe falange femenina Portol
Marratxí 16 de març de 1939 III Año Triunfal

Bibliografia i fonts documentals

AMM, correspondència amb l'Església (1923-1954), sig. 135/3
 AMM, Llibre d'actes de l'Ajuntament de Marratxí 23 d'octubre 1935 - 21 novembre 1936 (174)
 AMM, Arxiu Municipal de Marratxí

Les eleccions municipals a Marratxí durant el franquisme (1948-1973)

Martín Rotger Lebrón

La dictadura franquista (1939-1975) suposà l'anul·lació dels drets i les llibertats propis dels sistemes democràtics, entre ells les eleccions lliures, però no per això es deixaren de convocar plebis-cits i consultes populars per a l'elecció de càrrecs polítics. D'aquesta manera, entre el final de la Guerra Civil i la mort del general Franco es van convocar dos referèndums, dues eleccions generals de procuradors i prop d'una desena d'eleccions municipals. Naturalment, eren uns comicis sense cap garantia democràtica i controlats pel poder.

Les eleccions municipals durant aquesta etapa s'emmarquen en el procés de construcció de l'anomenat Nou Estat, és a dir, la consolidació i legitimació del franquisme.¹ El sistema creat l'any 1945 i posat en pràctica des de 1948 combinava elements feixistes, com la representació corporativa, amb pràctiques tradicionals de l'esfera política municipal. A més, les autoritats locals i provincials tenien assignada una funció de control, mentre que per a la presentació de candidatures s'exigien tota una sèrie de requisits a fi de garantir que només el més addictes al règim arribassin a l'ajuntament.

Encara que no es poden aplicar els mateixos criteris que en unes eleccions plenament democràtiques, l'anàlisi de les eleccions municipals durant el franquisme pot esdevenir força interessant com a mostra del funcionament de la maquinària de la dictadura en un municipi petit com Marratxí, però també a causa de les implicacions ideològiques, socials o culturals que es poden deduir de l'estudi dels diferents processos.

¹ Palomares, J. M. (2005). «Las elecciones de la democracia orgánica. El Ayuntamiento de Valladolid (1951-1971)». A *Investigaciones Históricas. Época moderna y contemporánea* (25), pàg. 211

De les comissions gestores a la Llei de bases de règim local de 1945

A mesura que el bàndol sublevat es feia amb el control de les ciutats i els pobles, els ajuntaments republicans eren substituïts per comissions gestores formades per falangistes, elements de la dreta local, militars i/o persones que havien donat suport al cop d'estat.² Aquestes entitats van ser creades per gestionar els municipis provisionalment i, en molts casos, de manera improvisada, però el cert és que les gestores van regir els ajuntaments al voltant d'una dècada. Concretament, en el cas de Marratxí, durant més de dotze anys.

Amb la derrota del feixisme a la Segona Guerra Mundial, el franquisme es va haver d'adaptar al nou context internacional. Així, el règim va dur a terme tot un conjunt d'accions amb l'objectiu d'allunyar-se dels que, fins aleshores, havien estat els seus referents i de mostrar una bona imatge a les potències democràtiques occidentals.³ En aquest sentit, s'ha d'esmentar l'aprovació d'una sèrie de normes com la Llei constitutiva de les Corts (1942), el Fur dels Espanyols (1945) i la Llei de referèndum nacional (1945), que al seu torn va donar lloc al referèndum sobre la Llei de successió el 1947. Va ser en aquest context que s'aprovà la Llei de bases de règim local.

El text fou impulsat pel ministre de la Governació, Blas Pérez, i tenia per objectiu la normalització de les administracions locals segons els principis ideològics i jurídics del règim.⁴ Concebia els ajuntaments com a «corporaciones públicas de fines económico-administrativos»⁵ buits de qualsevol funció política. Estaven presidits per un batle, nomenat pel ministeri de la Governació en el cas de les capitals de província i les localitats de més de 10.000 habitants i pel governador civil en la resta de municipis. La duració del seu mandat era indefinida i podia ser destituït en qualsevol moment, cosa que feia que la continuïtat d'un batle en el seu càrrec depenia, en gran manera, de la seva fidelitat a les jerarquies superiors. A més, era alhora cap de l'administració al municipi i cap local de Falange. En aquest sentit, s'ha de remarcar que durant el franquisme els batles no eren representants del ciutadans, sinó delegats de l'estat al municipi.

Paral·lelament, durant aquesta etapa les corporacions municipals tingueren un funcionament molt presidencialista. El batle concentrava la pràctica totalitat dels poders, mentre que la resta de membres del ple mancaven d'atribucions reals o els assignaven funcions de caire administratiu. D'aquesta manera, tots els nivells de l'administració, inclosos els més inferiors, quedaven sota el control de l'aparell franquista. Encara que persones contràries al règim aconseguissin ser elegits regidors, no es podrien fer amb el poder en cap cas.

Pel que fa als regidors, el seu nombre era proporcional a la població de la localitat. A Marratxí, com a tots el municipis que tenien entre 2.001 i 10.000 habitants, hi havia nou regidors. Eren elegits per terços segons el principi de democràcia orgànica exposat al Fur dels Espanyols per a períodes de sis anys i renovats parcialment cada tres anys.⁶ Així, tres regidors pertanyien al terç de representació familiar, tres al terç de representació sindical i els altres tres al terç representatiu d'entitats econòmiques, culturals o professionals.⁷

² Casasnovas, M. À. (2007). *Història de les Illes Balears*. Palma: Moll, pàg. 706.

³ Sevillano, F. (2002). «El Nuevo Estado y la ilusión de la "democracia orgánica". El referéndum de 1947 y las elecciones municipales de 1948 en España». A *Historia Contemporánea*, 24, pàg. 356.

⁴ Fernández, M. (2008). «Las elecciones municipales del tardofranquismo en Almería: ¿representatividad o ficción?». A Navajas, C. i Iturrriaga, D. (eds.) *Crisis, dictaduras, democracia*. Actas del I Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo. Logronyo: Universidad de La Rioja, pàg. 268-269.

⁵ Ley de 17 de julio de 1945 de Bases de Régimen Local, *Boletín Oficial del Estado*, 360, 18 de juliol de 1945, pàg. 199.

⁶ Palomares, J. M. (2005). *Ibidem*, pàg. 212-214.

⁷ Decreto de 30 de septiembre de 1948 por el que se dan normas para la celebración de elecciones municipales, *Boletín Oficial del Estado*, 281, 7 d'octubre de 1948, pàg. 4703-4707.

El terç de representació familiar estava format pels regidors elegits pels caps de família. Tenien aquesta consideració tots els homes casats, vidus o solters i les dones vídues o solteres majors d'edat que tinguessin una unitat domèstica al seu càrrec. En contraposició, no eren caps de família i per tant no tenien dret de vot els menors emancipats, les dones casades, els homes majors d'edat que visquessin a casa d'un altre cap de família ni aquells que haguessin estat privats dels seus drets civils. Per ser admès com a candidat per aquest terç era necessari estar inscrit al registre municipal de caps de família i haver estat regidor d'aquell terme almenys durant un any, sempre i quan no hagués estat abans del 18 de juliol de 1936 i per un partit d'esquerres o republicà.⁸ Si l'aspirant no havia estat mai membre de l'ajuntament necessitava el suport de dos procuradors o exprocuradors a Corts, tres diputats o exdiputats provincials, quatre regidors o exregidors del terme o una cinquena part del cens de caps de família del municipi. Per tant, tot i ser el terç on resultava més fàcil ser elegit, era complicat presentar una candidatura sense el suport de l'aparell institucional del règim.

El terç de representació sindical el formaven els regidors que provenien de les entitats de l'Organización Sindical Española, el sindicat vertical, al terme municipal. En aquest cas no votaven tots els membres, sinó que la junta local designava un nombre de compromissaris equivalent al dècuple del nombre de regidors que s'havien d'escollir que després elegien els regidors sindicals. Al grup de compromissaris havien d'estar representades proporcionalment les diferents categories professionals amb presència a la localitat però, almenys a Marratxí, no es va donar mai una correlació entre el grup professional i el vot dels compromissaris. Quant a la presentació de candidatures, els requisits eren similars al del terç familiar: s'havia de pertànyer a alguna de les organitzacions sindicals amb presència al municipi i haver exercit un càrrec sindical electiu o tenir el suport de dos procuradors o exprocuradors sindicals o d'una cinquena part dels membres del Sindicat al municipi.

El terç d'entitats el formaven els regidors designats en representació d'associacions i entitats civils o, en poblacions petites com Marratxí on no n'hi havia, veïns de reconegut prestigi. El procés d'elecció d'aquest grup era el més restrictiu dels tres terços; els electors eren els regidors pertanyents als dos primers terços i els candidats no es presentaven directament, sinó que el governador remetia una llista de candidats —elaborada a partir d'una primera llista de noms que prèviament li havia enviat el batle— a la junta electoral del municipi. Els governadors civils tenien gran llibertat per incloure i retirar noms de la llista, raó per la qual el terç d'entitats també era conegut com el terç del governador.

A més de la Llei de bases de règim local i els decrets que la desenvolupaven, el sistema d'elecció de regidors també es regia per la Llei electoral de 1907, aprovada durant el govern llarg d'Antoni Maura (1907-1909). La vigència d'aquesta norma implicava que el vot era obligatori i que en aquells districtes en els quals el nombre de candidats era igual o inferior al nombre de llocs que s'havien de cobrir, no s'hi celebraven eleccions i els candidats eren proclamats directament.

Les eleccions de 1948

El comicis municipals de l'any 1948 van ser els primers que tingueren lloc durant el franquisme, per la qual cosa el control del procés fou especialment acusat. El règim tenia dos objectius; aconseguir el triomf de les candidatures addictes —si no s'havia pogut evitar la presentació de candidatures independents— i que hi hagués una alta participació. Si això no s'aconseguia de manera natural,

⁸ Arxiu Municipal de Marratxí (AMM), Eleccions, 2700/2.

llavors es procedia a la manipulació.⁹ De tota manera es duria a terme una intensa campanya institucional sobre la importància de participar en aquestes eleccions i el fet que s'havien d'escollir gestors i no polítics. Simultàniament i a nivell intern, s'insistia en la necessitat de presentar candidatures a fi d'evitar l'aplicació de l'article 21 de la llei electoral —la proclamació directa dels candidats— sobre tot a les capitals i als municipis importants. Amb tot, des del ministeri de la Governació les eleccions es valoraren com «la incorporación de los españoles a las tareas del estado».¹⁰

Tot i ser anunciades a l'estiu de 1945, el decret de convocatòria no s'aprovà fins al 30 de setembre de 1948. Les eleccions se celebrarien els dies 21 de novembre (terç familiar), 28 de novembre (terç sindical) i 5 de desembre (terç d'entitats). En aquell moment era batle de Marratxí Joan Tugores Jaume, que seria l'únic membre de l'ajuntament que no seria renovat.

La proclamació de candidats pel terç familiar tingué lloc el 14 de novembre, una setmana abans del dia previst per a la votació. Tot i la insistència que no s'aplicàs l'article 21, a Marratxí només es van presentar tres candidats que foren automàticament proclamats i, per tant, no es va votar el dia 21. Es tractava dels pontdinquers Manuel Baldicieso Canals i Miguel Fernández Trias, que ja havien estat regidors, i de Sebastià Capó Badia.

Dues setmanes després tingué lloc l'elecció dels regidors del terç sindical. Van ser escollits Miquel Cañellas Serra, Jaume Ribas Ribas —ambdós regidors abans de 1948— i Francesc Serra Serra. Cal esmentar que tots ells van obtenir el mateix nombre de vots, catorze.

Pel que fa a l'elecció del darrer terç, la llista de candidats incloïa nou noms; dos en representació de l'Hermandad de Labradores y Ganaderos de Pòrtol i altres set veïns (dos de sa Cabaneta, dos del Pla de na Tesa, dos del Pont d'Inca i un de Pòrtol). De la mateixa manera que als altres dos terços, el 5 de desembre van ser reelegits dos regidors, Baltasar Cañellas Cañellas i Miquel Serra Comas, i es designà un tercer que entrava a l'ajuntament per primera vegada, Sebastià Romaguera Cañellas.

La constitució del nou ajuntament va tenir lloc el 3 de febrer de 1949. Dels deu membres del ple, només tres eren nous. A més, tots eren militants de Falange, a excepció de Sebastià Capó i Jaume Ribas.¹¹ Durant la sessió constitutiva s'assignava a cada regidor les seves funcions una vegada que havien jurat el càrrec davant el batle amb aquesta fórmula:

—Juro servir fielmente a España, guardar lealtad al Jefe del Estado, defender y fomentar los intereses del Municipio, mantener su competencia y ajustar mi conducta a la dignidad del cargo.

—Si así lo hacéis, Dios y España os lo premien, y si no, os lo demanden.

Les eleccions de 1951

Aquestes eleccions van ser convocades el 9 d'octubre de 1951 per als dies 25 de novembre, 2 i 9 de desembre. Respecte a les de 1948 s'ha de dir que Marratxí comptava amb un nou batle, Antoni Bosch Perelló.

⁹Algunes formes de manipulació consistien a portar electors ficticis per donar una imatge d'alta participació, llegir vots inexistents durant el recompte o tenir preparada una acta d'escrutini falsa. Sevillano, F. (2002). *Ibidem*, pàg. 371

¹⁰Clara, J. (1996). «La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)». A *Estudios del Baix Empordà*, 15, pàg. 216.

¹¹AMM, Eleccions, 2700/2.

Segons el sistema de renovacions parcials, l'any 1951 s'havien d'elegir tres regidors, un per cada terç. Com que tots els regidors havien iniciat el seu mandat després de les eleccions de 1948, s'havia establert substituir els regidors de més edat dels terços familiar i d'entitats i el regidor més jove del terç sindical. Aquests eren Miguel Fernández Trias, de 63 anys, Baltasar Cañellas Cañellas, de 67 anys, i Jaume Ribas Ribas, de 37 anys.

De la mateixa manera que tres anys abans, el 25 de novembre no se celebraren eleccions a Mar-ratxí. Únicament es va presentar la candidatura de Llorenç Galmés Riera, amo de Son Macià, que va ser proclamat de manera directa el 18 de novembre.

En el cas del terç de representació sindical es van presentar dos candidats: Jaume Ribas, que op-tava a la reelecció, i Josep Oliver Serra. Nou compromissaris van votar a favor d'Oliver mentre que només un ho va fer per Ribas. No obstant això, Ribas continuà com a regidor després de guanyar per quatre vots l'elecció del terç d'entitats. Els altres dos candidats, Joan Amengual Serra i Miquel Barrera Frau, van obtenir dos i zero vots respectivament. Els nous regidors van prendre possessió del càrrec el 3 de febrer de 1952.

Amb aquests resultats i tenint en compte algunes de les pràctiques que es donaven en altres municipis,¹² és probable que el candidats arribassin a qualche tipus d'acord previ a fi d'evitar les eleccions i definir per endavant qui serien els regidors electes per cada terç.

Les eleccions de 1954

Les eleccions de 1954 es van convocar el 24 de setembre per als dies 21 i 28 de novembre i 5 de desembre. El batle continuava sent Antoni Bosch i aquesta vegada s'havien d'elegir set regidors; dos per cada un dels terços i un altre que havia d'ocupar el lloc de Jaume Ribas fins a les eleccions de 1957. Ribas havia abandonat el càrrec com a conseqüència d'una incompatibilitat.

Fins a sis candidats es van presentar pel terç de representació familiar: Sebastià Cañellas Roma-guera, Andreu Juan Carrió, Joan Vila Rigo, Joan Moyà Figuerola, Joan Amengual Serra i Pere Cañellas Romaguera. Així i tot, tampoc no es van arribar a celebrar eleccions. Les candidatures de Sebastià Cañellas i Andreu Juan foren descartades perquè no figuraven al cens de caps de família, mentre que en el cas de Joan Vila i Joan Moyà la junta electoral rebutjà les seves candidatures, atès que no tenien els suports exigits per la llei. En conseqüència, Joan Amengual, mestre falangista, i Pere Canyelles, industrial apolític, foren proclamats regidors el dia 14 de novembre.

En el cas del terç de representació sindical els candidats foren sis, dels quals quatre eren obrers i dos eren tècnics. Precisament van ser aquests dos els elegits, Salvador García Sánchez i Bernat Cabot Quetglas. Ambdós van obtenir 18 vots, mentre que la resta de candidats no n'obtingueren cap, malgrat que nou dels vint compromissaris eren obrers. Aquest fet posa de manifest que els compromissaris no votaven lliurement, sinó segons el que se'ls indicava.

El 5 de desembre es votaren els regidors del terç d'entitats d'una llista de vuit persones. Van sortir elegits Pere J. Sastre Soler, Joan Vila Rigo i Rafel Serra Ramis. Cal dir que tots tres obtingueren sis vots, la qual cosa indica que tots els regidors van votar el mateix.

¹² Font, C. (2002). «Les eleccions municipals a la Pobla durant el franquisme (1948-1973)». A Lluç: Revista de cultura i d'idees, 833-834, pàg. 30-31.

La sessió constitutiva va tenir lloc el 6 de febrer de 1955. Pel que fa a l'anterior legislatura només els regidors Llorenç Galmés i Josep Oliver continuaven.

Les eleccions de 1957

Les eleccions de 1957 van ser les primeres amb Antoni Moyà Borràs com a batle de Marratxí. Foren convocades el 18 d'octubre per als dies 24 de novembre, 1 i 8 de desembre per tal de renovar els tres regidors elegits en 1951. A més, s'havia d'elegir un segon regidor pel terç de representació familiar per tal de cobrir la vacant de Joan Amengual Serra.

En aquest terç es van presentar —i van ser proclamats— quatre candidats: Antoni Frau March, Joan Moyà Figuerola, Rafel Ribas Ribas i Miquel Serra Comas. Això significava que per primera vegada se celebrarien eleccions per aquest terç. També seria la primera vegada que hi hauria una certa competitivitat, encara que els candidats tenien moltes restriccions per fer campanya¹³ i la llibertat d'elecció era dubtosa.

En desconeixem les dades exactes de participació, però en qualsevol cas se situaria entorn del 70% del cens, en línia amb la mitjana estatal.¹⁴ El candidat més votat va ser Miquel Serra Comas amb 727 vots, seguit de Rafel Ribas Ribas (527 vots), Joan Moyà Figuerola (485 vots) i Antoni Frau March (244 vots). Serra Comas, que era l'amo de Son Alegre i havia estat regidor entre 1948 i 1954, va obtenir bons resultats en tot Marratxí menys al Pont d'Inca, on quedà en tercer lloc. En aquesta localitat el candidat més votat va ser un pontdinquer, Joan Moyà Figuerola; de fet, més de la meitat dels vots els va obtenir al Pont d'Inca. Precisament, el limitat suport rebut als altres nuclis va fer que Rafel Ribas, tot i no guanyar en cap localitat, obtingués en conjunt més vots i fos, juntament amb Miquel Serra, elegit regidor.

L'1 de desembre els compromissaris sindicals van elegir el regidor d'aquest terç. Tres eren els candidats: el regidor titular, Josep Oliver Serra, Rafel Amengual Serra i Marçal Ramis Bestard. Dels vuit compromissaris que van votar, set van optar per Josep Oliver i un va votar en blanc, per la qual cosa fou reelegit per a un segon mandat. Set dies després, a l'elecció del regidor del terç representatiu d'entitats, la llista proposada pel governador incloïa tres portolans: Antoni Vich Oliver, Rafel Serra Ramis i Miquel Ramis Bestard. Els regidors van optar pel primer, un oller, que va aconseguir quatre vots.

La sessió constitutiva va tenir lloc el 2 de febrer de 1958. El nou ajuntament, presidit per Antoni Moyà, estava format pels regidors Rafel Ribas Ribas, Miquel Serra Comas i Pere Cañellas Romaguera, pel terç de representació familiar; Salvador García Sánchez, José Oliver Serra i Bernat Cabot Quetglas, pel terç de representació sindical; i Antoni Vich Oliver, Joan Vila Rigo i Pere J. Sastre Soler, pel terç representatiu d'entitats.

Les eleccions de 1960

Uns nous comicis municipals van tenir lloc el 1960 amb Antoni Moyà com a batle. Es renovaven sis regidors —dos per terç—, cinc dels quals havien estat elegits el 1954 i un havia entrat en substitució d'un altre el 1957. Les eleccions van ser convocades per als dies 27 de novembre, 4 i 11 de desembre.¹⁵

¹³ Fernández, M. (2008). *Ibidem*, pàg. 271.

¹⁴ *La Vanguardia Española*, 26 de novembre de 1957, pàg. 15.

¹⁵ AMM, Eleccions, 2701.

El 20 de novembre la junta electoral va proclamar cinc candidats pel terç de representació familiar: Antonio Benito Iglesias, Joan Busquets Pol, Maties Crespí Jaume, Gaspar Dols Palmer i Miquel Llinàs Vallespir. Com era habitual, la jornada electoral va transcórrer sense incidents remarcables i van votar 1.150 persones (76,3%). Per nuclis, a Pòrtol fou on votà un major percentatge del cens, un 79,9%, mentre que on menys ciutadans van exercir el sufragi va ser al Pont d'Inca (74,4%). Encara que la diferència no és especialment alta, reflecteix una tendència. Històricament Pòrtol havia estat el nucli marratxiner on les forces conservadores i el caciquisme eren més forts, mentre que al Pont d'Inca, nucli de tradició industrial, tenia més implantació l'esquerra.¹⁶ Paral·lelament, tant al Pla de na Tesa com a sa Cabaneta la participació va ser del 74,9%.

Els resultats de la votació van ser els següents: Maties Crespí Jaume, 826 vots; Antonio Benito Iglesias, 557 vots; Gaspar Dols Palmer, 410 vots; Miquel Llinàs Vallespir, 289 vots, i Joan Busquets Pol, 208 vots. Pel que fa a la distribució territorial del vot, Maties Crespí va guanyar amb prop del 60% dels vots al Pla de na Tesa, on vivia. També fou el candidat més votat, encara que amb percentatges menors, al Pont d'Inca i a Pòrtol, però no així a sa Cabaneta, on quedà en darrer lloc, empatat a 52 vots amb Antonio Benito, l'altre regidor electe. A més, en aquesta localitat els dos candidats que menys vots obtingueren a nivell municipal van ser els que més suport registraren. Benito, que no va guanyar en cap nucli, obtingué un suport pròxim al 30% tant al Pont d'Inca com a Pòrtol, mentre que no arribà al 15% a les altres dues localitats. La resta de candidats obtingueren resultats que oscil·laven entre el 20% i el 30% als seus nuclis, però més baixos a la resta.

Al terç de representació sindical es van presentar sis candidats, tres del Pont d'Inca i tres de sa Cabaneta: Antoni Company Quetglas, industrial; Salvador García Sánchez, obrer¹⁷ i aspirant a la reelecció; Bartomeu Guasp Quetglas, industrial; Antoni Ramis Bestard, industrial; Miquel Ramis Serra, obrer; i Miquel Romaguera Cañellas, empresari. Com era habitual els compromissaris votaren majoritàriament el mateix: Bartomeu Guasp obtingué onze vots, Miquel Romaguera n'obtingué deu i Antoni Company, dos.

No va passar el mateix en el cas del darrer terç. El governador, Plácido Álvarez Buylla, va remetre el 30 de novembre una llista de candidats amb set noms que es van quedar en sis quan un d'ells, Josep Moyà Vila, va demanar ser retirat de la terna. Els resultats de la votació posen de manifest que en aquesta ocasió els regidors no havien arribat a un acord previ: Bartomeu Sastre Rigo i Gaspar Moyà Cladera van ser elegits amb tres vots cadascun. Rafel Jaume Jaume en va obtenir dos, Eduardo Vellibre Rascón i Francesc Salvà Pizà, un vot cada un, mentre que Joan Vidal Bennàssar fou l'únic que es quedà sense cap vot.

El nou ajuntament, presidit per Antoni Moyà, estava format per Rafel Ribas Ribas, Miquel Serra Comas i Antonio Benito Iglesias, pel terç de representació familiar; Bartomeu Guasp Quetglas, Josep Oliver Serra i Miquel Cañellas Romaguera, pel terç de representació sindical, i Bartomeu Sastre Rigo, Gaspar Moyà Cladera i Antoni Vich Oliver, pel terç representatiu d'entitats.

Les eleccions de 1963

Les eleccions de 1963 es van convocar el 23 de setembre per als diumenges 3, 10 i 17 de novembre. S'havien de renovar les regidories escollides el 1957 —una per terç—, a més d'un segon

¹⁶ Quetglas, D. (1986). «Marratxí. Poble de pobles prop de Ciutat». A *Memòria civil*, 41, pàg. III.

¹⁷ El 1954 figurava com a tècnic. AMM, Eleccions, 2700/2, s. f.

regidor en substitució de Gaspar Moyà Cladera fins a 1966. Gaspar Moyà havia estat cessat un mes abans de les eleccions després d'haver faltat a sis plens sense justificació.¹⁸

Al terç de caps de família es van presentar quatre candidats: Antoni Company Quetglas, Gaspar Jaume Jaume, Bartomeu Mayol Oliver i Gaspar Lladó Matas. Cal destacar que en aquestes eleccions el govern civil va autoritzar que entre el dia 20 d'octubre i la jornada electoral els candidats a regidor podien fer propaganda a la ràdio, però les restriccions continuaven sent importants: només podien parlar d'assumptes relatius a l'administració municipal, mai de qüestions polítiques, i tota intervenció era prèviament revisada per la censura.¹⁹ Desconeixem si els candidats marratxiners es van anunciar a la ràdio.

La participació va ser del 67,9%, vuit punts menys que la registrada tres anys abans. Per nuclis, el Pont d'Inca continuava sent la localitat on l'abstencionisme era major, mentre que a Pòrtol la participació va ser alta (68,9%), tot i que al Pla de na Tesa ho va ser un poc més (69,2%). Els vots als candidats es van distribuir de la següent manera: Antoni Company, 383; Gaspar Lladó, 300; Bartomeu Mayol, 277, i Gaspar Jaume, 201.

Antoni Company es va convertir en regidor, malgrat que només va guanyar al Pont d'Inca, d'on procedia. En aquest nucli va aconseguir el 65% dels vots, però es va moure entorn del 20% tant a sa Cabaneta com a Pòrtol, mentre que al Pla de na Tesa només el van votar tres persones. Precisament al Pla es va votar massivament per Gaspar Lladó, un empresari local, que obtingué el 76% dels vots. De la mateixa manera que Antoni Company, va aconseguir un 20% a Pòrtol, un 30% a sa Cabaneta i només 6 vots al Pont d'Inca. Als nuclis del primer districte el vot estigué més distribuït. A sa Cabaneta es va produir per segona vegada consecutiva un doble empat: Gaspar Lladó i Bartomeu Mayol van quedar en primera posició amb 63 vots cada un i Antoni Company i Gaspar Jaume també van empatar amb 42 vots. A Pòrtol va guanyar Bartomeu Mayol i Gaspar Jaume va quedar en segona posició.

En representació del terç sindical es van presentar quatre candidats: Josep Oliver Serra, Miquel Ramis Montserrat, Miquel Ramis Serra i Josep Vidal Crespí. Els compromissaris van donar 13 vots a aquest darrer i 2 a Josep Oliver, el regidor titular que optava a un tercer mandat.

Pel que fa al terç representatiu d'entitats la llista incloïa vuit noms. D'aquests van ser elegits Miquel Jaume Cardell i Bartomeu Cañellas Carrió, amb 3 vots cada un. Dels sis restants, Martí Cañellas Amengual va obtenir 2 vots; Joan Vidal Bennàssar, Eduardo Vellibre Rascón, Nofre Sastre Calafell i Miquel Ramis Montserrat van obtenir un vot i Josep Moyà Vila cap.

Les eleccions de 1966

Els comicis municipals de 1966 es van convocar el 10 d'octubre per als dies 27 de novembre, 4 i 11 de desembre. S'havien de renovar dos regidors de cada terç, sis en total.

Fins a set candidatures es van presentar per al terç de caps de família, més que mai, però això no s'ha d'interpretar com un augment de l'interès ciutadà per les eleccions. De fet, la participació va caure fins al 57,2%. El Pont d'Inca va continuar sent la localitat amb menor índex de participació

¹⁸ AMM, Llibres d'Actes, 189.

¹⁹ Font, C. (2002). *Ibidem*, pàg. 31.

(54,1%), però aquesta vegada a Pòrtol només va votar el 55,3% del cens. Una possible causa de l'augment de l'abstenció a Pòrtol podria ser, a més de la dinàmica general, l'absència de candidats portolans. En aquest sentit, la participació va ser superior a sa Cabaneta (62,8%) i al Pla de na Tesa (60,5%), localitats que comptaven amb més candidats.

Els resultats van ser els següents: Jaume Trias Mairata, 604 vots; Bartomeu Jaume Munar, 378 vots; Gaspar Lladó Matas, 322 vots; Gaspar Dols Palmer, 296 vots; Joan Company March, 228 vots; Rafel Jaume Jaume, 206 vots, i Jaume Jaume Català, 128 vots. La distribució territorial del vot va ser similar a la de 1963. Així, el pontdiquer Jaume Trias va guanyar amb diferència en tots els nuclis menys al Pla de na Tesa, on només va obtenir 8 vots. Per la seva part, els dos candidats d'aquest nucli, Bartomeu Jaume i Gaspar Lladó, no van obtenir gaire bons resultats als altres nuclis però, en canvi, van triomfar al Pla; en conjunt, obtingueren 352 dels 400 vots de la localitat. Gaspar Lladó va guanyar amb 196 vots mentre, que Bartomeu Jaume en quedà amb 156, però finalment seria elegit regidor aquest darrer gràcies als 112 vots aconseguits a Pòrtol —on fou segon—, que el situaren com el segon candidat més votat a nivell municipal. En el cas de la resta de candidats, els seus vots es repartiren d'una manera bastant equitativa en tots els nuclis, tot i ser lleugerament superiors a les seves respectives localitats.

Pel terç de representació sindical van ser elegits Jordi Sureda Tugores i Montserrat Amengual Mut i els nous regidors del terç d'entitats foren Llorenç Jaume Pericàs i Joan Crespi Santandreu.²⁰

Les eleccions de 1970

El 12 de setembre de 1970 es van convocar les eleccions municipals, les quals tingueren lloc els dies 17 i 24 de novembre i 1 de desembre. En aquesta ocasió només s'havien d'elegir tres regidors, un per cada terç.

Van ser les darreres eleccions amb Antoni Moyà com a batle i les primeres després de l'aprovació de la Llei orgànica de l'Estat de 1967, norma que va implicar tota una sèrie de novetats. La primera fou que es prorrogaren els ajuntaments formats el 1966 durant un any amb el propòsit d'adaptar la legislació abans de renovar les corporacions locals. Els canvis introduïts foren dos: es va estendre el dret de sufragi actiu i passiu a les dones casades i es va regular la campanya electoral, que va ser definida com el conjunt d'activitats lícites que podia dur a terme el candidat amb l'objectiu d'obtenir vots. A més, s'especificava que podia tenir col·laboradors, però que no es podien organitzar associacions amb fins electorals.²¹ Per altra banda, per primera vegada les eleccions es van celebrar entre setmana, més concretament en dimarts. Amb aquest canvi es pretenia incentivar la participació després del progressiu augment de l'abstenció a les convocatòries prèvies.

El nombre de candidats pel terç de representació familiar es va reduir a la meitat respecte a 1966, en part perquè només s'havia d'elegir un regidor. El guanyador va ser Antoni Calafat Barceló, amb 436 vots, mentre que els altres candidats, Miquel Fiol Frontera i Joan Homar Pastor, obtingueren 329 i 131 vots, respectivament.

La participació fou molt més baixa, només el 27,8% dels cens va votar. Per nuclis es produí un canvi de tendència. Pòrtol fou el més abstencionista amb una participació del 10,6%, seguit de sa Cabaneta,

²⁰ No oferim més dades sobre els processos d'elecció d'aquests regidors perquè no hem trobat les respectives actes d'escrutini corresponents a 1966.

²¹ Fernández, M. (2008). *Ibidem*, pàg. 272.

on només va votar el 15,6%. Al Pont d'Inca la participació també va caure encara que no tant —hi va votar el 38,4% dels electors—, mentre que al Pla de na Tesa es registrà una alta participació propera al 50%. Cal esmentar que aquestes van ser les primeres eleccions en les quals es registraren vots blancs i nuls, ja que oficialment a les eleccions anteriors tots els vots havien anat a una candidatura.

En canvi, la distribució del vot es va mantenir. Antoni Calafat va guanyar a Pòrtol i al Pla de na Tesa, on només deu persones votaren per un dels altres dos aspirants. Miquel Fiol va guanyar amb el 68,8% dels vots al Pont d'Inca i amb un percentatge menor a sa Cabaneta. De fet, en aquesta localitat pràcticament hi va haver un empat triple: 35 vots per a Fiol, 34 per a Homar i 31 per a Calafat. Joan Homar va obtenir uns resultats discrets i bastant homogenis en tots els nuclis menys al Pla de na Tesa, on només el van votar quatre persones.

Al terç de representació sindical es van presentar Miquel Duran Ramis, Bartomeu Miralles Serra i Josep Vidal Crespi. Va ser reelegit aquest darrer amb nou vots. Pel que fa al terç representatiu d'entitats, la llista proposada pel governador incloïa quatre noms. Va ser elegit Miquel Bestard Parets, que obtingué tres vots. Altres dos candidats obtingueren un vot cada un, Eduardo Vellibre Rascón i Joan Bauzá Ribas, mentre que el quart era l'exregidor Jaume Ribas Ribas, que no va obtenir cap vot.

Les eleccions de 1973

Les eleccions municipals de 1973 van ser convocades el 14 de setembre per als dies 13, 20, i 27 de novembre. Foren les primeres amb Guillem Vidal com a batle de Marratxí i les darreres de la dictadura. S'havien d'elegir dos regidors per a cada terç, sis en total.

Un fet destacable d'aquests comicis es que hi havia gran preocupació entre els membres de l'aparell franquista per la passivitat de l'electorat i les conseqüències que això podia tenir. Els informes del govern civil asseguraven que la desafecció generalitzada cap a les eleccions podia facilitar l'elecció de candidats contraris al règim, que, a més, comptaven amb el suport de part de la premsa i l'església catòlica.²² Així, per exemple, a Marratxí el batle va publicar poques setmanes abans de les eleccions un ban en el qual s'insistia en la importància de participar, s'hi recordava l'obligatorietat de votar i les conseqüències de no fer-ho.²³

Es van presentar cinc candidats pel terç de representació familiar: Maria Ferrà Vadell,²⁴ empleada; Miquel Fiol Frontera, agent comercial; Lluc Gili Bibiloni, agricultor; Rafel Matas Jaume, jubilat, i Francesc Sastre Serra, representant. Els elegits foren Lluc Gili (934 vots) i Francesc Sastre (774 vots). Pel que fa als candidats no electes, Rafel Matas obtingué 569 vots, Maria Ferrà 335 vots i Miquel Fiol 285 vots.

Sembla que el ban va tenir efecte i la participació va augmentar respecte de 1970. En total hi van votar 1.474 persones (36,9%), cosa que representava un increment de nou punts, però tot i així s'hi va abstenir prop del 65% del cens. Per nuclis, es repetí el mateix patró que tres anys abans; a Pòrtol i sa Cabaneta la participació se situà entorn del 30%, al Pla de na Tesa era propera a la meitat i al Pont d'Inca (38,4%) se situava entorn de la mitjana. A més, es va crear una nova secció electoral formada pel Pla de Son Nebot, on només va votar el 28,6%. En aquest cas, l'alta abstenció es pot relacionar amb el poblament dispers de la zona.

²² Font, C. (2002). *Ibidem*, pàg. 30.

²³ S'amenaçava els abstencionistes amb la publicació dels seus noms, l'augment d'un 1% de la contribució municipal, l'embargament d'una part del sou, si eren empleats públics, o la impossibilitat de presentar-se a unes oposicions. AMM, Eleccions, 2701.

²⁴ És la primera vegada que trobam una dona candidata a Marratxí. A més de Maria Ferrà, n'hi va haver una altra en aquelles mateixes eleccions, tot i que pel terç de representació sindical: Joana Maria Llobet Capellà.

En relació amb la distribució del vot, Lluç Gili va ser el candidat més votat al Pla de na Tesa, a sa Cabaneta i a Pòrtol. A aquest darrer nucli va empatar amb Francesc Sastre, ja que tots dos aconseguiren 341 vots. En canvi, tant al Pont d'Inca com a Son Nebot va guanyar Rafel Matas. No tenim dades sobre el lloc de residència dels candidats, per la qual cosa no podem analitzar el suport que obtingueren als seus respectius nuclis. No obstant això, cal dir que amb l'excepció del Pont d'Inca, on tots els candidats tingueren percentatges de vot similars, a cada nucli es va votar majoritàriament per dos o tres candidats: Lluç Gili i Francesc Sastre concentraren el 96% dels vots a Pòrtol i el 65% a sa Cabaneta; al Pla de na Tesa només un 10% dels electors votà per Maria Ferrà o Miquel Fiol, mentre que a Son Nebot el 75% va optar per Maria Ferrà o per Rafel Matas.

Pel terç de representació sindical hi havia quatre candidats, tots ells de sa Cabaneta: Bartomeu Sastre Rigo, empresari; Pere Palou Barrera, empresari; Joan Moyà Sastre, treballador, i Joan Juan Ramis, treballador. En la votació de dia 20 de novembre resultaren electes Joan Juan, amb 10 vots, i Bartomeu Sastre, amb 8 vots. A més, dos compromissaris van votar per Pere Palou.

A la votació dels regidors del terç representatiu d'entitats, els electors n'havien d'elegir dos d'una llista de set noms. Tots donaren suport a Pere J. Sastre Soler, que ja havia estat regidor als anys cinquanta. De manera simultània, cinc regidors votaren per Miquel Duran Ramis, que també sortí elegit, i només un ho féu per Antoni Company Quetglas.

A principis de l'any 1974 es va constituir el nou ajuntament presidit per Guillem Vidal i format pels regidors Antoni Calafat Barceló, Lluç Gili Bibiloni, Francesc Sastre Serra, Josep Vidal Crespí, Joan Juan Ramis, Bartomeu Sastre Rigo, Miquel Bestard Parets, Pere J. Sastre Soler i Miquel Duran Ramis. Aquest consistori seria el darrer de la dictadura.

L'any 1975 es va aprovar una nova llei de règim municipal que introduïa l'elecció dels batles. Aquesta mesura es va aplicar a les grans ciutats i en alguns municipis, però no a Marratxí, encara que es preveia l'aplicació a mitjan termini. No obstant això, un any més tard, poc abans de les eleccions que havien de servir per renovar els regidors electes de 1970, un decret del govern central ja presidit per Adolfo Suárez va ajornar de manera indefinida la celebració de comicis municipals fins a després de les eleccions a Corts.²⁵ Encara que aquestes van tenir lloc el 15 de juny de 1977, el temor governamental que es repetís l'escenari de 1931 va provocar la postergació de les primeres eleccions locals plenament lliures i democràtiques, que finalment se celebraren el 3 d'abril de 1979.²⁶ Cal dir que el batle fins aleshores, Guillem Vidal, va guanyar aquestes eleccions amb majoria absoluta al capdavant d'una candidatura independent de la qual també formaven part els regidors Miquel Bestard Parets i Joan Juan Ramis, a més d'altres persones que havien estat candidats per a algun dels terços durant el franquisme. Paral·lelament, l'exregidor Antoni Company Quetglas va encapçalar la llista d'UCD.

Conclusions

La tesi majoritària entre els historiadors que han estudiat el franquisme és que les eleccions celebrades durant la dictadura només foren una farsa amb la qual el règim cercava donar una imatge de legitimació i participació popular. Tot i ser cert, l'anàlisi d'aquest procés des de d'una òptica

²⁵ Real Decreto-Ley 17/1976, de 8 de octubre, por el que se aplazan las elecciones municipales y provinciales, Boletín Oficial del Estado, 244, 11 d'octubre de 1976, pàg. 19487.

²⁶ A Marratxí les eleccions municipals de 1979 van donar els següents resultats: Agrupació d'Independents de Marratxí, 7 regidors; Unió de Centre Democràtic, 3 regidors; Partit Socialista Obrer Espanyol, 2 regidors; Partit Comunista de les Illes Balears, 1 regidor.

local aporta tot un conjunt de dades i d'informació que pot contribuir a una millor comprensió del fenomen des d'escalas més àmplies. El cas de Marratxí és un bon exemple.

Hi ha alguns aspectes que la documentació oficial no reflecteix i altres fonts no recullen, però podem afirmar que els comicis a Marratxí van seguir la dinàmica general tant insular com estatal pel que fa al desenvolupament del procés i a la mobilització de l'electorat. No es van produir esdeveniments destacables que trencassin l'atonía característica d'aquestes eleccions; els habitants de Marratxí acudien a les urnes quan eren convocats per tal de complir amb una tasca pràcticament burocràtica i evitar possibles represàlies, tot i que cada vegada ho farien menys. Tampoc ens consta la manipulació dels resultats ni un alt grau d'intervencionisme per part de les instàncies superiors, la qual cosa vol dir que els regidors electes pel terç de caps de família tenien un cert suport popular. Ara bé, això no vol dir que puguem parlar de democràcia ni que no hi hagués un control del procés ni que no es pactàs el repartiment de regidories, sobretot als terços de representació sindical i representatiu d'entitats.

L'anàlisi del perfil polític municipal demostra que coincidia, majoritàriament, amb el tradicional de la dreta: grans propietaris, comerciants i empresaris. Aquest model es va mantenir durant tot el franquisme, però va variar en línia amb els canvis socioeconòmics; així, el 1948 sis dels nou regidors eren grans propietaris rústics o empresaris relacionats amb el sector primari, mentre que als darrers consistoris predominaven els comerciants i els professionals liberals. D'altra banda, el Pont d'Inca va ser el nucli d'on procedien més regidors, seguit per sa Cabaneta, el Pla de na Tesa i Pòrtol. A més, la majoria de regidors electes pel terç de representació familiar eren del Pont d'Inca o del Pla de na Tesa. En canvi, als altres dos terços predominaven els cabaneters i els portolans.

En aquest sentit, el factor territorial és un aspecte important, ja que s'ha de tenir en compte que, almenys en aquell moment, no parlem d'un poble sinó de quatre, cada un amb la seva particular idiosincràsia. Més enllà de les diferències de participació, el suport majoritari als candidats locals marca una altra disparitat. L'exemple més clar el trobam a les eleccions dels anys seixanta i setanta, on els candidats del Pont d'Inca obtingueren molts bons resultats a la seva localitat però nefastos al Pla de na Tesa, i a la inversa. El factor humà és un element molt important a l'hora de decidir el vot, sobretot en eleccions municipals i en nuclis petits i, de fet, es mantindrà en democràcia. A més, és lògic que davant l'absència de diferències ideològiques o polítiques entre els candidats aquest factor fos encara més decisiu a l'hora de votar.

Annex

Taula 1. Relació de regidors a l'ajuntament de Marratxí per terços i períodes.

Període	Terç familiar			Terç sindical			Terç d'entitats		
1948-1951	Manuel Baldicieso Canals	Miquel Fernández Trias	Sebastià Capó Badia	Miquel Cañellas Serra	Jaume Ribas Ribas	Francesc Serra Serra	Baltasar Cañellas Cañellas	Sebastià Romaguera Cañellas	Miquel Serra Comas
1951-1954		Llorenç Galmés Riera			Jaume Ribas Ribas				
1954-1957	Joan Amengual Serra		Miquel Serra Comas	Pere Cañellas Romaguera	Salvador García Sánchez	Josep Oliver Serra	Bernat Cabot Quetglas	Rafel Serra Ramis	Joan Vila Rigo
1957-1960	Rafel Ribas Ribas	Antoni Vich Oliver							
1960-1963	Maties Crespi Jaume	Miquel Serra Comas	Antonio Benito Iglesias	Bartomeu Guasp Quegla	Josep Oliver Serra	Miquel Romaguera Cañellas	Antoni Vich Oliver	Bartomeu Sastre Rigo	Gaspar Moyà Cladera
1963-1966									Antoni Company Quetglas
1966-1970	Jaume Trias Mairata	Antoni Company Quetglas	Bartomeu Munar Jaume	Jordi Sureda Tugores	Josep Vidal Crespi	Montserrat Amengual Mut	Miquel Jaume Cardell	Llorenç Jaume Pericàs	
1970-1973									Antoni Calafat Barceló
1973-1979	Lluc Gili Bibiloni						Pere J. Sastre Soler	Miquel Duran Ramis	

Elaboració pròpia a partir de la documentació electoral ja citada

Taula 2. Resultats de les eleccions del terç de representació familiar a Marratxí.

1957	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		MARRATXÍ	
Miquel Serra Comas	260	45,0%	144	44,4%	119	18,4%	204	46,9%	727	36,7%
Rafel Ribas Ribas	231	39,9%	45	13,9%	62	9,6%	189	43,4%	527	26,6%
Joan Moyà Figuerola	60	10,4%	117	36,1%	272	42,1%	36	8,3%	485	24,4%
Antoni Frau March	27	4,7%	18	5,6%	193	29,9%	6	1,4%	244	12,3%
Participació	578		324		646		435		1983	
1960	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		MARRATXÍ	
Maties Crespi Jaume	224	30,5%	52	14,3%	240	36,4%	310	58,3%	826	36,1%
Antonio Benito Iglesias	208	28,3%	52	14,3%	220	33,3%	77	14,5%	557	24,3%
Gaspar Dols Palmer	150	20,4%	78	21,4%	100	15,1%	82	15,4%	410	17,9%
Miquel Llinàs Vallespir	70	9,5%	104	28,6%	70	10,6%	45	8,5%	289	12,6%
Juan Busquets Pol	82	11,2%	78	21,4%	30	4,5%	18	3,4%	208	9,1%
Participació	734		364		660		532		2290	

Les eleccions municipals a Marratxí durant el franquisme (1948-1973)

Martín Rotger Lebrón

1963	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		MARRATXÍ			
Antoni Company Quetglas	67	20,8%	42	20,0%	271	65,9%	3	1,4%	383	33,0%		
Gaspar Lladó Matas	65	20,2%	63	30,0%	6	1,5%	166	76,1%	300	25,8%		
Bartomeu Mayol Oliver	103	32,0%	63	30,0%	62	15,1%	49	22,5%	277	23,9%		
Gaspar Jaume Jaume	87	27,0%	42	20,0%	72	17,5%	0	0,0%	201	17,3%		
Participació	322	68,9%	210	67,7%	411	66,5%	218	69,2%	1161	67,9%		
1966	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		MARRATXÍ			
Jaume Trias Mairata	244	42,1%	126	28,9%	226	30,3%	8	2,0%	604	27,9%		
Bartomeu Munar Jaume	112	19,3%	70	16,1%	40	5,4%	156	39,0%	378	17,5%		
Gaspar Lladó Matas	40	6,9%	56	12,8%	30	4,0%	196	49,0%	322	14,9%		
Gaspar Dols Palmer	48	8,3%	52	11,9%	180	24,1%	16	4,0%	296	13,7%		
Joan Company March	68	11,7%	40	9,2%	120	16,1%	0	0,0%	228	10,6%		
Rafel Jaume Jaume	36	6,2%	48	11,0%	110	14,7%	12	3,0%	206	9,5%		
Jaume Jaume Català	32	5,5%	44	10,1%	40	5,4%	12	3,0%	128	5,9%		
Participació	580	55,3%	436	62,8%	746	54,1%	400	60,5%	2162	57,2%		
1970	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		MARRATXÍ			
Antoni Calafat Barceló	75	67,6%	31	31,0%	53	13,3%	277	96,5%	436	48,7%		
Miquel Fiol Frontera	14	12,6%	35	35,0%	274	68,9%	6	2,1%	329	36,7%		
Joan Homar Pastor	22	19,8%	34	34,0%	71	17,8%	4	1,4%	131	14,6%		
Participació	111	10,6%	100	15,6%	398	33,4%	287	44,4%	896	27,8%		
1973	Pòrtol		sa Cabaneta		Pont d'Inca		Pla de na Tesa		Son Nebot		MARRATXÍ	
Lluc Gili Bibiloni	341	48,0%	133	33,6%	200	19,9%	249	35,2%	11	14,3%	994	33,6%
Francesc Sastre Serra	341	48,0%	125	31,6%	118	11,7%	187	26,4%	3	3,9%	774	26,2%
Rafel Matas Jaume	11	1,6%	66	16,7%	267	26,5%	193	27,3%	32	41,6%	569	19,2%
Maria Ferrà Vadell	10	1,4%	50	12,7%	203	20,2%	47	6,6%	25	32,5%	335	11,3%
Miquel Fiol Frontera	7	1,0%	22	5,6%	219	21,7%	31	4,4%	6	7,8%	285	9,6%
Participació	710	32,6%	396	30,6%	1007	38,4%	707	47,6%	77	28,6%	2897	36,9%

Bibliografia

Casasnovas, Miquel Àngel (2007). *Història de les Illes Balears*. Palma: Moll.

Clara, Josep (1996). «La farsa de les eleccions municipals franquistes: l'exemple del partit judicial de la Bisbal (1948)». A *Estudis del Baix Empordà*, 15, pàg. 215-233.

Fernández, Mónica (2008). «Las elecciones municipales del tardofranquismo en Almería: ¿representatividad o ficción?». A Navajas, Carlos i Iturriaga, Diego (eds.). *Crisis, dictaduras, democracia*. Actas del I Congreso Internacional de Historia de Nuestro Tiempo. Logronyo: Universidad de La Rioja, pàg. 267-278.

Font, Catalina (2002). «Les eleccions municipals a la Poble durant el franquisme (1948-1973)». A Lluc: *Revista de cultura i d'idees* (833-834), pàg. 27-31.

Palomares, Jesús María (2005). «Las elecciones de la Democracia Orgánica. El Ayuntamiento de Valladolid (1951-1971)». A *Investigaciones Históricas. Época moderna y contemporánea*, 25, pàg. 211-262.

Quetglas, Damià (1986). «Marratxí. Poble de pobles prop de Ciutat». A *Memòria civil*, 41.

Sevillano, Francisco (2002). «El Nuevo Estado y la ilusión de la "democracia orgánica". El referéndum de 1947 y las elecciones municipales de 1948 en España». A *Historia Contemporánea*, 24, pàg. 355-387.

Jovent d'es Pont d'Inca. Alguns fets dels anys 1968-1973

Guillem Ramis i Moneeny, Catalina Salom Perelló i Matías Ribas Gomila

Introducció

Com indica el títol «Jovent d'es Pont d'Inca. Alguns fets dels anys 1968-1973», són presentats aquí vuit testimonis que mostren com era un grup de gent jove de Marratxí. Els protagonistes dels fets de fa quasi cinquanta anys són persones, aleshores adolescents i plenes d'il·lusió i entusiasme, i avui ja jubilades —algunes ja han mort— que han fet i continuen fent el camí a la vida: esposa, marit, fills, nets... i servei a la societat: mestre, metge, mariner, picapedrer, emprenedor, tècnic, pagès... Ells i elles (les al·lotes participaven molt activament) deixaren assenyalat el seu pas en el poble.

1. Això fèiem els joves. Testimoni personal (1968-1973)
2. Pregó de festes d'es Pont d'Inca (1968)
3. Joves d'es Pont d'Inca rescaten dues famílies que vivien sota un pont (1969)
4. Club de Joves d'es Pont d'Inca. Butlletí núm. 3 (1971)
5. Club de Joves. Nou local (1971)
6. Joves pontdinquers actuen per evitar accidents de tràfic (1972)
7. Es Pont d'Inca indignat per nou morts d'accident a la carretera (1973)
8. Apunts sociològics d'es Pont d'Inca (1973)

Hi ha altres fets no ressenyats que caldria igualment adjuntar:

- Una celebració de Nadal amb un petit pi posat sobre el campanar de l'església del poble (fet que avui no es faria perquè no és ecològic).
- Una visita al domicili particular del batlle Guillem Vidal, a Pòrtol un diumenge matí, per exigir-li millores per al poble.
- Una primitiva reunió al local parroquial del naixent sindicat de Comissions Obreres.
- Unes celebracions de Nadal i Pasqua en què el jovent prenia part molt activa...

Aquest jovent actuava des de l'àmbit parroquial, on trobava aixopluc de local i assessorament, i anà progressant dia a dia en el reconeixement de la seva dignitat com a persones i en la consegüent responsabilitat que li pertocava, tot actuant directament en la vida de la comunitat, com els fets assenyalats ho confirmen. S'anà autoeducant mitjançant l'acció-reflexió-acció.

Tot té el seu moment i la vida s'expressa de moltes maneres. El jovent d'avui no és com el d'ahir, però hi ha un tret important i comú entre totes les generacions. La gent jove sempre ha d'anar endavant, malgrat l'actual intent alienant d'aniquilar aquesta potencialitat amb consumisme, evasió i resignació. Els joves d'avui seran ben aviat els responsables de la «nostra» societat. Segurament no faran el mateix que van fer els «antics» joves, avui ja vells, però cal deixar-los entusiasme i esperança per millorar el nostre món, començant pel petit lloc on tots i totes vivim.

Aquesta aportació a les *IV Jornades d'Estudis Locals de Marratxí* serveixi per animar els nostres joves. Uns «dormen»; altres «ja treballen»; altres, vells, «ja ho vam fer». Recordem que «Un altre món és possible... urgent i necessari». A nosaltres ens cal aquí assegurar «El Marratxí que volem».

1. Això fèiem els joves. Testimoni personal (1968-1973)

A es Pont d'Inca, quan érem nins, hi havia dues classes socials ben diferenciades entre els infants i joves, que arribava fins i tot al seu pla d'estudis; era distint el de l'escola pública del de la privada.

A l'estiu es feien festes, organitzades per gent gran, més aviat adinerada; es tancava el recinte, es posava una taquilla i es cobrava una entrada. Això va seguir així fins que els organitzadors se'n cansaren.

Durant uns anys no es van fer les festes. En un moment determinat, els joves pensàrem organitzar-les nosaltres. Així va ser com, sense ni tan sols pensar a quina classe pertanyies, començàrem a reunir-nos amb la idea d'organitzar-nos per poder promoure unes bones festes. La primera vegada caiguérem, novells que érem, fent-les tal com s'havien fet sempre i posàrem tanques, taquilles i cobrant entrades... Després, va ser quan començàrem a reflexionar i a reunir-nos. Muntàrem el club en un local de la parròquia; allí ens divertíem, parlàvem, organitzàvem excursions, discutíem... ens anàvem formant i creixíem com a persones.

Al següent any volguérem també organitzar les festes. Anàrem a l'Ajuntament a demanar una subvenció i ens adonàrem que, amb una aportació mínima, l'Ajuntament volia ser-ne el patrocinador. Ens hi negàrem i començàrem a considerar la possibilitat de tenir unes festes populars per al poble, de manera totalment gratuïta, sense tanques, ni taquilles. A l'Ajuntament només li sol·licitàrem l'autorització pertinent. Ho aconseguírem amb l'ajuda de les nostres famílies, les aportacions populars —recollides mitjançant cercaviles i donacions per a la propaganda— i amb les begudes del petit bar que hi posàrem. Es van fer unes festes i els patrocinadors varen ser els joves del poble.

Aquest grup de joves, reunits al Club férem moltes grans coses. Anàrem a recollir dues famílies que durant mesos visqueren sota el pont. No s'havia fet res; tal volta no se sabia què fer... però, quan arribà l'hivern, duaguérem aquesta família a l'església; allà no hi passaria fred. Això provocà la indignació del rector de la parròquia i va molestar les autoritats del poble... Més endavant la traslladàrem a un hostal i li cercàrem una feina. A més, ajudàrem una altra família que vivia sota

el pont del tren. Un membre d'aquesta família tenia lepra i el poguérem enviar a Barcelona, a un hospital on específicament es tractava aquesta malaltia.

Van ser molts els joves i les al·lotes que, a la vora de la parròquia, formàrem el Club, ens hi integràrem i hi deixàrem la nostra empremta i tota la il·lusió, posant-hi el nostre granet d'arena. Aquestes reunions es perllongaren fins que, amb un canvi eclesiàstic, el nou rector ja no va permetre la continuació de les trobades de joves i fórem obligats a cercar un altre local que trobàrem a Can Baló, a Sant Llatzet.

Tot aquest jovent seguí la seva vida amb els seus camins; uns anaren fora per a la seva formació acadèmica, altres segueixen aquí i entraren a la JOC (Joventut Obrera Cristiana), uns altres... El que és cert és que aquestes actuacions influïren en la nostra vida d'adults. Probablement, si avui es fan festes populars i gratuïtes, és pel coratge d'uns joves —ara ja persones grans— que un dia van fer una passa endavant.

2. Pregó de festes d'es Pont d'Inca (1968)

Estam cansats de dir i de sentir a dir que an es Pont d'Inca mai es pot fer res! Però noltros no estam d'acord amb això. Enguany els joves d'es Pont d'Inca hem volgut que hi hagués festes, i ho hem aconseguit, però no noltros tots sols; tothom volia festes, i ho demostràreu, de fet, quan passàrem diumenge per ca-vostra. Prova d'això són les vuit mil i pico de pessetes que recollírem de cases particulars i comerços.

Tothom mos ha ajudat, i a tots ho agraïm! Això mos va deixar sorpresos i amb ganes de fer unes bones festes. Quan començàrem només teníem bona voluntat i por d'engrunar-nos ses mans. Mai hem tengut intenció de fer-hi cap negoci. Perquè tots mos heu ajudat i per sa gentada d'anit passada, avui sense cap subvenció oficial —que mos pareixia mos faria falta i que haviem demanat—, hem pogut posar els preus —creim— bastant populars. Creim que, quan el poble vol, tot és possible. Hem de veure, mem, si serà possible que l'any qui ve ses festes siguin encara més des poble, que som TOTS! Només desitjam que l'any qui ve ses festes siguin molt més bones que enguany. Molts d'anys a tots!

Pregó de festes

Estam cansats de dir i de sentir a dir, que "an es Pont d'Inca mai se pot fer res", però noltros no estam d'acord amb això.

Enguany els joves des Pont d'Inca hem volgut que hi hagués festes, i ho hem aconseguit, però no noltros tots sols; tothom volia festes, i ho demostràreu de fet quan passàrem diumenge per ca-vostra - prova d'això són ses vuit mil i pico de pessetes que recollírem de cases particulars i comerços -. Tothom mos ha ajudat, i a tots ho agraïm . Això mos va deixar sorpresos i amb ganes de fer unes bones festes. Quan començàrem només teníem bona voluntat i por d'engrunar-nos ses mans; mai hem tengut intenció de fer-hi cap negoci. Perquè tots mos heu ajudat i per sa gentada d'anit passada, avui sense cap subvenció oficial, que mos pareixia mos faria falta i que haviem demanat, hem pogut posar els preus -creim- bastant populars.

Creim que quan el poble vol, tot és possible, - hem de veure, mem, si serà possible que l'any qui-vé se festes siguin encara més des poble, que som TOTS. '

3. Joves d'es Pont d'Inca rescaten dues famílies que vivien sota un pont (1969)

Resum, traduït al català, d'una notícia del diari *Baleares* (3 desembre 1969).

«Escolti, diari Baleares? Fa un fred espantós i hi ha dues famílies, amb infants de pit, que fa mesos que viuen davall el pont del torrent Gros, aquí a es Pont d'Inca. Si això no s'arregla, podríeu venir demà, fer-ne algunes fotos i parlar-ne. Jo som un dels joves que ens hem interessat per aquest cas. Hem visitat gent important, hem recorregut a entitats, hem cercat lloc en totes les cases de l'entorn. De moment, amb l'acord del rector, hem allotjat les dues famílies al nostre local, que es troba al centre parroquial on ens reunim per llegir, intercanviar punts de vista, planejar i organitzar excursions, etc. Som estudiants i treballadors (quasi tots treballadors), joves i al·lotes. Duim dies sencers sense aturar, dedicant les nostres hores lliures per trobar una solució a aquest problema i fins ara no hem aconseguit gaire.» Ahir, quan esperàvem el nostre comunicant per anar a fer les fotos i el reportatge, amb alegria ens comunicà que provisionalment havien trobat una caseta molt senzilla i amb una renda molt petita assequible als mitjans econòmics de les famílies.

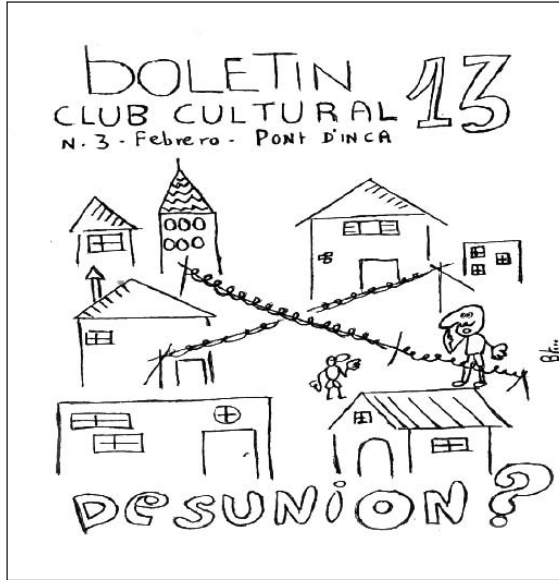
Retall del diari *Baleares*, 3 de desembre de 1969, pàg. 24.

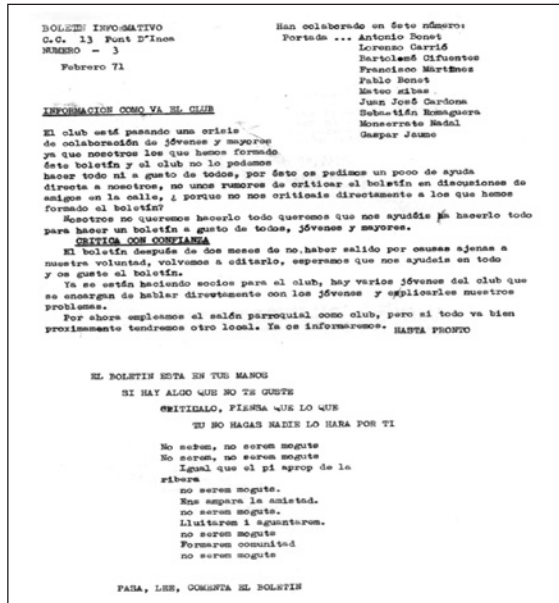
4. Club de joves d'es Pont d'Inca. *Boletín Club Cultural, 13 (1971)*

Aquí es presenta la publicació del Club Cultural amb l'exemplar número 3, amb data de febrer de 1971. Mostra com aleshores pensava i actuava un grup de joves d'es Pont d'Inca. El butlletí, fet amb ciclostil exclusivament pel jovent, té nou pàgines i fou redactat per Antoni Bonet, Llorenç Carrió, Bartomeu Cifuentes, Paco Martínez, Pau Bonet, Mateu Ribas, Joan Cardona, Sebastià Romaguera, Montserrat Nadal i Gaspar Jaume.

Contingut: 1) Informació sobre el club. 2) Informacions. 3) Entrevista al rector del poble. 4) Esports: bàsquet i futbol. 5) La dona treballadora: a) Reivindicació de salari; la dona guanya 20% menys que l'home. b) Dades històriques de la desigualtat de gènere. c) Propaganda consumista. d) Alliberació de la dona.

Portada del Boletín Club Cultural 13, núm. 3, febrer de 1971.

Primera pàgina del Boletín Club Cultural 13, núm. 3, febrer de 1971.

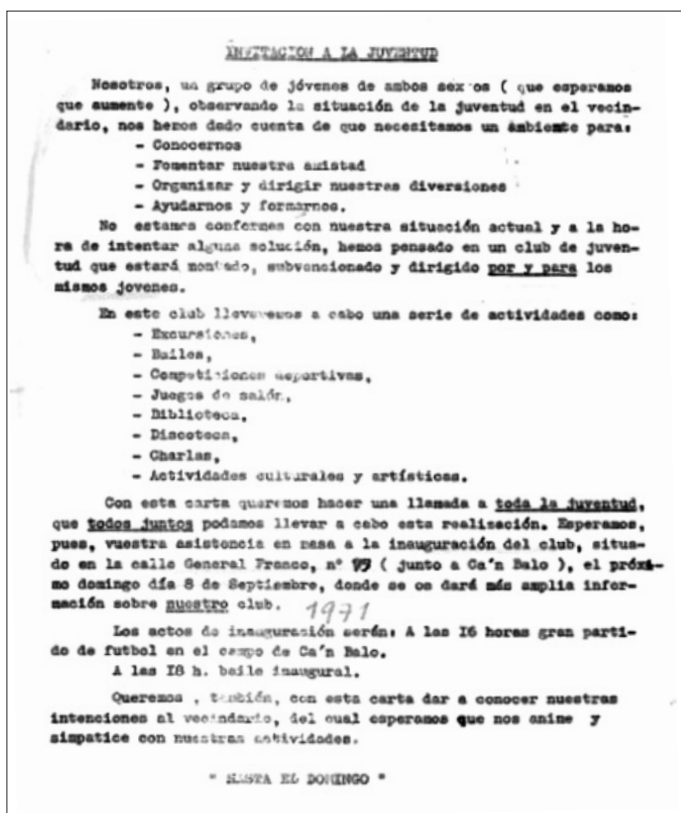
5. Club de joves d'es Pont d'Inca. Nou local, vora Can Balo, carrer del General Franco, ara camí de Sant Llatzet (1971)

Nosaltres, un grup de joves, al·lots i al·lotes (esperam que augmenti), observam la situació de la joventut en el poble i ens adonam que necessitam un ambient per conèixer-nos, fomentar la nostra amistat, organitzar i dirigir les nostres diversions, ajudar-nos i formar-nos.

No estam d'acord amb la nostra situació actual. A l'hora d'intentar una solució hem pensat en un club de joventut que serà fet, subvencionat i dirigit per i per als mateixos joves. En aquest club hi farem activitats com excursions, balls, competicions esportives, jocs de saló, biblioteca, xerrades, activitats culturals i artístiques. Amb aquesta carta feim una cridada a tota la joventut perquè tots junts puguem fer possible la seva realització.

Esperam, doncs, la vostra assistència a la inauguració del club, situat al carrer General Franco, núm 75(?), vora Can Balo, el proper diumenge, dia 8 de setembre. Allà trobareu més informació sobre el nostre club. Els actes d'inauguració seran: A les 16 h. gran partit de futbol en el camp de Can Balo. A les 18 h. ball inaugural. També volem amb aquesta carta fer conèixer les nostres intencions a la gent del poble, de la qual esperam que ens animi i simpatitzi amb les nostres activitats. Fins diumenge!

Nou local

Joves contra grans a Son Bonet, vora Can Balo, juny de 1970

Futbol. Equip dels joves, 1970

Futbol. Equip dels grans, 1970

6. Joves pontdinquers actuen per evitar els accidents de trànsit (1972)

Al diari *Baleares* de dia 31 de desembre de 1972, a la pàgina 23, apareix aquesta notícia: «Un altre mortal accident a la carretera Palma-Alcúdia, a es Pont d'Inca. Va succeir ahir prop de les nou del vespre. La víctima fou Benigno Sánchez Sanz, de 79 anys. Aquest home travessava la via a l'altura del carrer General Franco amb tan mala sort que fou atropellat per un cotxe que el deixà mort immediatament... Hi ha molta preocupació entre els veïns d'es Pont d'Inca perquè no és l'únic accident mortal produït al mateix lloc; ja n'hi ha hagut uns quants i el cas és alarmant... Un nombrós grup de veïns d'es Pont d'Inca va venir ahir a la nostra redacció per informar-nos que des del mes de maig tenen feta una sol·licitud a l'Ajuntament de Marratxí perquè faci gestions per aconseguir la instal·lació d'un semàfor al lloc del sinistre, ja que resulten insuficients el guàrdia i el disc de velocitat màxima a 40 km/hora. Els veïns ens mostraren uns fulls amb més de cinc-centes signatures de gent d'es Pont d'Inca que veu necessària la instal·lació d'un semàfor en aquest perillós lloc per posar-hi solució. Ens dol aquesta nova víctima.»

Retall del diari *Baleares*, 31 de desembre de 1972, pàg. 23.

Al mateix diari *Baleares*, també de dia 31 de desembre, apareixien dues esqueles de la víctima de l'accident; una de la família Sánchez, l'altra –curiosament sufragada popularment per joves del poble– textualment diu: «Pregau Déu per l'ànima de don Benigno Sánchez Sanz i per als altres morts a la carretera d'es Pont d'Inca... Un grup de joves, veïns d'es Pont d'Inca, participen a les seves amistats aquesta sensible pèrdua i...»

7. Es Pont d'Inca indignat per nou morts d'accident a la carretera (1973)

La *Hoja del Lunes*, del diari *Baleares*, dia 1 de gener de 1973, publicava aquesta notícia (fragment del diari resumit i traduït al català): «Indignació entre els veïns d'es Pont d'Inca. Ja fa vuit mesos que han sol·licitat semàfors. Darrerament hi ha hagut nou víctimes que han provocat una reacció popular. Una comissió de veïns ens ha dit: Han mort persones a causa de la improvisació feta per homes sobre els quals reclamam responsabilitat... Ja al mateix lloc, el mes de maig morí accidentada Maria Martorell... El batlle de Marratxí ha fet tot quant ha pogut per posar-hi remei; ens digué que Obres Públiques ja havia fet els tràmits; només mancava la resolució de l'enginyer corresponent, el qual ha dit que abans hi havia altres necessitats per atendre. Ara, a nosaltres només ens toca esperar que un altre accident faci moure les consciències. Cinc-centes nou signatures avalen la nostra petició, que per ara ha fracassat a causa de la desídia d'uns responsables.»

Carta de 509 veïns d'es Pont d'Inca al batlle de Marratxí (6 de maig de 1972)

(Versió traduïda i resumida)

Els signants d'aquest escrit, sabent que hi ha hagut accidents amb gent que volia travessar la carretera dins aquest poble i sorpresos aquesta setmana per la mort de la veïna Maria Martorell, units, sentim la necessitat de trobar mitjans eficaços per al normal desenvolupament de la vida dins el barri, no com ara quan moltes persones al vespre queden recloses a casa i no s'atreixeixen a passar la carretera i anar a l'altra part del poble. Coneixem les gestions que l'Ajuntament ha fet per aconseguir un semàfor. De moment, creiem que és la millor solució. Per ventura caldria pensar en un pont o un pas subterrani; hi ha persones que donarien doblers per fer-ho. La solució actual d'un guarda de tràfic no és eficaç si no és PERMANENT. Aquesta carta agraeix les gestions fetes i urgeix la necessitat d'una ràpida solució. Li demanam que la presenti a Obres Públiques, per tal que es trobi solució definitiva i com més aviat millor. Ens doldria molt que arribàs després de futurs esdeveniments irreparables. Atentament.

Diari Balears: «Indignación entre la vecindad...», 1 de gener de 1973.

8. Apunts sociològics d'es Pont d'Inca (1973)

Es Pont d'Inca, 9 de gener de 1973

Conec es Pont d'Inca perquè hi he nascut i sempre hi he viscut, llevat dels vuit anys d'estudis a Ciutat i a Roma. Es Pont d'Inca és un suburbi de Palma, però amb característiques de poble, amb una petita població constant i tradicional. Una part de la població està formada pel món dels immigrants, que no s'han integrat. El món del jovent, així com creix i s'incorpora al món del treball i de la diversió, es desconnecta immediatament del món dels seus grans. A uns 800 metres s'està desenvolupant una nova urbanització que no guarda cap lligam amb el poble i formada per immigrants en

Jovent d'es Pont d'Inca. Alguns fets dels anys 1968-1973

Guillem Ramis i Moneñy, Catalina Salom Perelló i Matías Ribas Gomila

més del 90%. El poble té escola municipal (en pèssim estat) i tres escoles privades de religiosos. Hi ha bones comunicacions amb el centre de la ciutat. Hi viuen unes 2.000-2.500 persones...

Dins el sector obrer encara hi ha gent ressentida per la postura de l'Església —en concret, del rector— durant els anys de la Guerra Civil i de la victòria franquista; en queden molts pocs...

El jovent, per a les reunions de formació i de diversió, empra normalment els locals i salons parroquials, sense cap dificultat, des de fa ja molts anys. Aquesta joventut veu de bon grat tota reforma que vagi pels seus camins, però mai s'integrarà dins uns camins de tradicionalisme ni de conservadorisme...

En aquest poble hi ha sempre gran manifestació quan es fa el funeral per algun dels seus membres. És sobretot una expressió social...

L'assistència a les quatre misses de dissabte vespre i diumenge minva cada dia. Acudeix al temple molta menys gent que fa uns anys. A més, les persones un poc inquietes queden insatisfetes del culte que troben al temple. Tot i així, a la missa dominical hi acudeixen unes 300-400 persones...

Aquest poble té tres comunitats de monges i religiosos que no cooperen, sinó que viuen aïllades dins el seu petit món. És quasi impossible un canvi radical. Hi ha també tot el món dels joves i dels immigrants, juntament amb tota la massa del poble, que és treballador, i que per res estan integrats en la parròquia...

No hi ha quasi cap connexió entre es Pont d'Inca i es Pla de na Tesa, per tant, les normes o els criteris que es puguin aplicar al costat no valen per a aquest poble.

Guillem Ramis i Moneñy, vicari coadjutor: «Situació sociopastoral d'es Pont d'Inca», gener de 1973.

SITUACIÓ SOCIO-PASTORAL DEL PONT D'INCA

1973 gener

Conec el Pont d'Inca per haver-hi nascut i viscut sempre, llevat dels anys d'estudi i dels tres primers anys de ministeri que vaig viure a Palma.

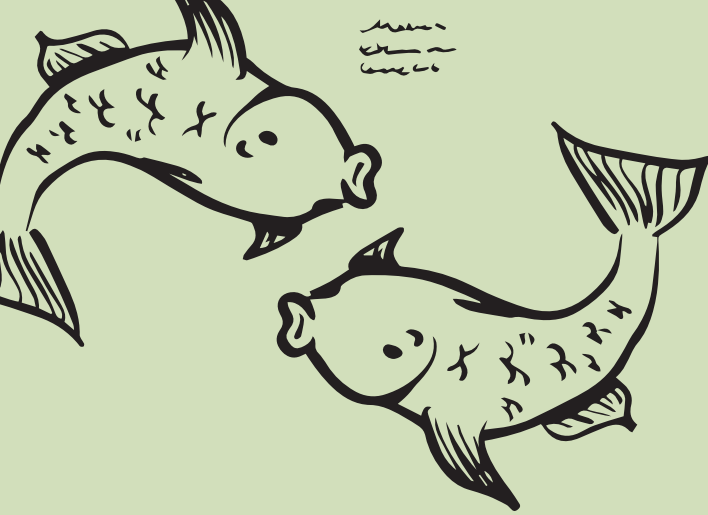
Es un suburbi de Palma, amb característiques de poble petit pel que respecte a una petita població constant i tradicional. Una altra part de la població està formada pel món dels immigrants, que no s'ha integrat amb l'altre part de la població i hi ha també tot el sector del jovent, que així com creix i s'incorpora al món del treball i de la diversió es desconnecta immediatament del món dels seus majors. A uns 800 metres s'està desenvolupant tota una nova urbanització que no guarda cap lligam amb el poble, a no ser amb els mitjans de transport i d'avitual·lament propis que encara no té: aquest últim sector està format en més del 90% per immigrants.

El poble té escola municipal (en pèssim estat) i tres escoles privades de religiosos. Hi ha molt bones comunicacions amb el centre de la ciutat i en molts d'aspectes té vida de per si sol. Hi deu haver unes 2.000 - 2.500 persones.

Des de sempre hi ha hagut rector i vicari; hi ha una esplèndida rectoria, però no hi ha vicaria. El lloctinent de "La Salit" i les religioses dominiques tenen servei litúrgic propi; les monges agustines s'ocupeixen de la parroquia; fins fa pocs anys tenien també un sacerdot propi.

Marcaré profundament la marxa d'aquesta parroquia el fet de que el rector actual, que ara es jubila, hi és allí des de fa més de quaranta anys. És un home estimadíssim pels més adeptes al temple; de fet, se'l considera com un pare o avi de la parroquia; els allunyats o indiferents no li tenen cap aprensió. Dins el sector obrer hi ha encara persones ressentides per tota la postura de l'Església, i en concret del rector, durant els anys de la guerra civil i de la victòria franquista. D'aquesta però en queden ja molts pocs.

La situació pastoral de la parròquia en aquest moment està bastant decadent. La pastoral que s'exerceix és en general més bé tradicional, encara que situada en un mínim d'extensió: adoració nocturna, marxes del sagrament, terceres dominiques, etc. Com a contrapunt hi ha un grupet de joventut formant-se dins una línia jocista que empeny a altre joventut, però que no participa en absolut dins la marxa pastoral, llevat de les ocasions populars i tradicionals de Nadal

#MarratxiEsviu

www.marratxi.es

